

Cilt / Volume 5
Sayı / Issue 2
Eylül / September 2024
E-ISSN: 2717-7351

KÜLLİYE DERGİSİ

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 5 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Eylül/September 2024

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan **Külliyeye**, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, çift kör hakemli bir uluslararası dergidir.

Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Külliyeye, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double-blind peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences.

It is published twice a year in March and September.

Külliyeye'nin tarandığı dizinler / Külliyeye is indexing by: MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Index Copernicus, İdealonline Veri Tabanı, Research Bible, Asos İndeks, Google Scholar, Scilit, TR Dizin.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, etik, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazıların yayın hakları Dergimize devredilmiş sayılır. Bu devir her türlü yayınlanmayı kapsar.

All scientific, ethical, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Publication rights of the articles are deemed to transfer to our Journal. This transfer covers all kinds of publications.

Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Adnan KADRİC (Bosna-Hersek Tarih Enstitüsü, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hayri BOZGEYİK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hysen MATOSHİ (Albanoloji Enstitüsü, Kosova)
Prof. Dr. İrina YUHNova (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. İsmail BAYER (Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin)
Prof. Dr. İsmail ÇAKIR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (Sarayova Üniversitesi, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Larisa RATSİBURSKAYA (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Marijan PREMOVİC (Karadağ Üniversitesi, Karadağ)
Prof. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi Üyesi, Makedonya)
Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Rahman ADEMİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Sait UYLAŞ (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Semra TUNÇ (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Yusuf ÖZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Dr. Öğr. Üyesi Rahim AY (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Leon GOLDSMİTH (Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda)
Dr. Mohammad AL-AHMAD (Georgetown Üniversitesi, ABD)
Dr. Saeedeh DASTAMOOZ (Alzahra Üniversitesi, İran)
Dr. Thomas PİERRET (Aix Marseille Üniversitesi, Fransa)

---

* Bu sayıda yer alan Hakemler, Danışma ve Yayın Kurulu ünvan ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Hatice Öz Pektaş (İstinye Üniversitesi, İstanbul)
- Prof. Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü Üniversitesi, Malatya)
- Prof. Dr. Mustafa Uyar (Ankara Üniversitesi, Ankara)
- Prof. Dr. Sebahattin Çevikbaş (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla)
- Doç. Dr. Aras Neftçi (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul)
- Doç. Dr. Cihad Şentürk (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
- Doç. Dr. Fatma Davarcıoğlu Özaktaş (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu)
- Doç. Dr. Mustafa Akman (Hakkari Üniversitesi, Hakkari)
- Doç. Dr. Orhan Karaoğlu (T.C. Cumhurbaşkanlığı)
- Doç. Dr. Sergender Sezer (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Muğla)
- Doç. Dr. Servet Akyol (Akdeniz Üniversitesi, Antalya)
- Doç. Dr. Vildan Ateş (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Köstekçi (Fırat Üniversitesi, Elazığ)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Safa Yıldırım (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
- Dr. Öğr. Üyesi Dinçer Atasoy (İğdır Üniversitesi, İğdır)
- Dr. Öğr. Üyesi Fatih Akçay (Pamukkale Üniversitesi, Denizli)
- Dr. Öğr. Üyesi Feyza Korkmaz Sağlam (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
- Dr. Öğr. Üyesi Firdevs Özen (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya)
- Dr. Öğr. Üyesi Furkan Polat (Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa)
- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Kemal Bostan (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
- Dr. Öğr. Üyesi Oben Kanbolat (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan)
- Dr. Öğr. Üyesi Tuba Sarı (Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa)
- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bayar (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)
- Dr. Öğretim Görevlisi Ceyda Elgül (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul)
- Dr. Öğretim Görevlisi S. Zehra Kaya (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul)
- Dr. Sinan Tetik (Ankara Etlik Şehir Hastanesi)

KÜLLİYE
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Sahibi / Owner

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adına
Prof. Dr. Hüseyin TUTAR (Dekan V.)

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Doç Dr. Murat ÇELİK, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuri SALIK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülten ÜNAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Feyza KORKMAZ SAĞLAM (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sezaver Çapcı SİPAHİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Baş Editör / Editor-in Chief

Doç. Dr. Yahya AYDIN

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN, (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kaan SEVİM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Arş. Gör. Esat TOSUN
Arş. Gör. Muhammet Mustafa İYİ
Arş. Gör. Zeynep Elif SUNAR

Dizin Sorumlusu / Index Manager

Dr. Öğr. Üyesi Kaan SEVİM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Arş. Gör. Sefa KÖSE (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Hasan DUYMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Adres /Address

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Esenboğa Külliyesi, Dumlupınar Mah. 06760, Çubuk / ANKARA

İletişim / Contact

kulliyedergisi@aybu.edu.tr

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical
Yılda İki Sayı Çıkar / Published Twice a Year
E-ISSN: 2717-7351

Yayınlanma Tarihi / Publication Date

Eylül / September 2024

Dergi Tasarım / Journal Design

Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN
Arş. Gör. Sefa KÖSE
Arş. Gör. Muhammet Mustafa İYİ

Kapak Tasarım / Cover Design

Arş. Gör. Salih Utku ÜNAL

SUNUŞ

Saygıdeğer Bilim İnsanları ve Değerli Okuyucular,

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde yayımladığımız **Külliye Dergisi**'nin, altı aylık bir aranın ardından on birinci sayısını siz değerli okuyucularımızla buluşturmanın memnuniyetini yaşamaktayız. **Külliye Dergisi** olarak, bilim dünyasına nitelikli ve uluslararası standartlarda yayımlar kazandırma misyonuyla hareket etmekteyiz. Bu doğrultuda, küreselleşen dünyada yerelden evrensele uzanan, insan faktörünü merkezine alan ve bilimselliği önceleyen bir yaklaşımla, sosyal bilimler alanında kuramsal ve yöntemsel katkılar sunmayı hedefliyoruz.

Önceki sayılarımızda olduğu gibi, bu sayıda da tarafımıza ulaşan çalışmalara titizlikle ve objektif bir bakış açısıyla yaklaşmış; alanlarında uzman hakemler tarafından yürütülen değerlendirme süreçlerinin ardından toplamda **11 makale** okuyucularımızın istifadesine sunulmuştur.

Dergimizin bu sayısının hazırlanmasında kıymetli desteklerini esirgemeyen Yayın Kurulu üyelerimize, editoryal süreci büyük bir özenle yürüten editör ekibimize, değerli yazarlarımıza ve hakem olarak katkı sağlayan bilim insanlarımıza şükranlarımızı sunar; ayrıca Dergipark başta olmak üzere emeği geçen tüm paydaşlarımıza teşekkür eder, saygılarımı arz ederim.

Doç. Dr. Yahya AYDIN

Külliye Dergisi Editörü

KÜLLİYE

Cilt/Volume 5 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Eylül/September 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Kültürel Sermayenin Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma (230-251)

A Study to Determine the Effects of Cultural Capital on Successful Aging
Nurullah SELÇUK

Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü Denizli İli Örneği (252-272)

The Role Of Obesity Tax As A Method Of Public Finance Intervention: The Example Of Denizli Province
Ramazan GÖKBUNAR & Gizem ERSOY

Modern Dünyaya Karşı Bir Şii Grubun Konumlanması: Etnografik Bir Analiz (273-286)

Positioning Of A Shiite Group Towards The Modern World: An Ethnographic Analysis
Figen BALAMİR

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi (287-308)

Teaching Sound Pollution Subject Via Educational Game
Muhammet YILMAZ & Orhan KARAMUSTAFAOĞLU

Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque Energy Efficiency Analysis (309-320)

Aslanhane (Ahi Şerafettin) Camii Enerji Verimliliği Analizi
Duygu SAVUR & Şeyda EMEKÇİ & Cemile FEYZAN ŞİMŞEK

Petito Principii: Bir Mantık Safsatası (321-331)

Petito Principii: A Fallacy Of Logic
Gülümser DURHAN

Metaphorical Perceptions of Secondary School Students Regarding New-Generation Mathematics Questions (332-346)

Ortaokul Öğrencilerinin Yeni Nesil Matematik Sorularına İlişkin Metaforik Algıları
Gülşade SAVAŞ & Şahin DANIŞMAN & Sema Nur KAÇAR

Moğol İstilâsının Gerekçelerine Dair Bazı Tespitler: Horasan Örneği (347-365)

Some Findings On The Reasons For The Mongol Invasion: The Example Of Khurasan
Kurban DURMUŞOĞLU

İyi Yönetişimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:

Orta Asya Ülkeleri Örneği (366-382)

The Impact of Good Governance on Economic Growth: The Case of Central Asian Countries

Rabia EFEOĞLU

The Reflection of Social Atomism in The Love Song of J. Alfred Prufrock (383-397)

J. Alfred Prufrock'ın Aşk Şarkısı Adlı Şiirde Sosyal Atomizm Kavramının Yansımaları

Muhammet Metin ÇAMELİ

**Algılanan Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma ile İnternet Kullanma Alışkanlıkları
Arasındaki İlişki: Öz Duyarlılığın Rolü (398-418)**

The Relationships Between Perceived Ostracism, Perceived Social Exclusion and Internet Usage

Habits: The Role of Self-Compassion

Mehmet KAVAKLI & Orhan AYDIN

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/>

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, *Küllüye*'nin dijitalleştirilmesi, korunması ve erişimi için DergiPark'tan altyapı desteği almaktadır.

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences receives infrastructure support from DergiPark for the digitization, protection and access to the Külliye.

Kültürel Sermayenin Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma

Nurullah SELÇUK*

Özet

Günümüzde toplam nüfus içerisinde oranı, her geçen yıla oranla artış gösteren yaşlı nüfus, demografik yaşlanmayı ortaya çıkarmaktadır. Toplumun yaşlanması, bir toplumdaki nüfus piramidinin üst kısmının genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu durum, genç nüfusun azaldığı ve yaşlı nüfusun arttığı bir demografik yapıya işaret etmektedir. 65 yaş ve üstü bireylerin toplam nüfus içindeki artışı, doğum oranlarındaki azalmadan veya yaşam süresinin uzamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla doğurganlık oranlarının düşmesi ve insanların daha uzun süre yaşaması, toplumun yaşlanmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır. Demografik dönüşüm toplumlarda bazı potansiyel etkiler ortaya çıkarmaktadır: İşgücü piyasası, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri, iktisadi kalkınma gibi. Bu bakımdan, özellikle gelişmekte olan ülkeler demografik değişikliklere uyum sağlamak ve potansiyel sorunları yönetmek için politika ve stratejiler geliştirmektedir. Bu politikalardan en önemlilerinden biride başarılı yaşlanmadır. Bu bağlamda çalışma, 60 yaş ve üstü bireylerin kültürel sermayelerinin başarılı yaşlanma etkilerini bazı demografik değişkenlere göre tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için 60 yaş ve üstü 390 bireye "Kültürel Sermaye Ölçeği" uygulanmıştır. Ayrıca kültürel sermayenin başarılı yaşlanma üzerindeki etkilerini ölçebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kültürel sermaye düzeyinin, sosyo-demografik değişkenlerine göre farklılık arz ettiği ve başarılı yaşlanma üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, kültürel sermaye, başarılı yaşlanma

A Study to Determine the Effects of Cultural Capital on Successful Aging

Abstract

Today, the elderly population, whose proportion in the total population is increasing with each passing year, reveals demographic aging. Society aging means the expansion of the upper part of the population pyramid in a society. This situation points to a demographic structure where the young population is decreasing and the elderly population is increasing. The increase in individuals aged 65 and over in the total population is due to the decrease in birth rates or the increase in life expectancy. Therefore, the decline in fertility rates and the fact that people live longer constitute the basic dynamics of society's aging. This demographic transformation creates some potential impacts on societies: such as the labor market, social security and health services, and economic development. In this regard, especially developing countries are developing policies and strategies to adapt to demographic changes and manage potential problems. One of the most important of these policies is successful aging. In this context, the study aims to determine the successful aging effects of the cultural capital of individuals aged 60 and over according to some demographic variables. To achieve this aim, the "Cultural Capital Scale" was applied to 390 individuals aged 60 and over. Additionally, a semi-structured interview form was applied to measure the effects of cultural capital on successful aging. As a result of the research, it was seen that the level of cultural capital differs according to socio-demographic variables and has a significant effect on successful aging.

Keywords: Aging, cultural capital, successful aging

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Adıyaman/Türkiye, n_selcuk2000@yahoo.com

Bu Çalışma Yazarın (Nurullah SELÇUK), "Yaşlılarda Kültürel Sermaye İle Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki: Malatya Örneği" İsimli Doktora Tezinden Üretilmiştir.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9590-041X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Selçuk N. (2024). Kültürel Sermayenin Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma, *Küllüye*, 5(2), 230-251. DOI: 10.48139/aybukulliye.1418698

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
12 Ocak 2024	7 Mart 2024	Araştırma Makalesi	230-251
12 January 2024	7 March 2024	Research Article	

Extended Abstract

Objective

Many innovations brought about by modernity, the new lifestyle of the industrial revolution and its aftermath, have caused human life to extend, and long life has caused the demographic structure to differ. This demographic transformation experienced by advanced industrial societies in the early period led to a rapid increase in the elderly population within the total population, along with the decrease in birth rates. Demographic transformation, which is also seen in developing countries today, causes societies to age. With social aging, "individual" biological and physical decline has become a social problem. Gerontological studies suggest that societies can adapt to demographic change in social, cultural and economic terms through social policies that enable the elderly to age actively. In this context, the study aims to investigate the importance of the level of cultural capital in the integration of the elderly population into the active population.

Problem

The aging of society, which is one of the important problems of developing countries in particular, has made the consideration of old age in a sociological context more visible. Directing the social policies to be produced in order to minimize the social harms of this problem, which can turn into a social problem in economic, social and cultural terms, is realized through scientific studies. Therefore, it is of great importance to determine the location of the cultural capital variable in this field. The aim of this study is to emphasize the importance of successful aging, which is one of the important social policies that will minimize the negativities that rapid demographic transformation will create in society, by determining the level of cultural capital in the elderly.

Cultural capital offers individuals an important resource with which they can compete in the social field. Investigating the effects of cultural capital on the individual's adaptation to the new situation (old age) and successful aging is important in terms of guiding the social policies that can be developed in this regard. Investigating the effects of the level of cultural capital on old age is of great importance for making sense of the social trajectories of old age in demographically aging countries.

Method

In order to evaluate the effects of this purpose and problem, a mixed research method was used using quantitative and qualitative research designs. The study aims to determine the successful aging effects of the cultural capital of individuals aged 60 and over according to some demographic variables. Within the framework of this problem, the "Cultural Capital Scale" was applied to 390 individuals aged 60 and over. In addition, a semi-structured interview form was applied to 10 participants in order to measure the effects of cultural capital on successful aging.

Conclusion

It is seen that the findings obtained from the research results overlap with the theoretical structure. The results show that the level of cultural capital is directly proportional to education and that cultural capital is built especially through family and school. It is seen that education and training is an experiential process that shapes the cultural capital of the individual and an important resource that the individual can use throughout his life. In the interviews and analyses, it is seen that participants with a high level of cultural capital are more conscious about eating habits and healthy nutrition than

other participants. In addition, it is understood that participants with high levels of cultural capital can exist within the active population and provide social and cultural participation. This situation is considered as the result of the intellectual accumulation that develops thanks to the cultural consciousness and cultural potential created by cultural capital. Therefore, cultural capital is seen as an important resource that provides healthy aging and active aging dynamics. The findings reveal that cultural capital is an important phenomenon for successful aging. In short, the findings obtained from the cultural capital scale and interviews clearly show the importance of cultural capital on successful aging. There appears to be a directly proportional relationship between the level of cultural capital and successful aging. In this context, it is estimated that the impact of some social problems caused by social aging (loneliness, exclusion, social, economic and cultural dependency, etc.) will decrease with the cultural capital and lifelong learning model.

Giriş

Kültürel sermaye, kişinin özellikle okul yoluyla elde ettiği kazanımlar olarak tanımlanmaktadır. Her sosyal ortamda kazanılabilen kültürel sermaye, kişinin sosyalleşme sürecinin ilk başladığı yer olan aile ile birlikte başlamakta ve kişinin katıldığı her sosyal ortamda edindiği öğrenmelerle gelişmektedir. Bu süreç içerisinde resmî ya da resmî olmayan yollarla kişinin toplumsal ve kültürel edinimleri sayesinde sosyal davranışları şekillenmektedir. Kültürel sermaye, konuşma becerisi, muhakeme gücü ve sosyal kabul görme gibi bireyin, toplum içerisinde uyumunu sağlayacak birçok özelliği barındırmaktadır.

Kültürel sermaye kavramı, onu literatüre kazandıran kişinin sosyolojik bakış açısının değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda Bourdieu'nun kuramı, bakış açısı ve metodolojisi kültürel sermaye kavramının daha net anlaşılması için önem taşımaktadır.

Bourdieu sosyolojik bakış açısını, kendi geliştirdiği bir metot üzerine inşa etme gayretindedir. Bourdieu'nun metodolojik yaklaşımı, genelin var olarak kabul ettiği genellemelerin eleştirilmesini içerir. Ona göre kavramlar ve kuramlar genel kabullere göre değil, metodunun bakış açısı ile şekillendirdiği yöne doğru evrilmektedir. Bu bakış açısı ile Bourdieu'nun sosyolojik yaklaşımında kavram ve kuram iç içe geçmiştir ve metodolojik bağlamdan ayrılmazlar. Bu açıdan Bourdieu'nun metodolojik içeriğinde kuram pratiği, genellemelere göre şekillenmemektedir. Genellemeler dışında şekillenen bu oluşum, Bourdieu'nun sosyolojisinde “*reflexivity*” (düşünümsellik) kavramı ile açıklanmaktadır. Bourdieu'nun *reflexivity* ile tanımlamak istediği eylemsel içerik, pratik ve teori etkileşiminin dönüşümlü ilişkisini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle teorinin ve pratik içeriğin düşünümsellik ve dönüşümsellik anlamlarıdır (Wallance ve Wolf, 2013, s. 135). Bourdieu sosyolojisinde, pratikler bilimi (prakseoloji) kurma gayretindedir. Dış dünya ve eyleyiciler, zihinsel yapı ile toplumsal yapılar arasında ilişkiyi ele almaktadır. Bourdieu'ya göre toplumsal evren, sosyalleşme ile birey tarafından içselleştirilerek şekillenmektedir. Bu etkileşim de yapıları oluşturmaktadır. Özne-nesne ilişkisini diyalektik şekilde değerlendiren Bourdieu makro-mikro, nesne-özne, yapı-eylem arasındaki ilişkiyi metodolojik yaklaşımının temelinde oturtmaktadır. Bourdieu bu ikiliklerin oluşturduğu sorunu aşmak için kullandığı yöntemi, “*düşünümsellik*” olarak tanımladığı kavramla izah etmektedir (Sunar, 2010, s. 90). Bu bağlamda, Bourdieu'nun bakış açısı sosyolojik olarak izlediği metodolojisinin de özetini oluşturmaktadır. Bu metodolojide, çelişkili kavram, kuram ve olguları birleştirmeye amacı gütmektedir.

Sosyal kuramlarda ortaya konmuş ve birbirinden ayrılmış olan tüm ikilikleri yargılayıcı bir tutum gibi sergileyen Bourdieu, her nosyon ve kuramın açıklamasının, incelenen fenomene göre değişebileceğini, böylece hiçbir kavram ve kuramın dışlanamayacağını açıklamakta ve bununla beraber, hiçbirinin de tamamen kabul edilemeyeceğini ve her zaman geçerli olamayacağını savunmaktadır (Özsöz, 2009, s. 11).

Bourdieu'nun sosyolojisinde en belirgin özelliklerden biri, özne-eylem ve nesne-yapı bilgi biçimlerini bütünleştirme isteğidir. Bourdieu bu bütünleşmeyle pratikler bilimi olarak genel bir içerik inşa etmek istemektedir. Bourdieu'nun bütünleştirme çabasının temelinde, insan eyleminin geliştirdiği ve alışkanlık haline getirdiği düşünmeyi engelleyen genellemelerin, sosyal bilimlerde oluşturacağı hasarı en alt düzeye indirgeme düşüncesi bulunmaktadır. Bu bütünleşmeyle bireyin fikir sahibi olması kolaylaşacaktır. Bu bağlamda kuram ve kavramın iç içe olması gerekliliğini vurgulayan Bourdieu, kuram ve deneysel çalışmaların bir arada bulunmasını ve ayrılmamaları gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu açıklaması ile Bourdieu, herhangi bir kuramın mantıklı bir içeriğinin olabilmesi, deneysel nesnesinin bulunmasıyla ilgili olduğunu ima etmektedir. Bourdieu bu metotla, sosyal bilimi ikiliklerin oluşturduğu zıtlıklardan arındırmak istemektedir. Bu metot sayesinde Bourdieu, bireyin ikiliğin anlamlı farklılığını keşfedeceğine, bunları sosyolojik açıklamalar ile anlamlandırarak nesne-özne, birey-toplum ve içsel-dışsal ayrıntıların kolaylaşacağına inanmaktadır (Gorski, 2015, s. 48-49). Bourdieu, sosyal alan içerisinde sosyalleşme aracılığıyla "sosyal dünya yapılarının içselleştirilmesinin" gerçekleştiğini, yani davranışları çerçevelleyen sınırların içselleştirilmesinin alan içerisinde gerçekleşmekte olduğunu ifade etmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 44-45).

Dolayısıyla kültürel sermaye düzeyi; sosyal sınıf, eğitim düzeyi ve kültürel geçmiş gibi etkenlere bağlı olarak farklılaşabilir. Bourdieu (1994), kültürel sermayeyi toplumda tabakalar arası geçişi sağlayan, statüsünü belirleyen ve sosyo ekonomik güç yeteneğini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirmektedir. Nitekim Bourdieu kültürel sermayeyi, kültürel yaşamın sınıf ve güç dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamak için kullanmaktadır.

Bu derece sosyal yaşamı şekillendiren kültürel sermaye, demografik dönüşümün toplum üzerinde oluşturduğu etkiye karşı uyum gücünü artırması bakımında toplumsal yaşlanmada önemli bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaşlanan toplumlarda kültürel sermaye düzeyi, yaşlının içinde bulunduğu topluma uyumunu sağlaması, hayat standartlarını zenginleştirilmesi ve sosyo-ekonomik ve kültürel bağımlılıktan kurtulmasında önemli bir etken olarak bilinmektedir.

Toplumsal Dünyanın Tasviri: Sosyal Alan

Sosyal alan kavramı ilk kez 1966 yılında Bourdieu'nun yapmış olduğu bir çalışmada toplumsal dünyayı betimlemek için kullanılmıştır. Bourdieu alan kavramını, iş bölümünün artmasıyla beraber, sosyal dünyanın heterojen bir yapıya bürünmesi ve meydana gelen farklılaşmaların sonucunda sosyal hayatın çevrelerinin bağımsızlaşması olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir sosyal alanın özerkleşmesi, kendisine ait özgün bir amacının tanımlanması ile oluşmaktadır. Örneğin, siyasi olan alanın hedefi iktidardır (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 122) Dolayısıyla alan, "konumlar arasındaki nesnel bağlantıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanmaktadır" (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 81). Bir amacın birey tarafından tanımlanması ile beraber o alan özerkleşmiş olur. Bourdieu, bir alana dâhil olan bireyin, dâhil olduğu alan içerisindeki hedeflere ulaşabilmek için, belirlenmiş amaçları gerçekleştirecek davranışları benimseyerek

eylemde bulunduğunu ve o alana özel olan sermaye tipini sağlamak, temin etmek ve ulaşmak için mücadele vermekte olduğunu savunmaktadır. Bu alanlar içerisindeki sermayeyi sağlamak ve sahip olma uğraşı, o alan içerisindeki oyunun kurallarına göre ortaya çıkmaktadır. Pierre Bourdieu, alan içerisindeki etkileşimi oyun metaforu ile açıklar. Her alan kendi oyun kurallarını oluşturur. Bu kurallar, alana özgü sermaye tipini törel yollu yani yasal olarak elde ettiği sistematiğini ortaya koymaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 122-123). Alan, belirli bir sınır içinde gerçekleşen ilişkileri ifade etmektedir. Bu ilişkilerin ölçüsü ve normu, alanın sınırlılıkları ile çevrelenmektedir. Yani her alanın ilişki sistemi, kendi sınırlılıkları çerçevesinde şekillenmektedir. Alanın sınırı, bir alana katılan eyleyicilerin (iktisadi işletmeler, firmalar, sanayiciler) rekabeti azaltarak kendisine ait bir tekel oluşturmak için, en yakın rakiplerinden kendilerini farklılaştırmaya çalışmalarıyla oluşmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 84).

Bourdieu toplumsal eyleyicilerin, yapı tarafından tamamen çevrelenen ve itilen bir özne olmadığını, eyleyenlerin sermaye taşıyıcısı olduğunu, donanmış oldukları sermaye (miktarı ve yapısı) ölçüsünde alan işgal ettiklerini ifade etmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 94). Sermayenin “alan” içerisinde kaynak olarak kullanımı bireyin rekabet gücünü artırmaktadır. Dolayısıyla sermaye ve alan kavramlarının birbirlerine güçlü bir şekilde bağlıdır. Kartların gücü, oynanan oyunun çeşidine göre değişmektedir. Dolayısıyla elinde bulunan sermayenin önemi oyuna göre değişmektedir. Alanın yapısını belirleyen şey, oyuncunun elinde bulundurduğu sermaye çeşidine göre yaptığı mücadeledir. Alan içerisinde oyuncunun elinde bulundurduğu görece kuvvetli olan sermayesi, onun konumuna göre sergilediği tavrını şekillendirmektedir. Örneğin, bir işletmenin patronu görece daha fazla ekonomik sermayeye sahipken kültürel olarak daha az sermayeye sahiptir. Diğer yandan bir öğretmen kültürel olarak sermaye seviyesi yüksekken, görece daha az iktisadi sermayeye sahiptir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 82-83).

Bourdieu alan işleyişinin daha iyi anlaşılması için oyun metaforunu daha ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Oyunun gerçekleşmesi ve belirli bir sistem oluşturulabilmesi için oyunun kuralları bulunmaktadır. Oyunun kurallarının belirlenmesi, alana özgü olan sermayenin kaynak olarak kullanılmasında yatmaktadır. Bireyler, ellerinde bulundurdukları sermayeye göre alana girme ve alan içerisindeki konumlarını yükseltmesini sağlayacak olanakların peşindedir (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 123). Sosyal alan içerisinde aktörün oyun oynaması için, yani bireyin toplumsal olarak var olabilmesi için gerekli olan özellikler, “oyunun sonunda kazanılacak olan ödülün bireyi tatmin edecek düzeyde olması, yani oyunun bireyi oynamaya geçecek nitelikte bir sonuca ulaştırması” olarak özetlemektedir (Bourdieu, 1994, s. 151). Fakat modernleşmeyle birlikte yaşlıların statüsünde meydana gelen farklılaşma, yaşlıların alan içerisinde kaynaklarının tükenmesine neden olmuştur. Yaşlıların alan içerisinde mücadele edebilmesi, modernleşmenin etkisiyle iyice zayıflamaktadır. Yaşlı, modernleşmeyle birlikte daha çok kendi kabuğuna çekilen ve toplumdan soyutlanan bir profil ortaya koymakta ve geleneksel yapıya göre daha farklı bir habitus geçişi ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme konusunu ele alan düşünürlerden biri olan Tönnies “Gemeinschaft” (cemaat) ve “Gesellschaft” (cemiyet) kavramlarıyla bu geçiş sürecinde ortaya çıkan olguları modernitenin dinamikleri çerçevesinde ele almaktadır.

Tönnies, toplumların gelişimini ele alırken, “Gemeinschaft” ve “Gesellschaft” kavramlarını kullanarak toplumun evrimsel süreçlerini açıklamaktadır. Tönnies'e göre, modernleşme, “Gemeinschaft”tan “Gesellschaft”a doğru gerçekleşen bir geçiş sürecidir. Bu geçiş sürecinde, geleneksel değerler ve duygusal bağlar zayıflayarak yerini daha

rasyonel, bilimsel ve ticari ilişkilere bırakmaktadır. Toplumsal ilişkiler daha az duygusal ve daha çok işlevsel hale dönüşürken, bu süreçte insanlar arası ilişkiler daha yapay ve akılcı bir temele doğru yönelmektedir (Loo ve Reigen, 2003, s. 116). Bu durumu Weber (2016), “büyü bozumu” kavramı ile metaforlaştırmıştır. Weber büyü bozumu kavramıyla rasyonelleşme sürecinin geleneksel değerler karşısında ortaya çıkardığı dönüşüme değinmektedir. Ona göre büyü bozumu kavramı, geleneksel toplum yapısının ve değerlerinin; rasyonel, bilimsel, akılcı düşünce ve davranış biçimlerine dönüşümüdür.

Modernleşme süreciyle birlikte aile kurumu önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimler sadece ailenin fiziksel yapısı ve şekli ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda ailenin işlevleri, içeriği, geleneksel normları ve aileyi oluşturan fertlerin statülerini de etkilenmektedir. Bu süreçte geleneksel aile yapısı çözülmekte ve çekirdek aile yapısı yaygınlaşmaktadır. Boşanmaların, evlilik dışı ilişkilerin ve tek ebeveynli ailelerin sayısının artması gibi faktörler, aile yapısında çeşitliliğe yol açmıştır (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 9). Dolayısıyla modernleşmenin toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında oluşturduğu bu değişim süreci, aile yapısını etkileyerek yaşlının aile içerisinde statüsünde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Toplumun yaşlanmasıyla sosyal bir sorun haline gelen yaşlılık, modernleşmenin etkisiyle daha çok bireyselleşmektedir. Modernleşmenin etkisi ile bireyselleşen yaşlılık, yaşlanan bireyin sermayesini ön plana çıkarmaktadır. Yani modernleşme, yaşlının toplum içerisindeki sosyal konumunu, yine onun bireysel çabasına bırakmıştır. Dolayısıyla yaşlılıkla mücadele eden birey, “alanda” kendisini daha bireyselleşmiş şekilde sosyolojik bir mücadele içerisinde bulmaktadır.

Bourdieu modernleşme sürecinde toplumsal tabaka ve ayrımı belirlerken üzerinde durduğu önemli iki kavram vardır. Bunlardan biri ekonomik sermaye, diğeri ise kültürel sermayedir. Bourdieu’ya göre bireylerin sahip oldukları sosyal konumlar, kültürel sermayelerinin ağırlığına göre şekillenmektedir (Bourdieu, 1994, s. 22). Günümüzde yaşlılar arasında kültürel sermaye düzeyinin artması ve yaşlılık alanı içerisinde kültürel sermayenin kaynak olarak kullanımı, yaşlılıkta bireyin belirli bir amaca yönelmiş olmasına neden olmakta ve yaşlının toplumsal sorunlara karşı (ekonomik, sosyal, kültürel) mukavemetini artırmaktadır. Yaşlılık kuramlarından aktivite ve süreklilik kuramının odak noktası, modernleşmeyle yaşlının statüsündeki düşüş değil, aksine modernleşmeyle yaşlının bireysel kazanımlarının, kendisini aktif hale getirebilecek donanımlarla yeni roller edinebilmesidir.

Sonuç olarak, yaşlılık sosyal bir alandır ve dolayısıyla modernleşmeyle bu yeni alana uyum için kaynak olarak kullanılacak olan sermaye büyük önem arz etmektedir. Yaşlı sahip olduğu sermayeleriyle bu alan içerisinde yaşam kalitesini daha etkin bir şekilde artırmak için mücadele edebilir hale gelmektedir. Yaşlı bireyin alan içerisinde verdiği bu mücadele ona belirli bir davranış şekli yani, habitus kazandırmaktadır.

Toplumsal Dünyanın Algılandığı Zihinsel Yapılar: Yaşlılık Bir Habitus Mudur?

Bourdieu, sosyolojik analizlerinin merkezinde olan habitus kavramıyla, sosyolojideki temel karşılıklar olan zıtlıkların (nesnelcilik/öznelcilik, yapı/aktör, makro/mikro...) ötesine geçmeyi hedeflemektedir. Habitus kavramının kökeni Aristoteles’e dayanmaktadır. Aristoteles heksis kavramını eğitimle elde edilmiş bireylerin eyleme dönüştürebilecek becerilerin kapasitesini oluşturan fiziksel maharet ve davranışları olarak açıklamıştır. Bourdieu kavrama daha derin içerikler kazandırarak habitusu, bireylerin içinde bulunduğu toplumda sosyalleşme yoluyla çocukluktan, yetişkin oluncaya kadar geçen süreç içerisinde aldıkları eğitimlerle bilinçli ya da bilinçsiz edinimleri içselleştirerek benimsedikleri algı sistemi ve dış dünyayı nasıl algılayacağına yönelik

geliştirilen bu idrak yoluyla gerçekleşen davranış modellemesi olarak tanımlamaktadır. Yaşam şartlarının ve koşullarının oluşturduğu şartlara göre farklılık gösteren habituslar, benzer sosyo-ekonomik statüye sahip grubun aynı habitus içerisinde olmasına işaret etmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 41-42). Bourdieu habitusu, alışkanlıktan öte zihinsel anlamda gerçekleşen etkileşimin, bireyde oluşturduğu bedeni bir pratik olarak görmektedir. Bu pratik, nesnel olanı zihninde uyarlayan öznenin eseridir. Dolayısıyla habitus, özne nesne ilişkisinin etkileşimsel sonucudur.

Sosyalleşmenin birey üzerinde önemli bir gücü bulunmaktadır. Bu güç, bedensel olarak pratik haline dönüşen bir kimlik oluşumunu ve kişinin dünyada sosyal bir varlık olduğu hissini kendisine ifade etmektedir. Bu his “habitustur” (Calhoun, 2016, s. 103). “Özne, gerçekte pratik duygusuyla yani tercihlere ve zevklerine göre, durumun algılanmasına bağlı olarak buna uygun yanıtı yönlendiren, edinilmiş sistemle donatılmış, bilen eyleyicilerdir. Habitus, bir durumda yapılması gerekene ilişkin pratiklik duygusudur” (Bourdieu, 1994, s. 45).

“Habituslar, ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğurur. Bir işçinin yediği şey ve yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasal kanaatleri ve bu kanaatleri ifade etme biçimi ile patronun bunlara tekabül eden tüketimi ve etkileri sistematik olarak farklıdır” (Bourdieu, 1994, s. 23). Calhoun (2016, s. 104-105) habitusun, bireyin “karakteristik eylem eğilim seti” olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde var olagelen tüm kurumsal yapılar varlıklarını, kendisiyle ilişkide bulunan insanların ürettikleri pratiklerle devam ettiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda habitusun dışsallığın içselleştirilmesi ve içselliğin dışsallaştırılması olarak iki işlevsel boyutunun olduğu söylenebilir. Bir yandan dışsal olarak nitelendirilen sosyal dünyanın öğelerini, davranışları kısıtlayıcı normatif özelliklerinin içselleştirilmesini mümkün kılarken, öte yandan sosyal dünyayı inşa eden kimliği ile yani yapılandırıcı yapı rolü ile içselliğin dışsal olmasını sağlamaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 44-45). Bu bağlamda habitus, sosyal yapı ile eyleyicilerin oluşturdukları “toplumsal pratikleri” ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Yaşlanan birey, meslektan arıma süreciyle birlikte aktif nüfus (14-65) içerisindeki bedensel ve zihinsel yatkınlıklarının birçoğunu bırakmakta yeni bir habitus oluşturmaktadır. Bu süreçte yeni bir alan içerisinde yer alma mücadelesinde yaşlı, daha önce bahsedildiği gibi modernleşmenin de etkisiyle yalnızlaşmaktadır. Bu noktada kültürel sermaye devreye girmektedir. Kültürel sermaye bireyin katılımcı ve etkileşimci özelliklerini ön plana çıkarmakta ve dolayısıyla bireyin sosyal, ekonomik ve kültürel mukavemet gücünü artırmaktadır. Çünkü Bourdieu (Wacquant, 2014, s. 62) kültürel sermayeyi, bireyin toplumsal alanda kendini ifade etmesi ve bu alan içinde diğerleri ile olan rekabeti sağlayacak ve kendisine ait hususi kazançlar sağlayacak bir kaynak kullanımı olarak değerlendirmektedir.

Kültürel sermaye, bireyin sosyal ağı, ilişkileri ve geçmişi ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Bu bağ sosyal etkileşimlerde önemli bir rol oynamakta ve bir habitus oluşturmaktadır. Kültürel sermaye, bireylerin birbirini etkilemesi ve sosyal katılımlarını sağlamaktadır. Dolayısıyla sosyal etkileşimi artıran kültürel sermaye, aileden gelen kültürel miras, okuldan kazanılan kültürel nesne ve algıyla bireyde benlik bilinci yani güçlü bir ego oluşturmaktadır (Tan, 2021, s. 2029). Yaşlanan bireyin, yaşlanmaya karşı ortaya çıkan yeni duruma uyumunu zorlaştıran en önemli faktörlerden biri, güvenli bir ego yapısına sahip olamaması durumudur. Ego, kişinin benlik bilincini ve kimlik duygusunu ifade etmektedir. Güçlü bir ego duygusu kendine güvenen, benlik saygısı

yüksek ve kimlik bütünlüğüne sahip bireyi temsil etmektedir. Yaşlılık döneminde, fiziksel sağlık, sosyal ilişkilerde değişimler, kayıplar ve yaşamın genel zorlukları gibi birçok faktör, ego duygusunu etkileyebilir. Güçlü bir ego duygusu oluşturmak, yaşlı bireyin değişen koşullara uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Güçlü bir ego duygusuna sahip olamama durumunda ise yaşlı birey, kendine olan güvenini kaybedebilmekte, çevresindeki değişimlere uyum sağlamakta güçlük çekebilme, yalnızlaşmakta ve dışlanabilmektedir. Bu nedenle, yaşlı bireylerin ego entegrasyonunu sürdürmeleri ve güçlü bir benlik duygusuna sahip olmaları, yaşamın zorluklarıyla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına ve yeni durumlara uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Xavier vd., 2003). Kültürel sermaye bireylerin güçlü ego yapılarının, kişisel yetkinliklerinin ve eğilimlerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sebepten dolayı kültürel sermaye, bireyin sosyal ve kültürel çevresinde nasıl yer aldığını, statüsünü ve etkileşimini etkilemektedir (Swartz, 2011, s. 111). Dolayısıyla kültürel sermayenin etkin bir kaynak olarak kullanımıyla güçlü bir ego duygusu oluşturma, yaşlının daha etkin bir bedeni yetkinlik oluşturmalarını sağlamaktadır.

Sonuç olarak kültürel sermaye düzeyi, sosyolojik mücadelenin verildiği her “alan” ve bedeni yetkinlik oluşturacak her “habitus” için önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle fiziksel, psikolojik, biyolojik, sosyal ve ekonomik açıdan daha savunmasız bir dönem olarak görülen ve kırılabilir kitle içerisinde yer alan yaşlının kültürel sermaye düzeyi, rekabet edebilme becerisini artırma ve başarılı yaşlanma gerçekleştirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kültürel Sermaye Ve Yaşlıktaki Önemi

Bourdieu (2015, s. 23) kültürel sermayeyi, aile tarafından ve özellikle okul tarafından kültürel aktarımın birleşik etkilerinin garantili ürünü olarak değerlendirmektedir. Bourdieu, kültürel aktarım yoluyla değer-güdülenme ve değer verme operasyonları yoluyla okulun, (ilk eğitime, yani menşee sınıfına bağlı olarak daha büyük veya daha az ölçüde) meşru kültüre yönelik genel eğilim oluşturmaya yardımcı olan bir araç olduğunu savunmaktadır. Kültürel sermayenin en basit görüntüsü Lamont ve Lareau tarafından tercihler, davranışlar, tutumlar ve mallar (emtia) biçiminde yaygın olarak paylaşılan yüksek statü kültürel sinyalleri olarak tanımlamaktadırlar (Savage, 2011, s. 2).

Bir kişinin içinde yaşadığı toplumda elde etmiş olduğu deneyimler, ileride yaşayacak olduğu yeni tecrübelerle karşı bir referans niteliği, bir arka plan oluşturmaktadır. Toplum bilimciler bu durumun, elde edilen örüntülerin zamanla birey tarafından somutlaştırılması ve içselleştirilmesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Somutlaştırılan edinimler bir pratik kazanarak, bireyin eğilimlerini etkilemektedir. Başka bir bakış açısıyla ifade edilecek olunursa, bireyin eğilimleri ne kadar kişinin kendi özellikleri ile gerçekleştirdiği eylemler gibi görülse de aslında içselleştirilmiş olan, dışsal edinimlerin ve örüntülerin izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda kültür, birey için dışsal bir öge durumundan çıkmaktadır. Kültür, sosyal özgeçmişin inşasında aktif olan bireyin eylemlerini denetler, kontrol eder ve düzenler. Böylece edinilmiş olan yaşam tarzı, benimsenmiş olan fikirler, sahip çıkılan değerler bireyin dışından gelmektedir. Bu ürünler sosyalleşme sürecinin sonuçlarıdır. Birey geçmiş edindikleri ile oluşturduğu sosyal özgeçmiş ışığında yeni edinimleri karşılamakta ve yorumlamaktadır (Fichter, 2001, s. 23-25).

Sosyalleşmeyi önemli bir olgu olarak kullanan kültürel sermaye teorisi, Bourdieu'nun çalışmasıyla başlamıştır. Bourdieu, sosyal sınıfın, yeniden üretildiği mekanizmaları araştırmaya, Fransız okullarının yeniden üretim sürecinde sahip olduğu rolü inceleyerek

başlamıştır. Bourdieu, kültürel aktarımın 19. yüzyıl öncesinde de var olduğunu, yüksek statü ve kültürel bilgi olarak kabul edilen egemen sınıf tarafından oluşturulmuş olduğunu ve bu sınıf tarafından mali olarak desteklenmiş olduğunu ifade etmektedir. Bourdieu'ya göre bu bilgi, o sınıfta ortak olan kültürel etkinliklerle (opera, dans, tiyatro, müzeler vb.) aktarılmıştır. 19. yüzyılda Batı'da devlet destekli kitlesel eğitim sistemlerinin başlamasıyla okullar, kişinin sınıfındaki konumunu yükseltmek için fırsatlar sağlayabileceği bir etik oluşturmuştur. Böylece okullar, kültürel geçmişin egemen sınıfa üyelik üzerindeki etkilerine aracılık edebilecektir. Bourdieu bu bilgiler ışığında Fransa araştırmasında, öğrencilerin aile geçmişi ile kültüre maruz kalma arasında ve maruz kalınan kültürün teşhiri ile eğitimsel kazanımlar arasında korelasyonlar bulmuştur (Kadel, 1998, s. 8). Günümüzde ve toplumumuzda bu durum daha çok eğitim yoluyla elde edilen birikimin şekillendirdiği tabakalaşma sistemine işaret etmektedir. Eğitim yoluyla elde edilen sermayenin önemi nedeniyle 20. yüzyılın başından itibaren tüm toplumlarda eğitimin önceliğiyle ilgili sosyal politikalar geliştirilmiştir.

Sosyal politikalar tüm vatandaşların sosyal sisteme dâhil edilmesi amacını gütmektedir. Sosyal sisteme vatandaşların entegrasyonunu sağlayan en önemli girişimlerden biri, kişilerin eğitime ulaşabilir olmalarını sağlamaktır. Çünkü eğitim, sosyal yaşamda ve katılımı fırsat eşitliklerini sağlayan kilit bir rol üstlenmektedir. Toplumsal yapı içerisinde eğitim yoluyla elde edilmiş okul notları, akademik yeterlilik ve eğitim kariyerleri gibi kazanılmış özellikler, bireylerin işgal etmiş olduğu sosyal konumları belirlemektedir. Günümüzdeki eğitim ve istihdama yönelik yapılarda tabakalaşma sisteminin temel belirleyicisi meritokratik eğilimdir (Frerichs, 2017, s. 94). Meritokrasi, günümüz eşitlikçi ve cemiyet yapısı kazanmış toplumların genel özelliğidir. Modern toplumu, ayrıcalıkların hâkim olduğu toplumdan ayıran meritokrasi, liyakat esasına dayalı kültürel sermaye düzeyini temel alan bir aristokrasi oluşturur (Neves, 2000, s.335). Bourdieu yapmış olduğu alan araştırmasında, meritokratik bir sisteme dayalı eğitim sistemi olmasına rağmen, sosyal kökene dayalı kültürel yeniden aktarımın, eğitim sisteminde devam ettiğini ileri sürmektedir. Bourdieu gibi eğitim sisteminde kültürel yeniden aktarımın olduğunu düşünen Heike Solga (2008'den aktaran Kolland, 2017, s. 94-95), eğitimdeki meritokratik kusuru ve tabakalaşmayı şu şekilde özetlemektedir.

- Okul kariyerini genellikle belirleyen sosyal kökendir. Sosyo-ekonomik olarak daha yüksekte geliyorsa, okul başarısı düşük olmasına rağmen daha akademik yollara sevk edilmektedir. Daha düşük ekonomik tabandan gelen öğrenciler aynı akademik performansı gösterebilir de daha düşük akademik yollarda devam etmektedirler.

- Mesleki anlamda edinilen kariyerin tek başına belirleyicisi eğitim değildir. Yüksek sosyo-ekonomik seviyedeki insanlar alternatif kaynaklarını kullanarak akademik yolla elde edemeyeceği statüyü bu araçlarla sağlamaktadırlar.

Tüm bu eleştiriler, eğitim herkese açık hale gelmiş olmasına rağmen, sınıfsal ilişkilerin yeniden üretilmesi için kullanılan bir kaynak biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bourdieu (2017, s. 57), toplumda entelektüel olarak adlandırılan ve kültürel sermayeye sahip olan kişilerin, egemen olan güçlerin tahakkümleri altında olmamalarına rağmen, kısmen de olsa egemenliğin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Kültürel sermaye sahibi entelektüellerin egemenliğin kurduğu liyakat ideolojisini hafif de olsa paylaşmakta olduğunu vurgulamaktadır.

Kısacası Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olan ile ayrıcalıklı geçmişlerden gelen bireylerin akademik başarılarının farklarını ortaya koymaya çalışmaktadır (Savage, 2011, s. 17-18). Kültürel sermayenin ne kadar

önemli bir kaynak olduğu, sosyal kökene dayalı yeniden aktarımının gerçekleşmesiyle anlaşılabilir. Bu bakımdan kültürel sermayenin başarılı ve sağlıklı yaşlanma için sosyal alanı dizayn edecek gücünün var olduğu düşünülmektedir. Günümüzde kültürel sermaye, bireye sosyal kökenden bağımsız bir davranış biçimi kazandırmaktadır. Aile ve okul yoluyla gerçekleşen bu edinim, bireyin yaşamını önemli ölçüde etkileyecek bir kaynak kullanımı sağlamaktadır. Kültürel sermaye, bireyin yaşam biçimini şekillendirmesi ve bireye kazandırdığı donanımlarla toplumsal alan içerisinde önemli avantajlar sunmaktadır. Bu kazanımların yaşlılıkta ne gibi etkilerinin olduğunu araştırılması, demografik olarak yaşlanan ülkelerde büyük önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, “Yaşlılarda Kültürel Sermaye ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki: Malatya Örneği” adlı doktora tezinin kültürel sermaye ve yaşlılardaki başarılı yaşlanma ilişkisi bölümünden üretilmiştir. Doktora tez çalışmasında, nicel ve nitel veri elde etme yöntemleri kullanılmış fakat COVID-19 pandemi sürecinde yaşlıların risk altında olması nedeniyle 20 kişi ile yapılacak olan yarı yapılandırılmış görüşmeler 10 kişi ile yapıldığı için doktora tez çalışmasından çıkarılmıştır. Fakat bu çalışmaya nicel araştırma deseni yanına nitel veriler de eklenerek karma yöntemler araştırması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla katılımcılara *kültürel sermaye ölçeği*, *demografik soru formu* ve *yarı yapılandırılmış görüşme formu* uygulanmıştır.

Karma yöntemler araştırması, bir araştırma veya çalışmada, belirli bir konuyu veya olguyu anlamak için hem nitel (kalitatif) hem de nicel (kantitatif) verilerin kullanıldığı, bu verilerin felsefi ve teorik anlayışlarla şekillendirilerek toplandığı, analiz edildiği ve sonuçların amaçlı olarak entegre edildiği bir yaklaşımı ifade etmektedir (Creswell ve Clark, 2018). Bu çalışma iki farklı yöntemle elde edilen verilerin analizlerini içermektedir.

Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırma evrenini 60 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Farklı sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere sahip bireyler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma örnekleme, evren içerisinden seçilen ve başka evrenler için kabul edilebilir örneklem büyüklüğü olan 390 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmanın Önemi Ve Amacı

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından biri olan toplumun yaşlanması, yaşlılığın sosyolojik bağlamda ele alınmasını daha görünür hale getirmiştir. İktisadi, sosyal ve kültürel açıdan toplumsal bir sorun haline dönüşebilecek bu problemin, sosyal açıdan zararlarının en aza indirgenmesi için üretilecek sosyal politikalara yön vermek, yapılacak bilimsel çalışmalar ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kültürel sermaye değişkeninin bu alanda yerini tespit etmek büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, yaşlılarda kültürel sermaye düzeyinin belirlenmesiyle hızlı demografik dönüşümün toplumda oluşturacağı olumsuzlukları minimize edecek önemli sosyal politikalarından biri olan başarılı yaşlanmanın önemine vurgu yapmaktır.

Veri Toplama Aracı Ve Verilerin Analizi

Çalışmada daha önce geçerlik ve güvenilirlik çalışması “Kültürel Sermaye Ölçeği” kullanılmıştır. 5’li likert olan ölçek olumsuzdan olumluya olacak şekilde kodlanmıştır (Avcı ve Yaşar, 2014). Öncelikli olarak elde edilen verilerin güvenilirliği test edilmiş, sonra açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Daha sonra ise hipotez testleri

yapılmıştır. Ayrıca uzman görüşlerinden faydalanarak oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcılara uygulanmıştır.

Kültürel Sermaye Ölçeğine Ait Güvenilirlik Ve Dağılım Analiz Sonuçları

Araştırmalarda kullanılan ölçeğin, ölçmek istediği konuyu istikrarlı ölçüp ölçmediği ve ölçekleri oluşturan ifadelerin kendi aralarındaki var olan uyumun ve tutarlılığının seviyesini belirlemek için eş zamanlı olarak uygulanan analize güvenilirlik testi denilmektedir. Dolayısı ile test aracının istenilen kavramsal yapıyı tutarlı değerlendirip değerlendiremeyeceği ile ilgili yapılan analizleri içermektedir. Cronbach alfa cinsinden güvenilirlik katsayıları, 0,70'in üzerinde olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 331-334). Güvenirlik istatistikleri incelendiği bu oran 0,97 olduğu tespit edilmiştir.

Varsayımların normal dağılım değerleri için yapılan normallik testlerinde testin normal dağılıp dağılmadığının belirlenmesi için farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri mean ve median (ortalama ve medyan) değerlerinin birbirleri ile aynı olması ya da birbirlerine yakın olması varsayımdır. Bir başka görüş ise skewness ve kurtosis (basıklık ve çarpıklık) değerleri $\pm 1,5$ değerleri arasında olması gerekliliği varsayımdır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ölçeğin normal dağılımına ilişkin değerler incelendiğinde sonuçların belirlenen değerler arasında olduğu görülmektedir.

Kültürel Sermaye Ölçeğine Ait Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

Açıklayıcı faktör analizi (AFA), elde edilen veri setinin ve bu verileri oluşturan değişkenlerin arasındaki ilişkilerin sonuçlarından faydalanılmayacak korelasyon olmayan ya da düşük düzeyde korelasyon bulunan faktörleri tespit etmeyi amaçlayan bir istatistiksel analiz yöntemidir (Özdamar, 2013, s. 212). AFA değişkenleri ya da bir değişken içerisindeki alt boyutları, kendi içerisinde gruplara ayırarak, aynı grup içindeki ifadeler arasındaki ilişkiyi en üst, gruplar arasındaki ilişkiyi ise en alt seviyede belirleyerek, grupları yeniden belirleyen ve yeni değişken oluşturan bir analizdir (Karagöz vd., 2016, s. 148). Böylece gözlenen değişkenlerin tanımlanması, özetlenmesi, üzerinde çalışılabilir ve yönetilebilir düzeydeki faktörlerin tespiti için gerçekleştirilmesi sağlanabilir. AFA sonuç olarak en az hata ve bilgi kaybı ile ölçekte gözlenen birçok değişkenin, ifade ettikleri ortak anlamların daha az değişkenle sunulmasıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 319).

Araştırmada kullanılan kültürel sermaye ölçeğinin 30 ifadesi, 4 alt boyutu bulunmaktadır. Yapılan AFA sonucunda, farklı boyutta bulunan bazı ifadelerin aynı gruplar içerisinde algılandığı görülmektedir. Analiz sonucunda “katılım ve kültürel bilinç” ifadeleri aynı boyut içerisinde algılanması nedeniyle yeniden boyutlandırmak suretiyle ölçek 3 alt boyutta yeniden ilişkilendirilmiştir. Bununla beraber açıklayıcı faktör analizi sonucunda, örneklem tarafından aynı boyutlardaki ifadelerin farklı boyutlar içerisinde algılandığı görülmüştür (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 327). Bu nedenle bu ifadeler kültürel sermaye ölçeğinden çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

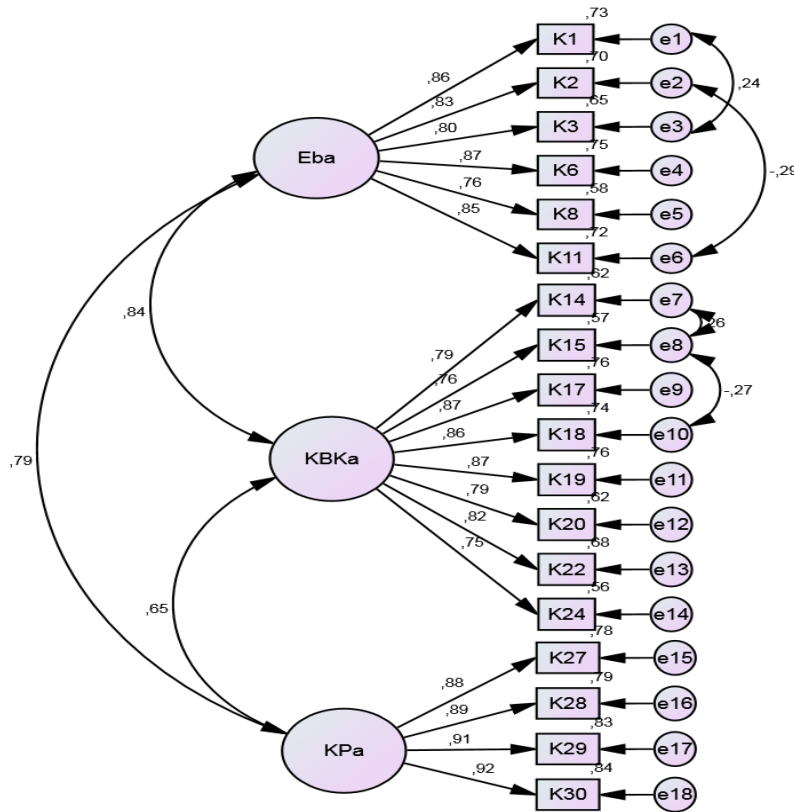
Kültürel Sermaye Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

Yapısal Eşitlik Modellemesi, (YEM) regresyon analizi ile faktör analizlerinin birleşmesinden oluşmaktadır. YEM'e bağımlı ve bağımsız değişken ifadeleri kullanılmaz. Bu model örtük ve gözlenen değişkenleri içermektedir ve çok değişkenli analizlerin yapıldığı bir modeldir. YEM'in kullanılmasındaki amaç, belirli bir kuramsal temeli olan bir ilişki örüntüsünün (araştırmanın modeli), elde edilmiş olan verilerle uyumunu analiz etmektir (Gürbüz, 2019, s. 17).

Bir ölçeğin DFA ile doğrulanması kullanılmış olan ölçeğin geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir. Araştırmada uygulanması planlanan temel analizlerden önce DFA'nın uygulanması, kullanılacak ölçeğin geçerliliğine ait kanıt anlamına gelmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 342).

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), daha önceden uygulanmış olan ve kuramsal alt yapısı olan bir ölçme aracını ya da modelin doğruluğunu elde edilen veri seti ile teyit etmek için seçilen bir uygulamadır. Bu doğrultuda DFA doğrulayıcı ve tahmin edici bir mantıkla çalışmaktadır. DFA'da örtük değişken bağımsız değişkene, gözlenen değişken ise bağımlı değişkene tekabül etmektedir. Diyagramda (yol analizi) örtük değişkenler yuvarlak içinde, gözlenen değişkenler ise kare içerisinde gösterilmektedir (Gürbüz, 2019, s. 51).

“Yol analizi, çoklu regresyon mantığında çalışan ve iki ya da daha fazla değişkenin dolaylı ve doğrudan ilişkilerinin test edildiği modeldir. Yol analizinde her bir örtük değişkenin ölçme modeline (DFA) yer verildiğinden daha güvenilir sonuçlar elde edilmektedir” (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 344).

CMIN=387,735;DF=128;CMIN/DF=3,029;p=,000;RMSEA=,072;CFI=,960;GFI=,901

Şekil 1: Kültürel Sermaye Path (Yol) Diyagramı

Kültürel sermaye ölçeği için toplam 3 faktörlü bir yapı incelenmiştir. İncelenen yapıda Entelektüel birikim için 6, Kültürel bilinç ve katılım için 8, Kültürel potansiyel için 4 ifade yer almaktadır. Kültürel sermaye ölçeği birinci düzey çok faktörlü yapısı, AMOS 24 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Beşli likert ölçeğinde, 390 katılımcıdan toplanan verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle maximum likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur (Kline,2011). Kültürel sermaye ölçeğinin birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi DFA

sonuçlarını içeren parametre göstergelerinin olduğu yol şeması şekilde sunulmaktadır. Birinci düzey DFA sonucunda kabul edilen uyum iyiliği değerlerine ulaşamadığı için düzeltme indeksleri incelenmiştir. Modifikasyon index (Modification Indices) bölümünde aynı örtük yapı altındaki hata terimleri incelendiğinde, aynı boyuttaki ifadeler arasında uyumun iyiliği amacıyla, kovaryans ilişkisi ile çözümlene yapılmıştır. DFA'nın uyum kriterleri; CMIN=387,735; DF=128; p=,000; CMIN/DF=3,029; RMSEA=,072; CFI=,960; GFI=,901 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, araştırmada elde edilen verilerin, kültürel sermaye ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısı ile uyduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 345).

Tablo 1. Kültürel Sermaye Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

<i>Modifikasyon</i>	<i>CMIN/DF</i>	<i>P</i>	<i>RMSEA</i>	<i>CFI</i>	<i>GFI</i>	<i>RMR</i>
<i>Önce</i>	3,999	,000	0,088	0,949	0,896	0,081
<i>Sonra</i>	3,029	,000	0,072	0,960	0,901	0,077

Kültürel Sermaye Ölçeğine İlişkin Bulgular

Hipotez testinin doğası, araştırmaya katılan katılımcılar yoluyla analiz edilmeye çalışılan bir evrene ait parametre hakkında ortaya konulan iddia olarak nitelendirilmektedir. Araştırmada örneklemden elde edilen verilerin sonuçlarına dayanarak, genellemelerde bulunmaktadır. Araştırmacı, örneklemden elde ettiği istatistiklerden yararlanarak, hipotezlerin doğruluğu ve geçerliliğini araştırmaktadır. Dolayısıyla hipotez testi, öne sürülen hipotezin geçerliliğini test etmek amacıyla gerçekleştirilen bir ölçme aracıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 225). Bu bağlamda araştırmada kullanılan kültürel sermaye ölçeklerinin cinsiyet, eğitim durumu ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılığının olup olmadığının test edilmesi amacıyla hipotez testleri analiz edilmiştir.

Tablo 2. “Cinsiyet” Durumuna Ait Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

<i>Boyutlar</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>T</i>	<i>Sd</i>	<i>P</i>
<i>Entelektüel Birikim</i>	Kadın	138	2,395	0,934	-	,388	,000*
	Erkek	252	2,918	1,092	4,741		
<i>Kültürel Bilinç ve Katılım</i>	Kadın	138	2,083	0,85	-	,388	,000*
	Erkek	252	2,593	1,017	5,003		
<i>Kültürel Potansiyel</i>	Kadın	138	2,852	1,146	-	,388	,001*
	Erkek	252	3,257	1,183	3,273		

* $p < 0,05$

Yaşlıların cinsiyetlerine göre kültürel sermaye düzeyleri tabloda karşılaştırıldığında, “entelektüel birikim” boyutunun erkeklerde ($X=2,91843$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık kadınlarda “entelektüel birikim” boyutunun ($X=2,3953$)

erkeklere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların “entelektüel birikim” boyutu düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda entelektüel birikim boyutunun cinsiyete göre istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. ($t(388)=-4,741$; $p=,000$; $p<0,05$)

“Kültürel bilinç ve katılım” boyutunun erkeklerdeki anlamlılık düzeyi ($X=2,5935$), kadınlara göre ($X=2,0837$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda “kültürel bilinç ve katılım” boyutu cinsiyete göre istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. ($t(388)=-5,003$; $p=,000$; $p<0,05$)

“Kültürel potansiyel” boyutunun da aynı şekilde erkeklerdeki ($X=3,2579$), anlamlılık düzeyinin kadınlara ($X=2,8521$) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda “kültürel potansiyel” boyutu cinsiyete göre istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. ($t(388)=-3,273$; $p=,001$; $p<0,05$)

Tablo 3. “Eğitim” Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Analizi Sonuçları

<i>Boyutlar</i>	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>Sd</i>	<i>P</i>
<i>Entelektüel Birikim</i>	Hiçbir Mezuniyetim Yok	84	1,9907	0,756	67,33	6	,000*
	İlkokul	118	2,1657	0,659			
	Ortaokul	36	2,5432	0,963			
	Lise	33	2,9529	0,731			
	Ön Lisans	45	3,7407	0,721			
	Lisans	68	3,8219	0,7948			
	Lisansüstü	6	4,3333	0,849			
<i>Kültürel Bilinç ve Katılım</i>	Hiçbir Mezuniyetim Yok	84	1,8386	0,752	40,101	6	,000*
	İlkokul	118	1,9388	0,588			
	Ortaokul	36	2,1975	0,88			
	Lise	33	2,7273	0,948			
	Ön Lisans	45	3,2568	0,946			
	Lisans	68	3,2304	0,842			
	Lisansüstü	6	3,7593	0,928			
<i>Kültürel Potansiyel</i>	Hiçbir Mezuniyetim Yok	84	2,3833	0,959	36,46	6	,000*
	İlkokul	118	2,5831	0,946			
	Ortaokul	36	3,0778	1,063			
	Lise	33	3,4061	0,794			
	Ön Lisans	45	3,8622	1,062			
	Lisans	68	4,1853	0,912			
	Lisansüstü	6	4,6667	0,516			

* $p<0,05$

Tablo 3 incelendiğinde yaşlıların gruplandırıldıkları eğitim seviyelerine göre “entelektüel birikim” boyutunun anlamlılık düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamaların lisansüstü mezunlarda ($X=4,3333$) olduğu görülmüştür. Bunu lisans ($X=3,8219$), ön lisans ($X=3,7407$), lise ($X=2,9529$), ortaokul ($X=2,5432$) izlemekte ve en düşük ortalamaların ilkokul ($X=2,1657$) ve herhangi bir mezuniyeti olmayan ($X=1,9907$) katılımcılarda olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyeleri ile “entelektüel birikim” boyutunun düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklı olmadığını test etmek amacıyla parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Yapılan varyans analizi sonucunda “entelektüel birikim” boyutunun istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. ($F(6,383)= 67,336$; $p=,000$; $p<0,05$)

“Kültürel bilinç ve katılım” boyutunun anlamlılık düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamaların lisansüstü mezunlarda ($X=3,7593$) olduğu görülmüştür. Bunu lisans ($X=3,2304$), ön lisans ($X=3,2568$), lise ($X=2,7273$), ortaokul ($X=2,1975$) izlemekte ve en düşük ortalamaların, ilkokul ($X=1,9388$) ve herhangi bir mezuniyeti olmayan ($X=1,8386$) katılımcılarda olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyeleri ile “kültürel bilinç ve katılım” boyutunun düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla varyans analizi yapılmış ve sonucunda “kültürel bilinç ve katılım” boyutunun istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. ($F(6,383)= 40,101$; $p=,000$; $p<0,05$)

Son olarak “kültürel potansiyel” boyutunun anlamlılık düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamaların lisansüstü mezunlarda ($X=4,6667$) olduğu görülmüştür. Bunu lisans ($X=4,1853$), ön lisans ($X=3,8622$), lise ($X=3,4061$), ortaokul ($X=3,0778$) izlemekte ve en düşük ortalamalar, ilkokul ($X=2,5831$) ve herhangi bir mezuniyeti olmayan ($X=2,3833$) katılımcılarda olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyeleri ile “kültürel potansiyel” boyutunun düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla varyans analizi yapılmış ve sonucunda “kültürel potansiyel” boyutunun istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. ($F(6,383)=36,464$; $p=,000$; $p<0,05$).

Çıkan bu sonuçlar, kültürel sermaye düzeyinin eğitim ile doğru orantılı ilişkisini ve kültürel sermayenin okul yoluyla inşasını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültürel sermaye kaynağını aile ve okul yoluyla elde edilen birikimlerden elde etmektedir. Özellikle okul yoluyla elde edilen deneyimsel süreç, kültürel sermayeyi kişinin hayatı boyunca kullanabileceği önemli bir kaynak haline dönüşmektedir.

Tablo 4. “Gelir Düzeyi” Durumuna Ait Tek Yönlü Anova Analizi Sonuçları

Boyutlar	Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	d
<i>Entelektüel Birikim</i>	0-1.999 TL	23	2,1716	0,8	44,9	,00
	2.000-3.999 TL	75	2,6648	1,0		
	4.000-5.999 TL	2	3,4642	0,8		
	6.000 TL ve üstü	3	3,9259	1,0		

<i>Kültürel Bilinç ve Katılım</i>	0-1.999 TL	23	1	1,9368	14	0,7	36,5	0*	,00	
	2.000-3.999 TL	75	1	2,3543	55	0,9				
	4.000-5.999 TL	2	6	3,0072	02	0,9				78
	6.000 TL ve üstü	0	3	3,4815	60	0,9				
<i>Kültürel Potansiyel</i>	0-1.999 TL	23	1	2,6878	67	1,0	25,6	0*	,00	
	2.000-3.999 TL	75	1	2,9817	38	1,1				
	4.000-5.999 TL	2	6	3,8097	90	0,9				37
	6.000 TL ve üstü	0	3	4,2001	35	1,0				

*p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde yaşlıların gruplandırıldıkları gelir düzeylerine göre “entelektüel birikim” boyutunun düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamanın 6.000 ve üstü geliri olanlarda (X=3,9259) olduğu görülmüştür. Bunu 4.000-5.999 TL (X=3,4642), 2.000-3.999 TL (X=2,6648) izlemekte ve en düşük ortalama, 0-1.999 TL (X=2,1716) gelir durumu olan katılımcılarda olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir düzey durumları ile entelektüel birikim boyutunun düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Yapılan varyans analizi sonucunda, istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. $F(3,386)= 44,964$; $p=,000$; $p<0,05$)

Aynı şekilde “kültürel bilinç ve katılım” boyutunun düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamanın 6.000 ve üstü geliri olanlarda (X=3,4815) olduğu görülmüştür. Bunu 4.000-5.999 TL (X=3,0072), 2.000-3.999 TL (X=2,3543) izlemekte ve en düşük ortalamanın, 0-1.999 TL (X=1,9368) gelir durumu olan katılımcılarda olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda, istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. $F(3,386)= 36,578$; $p=,000$; $p<0,05$)

Kültürel potansiyel boyutunun düzeyleri karşılaştırılmış ve en yüksek ortalamanın 6.000 ve üstü geliri olan (X=4,2001) olduğu görülmüştür. Bunu 4.000-5.999 TL (X=3,8097), 2.000-3.999 TL (X=2,9817) izlemekte ve en düşük ortalamanın, 0-1.999 TL (X=2,6878) gelir durumu olan katılımcılarda olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda, istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. $F(3,386)= 25,637$; $p=,000$; $p<0,05$)

Görüşmelerden Elde Edilen Bulgular

Kültürel sermaye ve başarılı yaşlanma arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için yaş, cinsiyet, eğitim durumu, spor, sağlıklı beslenme, beslenme alışkanlığı ve sosyo-kültürel

faaliyet gibi aktivitelerin içeriği ile ilgili görüşmelerden elde edilen nitel veriler, kategori, kod ve temalara ayrılarak çözümlenmiştir.

Daha sonraki süreçte farklı kodların birbirleri ile ilişkileri göz önüne alınarak, farklılık içeren, fakat birbiriyle bağlantılı olan içerikler aynı tema ve kategori başlıkları altında toplanmıştır. Böylelikle görüşmelerden elde edilen bulgular, eksensel kodlama sistemiyle analiz edilmiştir (Corbin ve Strauss, 2008). “K” kadını, “E” erkeği, yanındaki rakamlar ise katılımcıların yaşlarını ifade etmektedir.

Tablo 5. “Eğitim Durumu” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
K65, E61, E62, K64	İlkokul	
E70	Ortaokul	Kültürel
E69, E63, K62, E64, E66, E68	Fakülte	Sermaye

K65“İlkokul mezunuyum. Onu da sonradan tamamladım”, E69 “Emekli öğretmenim. Dışarıdan iki farklı üniversite bitirdim”, E63 “Fakülte mezunuyum”, E61 “ilkokul mezunuyum. Okuma yazma çok iyi değil”, E68 “Fakülte mezunuyum”, K62 “Fakülte mezunuyum. Emekli öğretmenim”, E62 “İlkokul mezunuyum. Ailemin maddi sıkıntıları nedeniyle okuyamadım”, E70 “ortaokul mezunuyum”, E64 “Fakülte mezunuyum”, K64 “ilkokul mezunuyum”, E66 “Fakülte mezunuyum”.

Tablo 6. “Spor, Sağlıklı beslenme-Beslenme Alışkanlığı” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E69, E63, E68, K62, E64, E66, E62	Dengeli- Dikkatli	
K65, E61, E70, K64	Dengesiz- Dikkat etmiyor	Sağlıklı Yaşlanma

K65 “Akşam evde ne pişerse onu yiyorum. Bizim için ayrı bir beslenme çeşidi yok. Evde ne varsa onu yapıp yiyoruz”, E69 “Sağlığıma oldukça dikkat ediyorum. 50 yaşından sonra yediğim birçok şeye dikkat etmeye başladım. Mümkün olduğu kadar sağlıklı beslenmeye dikkat ediyorum”, E63 “eşimle düzenli olarak yürüyüş yaparız. Sağlıklı beslenip yaşımıza uygun dengeli beslenmeye dikkat ediyoruz”, E61 “spor hayatımda hiç yapmadım. Akşam ne pişerse onu yiyoruz. Yaşlanınca yeme alışkanlığım değişmedi”, E68 “kendimi gayet sağlıklı hissediyorum. Sürekli yürüyüş yapıyorum. Beslenme alışkanlığımı 60 yaşından sonra değiştirdim. Daha sağlıklı besinler tüketiyorum”, K62 “Hala sabahları erken kalkarım. Okula gidecekmişim gibi hazırlık yaparım. Sağlıklı ve dengeli beslenmeye dikkat ederim. 60 yaşından sonra daha çok neler tüketilmesi gerekirse, yiyeceklerime ona göre dikkat ediyorum”, E62 “Maddi durumumuz ortanın üzerinde. Mümkün olduğunca sağlıklı vitaminli besinlerle beslenmeme dikkat ederim”, E70 “Herkes ne yerse bende o şekilde besleniyorum. Farklı bir şey yemiyorum”, E64 “Spor yapıyorum evde. Eşimle yürüyüşe çıkıyorum. Mümkün oldukça evde yağsız sağlıklı besinler tüketiyoruz. Bu nedenle dışarıda yememeye dikkat ediyoruz”, K64 “Gençken ne

“iyorsam hala aynı şekilde besleniyorum”, E66 “Sık sık spor yapmaya çalışıyorum. Sağlıklı ve dengeli beslenmeye gayret ediyorum”.

Tablo 7. “Sosyo-kültürel katılım” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema	
E69, E63, E68, K62, E64, E66	Olumlu	Başarılı Yaşlanma	K65 “Evden dışarı
K65, E61, E62, E70, K64	Olumsuz		

çıkamıyorum. Pandemi öncesinde de çok fazla kimseyle görüşemiyordum. Bazen komşularımız gelir ben giderim. Bazen de oğluma giderim”, E69 “pandemi öncesi sürekli olarak öğretmen evine giderim. Orda çok fazla arkadaşım var. Siyasi, kültürel ve sosyal konuları konuşur sohbet ederiz. Öğretmen evinden arkadaşlarımla günlük olarak yürüyüş yaparım. Arada bir oğlum ve torunlarımla sinema ve tiyatroya gitmeye gayret ediyorum”, E63 “Günlük gazeteleri takip ederim. Kitap okuyorum. Sık sık kültürel gezilerde bulunuyorum”, E61 “en sık gittiğim yer kahvehane, orda arkadaşlarla vakit geçiriyorum”, E68 “Yılda bir kez emekli arkadaşlarımızla buluşur, kültürel gezilere katılırım. Bir kez de yazın mutlaka tatile çıkarım. Günlük kitap ve gazete okurum”, K62 “Emekli öğretmen arkadaşlarımızla buluşurum. Maddi imkânım el verdiği ölçüde yurtiçi-yurtdışı gezmeye ve sanatsal faaliyetlere katılmaya çalışırım”, E62 “Sosyal vakit geçirecek çok fazla zamanım olmadı. Emekli oldum ama hala çalışıyorum ve işleri oğlumla yürütüyorum beraber çalışıyoruz. Kahveye gidiyorum zaman zaman arkadaşlarla geziyoruz”, E70 “Bu yaştan sonra yapılacak çok bir şey yok. SSK emeklisiyim. En çok torunlarımla vakit geçiriyorum”, E64 “Emekli olmadan öncede öğretmen evinde çalıştığım için şuan sosyal zamanımın büyük bir çoğunluğunu öğretmen evinde geçiriyorum. Meslektaşlarım ve diğer kurumlardan emekli olan birçok arkadaşımınla sohbetler ediyoruz. Gazetemi burada okuyorum. Kitap okuma alışkanlığımı burada daha çok geliştirdim. Evde de kitap okumaya gayret gösteriyorum. Torunlarımın gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunuyoruz. Zamanımı dolu dolu geçirmeye ve faydalı olmaya çalışıyorum. Fakat özellikle emekliler için bu faaliyetler artırılmalı”, K64 “Her şey maddiyat ile ilgili. Benim maaşım yok. Torunlarıma bakıyorum”, E66 “Ben elimden geldiği kadar sosyal ve kültürel faaliyetlere katılıyorum. Fakat her şey gençliğe hitap ediyor. Emeklilerin zaman geçirecekleri yerler çok değil. Her şey sıradan”.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulguların kuramsal yapı ile örtüştüğü görülmektedir. Sonuçlar kültürel sermaye düzeyinin eğitimle doğru orantılı bir ilişki içinde olduğunu ve kültürel sermayenin özellikle aile ve okul aracılığıyla inşa edildiğini göstermektedir. Eğitim ve öğretimin, bireyin kültürel sermayesini şekillendiren deneysel bir süreç ve bireyin yaşamı boyunca kullanabileceği önemli bir kaynak olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde ve analizlerde, kültürel sermaye düzeyi yüksek katılımcıların diğer katılımcılara göre beslenme alışkanlığı ve sağlıklı beslenme konusunda daha bilinçli olduğu görülmektedir. Ayrıca kültürel sermaye düzeyi yüksek olan katılımcıların aktif nüfus içerisinde var olabildikleri, sosyal ve kültürel katılım sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum kültürel sermayenin oluşturduğu kültürel bilinç ve kültürel potansiyel sayesinde gelişen, entelektüel birikimin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kültürel sermaye, sağlıklı yaşlanma ve aktif yaşlanma dinamikleri sağlayacak önemli bir kaynaktır. Elde edilen bulgular kültürel sermayenin, başarılı yaşlanmanın gerçekleşmesi için önemli bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Tüm dünyada demografik yaşlanma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, toplumsal bir sorun olarak baş sıralarda yer almaktadır. Bu durum da toplumun yaşlanması karşısında alınacak önlemlerin ve geliştirilecek sosyal politikaların önem kazanmasını sağlamıştır. Yaşlanmanın toplumsal boyutta daha önce bahsedildiği gibi birçok etkisi bulunmaktadır. Toplumun yaşlanma ile karşılaşabileceği sorunların en aza düşürülmesi için yaşlı kitlenin, aktif nüfus içerisinde sosyal, ekonomik ve kültürel yer edinebilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle aktif olarak gerçekleşecek başarılı yaşlanma yolları, yaşlılık döneminde önemli bir süreci ifade etmektedir.

Başarılı yaşlanma, yaşlanan bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal, kültürel ve sosyal açıdan tatmin edilebilir iyilik halidir. Kültürel sermaye, bireyin aile içerisinde başlayarak, özellikle okul yoluyla elde ettiği deneyimleri ve tüm sosyal yaşamındaki kazanımlarını ifade etmektedir. Habitus ise bireyin sosyal dünyaya tepki vermesini sağlayan, onu anlamlandırdığı ve algıladığı içsel yatkınlıklarıdır. İçselleştirilmiş bu yatkınlık bireyin içinde bulunduğu toplumundaki sosyal statüsü ve sosyo-kültürel deneyimleriyle şekillenirken, kültürel sermaye, bireyin entelektüel birikimini geliştirerek, kültürel potansiyel ve bilinç oluşturmaya sağlamaktadır. Kültürel sermayenin geliştirdiği bu potansiyel ve bilinçle şekillenen habitus, bireyin sosyo-kültürel katılım düzeyini etkilemektedir. Bu bakımdan kültürel sermaye düzeyi bireyin, sağlıklı bir beden için gerekli donanımlara sahip olmasını sağlayarak sağlıklı yaşlanmasına, sosyo-kültürel katılım düzeyini artırarak aktif yaşlanmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla kültürel sermayenin kaynak olarak kullanılmasıyla şekillenen habitus, bireyin doğru bir yaşam tarzı benimsemesini sağlayan ve başarılı yaşlanma dinamiklerini etkileyen önemli bir değişkendir.

Başarılı yaşlanma süreci, yaşlanan bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal, kültürel ve sosyal açıdan tatmin edilebilir iyilik halini içermektedir. Kültürel sermaye, yaşam boyunca kişinin ailesinden başlayarak tüm yaşamı boyunca özellikle okul yoluyla edindiği eğitim seviyesi, bilgi birikimi, sanatsal ve entelektüel yetenekler gibi unsurları içermektedir. Bu unsurlar, yaşlılık döneminde bireyin sosyal katılım ve etkileşimlerini artırmakta, yaşlılık döneminde yeni “alan” a uyum sağlamasına olanak tanımakta, yeni deneyimler yaşamasına yardımcı olmakta, yeni hobiler ve alışkanlıklar kazanmasına olanak tanımaktadır. Nitekim sahip olunan kültürel sermaye düzeyi, yaşlanma döneminde, yaşlının yaşam kalitesini önemli düzeyde etkilemekte ve bireyin, başarılı yaşlanma sürecinde etkin bir habitus kazanmasını sağlamaktadır. Kültürel sermaye yoluyla edinilen bilgi, beceri ve davranışların içselleştirilmesi, bireylerin düşünme tarzını direk olarak etkilediği için habitusu şekillendirmektedir. Dolayısıyla kültürel sermaye ile şekillenen habitus bireyin yaşlılık döneminde başarılı yaşlanmasını sağlayan bedeni pratikler kazanmasına olanak tanımaktadır.

Modernleşmenin temel dinamiklerinin ekonomi, kültür, sosyal değerler ve normlar üzerindeki etkisi, yaşlının toplumdaki konumu önemli ölçüde değişmiştir. Geleneksel yapıda yaşlı bilge iken, modern toplumda artık nüfus, gelenekselde yaşlı mentor iken, modern toplumda arkaik, ilkel bilgi birikimi olarak değerlendirilmektedir. Modernitenin pek çok sosyolojik kuruma olan etkisi yaşlıyı daha çok yalnızlaştırmış ve dışlamıştır. Fakat modernite okul yoluyla elde edilen mesleklerin ve deneyimlerin önemini de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yaşlının geleneksel dönemdeki statüsü değil, modern dönemdeki kültürel sermaye düzeyi, onun konumu ve değerini belirlemektedir. Kültürel sermaye düzeyi, yaşlının başarılı yaşlanma dinamiklerini sağlamasına, dolayısıyla yaşam kalitesini yükseltmesine olanak tanımaktadır. Bilgi, beceri ve

deneyimleri yaşlının sağlıklı yaşlanarak sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan bağımlı bir birey olmasını engelleyerek, bireysel işlevselliğini devam ettirmesini sağlamaktadır.

Başarılı yaşlanma sadece fiziksel sağlıkla sınırlı değildir. Bunun yanında ekonomik, sosyal ve psikolojik iyi olma durumunu ifade etmektedir. Emeklilik döneminde finansal açıdan güçlü olabilmek için düzenli bir gelire sahip olmak, temel ihtiyaçların karşılanması için önemliyken, yaşam standartlarını devamı ve sağlık hizmetleri gibi giderleri karşılamak için önemli bir faktördür. Emeklilik ile artan boş zaman alanının değerlendirilmesi için ekonomik güç, kültürel etkinliklere ve seyahat etme gibi faaliyetlere katılım için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ekonomik alım gücünün yüksek olması, başarılı yaşlanmanın genel yaşam kalitesi açısından önemli bir gösterge olduğu görülmektedir. Bununla beraber ekonomik gücün tek başına yeterli olmayacağı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü yaşlının sağlık, eğitim, kişisel gelişim ve sosyo-kültürel katılımlarla sosyal yönden desteklendiği bir ortamda başarılı bir yaşlanma deneyimi ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte ekonomik durumun ve kültürel sermaye aralarında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, ekonomik durumu iyi olan bireylerin daha etkin bir eğitim alabilme imkânının olması gösterilebilir. Dolayısıyla yüksek eğitim düzeyi, daha fazla bilgi birikimi ve kültürel becerilere sahip olma olasılığını artırmaktadır. Ya da kültürel sermaye, modern dönemin önemli bir ekonomik sermaye kazanma kaynağı olarak görülebilir. Ekonomik durumu görece güçlü olan kişilerin, diğerlerine oranla daha fazla kültürel fırsata ve kaynağa erişim sağlayabilmeleri söz konusudur. Ayrıca ekonomik gelir, kültürel faaliyetler aracılığıyla kültürel sermayenin artmasına katkıda bulunabilmektedir. Ekonomik durumu yüksek olanlar, belirlemiş oldukları yaşam tarzını sürdürme konusunda daha fazla özgürlüğe sahip olabilmektedirler. Seyahat, kültürel geziler, sağlık-egzersiz, moda-stil, sanat gibi tercihlere erişimleri kolaylaştırarak kültürel sermayeyi şekillendirebilir. Dolayısıyla kültürel sermayenin önemli kazanımlarından biri de ekonomik sermaye elde etmede önemli bir araç olduğu düşünülebilir.

Kültürel sermaye ölçeğinden ve görüşmelerden elde edilen bulgular, kültürel sermayenin başarılı yaşlanma üzerindeki önemini açık bir şekilde göstermektedir. Sonuçlara göre kültürel sermaye düzeyi ile başarılı yaşlanma arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda etkin bir şekilde elde edilmiş bilgi, beceri ve deneyimin toplumsal yaşlanmanın neden olduğu birçok problemi (yalnızlaşma, dışlanma, sosyo-ekonomik ve kültürel bağımlılık vs.) önemli düzeyde en aza indirgeyeceği tahmin edilmektedir.

Kaynakça

Avcı, Y. ve E. Yaşar, M. (2014). Kültürel Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *International Journal of Social Science Research*, 3(1), 65-77.

Bourdieu, P. ve Wacquant L. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev. N. Ökten), (7. Baskı), İletişim Yayınları

Bourdieu, P. (1994). *Pratik Nedenler*, (Çev. H. Tufan), Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım - Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, (Çev. D. Fırat), Heretik Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler*, (Çev. S. Canbolat), Sel Yayıncılık.

Calhoun, C. (2016), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, (Der. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan), *Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları*, (Çev: G. Çeğin), 4. Baskı, İletişim Yayınları, 77-129.

Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011), *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap.

Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). Thousand Oaks.

Creswell, J. W. & Clark, P. V. L. (2018). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*, Sage.

Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. N. Çelebi), (5. Basım), Atila Kitapevi.

Frerichs, F., (2017). *Yaşlı İşçiler*, (Çev. M. Durak), (İç.) (Ed: İ. Tufan ve M. Durak), *Gerontoloji Disiplinler Arası İşbirliği I. Cilt*, Nobel Akademi Yayıncılık, , 467-490.

Gorski, P. S. (2015). *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*, Heretik Yayıncılık.

Gürbüz, S. (2019) *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, Seçkin Yayıncılık.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri- Felsefe- Yönte- Analiz*, Seçkin Yayıncılık.

Jourdain, A. ve Naullin S. (2016). *Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, (Çev: Ö. Elitez), İletişim Yayınları.

Kadel, R. S. (1998). *Cultural Capital Advantage? New Conclusions About Cultural Participation And High School Academic Performance*, A dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of Emory University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Department of Sociology, USA.

Karagöz, Y., Kınır, S. ve Güvendi, F. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Hasta Memnuniyeti Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (7), 140-158.

Kolland, F. (2017). *Eğitimsel Gerontoloji Yaşlanan Toplumda Yaşam Boyu Öğrenme*, (Çev: Mithat Durak), (İç.), (Ed: İ. Tufan ve M. Durak), *Gerontoloji Disiplinler Arası İşbirliği I. Cilt*, Nobel Akademi Yayıncılık, 89-106.

Kline, R. B. (2011). *Principles an Practice of Structural Equation Modeling* (3rd Edition), The Guilford Press.

Loo, H. V. D. ve Reigen, W.V. (2003). *Modemizmin Paradoksları*, (Çev. K. Canatan), İnsan Yayınları.

Neves, L. N. P. (2000). Putting Meritocracy in its Place: The Logic of Performance in the United States, Brazil and Japan, *Critique of Anthropology*, 20(4), 333-358, <https://doi.org/10.1177/0308275X00020004>

Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi Cilt 2*, (9. Baskı.) Nisan Kitapevi.

Özsöz, C. (2009). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Savage, L. E. (2011). *Pierre Bourdieu's Model of Cultural Reproduction: The Role of Teachers in Sustaining Traditional Power Systems*, Doctoral dissertation, The University of North Carolina at Chapel Hill.

Kültürel Sermayenin Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye...

Sunar, L. (2010). *Sosyal Tabakalaşma*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. (Çev. E. Gen.), İletişim Yayınları.

Tabachnick, B. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.), Pearson.

Tan, M. (2021). Kültürel Sermayenin Kişilerarası İlişkilere Etkisi: Bourdieucu Bir Yaklaşım, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2021, 10 (3), 2016-2037.

Wacquant, L. (2014). “*Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi*”, (Çev. Ü. Tatlıcan), Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, (Der. G. Çeğin vd.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, 53-76.

Wallance, R. ve Wolf, A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Doğu-Batı Yayınları.

Weber, M. (2016). *Genel Ekonomi Tarihi- Antik Yunan Uygarlığının Gerilemesinin Toplumsal Nedenleri, Antik Uygarlıkların Tarımsal Sosyolojisi-*, Say Yayınları.

Xavier F. M. F., Marcos, T. F., Norton M., Norma U. E., ve Emilio H. M. (2003). Definition of Quality of Life of the Elderly, *Braz J Psikiyatri*, 25(1), 31-9. doi: 10.1590/s1516-44462003000100007.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü: Denizli İli Örneği

Gizem ERSOY* Ramazan GÖKBUNAR*

Özet

Obezite, bireyin aşırı kilolu olma (şişmanlık) durumuna verilen addır. Obezite günümüzde giderek artmaktadır. Sağlıksız yiyecek ve içeceklerin aşırı tüketimi sonucu oluşan obezite; ciddi sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Bu sebeple hükümetler, obeziteyi önlemek amacıyla bazı yollara başvurabilmektedir. Bu yollardan biri, sağlıksız olarak kabul edilen bazı yiyecek ve içeceklerin tüketiminin azaltılmasını sağlamaktır. Bu amaçla devletler, bu tür yiyecek ve içeceklerden obezite vergisi almaktadır. Son yıllarda birçok ülkede obezite vergisi uygulanmakta, Türkiye’de ise henüz tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de obezite vergisinin halk tarafından kabul edilebilirliğine dair görüşleri değerlendirmektir. Obeziteyi önlemek amacıyla uygulanacak verginin başarısı, halkın vergiye vereceği tepkiye bağlıdır. Araştırma, Denizli İlinde 01.07.2023-01.10.2023 tarihleri arasında, anket uygulanan 18 yaş ve üzeri 337 gönüllü bireyle yapılmıştır. Veriler, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, katılımcıların obezite vergisini kabul edebilirlik düzeyleri düşük çıkmıştır. Katılımcıların çoğu obezite vergisini desteklememektedir, fakat obezite ile mücadelede vergi dışı araçların kullanılması gerektiğini düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kamu Maliyesi, Kamu Politikaları, Obezite, Obezite Vergisi

The Role Of Obesity Tax As A Method Of Public Finance Intervention: The Example Of Denizli Province

Abstract

Obesity is the name given to the condition of being overweight (obesity), and it is gradually increasing today. Obesity, caused by excessive consumption of unhealthy foods and beverages, causes serious health problems. For this reason, governments can implement various strategies to prevent obesity. One of these interventions is to reduce the consumption of certain foods and beverages that are considered unhealthy. For this purpose, governments levy an obesity tax on such foods and beverages. In recent years, this tax has been implemented in many countries, while it is still being discussed in Turkey.

The aim of this study is to evaluate the views on the acceptability of the obesity tax in Turkey. The success of the tax to be applied to prevent obesity depends on the reaction of the public to this tax. The research was conducted with 337 participants voluntary aged 18 and over who were surveyed between 01.07.2023-01.10.2023 in Denizli Province. We analyzed the data using the SPSS program. According to the results of the study, the acceptability levels of the participants for the obesity tax were found to be low. Most respondents to the survey don’t support the obesity tax, but they think that non-tax tools should be used to combat obesity.

Keywords: Public Finance, Public Policies, Obesity, Obesity Tax.

* Gizem ERSOY, YÖK 100/2000 Öncelikli Alanlar Doktora Bursiyeri, gizemersoy241@gmail.com, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Kamu Maliyesi

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4333-4871>

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Manisa / Türkiye, rambunar@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2084-7332>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Ersoy G, & Gökbunar R, (2024). Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin

Rolü: Denizli İli Örneği. *Küllüye*, 5(2), 252-272. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1409920

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
25 Aralık 2023	9 Temmuz 2024	Araştırma Makalesi	252-272
25 December 2023	9 July 2024	Research Article	

Extended Abstract

Obesity is the condition of being overweight. Obesity is increasing due to increasing sedentary life with industrialization, easy access to unhealthy foods and beverages etc. As a result obesity, health problems such as diabetes, heart diseases and thyroid diseases occur. Increasing health problems lead to an increase in the health expenditures of the state. For this reason, states are trying to prevent obesity. With the obesity tax, it is aimed to reduce the consumption of unhealthy foods and beverages. The state can implement tax, subsidy policies or regulation policies to combat obesity. Cutting down on consumption by levying an obesity tax on unhealthy foods and beverages is an issue that has been discussed in recent years. For success of the tax depends on the reaction of the people to the tax. For this reason, it's important to find out whether the public supports the government's tax policies.

The aim of the study's to evaluate the perspective of the public on obesity tax in Turkey. Measuring the public's reaction to taxes will ensure that the policies to be determined in the correctly. For this purpose, a survey was conducted with 337 volunteers aged 18 and over between 01.07.2023-0.10.2023 in Denizli Province. We analyzed the data using the SPSS program. The model of the research's the questionnaire application. In the study, it's analyzed whether variables such as age, gender, marriage status, education level change the perspective on obesity tax.

According to the results of the study, Individuals agree that the consumption of unhealthy foods such as sugary and alcoholic beverages increases the risk of diseases such as obesity (32,9%), diabetes (35,6%), hypertension (28,8%). Individuals state that they will not reduce their consumption if an obesity tax's applied (43,9%), that it's unfair to levy an obesity tax (43,9%) and that the obesity tax interferes with the private life of individuals (30,3%). They also think that the state enacted the obesity tax to generate revenue (38,9%). Individuals find it more appropriate to intervene in the society by providing educational information (41,5%) instead of obesity tax.

Participants are against the implementation of an obesity tax in Turkey (42%). They don't think that an obesity tax will be effective (43,9%). Participants support education and information policies (64,4%) and regulation policies (24%) on obesity. In short, according to the results of the study, individuals living in Denizli province consider the obesity tax as an additional burden and oppose the obesity tax. Education and awareness-raising policies are supported.

In this study, regardless of gender, age, marriage status and education level, the answer given by all participants to the questions were at a similar level. However, the statement "The state enacts the obesity tax for the purpose of generating income" shows a significant difference according to the educational status of individuals. Accordingly, they stated that individuals who graduated from primary and secondary school agreed with this statement at a high level compared to individuals with undergraduate education.

Giriş

Son yüzyılda, sanayileşen ve kentleşen hayatla beraber fiziksel aktiviteler azalmış, sağlıklı yiyecek/içecekler çoğalmış, bu yiyeceklere ulaşılabilirlik kolaylaşmıştır. Neticesinde bireylerde kilo sorunları baş göstermiştir. Zamanla kilo sorunlarının sağlık sorunlarına neden olduğu anlaşılmış, fazla kilolu olmak sağlıklı olarak kabul görmeye başlamıştır. Fazla kilolu olmanın son aşaması, obezitedir. WHO (World Health Organization) (2014) obezliği, sağlık üzerinde negatif etki yaratacak kadar "yağlı olma

durumu” olarak tanımlamaktadır. Bireyin obez olup olmadığını tespit etmek için vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine bölünmesiyle elde edilen değer olan Beden Kitle İndeksi (BKİ) kullanılmaktadır (WHO, 2014). WHO, fazla kilolu bireylerin özellikle son yıllarda büyük artış gösterdiğini, buna bağlı hastalıkların toplumda görülme sıklığının arttığı kabul etmektedir (WHO, 2014; Who, 2021).

Obezite diyabet olmak üzere, kalp hastalıkları, tiroit sorunları, yüksek tansiyon, karaciğer yağlanmasıyla ilgili sorunlar gibi sağlık problemlerine ve beden algısının bozulmasına neden olmaktadır (Müftüoğlu, 2005, s. 158-163; Tezcan, 2009, s. 4). Bu sebeplerle obezite, önemli sağlık sorunlarından biri olarak kabul görmektedir. Obeziteye bağlı ölümlerin sayısı açlıktan yaşanan ölümlerin sayısından fazladır (Gökbunar vd., 2015, s. 582). Bunun temel nedeni yanlış beslenme (Akar, 2015, s. 43), yüksek kalorili gıdaların tüketimi, kolay yaşam, rahat ulaşım gibi hareketsiz yaşam tarzıdır (Gökbunar, vd., 2015, s. 582). Sağlık sorunlarının meydana gelmesiyle, devletin sağlık harcamalarında artışlar yaşanmaktadır (Özden, 2016, s. 213). Çünkü obezite sağlık üzerinde negatif etkiler bırakarak, devletlerin sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Sturm (2002) tarafından ABD’de yapılan çalışmada, obezitenin; yatarak ve ayakta tedavi etme harcamalarında %36’lık bir artışa, yıllık sağlık ilaç maliyetlerinde ise %77’lik bir artışa neden olduğu belirtilmiştir (Sturm, 2002, s. 245-253). Malik, Schulze & Hu (2010), Wang (2006) ise sağlıksız yiyecek ve içecekler vergi getirildiğinde obezitenin ve sağlık harcamalarının azaltılabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Obeziteye karşı devletin alabileceği önlemler; vergi, sübvansiyon ya da bilinçlendirme politikalarıdır. Bu politikalardan bazıları; regülasyon politikası olarak sağlıksız yiyecek/içeceklerin yasaklanması, fiziksel aktivitenin teşviki, sağlıksız gıdalara vergi getirilmesi, BKİ değeri yüksek olan bireylerin farklı vergilendirilmesi (Alemanno & Carreno, 2013, s. 103), eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları, yiyecek/içeceklerin içeriklerini açıklayıcı etiketlerin bulunmasıdır. Bu noktada sağlıksız olarak kabul edilen yiyecek/içeceklerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Kolalar, hazır meyve suları, meyveli sodalar (Akkaya & Gergerlioğlu, 2017, s. 120), trans yağ içeren fastfood (hızlı tüketim) vb. ürünler (Kahyaoğlu, 2006, s. 76), suni tatlandırıcı içeren ürünler, sağlığa zararlı olduğu iddia edilen akrilamid içeren; bisküvi ve kekler, hazır çorba, kraker, kahvaltılık gevrek cips vb. (Nayır & Demiralay, 2007, s. 251) gibi yüksek şeker ve kalori içeren bazı gıdalar sağlıksız olarak kabul görmektedir.

Devletin sağlıksız gıdaları vergilendirmesindeki amaç, halk sağlığını korumak olduğu için obezite vergisini bir tüketim vergisi olarak uygulama düşüncesi kabul görmektedir (Throw, vd., 2010, s. 180). Çünkü Obezite Vergisi ile sağlıksız gıdaların fiyatının, sağlıklı gıdaların fiyatından yüksek olması amaçlanmaktadır (Timmins, 2011, s. 155). Sağlıksız gıdalara Özel Tüketim Vergisi getirilerek fiyatını yükseltmekteki amaç; fiyatı yüksek olduğu için kolayca ulaşılamaması ve tüketiminin azaltılması (Gergerlioğlu, 2014, s. 6), erdemsiz mallara olan talebin düşürülmesi, kısaca belli mal ve hizmetlere yönelik talebin yönetilmesidir (Giray & Zeren, 2020, s. 242; Uğur & Kızılkaya, 2022, s. 39). Talebin yönlendirilmesi amacıyla getirilen verginin başarısı ise halkın vergiye vereceği tepkiye bağlıdır. Bireyler vergi sonucunda sağlıklı gıdalara yönelir ise vergi başarılı olurken, bu gıdalar tüketilmeye devam ederse başarısız olarak kabul edilecektir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri doğrultusunda Türkiye’de obez birey sayısı artmaktadır. Örneğin 2008 yılında BKİ dağılımı oranı yüzde 15,2 iken, 2010 yılında yüzde 16,9; 2012 yılında yüzde 17,2; 2014 yılında 19,9; 2016 yılında 19,6; 2019 yılında 21,1 ve 2022 yılında ise 20,2 olarak hesaplamıştır. Yine aynı raporlarda obez olmayan fakat sınırda

birey sayısının yüksekliği dikkat çekmektedir (Tüik, 2020, s. 24; Tüik, 2022; s. 3). Bu veriler doğrultusunda çalışmanın amacı, Türkiye’de de yükselişe geçen obez birey sayısının azaltılması amacıyla uygulanmak istenen Obezite Vergisine Denizli ilinde yaşayan bireylerin bakış açısını öğrenmek, bu verginin kabul edilebilirlik düzeyini ölçmektir. Türkiye’de kamu maliyesinin müdahale aracı olarak obezite vergisinin uygulanması konusunda halkın tepkisinin ölçülmesi, obezite ile mücadelede uygulanacak politikaların doğru belirlenebilmesine katkı sağlaması açısından önemlidir.

Obezite Vergisine Yönelik Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Kamu maliyesinde bir verginin başarılı olması halkın o vergiye vereceği tepkiyle ölçülebilmektedir. Literatürde obezite vergisine yönelik halkın tepkisini ölçmeyi amaçlayan çalışmalar büyük çoğunlukla anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar bu başlık altında incelenmektedir.

Malik vd. (2006), taramış oldukları 30 yayın sonucunda şekerli içecek tüketiminin kilo alma ve obezite ile ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Powell vd. (2009) tarafından ABD’de yürütülen ve 18-23 yaş arasındaki bireyleri içeren çalışma ergenlerin BKİ ve gazlı içecekler arasındaki vergi ilişkisini incelemişlerdir. Buna göre gazlı içecekler, soda gibi asitli içeceklerin vergisinin yükseltilmesinin sağlık üzerinde pozitif etki edeceği sonucu elde edilmiştir.

Wang (2010) resmi raporlardan faydalanarak oluşturdukları çalışmada, ABD New York eyaletinde şekerli içeceklerin üzerine uygulanacak olan verginin obezite ve dolayısıyla diyabete yönelik sağlık harcamalarını azaltabileceği sonucu elde edilmiştir. Ayrıca bireylerin obezite vergisinden elde edilecek gelirin düşük gelirli bireyler, çocuk obezitesinin önlenmesi, toplum sağlığı için gerekli olan finansmanın sağlanması için kullanılmalıdır fikrini destekledikleri ortaya çıkmıştır.

Hu ve Malik (2010) şekerli içeceklerin düzenli şekilde tüketilmesinin kilo alımına sebep olacağı bunun sonucunda kronik kalp rahatsızlıkları, hipertansiyon ve Tip 2 diyabet riskinin artacağını tespit etmişlerdir.

Barry vd. (2013) ABD’de yürüttükleri çalışmada, şekerli içeceklere uygulanacak vergilerle ilgili sonuç elde etmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, 8 tane vergi karşıtı, 9 tane vergiyi destekleyici fikir beyan etmeleri istenen katılımcıların %58’i, şekerli içeceklere getirilecek vergilerin yaşamlarına müdahale olduğunu, hükümetin bu vergiyi keyfi olarak getirdiğini (%60) ve bu verginin ekonomiyi negatif etkileyeceğini düşünmektedir. Katılımcılar %49 oranında şekerli içeceklerin obezite üzerinde etkili olduğunu kabul etmektedir. Fakat obezite vergisine verilen tepkiler olumlu değildir.

Ayyıldız ve Demirli (2015) Türkiye’de yaşayan 1126 kişiyle yaptıkları çalışmada, katılımcılar; obezite ile mücadelenin devletin temel görevi olduğunu ancak bu müdahalenin vergi dışı araçlarla yapılması gerektiği savunmaktadır. Katılımcılar devletin, vergiyi çıkarma amacının gelir elde etmek olduğu düşünmektedir. Çalışmada düşük eğitilmiş bireylerin, evlilerin, kiloluların ve 35 yaş üzerindeki kişilerin obezite vergisine olumlu baktıkları sonucunu elde edilmiştir. Obezite vergisi uygulanması durumunda düşük gelirli ve düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin sağlıksız ürün tüketimini azaltmaya daha yatkın oldukları sonucu elde edilmiştir.

Gözener ve Sayılı (2015) Ankara ilinde ve bazı ilçelerinde (Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Polatlı, Sincan ve Yenimahalle) yürütmüş oldukları çalışmada

ki kare testi ile analiz yapmış, bireylerin şekerli ve gazlı içecek tüketimlerine yönelik 272 kişiye anket uygulamışlardır. Çalışmaya göre, bireylerin bu tür içeceklerin sağlıksız olduğunu kabul ettiği fakat tüketmeye devam ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Saruç vd. (2017) Türkiye’de farklı illerde yaşayan 447 kişiye (262 sağlık çalışanı ve 184 maliye bilim insanı) yaptıkları anket çalışmasında obezite vergisine olan destek seviyeleri ölçülmüştür. Türkiye’de sağlık personeli arasında obezite vergisine destek yüzde 60’ın üzerindedir. Maliye bilim insanları arasında obezite vergisine destek ise %79 olarak ölçülmüştür. Yine çalışmada sağlık çalışanlarının %52’si, Maliye bilim insanlarının % 66’sı obezite vergilerinin etkili olacağını düşünmektedir. Her iki katılımcı grup arasında eğitim ve sağlık bilinçlendirme politikaları ise en etkili politika olarak görülmektedir. Çalışma, iki katılımcı grup için de obezite vergilerinin algılanan etkinliğinin düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eğitim ve bilgilendirme politikaları, kalori etiketlemesi, okullarda ve işyerlerinde sağlıksız gıda satışlarının yasaklanması bireyler tarafından desteklen politikalarıdır.

Akkaya ve Gergerlioğlu (2017) İstanbul ilinde 1018 kişi ile yaptıkları çalışma, katılımcıların %40-50 oranları arasında obezite vergisini desteklediğini göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların %40,8’i obezite vergisinin insanların özgürlüklerini kısıtlayacağını düşünmektedir. Elde edilen diğer bulgular ise şu şekildedir; düşük eğitim seviyesine bağlı bireyler ve 37 yaş üzeri bireyler obezite vergilerini daha destekleyici tutum sergilerken, evli olan bireylerin bekârlara göre obezite vergisini daha fazla desteklediği sonucu elde edilmiştir. Katılımcıların %82’si vergiler yerine topluma faydalı olacak bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Sandalcı ve Tuncer (2018), TR33 Bölgesinde (Kütahya, Manisa, Afyonkarahisar, Uşak) yaşayan 537 bireyle yapılan anket çalışmasında, kişilerin obezite vergisine yönelik algı düzeyleri ölçülmüştür. Algı düzeyini belirleyen ahlaki-psikolojik, ekonomik, siyasi ve sosyal sağlık etkenleri göz önüne alınarak yapılan çalışmada bu bölgede yaşayan bireylerin vergi algı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sandalcı ve Tuncer (2019), 54 ilde 1682 kişiyle yapmış oldukları anket çalışmasında, bireylerin obezite vergisini kabul edebilirlik düzeyinin düşük olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Yine çalışmada kadınların erkeklere, bekârların evlilere, 46 yaş ve üzeri bireylerin daha gençlere, lisansüstü eğitim alan bireylerin diğerlerine, zayıfların kilolulara, yüksek gelirli bireylerin daha düşük gelirli bireylere göre daha yüksek kabul düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın en genel sonucu ise Türk halkının obezite vergisine bakış açısının olumsuz olduğu yönündedir.

Karaçor vd. (2018), yapmış oldukları çalışmada çocuk obezitesi ve gazlı-şekerli içeceklerin kalorili yiyeceklerin tüketimi ve reklamlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre Eskişehir’de 45 öğrenci üzerinde görüşme yoluyla çalışma yapmışlar ve reklamların sağlıksız yiyecekler ve gazlı-şekerli içeceklerin tüketimi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yayla (2020), İstanbul ilinde 504 kişiyle anket yoluyla yaptığı yüksek lisans çalışmasında, bireylerin obezite vergisine karşı olumlu tutum içinde olduklarını ve sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alındığında sağlıksız gıda tüketiminin azalacağı sonucunu elde etmiştir. Ayrıca devletin vergiyi gelir elde etme amacıyla çıkardığı, özel hayata müdahale olduğu, gelir dağılımını bozacağı da çalışmada elde edilen diğer bulgulardır.

Asilkan ve Balçık (2022), yapmış oldukları çalışmada 371 kişi ile anket yoluyla görüşmüşlerdir. Çalışmada katılımcılar obezitenin sağlıksız beslenme sonucu oluştuğunu

düşünseler de katılımcıların %53,3'ü obezite vergisine karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Çalışmada ayrıca katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hâl gibi değişkenlerin obezite vergisine bakış açısında fark oluşturmadığı sonucu elde edilmiştir.

Türkiye'nin Obezite Vergisine Bakış Açısı: Alan Araştırması

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Obezite vergisi, devletin obeziteyi ve obeziteden doğan negatif dışsallıkları önlemek, sağlık harcamalarını azaltmak amacıyla müdahale aracı olarak kullanmayı amaçladığı bir vergidir. Fakat sağlıklı olduğu düşünülen yiyecek/içecekler getirilecek olan verginin etkinliği tartışılmaktadır. Çünkü vergiyi ödeyecek olan halkın vergiye karşı takınacağı tutum, verginin başarılı olup olmasını belirlemektedir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, nicel araştırma modeli olan betimsel tarama modelidir. Betimsel tarama modeli, sonuçların genellenebilir olmasını sağlamak için, alanda mümkün olduğu kadar makalenin taranmasına ve analiz edilmesine tarama ve analiz edilmesine dayanmaktadır (Usluel vd., 2013, s. 55). Araştırmada yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi gibi değişkenlerin obezite vergisine bakış açısını değiştirip değiştirmediği analiz edilmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın evreni, Denizli ilinde yaşayan, 2023 yılı Temmuz-Ekim ayları arasında gönüllülük esasına dayalı anket uygulanan 337 kişiden oluşmaktadır.

Veri toplama aracı olarak Hatice Yayla (2020) çalışmasında kullanılan anketten yararlanılmıştır. Anketler araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme şeklinde yapılmıştır. Anketten önce katılımcılara, obezite vergisinin tanımı yapılmıştır.

Tablo 1'de çalışmaya katılan bireylere ait demografik özellikler görülmektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan bireylerin %55,8'i (188) kadın ve %44,2'si (149) erkektir. Katılımcıların %38'i (128) 25-34 yaş aralığında iken %1,5'i (5) 65 yaş ve üzerindedir. Bireylerin %41,2'si (139) bekâr, %58,8'i (198) evlidir. Katılımcıların %8'inin eğitim durumu (27) ortaokul iken, %37,7'sinin (127) lisanstır. Katılımcıların %36,2'si (122) özel sektör çalışanıyken %5,3'ü (18) işsizdir. Araştırmaya katılan bireylerin aylık gelir durumuna bakıldığında, katılımcıların %3,6'sının (12) 3001-6000 TL arası geliri varken %21,1'inin (71) 20001 TL ve üzerindedir. Katılımcıların %55,8'i (188) günde üç öğün tüketmekteyken %10,1'i (34) günde dört öğün yemek tükettiğini belirtmiştir. Bireylerin %8,3'ü (28) şeker ilavesi olan gıdaları daha fazla tüketirken %62,3'ü (210) meyve/sebze/baklagilleri daha fazla tüketmektedir. Katılımcıların %16,6'sı (56) tükettiği gıda ve içecekler hakkında tam bilgiye sahip olduğunu, %22,8'i (77) kısmen bilgiye sahip olduğunu, %30,3'ü (102) çok az bildiğini ve %30,3'ü (102) hiçbir bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Son olarak katılımcıların %18,1'i (61) kendi vücut yapısını zayıf, %58,2'si (196) ise normal şekilde belirtmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

		<i>n</i> (Örneklem)	%
Cinsiyet	Kadın	188	55,8
	Erkek	149	44,2
Yaş	18-24	52	15,4
	25-34	128	38,0

	35-44	65	19,3
	45-54	57	16,9
	55-64	30	8,9
	65 ve üzeri	5	1,5
Medeni Durum	Bekâr	139	41,2
	Evli	198	58,8
Eğitim Durumu	İlkokul	60	17,8
	Ortaokul	27	8,0
	Lise	29	8,6
	Ön Lisans	62	18,4
	Lisans	127	37,7
	Lisansüstü	32	9,5
Meslek	Kamu Çalışanı	59	17,5
	Özel Sektör Çalışanı	122	36,2
	Ev Hanımı	30	8,9
	İşsiz	18	5,3
	Esnaf	24	7,1
	Öğrenci	41	12,2
	Emekli	43	12,8
Aylık Gelir Durumu	0-3000	49	14,5
	3001-6000	12	3,6
	6001-9000	44	13,1
	9001-12000	68	20,2
	12001-15000	36	10,7
	15001-20000	57	16,9
	20001 ve üzeri	71	21,1
Günde Kaç Öğün Yemek Yersiniz?	2	115	34,1
	3	188	55,8
	4	34	10,1
Hangi Tür Gıdaları Daha Fazla Tüketirsiniz?	Sağlıksız ve yağlı	40	11,9
	Şeker ilavesi olan gıdaları	28	8,3
	Meyve-sebze- baklagiller	210	62,3
	Diğer	59	17,5
Tükettiğiniz Gıda ve İçecekler Hakkında Ne Kadar Bilgiye Sahipsiniz?	Tam bilgiye sahibim	56	16,6
	Kısmen bilgiye sahibim	77	22,8
	Çok az biliyorum	102	30,3
	Hiçbir bilgim yok	102	30,3
Kendi Vücut Yapınızı Nasıl Tanımlarsınız?	Zayıf	61	18,1
	Normal	196	58,2
	Fazla Kilolu	80	23,7
Toplam		337	100,0

Verilerin Analizi

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin SPSS v.23 programı kullanılarak yapılan istatistiksel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 2’de çalışmada kullanılan sorulara ait çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespiti için Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerine bakılmış olup, bu değerlerin -1.5 ile +1.5 arasında olması durumunda verinin normal dağıldığı kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Tablo 2’ye bakıldığında soruların çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile +1.5 arasında olup, normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu sonuca göre ikili gruplarda bağımsız gruplar t testi, üç ve üzeri gruplarda ise tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Sorulara Ait Normallik Testi Sonuçları

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	1,059	1,037
Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	-0,742	0,234
Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	-1,050	1,014
Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	1,059	1,043
Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	0,906	-0,019
Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	1,176	1,281
Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	-0,918	1,009

Bulgular

Tablo 3’te araştırmaya katılan bireylerin şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi ile ilgili anket sorularına verdikleri cevaplar görülmektedir. “Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi obezite riskini artırır.” ifadesine katılımcıların %5,9’u tamamen katılmazken %32,9’u katıldığını belirtmiştir. “Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi diyabet riskini artırır.” ifadesine katılımcıların %4,7’si tamamen katılmazken %35,6’sı katıldığını belirtmiştir. “Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi kanser riskini artırır.” ifadesine katılımcıların %7,1’i tamamen katılmazken %29,7’si katıldığını belirtmiştir. Son olarak “Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi hipertansiyon riskini artırır.” ifadesine katılımcıların %8,3’ü tamamen katılmazken %28,8’i katıldığını belirtmiştir.

Tablo 3. Şekerli ve Alkollü İçecekler Gibi Sağlıksız Gıdaların Tüketimi ile İlgili Anket Sorularına Verilmiş Cevapların Dağılımları

		f	%
1) Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi obezite riskini artırır.	Tamamen Katılmıyorum	20	5,9
	Katılmıyorum	52	15,4
	Kısmen Katılıyorum	65	19,3
	Katılıyorum	111	32,9
2) Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi diyabet riskini artırır.	Tamamen Katılmıyorum	16	4,7
	Katılmıyorum	50	14,8
	Kısmen Katılıyorum	77	22,8
	Katılıyorum	120	35,6
3) Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi kanser riskini artırır.	Tamamen Katılmıyorum	24	7,1
	Katılmıyorum	75	22,3
	Kısmen Katılıyorum	89	26,4
	Katılıyorum	100	29,7
4) Şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıdaların tüketimi hipertansiyon riskini artırır.	Tamamen Katılmıyorum	49	14,5
	Katılmıyorum	28	8,3
	Katılıyorum	82	24,3
	Kısmen Katılıyorum	88	26,1

	Katılıyorum	97	28,8
	Tamamen Katılıyorum	42	12,5
Toplam		337	100,0

Tablo 4'te araştırmaya katılan bireylerin obezite vergisine ilişkin görüşler ile ilgili anket ifadelerine verilmiş cevapların dağılımları görülmektedir. "Obezite vergisi çalışma hayatında verimliliği ve üretkenliği artırır." ifadesine katılımcıların %44,2'si (149) katılmadığını, %2,4'ü (8) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi devletin sağlık giderlerini azaltır." ifadesine katılımcıların %51,3'ü (173) katılmadığını, %1,5'i (5) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi daha sağlıklı gıdaları tüketmeye teşvik eder." ifadesine katılımcıların %43,9'u (148) katılmadığını, %5'i (17) tamamen katıldığını belirtmiştir. "Obezite vergisi toplum sağlığında olumlu sonuçlara yol açar." ifadesine katılımcıların %46,6'sı (157) katılmadığını, %4,2'si (14) tamamen katıldığını belirtmiştir. "Obezite vergisi ülke ekonomisine katkıda bulunur." ifadesine katılımcıların %44,2'si (149) katılmadığını, %0,9'u (3) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi daha sağlıklı gıdaların tüketilmesini teşvik eder." ifadesine katılımcıların %45,4'ü (153) katılmadığını, %4,7'si (16) tamamen katıldığını belirtmiştir. "Obezite vergisi obez birey sayısının azaltılmasında yardımcı olur." ifadesine katılımcıların %47,2'si (159) katılmadığını, %3,9'u (13) tamamen katıldığını belirtmiştir. "Sağlıksız ürünlerden obezite vergisi alınması adildir." ifadesine katılımcıların %43,9'u (148) katılmadığını, %2,1'i (7) tamamen katıldığını belirtmiştir. "Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz." ifadesine katılımcıların %42,1'i (142) katılmadığını, %0,6'sı (2) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Devlet Obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır." ifadesine katılımcıların %38,9'u (131) katıldığını, %0,6'sı (2) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler." ifadesine katılımcıların %51'i (172) katıldığını, %1,2'si (4) tamamen katılmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi ile devlet bireyin özel hayatına müdahale eder." ifadesine katılımcıların %30,3'ü (102) katıldığını, %4,2'si (14) tamamen katılmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi, alındığı türdeki yiyecek/içecek üreticilerini olumsuz etkiler." ifadesine katılımcıların %27'si (91) katıldığını, %1,5'i (5) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi gelir dağılımını bozucu etki yaratır." ifadesine katılımcıların %41,2'si (139) katıldığını, %1,2'si (4) fikrinin olmadığını belirtmiştir. "Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir." ifadesine katılımcıların %41,5'i (140) tamamen katıldığını, %0,9'u (3) tamamen katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 4. Obezite Vergisine İlişkin Görüşler ile İlgili Anket Sorularına Verilmiş Cevapların Dağılımları

		<i>f</i>	%
1) Obezite vergisi çalışma hayatında verimliliği ve üretkenliği artırır.	Fikrim Yok	8	2,4
	Tamamen Katılmıyorum	92	27,3
	Katılmıyorum	149	44,2
	Kısmen Katılıyorum	41	12,2
	Katılıyorum	33	9,8
	Tamamen Katılıyorum	14	4,2
2) Obezite vergisi devletin sağlık giderlerini azaltır.	Fikrim Yok	5	1,5
	Tamamen Katılmıyorum	92	27,3
	Katılmıyorum	173	51,3
	Kısmen Katılıyorum	36	10,7
	Katılıyorum	23	6,8
	Tamamen Katılıyorum	8	2,4

Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü...

3) Obezite vergisi daha sağlıklı gıdaları tüketmeye teşvik eder.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	82	24,3
	Katılmıyorum	148	43,9
	Kısmen Katılıyorum	55	16,3
	Katılıyorum	35	10,4
	Tamamen Katılıyorum	17	5,0
4) Obezite vergisi toplum sağlığında olumlu sonuçlara yol açar.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	80	23,7
	Katılmıyorum	157	46,6
	Kısmen Katılıyorum	55	16,3
	Katılıyorum	31	9,2
	Tamamen Katılıyorum	14	4,2
5) Obezite vergisi ülke ekonomisine katkıda bulunur.	Fikrim Yok	3	0,9
	Tamamen Katılmıyorum	68	20,2
	Katılmıyorum	149	44,2
	Kısmen Katılıyorum	55	16,3
	Katılıyorum	50	14,8
	Tamamen Katılıyorum	12	3,6
6) Obezite vergisi daha sağlıklı gıdaların tüketilmesini teşvik eder.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	76	22,6
	Katılmıyorum	153	45,4
	Kısmen Katılıyorum	58	17,2
	Katılıyorum	34	10,1
	Tamamen Katılıyorum	16	4,7
7) Obezite vergisi obez birey sayısının azaltılmasında yardımcı olur.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	74	22,0
	Katılmıyorum	159	47,2
	Kısmen Katılıyorum	59	17,5
	Katılıyorum	32	9,5
	Tamamen Katılıyorum	13	3,9
8) Sağlıksız ürünlerden obezite vergisi alınması adildir.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	137	40,7
	Katılmıyorum	148	43,9
	Kısmen Katılıyorum	26	7,7
	Katılıyorum	19	5,6
	Tamamen Katılıyorum	7	2,1
9) Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	Fikrim Yok	2	0,6
	Tamamen Katılmıyorum	124	36,8
	Katılmıyorum	142	42,1
	Kısmen Katılıyorum	43	12,8
	Katılıyorum	19	5,6
	Tamamen Katılıyorum	7	2,1
10) Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	Fikrim Yok	2	0,6
	Tamamen Katılmıyorum	10	3,0
	Katılmıyorum	35	10,4
	Kısmen Katılıyorum	76	22,6
	Katılıyorum	131	38,9
	Tamamen Katılıyorum	83	24,6
11) Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	4	1,2
	Katılmıyorum	18	5,3
	Kısmen Katılıyorum	50	14,8
	Katılıyorum	172	51,0
	Tamamen Katılıyorum	93	27,6
	Fikrim Yok	0	0,0

12) Obezite vergisi ile devlet bireyin özel hayatına müdahale eder.	Tamamen Katılmıyorum	14	4,2
	Katılmıyorum	68	20,2
	Kısmen Katılıyorum	79	23,4
	Katılıyorum	102	30,3
	Tamamen Katılıyorum	74	22,0
13) Obezite vergisi, alımdığı türdeki yiyecek/içecek üreticilerini olumsuz etkiler	Fikrim Yok	5	1,5
	Tamamen Katılmıyorum	37	11,0
	Katılmıyorum	71	21,1
	Kısmen Katılıyorum	70	20,8
	Katılıyorum	91	27,0
14) Obezite vergisi gelir dağılımını bozucu etki yaratır.	Tamamen Katılıyorum	63	18,7
	Fikrim Yok	4	1,2
	Tamamen Katılmıyorum	7	2,1
	Katılmıyorum	38	11,3
	Kısmen Katılıyorum	56	16,6
15) Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	Katılıyorum	139	41,2
	Tamamen Katılıyorum	93	27,6
	Fikrim Yok	0	0,0
	Tamamen Katılmıyorum	3	0,9
	Katılmıyorum	13	3,9
Toplam	Kısmen Katılıyorum	44	13,1
	Katılıyorum	137	40,7
	Tamamen Katılıyorum	140	41,5
	Toplam	337	100,0

Tablo 5’te araştırmaya katılan bireylerin obezite vergisinin algılan etkinliği ile ilgili anket sorularına verilmiş cevapların dağılımları görülmektedir. “Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.” ifadesine katılımcıların %42,1’i (142) katılmadığını, %1,8’i (6) tamamen katıldığını belirtmiştir. “Obeziteyi önlemede ilk uygulanacak politika vergiler olmalıdır.” ifadesine katılımcıların %48,4’ü (163) katılmadığını, %0,3’ü (1) tamamen katıldığını belirtmiştir. “Sağlıksız gıdalar üzerine obezite vergisi konmalıdır.” ifadesine katılımcıların %44,2’si (149) katılmadığını, %0,6’sı (2) tamamen katıldığını belirtmiştir. “Obezite ile mücadele vergi dışı araçlarla yapılmalıdır.” ifadesine katılımcıların %47,2’si (159) katıldığını, %1,2’si (4) tamamen katılmadığını belirtmiştir. “Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.” ifadesine katılımcıların %44,2’si (149) katılmadığını, %1,2’si (4) tamamen katıldığını belirtmiştir. “Obezite vergisinin etkili olacağını düşünüyorum.” ifadesine katılımcıların %43,9’u (148) katılmadığını, %1,5’i (5) tamamen katıldığını belirtmiştir. Son olarak “Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.” ifadesine katılımcıların %35,3’ü (119) katılmadığını, %5,6’sı (19) tamamen katıldığını belirtmiştir.

Tablo 5. Obezite Vergisinin Algılanan Etkinliği ile İlgili Anket Sorularına Verilmiş Cevapların Dağılımları

		<i>f</i>	%
1) Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	Tamamen Katılmıyorum	133	39,5
	Katılmıyorum	142	42,1
	Kısmen Katılıyorum	38	11,3
	Katılıyorum	18	5,3
	Tamamen Katılıyorum	6	1,8
2) Obeziteyi önlemede ilk uygulanacak politika vergiler olmalıdır.	Tamamen Katılmıyorum	123	36,5
	Katılmıyorum	163	48,4
	Kısmen Katılıyorum	39	11,6

Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü...

	Katılıyorum	11	3,3
	Tamamen Katılıyorum	1	0,3
	Tamamen Katılmıyorum	127	37,7
3) Sağlıksız gıdalar üzerine obezite vergisi konmalıdır.	Katılmıyorum	149	44,2
	Kısmen Katılıyorum	37	11,0
	Katılıyorum	22	6,5
	Tamamen Katılıyorum	2	0,6
4) Obezite ile mücadele vergi dışı araçlarla yapılmalıdır.	Tamamen Katılmıyorum	4	1,2
	Katılmıyorum	19	5,6
	Kısmen Katılıyorum	69	20,5
	Katılıyorum	159	47,2
5) Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	Tamamen Katılmıyorum	86	25,5
	Katılmıyorum	125	37,1
	Kısmen Katılıyorum	149	44,2
	Katılıyorum	41	12,2
6) Obezite vergisinin etkili olacağını düşünüyorum.	Tamamen Katılıyorum	18	5,3
	Katılmıyorum	4	1,2
	Kısmen Katılıyorum	118	35,0
	Katılıyorum	148	43,9
7) Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	Kısmen Katılıyorum	44	13,1
	Katılıyorum	22	6,5
	Tamamen Katılıyorum	5	1,5
	Tamamen Katılmıyorum	117	34,7
Toplam	Katılmıyorum	119	35,3
	Kısmen Katılıyorum	50	14,8
	Katılıyorum	32	9,5
	Tamamen Katılıyorum	19	5,6
Toplam		337	100,0

Tablo 6’da araştırmaya katılan bireylerin obezite ile mücadelede en etkili yöntemlerin neler olduğuna dair verdikleri cevapların dağılımları görülmektedir. Katılımcıların %64,4’ü (217) eğitim ve bilgilendirme politikalarını, %24’ü (81) düzenlemeyi (Regülasyon), %2,7’si (9) obezite vergisini en etkili yöntem olduğunu belirtirken, %6,5’i (22) yöntemlerin hepsinin etkili olacağını ancak %2,4’ü (8) bu konuda fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 6. Obezite ile Mücadelede En Etkili Yöntemlerin Dağılımı

	<i>f</i>	%
Eğitim ve Bilgilendirme Politikaları	217	64,4
Düzenleme (Regülasyon)	81	24,0
Obezite Vergisi	9	2,7
Hepsi	22	6,5
Fikrim Yok	8	2,4
Toplam	337	100,0

Tablo 7’de obezite vergisi ile ilgili bazı ifadelerin puan ortalamalarının araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları görülmektedir. Tablo 7’ye bakıldığında, “Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.” ifadesi (p=0,078), “Devlet Obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.” ifadesi (p=0,499), “Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.” ifadesi (p=0,256), “Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı

açısından olumlu bakmaktayım.” ifadesi ($p=0,458$), “Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.” ifadesi ($p=0,354$), “Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.” ifadesi ($p=0,201$) ve “Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.” ifadesi ($p=0,361$) bireylerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Diğer bir ifadeyle araştırmaya katılan kadın ve erkek bireylerin sorulara verdikleri cevapların benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Obezite Vergisi ile İlgili İfadelerin Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması

Obezite Vergisi ile İlgili İfadeler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	Kadın	188	2,01	1,037	1,770	0,078
	Erkek	149	1,82	0,855		
Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	Kadın	188	3,66	1,079	-0,676	0,499
	Erkek	149	3,74	1,079		
Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	Kadın	188	4,23	0,805	1,137	0,256
	Erkek	149	4,12	0,937		
Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	Kadın	188	1,93	0,922	0,744	0,458
	Erkek	149	1,85	0,865		
Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	Kadın	188	2,21	1,113	0,928	0,354
	Erkek	149	2,09	1,232		
Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	Kadın	188	1,94	0,995	1,280	0,201
	Erkek	149	1,81	0,844		
Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	Kadın	188	3,95	0,832	-0,915	0,361
	Erkek	149	4,03	0,904		

Tablo 8’de obezite vergisi ile ilgili bazı ifadelerin puan ortalamalarının araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları görülmektedir. Tablo 8’de, “Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.” ifadesi ($p=0,472$), “Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.” ifadesi ($p=0,375$), “Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.” ifadesi ($p=0,783$), “Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.” ifadesi ($p=0,887$), “Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.” ifadesi ($p=0,757$), “Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.” ifadesi ($p=0,914$) ve “Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.” ifadesi ($p=0,286$) bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Diğer bir ifadeyle araştırmaya katılan evli ve bekâr bireylerin sorulara verdikleri cevapların benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Obezite Vergisi ile İlgili İfadelerin Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Obezite Vergisi ile İlgili İfadeler	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	Bekâr	139	1,88	0,944	-0,720	0,472
	Evli	198	1,95	0,978		
Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	Bekâr	139	3,76	1,054	0,888	0,375
	Evli	198	3,66	1,096		
Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	Bekâr	139	4,17	0,906	-0,276	0,783
	Evli	198	4,19	0,839		

Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	Bekâr	139	1,88	0,860	-0,142	0,887
	Evli	198	1,90	0,923		
Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	Bekâr	139	2,14	1,131	-0,310	0,757
	Evli	198	2,18	1,194		
Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	Bekâr	139	1,88	0,941	0,108	0,914
	Evli	198	1,87	0,929		
Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	Bekâr	139	4,04	0,760	1,069	0,286
	Evli	198	3,94	0,930		

Tablo 9’da obezite vergisi ile ilgili bazı ifadelerin puan ortalamalarının araştırmaya katılan bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçları görülmektedir. Tablo 9’a bakıldığında, “Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.” ifadesi ($p=0,789$), “Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.” ifadesi ($p=0,571$), “Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.” ifadesi ($p=0,079$), “Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.” ifadesi ($p=0,425$), “Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.” ifadesi ($p=0,115$) ve “Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.” ifadesi ($p=0,445$) bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Diğer bir ifadeyle araştırmaya katılan tüm eğitim kademelerindeki bireylerin sorulara verdikleri cevapların benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak “Devlet Obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.” ifadesi ($p=0,011$) bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortaya çıkan anlamlı farklılığa göre, ilkokul ve ortaokul mezunu bireylerin lisans eğitimine sahip bireylere göre yüksek düzeyde bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 9. Obezite Vergisi ile İlgili İfadelerin Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Obezite Vergisi ile İlgili İfadeler	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	SS	F	p
Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	(1) İlkokul	60	1,88	0,846	0,483	0,789
	(2) Ortaokul	27	1,70	0,669		
	(3) Lise	29	2,00	1,000		
	(4) Ön Lisans	62	1,89	1,132		
	(5) Lisans	127	1,99	1,012		
	(6) Lisansüstü	32	1,91	0,818		
Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	(1) İlkokul	60	4,05	0,946	3,036	0,011* 1>5 2>5
	(2) Ortaokul	27	3,96	0,759		
	(3) Lise	29	3,83	1,136		
	(4) Ön Lisans	62	3,73	1,119		
	(5) Lisans	127	3,46	1,146		
	(6) Lisansüstü	32	3,59	0,946		
Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	(1) İlkokul	60	4,28	0,865	0,772	0,571
	(2) Ortaokul	27	4,33	0,620		
	(3) Lise	29	4,00	1,000		
	(4) Ön Lisans	62	4,23	0,857		
	(5) Lisans	127	4,15	0,900		
	(6) Lisansüstü	32	4,06	0,801		
Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	(1) İlkokul	60	1,78	0,825	1,996	0,079
	(2) Ortaokul	27	1,56	0,577		
	(3) Lise	29	1,83	1,002		

	(4) Ön Lisans	62	1,81	0,786		
	(5) Lisans	127	2,06	0,978		
	(6) Lisansüstü	32	1,97	0,933		
Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	(1) İlkokul	60	2,17	1,237	0,987	0,425
	(2) Ortaokul	27	1,70	0,823		
	(3) Lise	29	2,10	1,145		
	(4) Ön Lisans	62	2,19	1,171		
	(5) Lisans	127	2,22	1,195		
	(6) Lisansüstü	32	2,28	1,170		
Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	(1) İlkokul	60	1,77	0,871	1,787	0,115
	(2) Ortaokul	27	1,52	0,580		
	(3) Lise	29	1,90	1,047		
	(4) Ön Lisans	62	1,79	0,792		
	(5) Lisans	127	2,02	1,080		
	(6) Lisansüstü	32	1,97	0,695		
Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	(1) İlkokul	60	4,10	0,915	0,956	0,445
	(2) Ortaokul	27	4,11	0,698		
	(3) Lise	29	4,10	0,772		
	(4) Ön Lisans	62	3,89	0,977		
	(5) Lisans	127	3,90	0,862		
	(6) Lisansüstü	32	4,09	0,734		

Not: *= $p < 0,05$

Tablo 10’da obezite vergisi ile ilgili bazı ifadelerin puan ortalamalarının araştırmaya katılan bireylerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçları görülmektedir. Tablo 10’a bakıldığında, “Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.” ifadesi ($p=0,174$), “Devlet Obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.” ifadesi ($p=0,386$), “Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.” ifadesi ($p=0,278$), “Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.” ifadesi ($p=0,959$), “Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.” ifadesi ($p=0,989$), “Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.” ifadesi ($p=0,930$) ve “Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.” ifadesi ($p=0,235$) bireylerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Diğer bir ifadeyle araştırmaya katılan bireylerin sorulara verdikleri cevapların benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Obezite Vergisi İle İlgili İfadelerin Katılımcıların Yaşlarına Göre Karşılaştırılması

Obezite Vergisi ile İlgili İfadeler	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	F	p
Obezite vergisinin amacı halk sağlığını korumak olduğu için tepkiye neden olmaz.	(1) 18-24	52	1,79	0,915	1,548	0,174
	(2) 25-34	128	1,85	0,870		
	(3) 35-44	65	2,12	1,179		
	(4) 45-54	57	2,04	0,925		
	(5) 55-64	30	1,73	0,944		
	(6) 65 ve Üzeri	5	2,40	0,894		
Devlet obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkarır.	(1) 18-24	52	3,79	1,273	1,053	0,386
	(2) 25-34	128	3,59	1,039		
	(3) 35-44	65	3,63	1,098		
	(4) 45-54	57	3,84	0,922		
	(5) 55-64	30	3,97	1,129		
	(6) 65 ve Üzeri	5	3,40	0,894		
	(1) 18-24	52	3,92	1,007	1,266	0,278

Kamu Maliyesinin Müdahale Aracı Olarak Obezite Vergisinin Rolü...

Obezite vergisi yerine topluma eğitici bilgiler vermek yoluyla yeme-içme alışkanlıklarının değiştirilmesi gerekir.	(2) 25-34	128	4,23	0,853		
	(3) 35-44	65	4,25	0,811		
	(4) 45-54	57	4,16	0,751		
	(5) 55-64	30	4,33	0,994		
	(6) 65 ve Üzeri	5	4,20	0,447		
Obezite vergisine bireysel ve toplum sağlığı açısından olumlu bakmaktayım.	(1) 18-24	52	1,87	0,971	0,209	0,959
	(2) 25-34	128	1,91	0,842		
	(3) 35-44	65	1,91	0,947		
	(4) 45-54	57	1,82	0,909		
	(5) 55-64	30	1,90	0,885		
(6) 65 ve Üzeri	5	2,20	1,095			
Eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım.	(1) 18-24	52	2,08	1,218	0,114	0,989
	(2) 25-34	128	2,14	1,063		
	(3) 35-44	65	2,20	1,175		
	(4) 45-54	57	2,23	1,254		
	(5) 55-64	30	2,17	1,315		
(6) 65 ve Üzeri	5	2,20	1,643			
Obezite vergisi Türkiye’de uygulanmalıdır.	(1) 18-24	52	1,85	1,127	0,269	0,930
	(2) 25-34	128	1,91	0,827		
	(3) 35-44	65	1,91	1,011		
	(4) 45-54	57	1,79	0,901		
	(5) 55-64	30	1,87	0,900		
(6) 65 ve Üzeri	5	2,20	1,095			
Obezite vergisi düşük gelirli bireyleri olumsuz yönde etkiler.	(1) 18-24	52	4,02	0,874	1,370	0,235
	(2) 25-34	128	4,02	0,798		
	(3) 35-44	65	3,92	0,907		
	(4) 45-54	57	3,82	0,966		
	(5) 55-64	30	4,27	0,785		
(6) 65 ve Üzeri	5	3,60	0,894			

Tartışma ve Sonuç

Obezite en başta sağlık sorunlarına neden olurken aynı zamanda devletin üzerine ek maliyetler yüklemektedir. Obezite sonucunda meydana gelen hastalıkların tedavi masrafları devletlerin sağlık harcamalarını artırmaktadır. Bu sebeple obezite bir kamusal sorun oluşturarak devlet müdahalesine gerek duyulur hale gelmiştir. Dünyada obeziteye yönelik çeşitli önlemler tartışılmaktadır. Bu önlemlerden birisi de obezite vergisi olarak adlandırılan, sağlıksız yiyecek ve içecekler üzerine ek vergi getirmektir.

Bu çalışmada Türkiye’de uygulanması muhtemel olan obezite vergisine halkın bakış açısını ölçmek amaçlanmaktadır. Söz konusu verginin uygulanması durumunda etkilenecek olan nihai tüketicilerin vergiye göstermiş oldukları tepki, verginin başarılı olup olmamasını belirlemektedir. Yapılan çalışmada temelde; “devlet sağlıksız gıda ve içecekler üzerinden obezite vergisi alır ise, bireyler bu ürünlerin kullanımını azaltır mı?”, “obezite vergisine halkın bakış açısı nedir?” sorularına cevap aranmaktadır.

Araştırma sonucuna göre, Tablo 3’te gösterildiği üzere, şekerli ve alkollü içecekler gibi sağlıksız gıda ve içeceklerin obezite riskini artırdığı (%32,9), diyabete yol açtığı (%35,6), kansere sebep olduğu (%29,7) ve hipertansiyon riskini artırdığı (28,8) katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Bu konuda Denizli ilinde yaşayan bireylerin, sağlıksız yiyecek ve içeceklerin zararlı olduğunun farkında oldukları anlamı çıkarılabilmektedir.

Araştırmada katılımcıların çoğu obezite vergisinin uygulanmasına karşıdır. Devletin obezite vergisi almasının özel hayata müdahale olduğu düşünülmektedir. Barry, vd., (2013) yaptıkları çalışmada bireylerin bu vergiyi özel hayata müdahale olarak gördüğü sonucuna ulaşmışlardır. Bu anlamda iki çalışma birbirine benzemektedir. Katılımcılar devletin obeziteyle mücadele etmesini desteklemekte fakat bunun vergilerle değil, eğitim ve bilgilendirme politikaları ile yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Ayyıldız & Demirli (2015), Akkaya & Gergerlioğlu (2017), Gezgin (2017), Sandalcı & Tuncer (2019), Asilkan & Balçık (2022) tarafından yapılan çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmalarda da benzer şekilde, obezite vergisine karşı çıkılarak regülasyon politikalarının uygulanması gerektiği savunulmaktadır. Bu yönüyle söz konusu çalışmalar ile benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sandalcı & Tuncer (2018) de yaptıkları çalışmada bireylerin obezite vergisi algı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Denizli ilinde yaşayan bireylerin de vergi algı düzeylerinin düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Kısaca bireyler vergi konusunda yeterli bilinç düzeyine sahip değildir. Denizli ilinde yaşayan bireylerin yaş, meslek, cinsiyet fark etmeksizin vergi algı düzeylerinin düşük olduğu, bireylerin obezite vergisine bakış açısı olumlu olmadığı sonucu elde edilirken, Saruç, vd., (2017) ise, sağlık çalışanları ve maliye bilim insanlarıyla yaptığı çalışmada her iki grubun da obezite vergisine olumlu yaklaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu yönüyle iki çalışma farklılaşmaktadır. Farklı sonuç elde edilmesine neden olan etkenler ise her iki çalışmada da net olarak belirlenememiştir.

Denizli ilinde yaşayan bireyler, devletin yiyecek ve içeceklerin içeriğinin denetlenmesi, yüksek şeker içeriğine sahip içecekler üretilmemesi için müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda katılımcıların çoğu obeziteyi önlemede ilk uygulanacak politikaların vergiler olmadığını savunmaktadır. Yine katılımcılar, eğer devlet sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alırsa tüketimi bırakırım sorusuna çoğunlukla katılmadıklarını belirtmektedir. Yayla (2020)'nin çalışmasında, bireylerin obezite vergisine karşı olumlu bir tutum içinde oldukları ve eğer sağlıksız gıdalar üzerinden vergi alınırsa tüketimlerini azaltacakları sonucu elde edilmiştir. Bu yönüyle İstanbul ilinde yaşayan bireylerin, yiyecek ve içeceklere vergi gelmesi haline bakış açılarının Denizli ilinde yaşayan bireylere göre daha farklı olduğu sonucu elde edilmiştir. Vergi uygulanması durumunda tüketimi kıstak istememelerindeki sebep ise, özel hayata müdahale edildiği düşüncesidir.

Çalışmada, katılımcıların cinsiyetlerine göre bir fark olup olmadığına yönelik yapılan analizlerdeyse kadın ve erkeklerin verdikleri cevapların benzer düzeyde olduğu görülmüştür. Ayyıldız & Demirli (2015), Ayas (2016), Sandalcı & Tuncer (2019), kadınların obezite vergisine daha olumlu baktığı sonucunu elde etmiştir. Söz konusu çalışmalarda kadın ve erkeklerin benzer bakış açısına sahip olmadıkları sonucu dikkat çekmektedir. Denizli ilinde cinsiyete göre bakış açısında değişim olmaması dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, medeni durumun obezite vergisini destekleme tutumunda farklılığa yol açmadığı sonucu elde edilmiştir. Asilkan & Balçık (2022) yaptıkları çalışmada medeni durumunun obezite vergisini desteklemede anlamlı bir farka sebep olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Bu yönüyle iki araştırmanın sonucu benzerdir. Fakat Sandalcı & Tuncer (2019) ise, bekâr bireylerin obezite vergisini kabul düzeyinin daha yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Akkaya & Gergerlioğlu (2017) ise tam tersi şekilde, evli bireylerin bekârlara oranla obezite vergisini daha çok destekledikleri sonucunu elde etmişlerdir. Literatürde evli ya da bekâr olmanın obezite vergisine bakış açısına etkisi konusunda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ortaya çıkan farklı bakış açısındaki nedenler ise bilinmemektedir.

Çalışmada, Denizli ilinde eğitim durumuna göre obezite vergisine bakış açısında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu yönüyle, Asilkan & Balçık (2022) ile paralel bir sonuç elde edilirken, Akkaya & Gergerlioğlu (2017) eğitim seviyesi düşük bireylerin obezite vergisini daha destekleyici tutum sergilediklerine yönelik sonuç elde etmişlerdir.

Çalışmada dikkat çeken bulgu, “Devletin obezite vergisini gelir sağlamak amacıyla çıkardığı” görüşünün ilkökul ve ortaokul düzeyinde eğitim seviyesine sahip bireylerde daha fazla kabul gördüğüdür. İlkokul ve ortaokul mezunu bireylerin bu düşünceye katılma oranları yüksektir. Eğitim seviyesi azaldıkça vergi algı seviyesi azalmaktadır yorumunu yapmak mümkündür.

Obezite vergisine bakış açısında yaşlara göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Akkaya & Gergerlioğlu (2017) ise, 37 yaş üzeri bireylerin obezite vergisini destekleyici tutumlar sergilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada gelir seviyesi ve obezite vergisini destekleme arasında anlamlı bir sonuç görülmemiştir. Bu yönüyle Asilkan & Balçık (2022) ile benzer sonuca ulaşılmıştır. Ayyıldız & Demirli (2015) ise, düşük gelir ve eğitim seviyesine sahip bireylerin, obezite vergisini desteklediği sonucunu elde etmişlerdir.

Sonuç olarak, çalışmada yaş, statü, meslek gibi farklı faktörlere sahip bireylerin, benzer şekilde obezite vergisine sıcak bakmadığı, devletin daha çok bilinçlendirme ve eğitim politikaları ile müdahalede bulunması gerektiğini destekledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bireyler eğitim ve bilgilendirme politikalarından sonra en çok regülasyon yani düzenleme politikalarını desteklemektedir. Bunların başında gıda içeriklerinin denetlenmesi, zararlı yiyecek ve içeriklerin üretiminin azaltılması politikaları gelmektedir. Bireyler özgürlüklerinin kısıtlandığını, ekonomik durumlarının negatif etkilendiğini bu sebeple ek herhangi bir vergiye karşı olduklarını, obezite vergisi gelse de sağlıksız gıdaların tüketimlerini kısımayacaklarını belirtmişlerdir. Gözener & Sayılı (2015) benzer şekilde bireylerin bu tür yiyecek ve içeceklerin sağlıksız olduğunu kabul etmelerine rağmen tüketime devam ettikleri sonucunu elde etmişlerdir.

Çalışmanın amacı, Denizli ilinde bireylerin, olası bir obezite vergisine bakış açısını ölçmek, obezite vergisinin uygulanması durumunda başarılı olup olmayacağı hakkında fikir sahibi olmaktır. Literatüre yapılan katkı, Denizli ilindeki bireylerin obezite vergisine olumlu bakmadığı, devletin vergi uygulaması durumunda başarısız olacağı, dolayısıyla obezitenin önlenmesinde verginin işe yaramayacağı, tüketimin azalmayacağı sonucunun elde edilmesidir. Bu noktada çalışma, devletin obezite vergisini bir politika olarak uygulayıp uygulamayacağı ya da politikada hangi faktörlere bağlı olarak farklılıklar oluşturacağı noktasında karar vermesine katkı sağlayabilecektir. Literatürde çeşitli illerde yapılan bu anketin Denizli ilinde yaşayan katılımcılara da yapılması, farklı sonuçlar elde edilmesi açısından literatürdeki boşluğu tamamlamaktadır.

Eğitim düzeyi, yaş, medeni durum, cinsiyet gibi faktörlerin bazı illerde anlamlı farklılara neden olup bazı illerde anlamsız sonuçlara neden olmasının sebebi net olarak bilinmemektedir.

Literatürde yer alan anket yoluyla obezite vergisine bakış açısını ölçen çalışmalarda eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, meslek gibi faktörlerin farklı bakış açısına sahip olmasının nedenleri ise literatürde eksik kalan yönlerdir. Bu bağlamda araştırma, görüş farklılıklarının nedenlerinin tespit edilmesi, literatürdeki eksiklerin tamamlanması, bu doğrultuda kamu politikaları belirlenmesine yönelik yapılacak diğer çalışmalara yol göstererek destek sağlayabilir. Literatürde bundan sonraki çalışmalarda aynı meslek grubuna, aynı yaş ve cinsiyete, aynı eğitim seviyesine sahip bireylerle anket yapılarak literatürdeki bu

farklılıkların sebebinin belirlenmesi sağlanabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda bölgesel gelir ve eğitim düzeyi farklılıkları dikkate alınarak, vergi bilinç düzeyleri de çalışmaya dâhil edilerek cevaplar arasında oluşan farkların nedenlerinin incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Akar, S. (2015). Obezite İle Mücadelede Vergilendirme: Türkiye’de Mümkün Mü?. *Journal of Life Economic*, 2(4), 29-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jlecon/issue/29369/314261>

Akkaya Ş., & Gergerlioğlu U. (2017). Obezite Vergilerine İlişkin Tutumların Analizi: İstanbul Örneği. *Marmara İktisat Dergisi*, 1(2), 119-154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mje/issue/32137/356400>

Asilkan, Z. & Balçık Yalçın P. (2022). Obezite Vergisine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(2), 703-718. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/1144202/>

Ayas, I. (2016). Obezite İle Mücadelede Obezite Vergilerinin Algılanan Etkinliği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, Sakarya. Yök Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 448344.

Ayyıldız Y. & Demirli Y. (2015). Obezite Vergisine İlişkin Halkın Düşünceleri: Türkiye’de Bir Alan Araştırması. *İşletme Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 59-78. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/196781/>

Alemanno, A. & Carreno, I. (2013). Fat Taxes in Europe – A Legal and Policy Analysis Under EU and WTO Law. *European Food and Feed Law Review*, 2/2013, 97-112.

Barry, C. L., Nerderdeppe, J., Gollust, S. E. (2013). Taxes on Sugar-Sweetened Beverages: Result from a 2011 National Public Opinion Survey, *American Journal of Preventive Medicine*, (4482), 158-163. Taxes on sugar-sweetened beverages: results from a 2011 national public opinion survey - PubMed (nih.gov)

Gergerlioğlu, U. (2014). Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Ampirik Analizi İstanbul İli Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İstanbul. Yök Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 388977.

Gezgin T. (2017). Obezite Vergisinin Toplumsal Kabul Edilebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, 2017, İstanbul. Yök Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 482193.

Giray, F. & Zeren, G. (2020). Özel Tüketim Vergilerinde Vergi Gelir Esnekliği: Türkiye ve OECD Karşılaştırması. *Journal of Life Economics*, 4(3), 239-256. <https://dergipark.org.tr/pub/jlecon/article/791304>

Gökbunar, R., Doğan, A., Utkuseven A., (2015). Obezite ile Mücadelede Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Vergilerin Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 581-602. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13703/165914>

Gözener, B. & Sayılı, M. (2015). Ankara İli Merkez İlçede Bireylerin Gazlı İçecek Tüketimine İlişkin Bir Değerlendirme, *Türk Tarım- Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(6), 453-458, <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/188156/>

Kahyaoglu, G. (2006). Gıda Maddelerinde Trans Yağ Asiti İçeriklerine Ait Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Tekirdağ, 2006. Yök Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 183441

Karaçor, S., Tuncer, T., Bulduklu, Y., (2018), “Çocuklarda Obezite Artışı ile Yiyecek ve İçecek Reklamları Arasındaki İlişki”, Pesa International Journal Of Social Studies, 4(1), 134-141.

Malik V. S., Schulze M. B., Hu F. B. (2006). Intake of Sugar-Sweetened Beverages and Weight Gain: A Systematic Review, *AM J Clin Nutr.* Aug; 84(2) 278-288-. Doi: 10.1093/ajcn/84.1.274. PMID: 16895873; PMCID: PMC3210834. (Intake of sugar-sweetened beverages and weight gain: a systematic review - PubMed (nih.gov).)

Müftüoğlu, O. (2005). Hayat Bilgisi (Yaşasın Hayat 3). Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 2005.

Nayır, D. Z., & Demiralay, S. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gıda Sanayii Tedarik Zincirindeki Yeri: Sorumlular, İşlevler ve Unsurlar. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(2): 249-262. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/4315>

Özden, E. (2016). Türk Vergi Sisteminin Obeziteyle Mücadeleye Katkı Sağlamaya Yönelik İşlevselleştirilmesi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Fakültesi Dergisi*, 7(14): 189-220. Türk Vergi Sisteminin Obeziteyle Mücadeleye Katkı Sağlamaya Yönelik İşlevselleştirilmesi (dogus.edu.tr)

Powell L. M., Zhao Z., Wang Y. (2009). “Food Prices and Fruit and Vegetable Consumption Among Young American Adults”. *Health Place.* Dec; 15(4): 10641070), (DOI: 10.1016/j.healthplace.2009.05.002).

Sandalcı, U. & Tuncer, G. (2018). Obezite Vergisi Algısını Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama. 4rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 28-30 June, 2018, Venice/Italy 2018, ISBN: 978-605-68010-9-9.

Sandalcı, U. & Tuncer, G. (2019). Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğini Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2594-2634. <https://doi.org/10.33206/mjss.493287>

Saruç, N. T., Sağbaş, İ., Ayas I. Y. (2017). Obezite Vergisi Ülke Uygulamaları, *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 69-82. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/395904>. DOI NO: 10.5578/jeas.64015.

Sturm, R. (2002). The Effects of Obesity, Smoking and Drinking on Medical Problems and Cost, *Health Affairs.* 21(2), 245-253. The effects of obesity, smoking, and drinking on medical problems and costs - PubMed (nih.gov)

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed. Boston: Allyn and Bacon.

Tezcan, B. (2009). Obez Bireylerde Benlik Saygısı, Beden Algısı ve Travmatik Geçmiş Yaşantılar. T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Basılmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul.

Throw, A. M., Jan, S., Leeder, S., Swinburn, B. (2010). The Effect of Fiscal Policy on Diet, Obesity and Chronic Disease: A Systematic Review, *Bulletin World Health*

Organization, 88(8), 609–614, doi:10.2471/BLT.09.070987. The effect of fiscal policy on diet, obesity and chronic disease: a systematic review (who.int)

Timmins, K. (2011). On With The Pennies, Off With The Pounds? The Use Of Taxation Policies in Obesity Prevention, *Perspectives in Public Health*, Royal Society for Public Health, 131(4), 155– 167. DOI: 10.1177/1757913911412476. On with the pennies, off with the pounds? The use of taxation policies in obesity prevention - PubMed (nih.gov).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*, 2020, 1-170. (toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2020.pdf (tuik.gov.tr))

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*, 2021, 1-193. (toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf (tuik.gov.tr))

Uğur, A., & Kızılkaya, A. (2022). Türkiye’de Kolalı Gazoz İçerisindeki Vergi İle Sigara ve Tütün Ürünlerindeki Verginin Karşılaştırılmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)* 2022, 8(1), 38-58. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kkujebpir/issue/70509/1079746>.

Usluel, Y. K., Avcı, Ü., Kurtoğlu, M., Uslu, N. A. (2013). Yeniliklerin Benimsenmesi Sürecinde Rol Oynayan Değişkenlerin Betimsel Tarama Yöntemiyle İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 53-71. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/182207>.

Yayla, H. (2020). Obeziteyi Önlemede Obezite Vergilerinin Potansiyel Rolü: İstanbul İli Örneği, *Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 2020. Yök Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 626857.

Wang, Y. C. (2010). The Potential Impact of Sugar Sweetened Beverage Taxes in New York State, A Report to the NYC Department of Health and Mental Health, 1-28. (Erişim Tarihi: 28.08.2023: SSB tax brief Wang 2010 06 21 _Final_.doc (columbia.edu).

World Health Organization (WHO) (2014), *Global Status Report on Noncommunicable Diseases*, Cenevre: World Health Organization. <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789241564854> (Erişim Tarihi: 19.07.2023).

World Health Organization (WHO) (2021), *Obesity and Overweight*, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/> (Erişim Tarihi: 17.08.2023).

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Etik Kurul Onayı: Makalede kullanılan anket araştırması için etik kurul onayı; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 04.10.2023 tarihinde, 2023/10 sayılı toplantısında, 16-Nolu karar, E--050.1.04-633693 sayı ile alınmış ve ekte sunulmuştur.

Modern Dünyaya Karşı Bir Şii Grubun Konumlanması: Etnografik Bir Analiz

Figen BALAMİR*

Özet

Bu çalışmada Türkiye’de varlık gösteren bir Şii grubun modernlikle ilişki biçimine bazı yönlerden odaklanılmıştır. Araştırmanın temel problemi, bu grubun modern olana yaklaşımının nasıl olduğu çerçevesindedir. Bu amaçla grubun teknolojik aletleri dini bilginin yayılmasında ve inşasında nasıl kullandıkları konusu ele alınmıştır. Ayrıca çalışmayı daha anlaşılır kılaacağı düşünüldüğünden, grubun modern eğitim kurumuna yaklaşımı ve bilimsel verilere karşı tutumlarına da odaklanılmıştır. İlgili literatüre bakıldığında Türkiye’de bu konuyla ilgili müstakil çalışmaların eksikliği göze çarpmıştır. Halbuki Türkiye’de dini grupların modern hayata karşı tutumlarını anlamak, Türkiye gibi çokkültürlü bir toplumun yapısının ve değişim dinamiklerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca tüm İslami grupları yekpare görme yanlılığına engel olabilir. Araştırmadaki veriler 2018-2022 yılları arasında elde edilmiştir. Çalışmada nitel yöntem desenlerinden biri olan etnografi kullanılarak katılımcı gözlem yapılmış, saha notları tutulmuştur. Bu yöntem, küçük ve kapalı gruplar hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesine olanak tanıdığından tercih edilmiştir. Çalışma birkaç başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar altında öncelikle teknoloji konusunda grubun modern araçları oldukça etkin bir şekilde kullanarak dini bilgiye eriştikleri ve onun iletimini sağladıkları gözlemlenmiştir. Modern eğitim kurumlarına karşı olumsuz bir yaklaşımı olmayan grubun, bu eğitim kurumlarının dini bilgi konusundaki eksikliğini ev içi alanda ve vakıftaki etkinliklerle telafi ettikleri görülmüştür. Bu konudaki olumlu tutumlarının aksine modern bilimsel verilere güven noktasında şüphecilik göze çarpmaktadır. Bu çalışmada elde edilen veriler göz önüne alınarak ilgili karşılaştırıldığında Türkiye’de dini yapıların homojen bir tutum içerisinde olmadıkları ve dolayısıyla yapılacak özcu yorumlar konusunda temkinli olunmasının daha sağlıklı olacağı söylenebilir. Diğer taraftan bu çalışmada çok yönlü bileşeni olan modernliğin dinî grupla ilişkisine belli başlıklarda değinilebilmiştir. Yapılacak nitel çalışmalarla bu konunun daha farklı yönlerinin ele alınması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Grup, Şiilik, Nitel yöntem, Etnografi

Positioning of a Shiite Group Towards The Modern World: An Ethnographic Analysis

Abstract

This study focuses on some aspects of the way a Shiite group in Turkey related to modernity. The basic problem of the research is how this group approaches the modern. For this aim, how the group uses technological devices in the spread and construction of religious information is addressed. In addition, as it is thought to make the study more comprehensible, the group's approach to the modern educational institution and their attitudes towards scientific data are also examined. A review of the relevant literature reveals a lack of specific studies on this subject in Turkey. However, understanding the attitudes of religious groups towards modern life in Turkey can help to understand the structure and dynamics of change in a multicultural society such as Turkey. It can also prevent the misconception of seeing all Islamic groups as monolithic. The data in the study were obtained between 2018 and 2022. In the research, participant observation was made using ethnography, one of the qualitative method designs, and field notes were written. This method was preferred as it allows in-depth information to be obtained about small and closed groups. The study was analyzed under several headings. Under these headings, first of all, in terms of technology, it was observed that the group accessed and transmitted religious knowledge by using modern tools quite effectively. The group does not have a negative attitude towards modern educational institutions, and they compensate for the lack of religious knowledge in these educational institutions through activities in the domestic sphere and in the foundation. In contrast to their positive attitudes on this issue, skepticism about trust in modern scientific data is noticeable. Considering the data obtained in this study and comparing the relevant literature, it can be said that religious structures in Turkey do not have a homogeneous attitude and therefore it would be healthier to be cautious about essentialist interpretations. On the other hand, in this study, the relationship of modernity, which has a multifaceted component, with

* Dr. Öğr. Üyesi. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İğdır / Türkiye, fibalampir@gmail.com.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6448-3177>.

Bu çalışma, yazarın (Figen Balamir) “Gelenek ve Modernlik Arasında Şiilik. Türkiye’de Kültürel ve Sosyal Tezahürler Üzerine Etnografik Bir Araştırma” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Balamir F. (2024). Modern Dünyaya Karşı Bir Şii Grubun Konumlanması: Etnografik Bir Analiz. *Küllüye*, 5(2), 273-286. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1416100

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
7 Ocak 2024	15 Mart 2024	Araştırma Makalesi	273-286
7 January 2024	15 March 2024	Research Article	

the religious group could be addressed under certain headings. It is expected that qualitative studies will address different aspects of this issue.

Keywords: Sociology of religion, Religious Group, Shi'ism, Qualitative method, Ethnography

Extended Abstract

Shi'ites are one of the many religious groups in Turkey. Although there is not a clear count of the Shi'ite population in Turkey, it is estimated that there are 1.5 million Shi'ite Muslims. In the West, academic studies on the topic have increased in the area of social sciences since the 1970s. However, academic studies on this subject are not enough in Turkey. However, understanding the attitudes of religious groups towards modern life can help to understand the structure and dynamics of change in a multicultural society like Turkey. It can also prevent the misconception of seeing all Islamic groups as monolithic. We hope to contribute to the literature with this research. This study focuses on the way a Shi'ite group in Ankara interacts with modernity. For this purpose, within the framework of the research problem of how Shi'ites approach the modern, how the research group uses technological devices in the dissemination and construction of religious knowledge is addressed. In addition, the study also focuses on the group's approach to the modern educational institution and their attitudes towards scientific knowledge, as it is thought to make the study more understandable. The research data was collected between 2018 and 2022. In the study, participant observation was made using ethnography, one of the qualitative method designs, and field notes were written.

Ethnography is a design used to collect in-depth information about small groups. With this design, the meaning worlds of the group were tried to be understood by being among the group over a long-term period of time. During this time, "ethnographic interviews" were also conducted, allowing the participants to express themselves. The participants carry out various religious organizations under a foundation active in Ankara. No doubt, Shi'ites in Ankara are not limited to these. Some of them live a secular life, some of them adopt Sunnism and remain away from the Shi'ite faith, while some Shi'ites define themselves as Shi'ites without participating in the activities of this group and characterize the group as "extreme". The research group consists of people of Shi'ite origin who are sensitive to Shi'ite beliefs and practices and Sunni converts to Shi'ism. Women, men and children gather regularly every week in a foundation building in Ankara. In addition, special gatherings are organized to commemorate the birth and death of Imams. Although an Islamic party has been in power for many years, Turkey is a secular country with a prominent Sunni Orthodox faith.

Although many results have been obtained over many years of field research, the most notable result is the dynamic nature of the Shi'ite group and their success in transmitting religious values to their children. The most important factor in achieving this is their attitude towards technology and the modern.

In this article, firstly, the relationship of religious groups in Turkey with modernity in the process of becoming visible from past to present is emphasized; then the organization of Shi'ites in Turkey is described. The field notes obtained as participant observers describe various events organized by the Shi'ite group in the urban environment through technology and communication networks. These activities are important factors that provide the dynamism of the group.

In the study, the relationship of modernity, which has a multifaceted component, with the religious group has been emphasized under certain titles. In the study, the relationship of modernity, which has a multifaceted component, with the religious group was

addressed under certain titles. Under these headings, first of all, it was observed that the group accessed and transmitted religious knowledge by using modern technological tools quite effectively. The group, which does not have a negative attitude towards modern educational institutions, has been observed to compensate for the lack of religious knowledge in these educational institutions through activities in the domestic sphere and in the foundation. In contrast to their positive attitudes on this issue, skepticism about trust in modern scientific data is noticeable. Considering the data obtained in this study and comparing the relevant literature, it can be said that religious structures in Turkey are not in a homogeneous attitude and therefore it would be more appropriate to be cautious about essentialist interpretations. It is hoped that qualitative studies will address different aspects of this issue.

Giriş

Klasik sekülerleşme paradigmasına göre modern toplumda dinin yerini modern kurumlar doldurmuştur (Wilson, 2015, ss. 19-20). Çağdaş kuramcılardan bazılarına göre ise kurumsal dinlerin etkisi zayıflasa bile modern toplumda dinin bireyler üzerindeki etkinliği devam etmektedir. Bu durumu çeşitli şekillerde kavramsallaştıran sosyologlardan biri olan Thomas Luckmann (2006) “görünmeyen din” kavramını kullanmaktadır. Peter Berger (2015) ise modernitenin çoğulculaşmaya neden olduğunu ve ortaya birçok tanrının çıktığını savunmaktadır ((ss. 223-225). Dinî görüşlerin çeşitli olduğu bir ortamda bunların bireyleri etkileme gücü de sınırlı olabilir. Bu durumda dinî görüşlerin piyasaya sunulması, potansiyel alıcılara ulaşması gerekmektedir. Modernleşmeyle beraber tüm dünyada önemli ölçüde değişim meydana geldiği ve dinin de bundan etkilendiği bilinmektedir. Türkiye ise Batı kaynaklı modernleşme pratiğinden farklı deneyim yaşadığından İslam’ın kamusal alandaki görünürlüğü konusu siyasetin gündemini meşgul etmiştir. Bu bağlamda çoğunlukla kent örgütlenmeleri aracılığıyla varlıklarını devam ettiren Türkiye’deki dinî yapılanmalar araştırmacıların ilgi odağında olmuştur. Yapılan çalışmalara bakıldığında Şii Müslümanlarla ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın bu konuya katkı sunması ümit edilmektedir.

Bu çalışmada da Ankara’daki bir Şii grubun modern ile ilişki biçimine ve dinî kimliğinin muhafazasında modern araçları nasıl kullandığı üzerine odaklanılmıştır. Çünkü Nancy T. Ammerman’ın (2014) belirttiği gibi dini kimlikler hem özel dini muhitlerde hem de farklı kurumsal bağlamlarda inşa edilen çok katmanlı egzersizlerdir (s. 323). Bu denli kompleks olgular hakkında derinlemesine görüş elde etmek için nitel çalışmalar yapmak uygun olabilir. Nitel yaklaşım desenlerinden birisi olan etnografi ise küçük gruplar hakkında bir keşif yolculuğu olarak tarif edilmektedir. Bu desende araştırma sahasında uzun süre bulunmak gerektiğinden araştırma süresince grup ile yoğun etkileşime girilmiş, her etkinliğe katılım sağlanarak gözlem notları yazılmıştır. Çalışma için seçilen grup, Ankara’da bir vakıf çatısı altında faaliyet göstermektedir. Grup üyelerinden bir kısmını Kars ve Iğdır gibi illerden göç ederek Ankara’ya yerleşen Şii kökenliler ile Sünnilikten vazgeçerek Şiiliği benimseyenlerden oluşmaktadır.

Bu yazıda öncelikle Türkiye’de dini grupların geçmişten günümüze görünür olma sürecinde modernlikle ilişkileri üzerinde durulmuş; ardından Şii’lerin Türkiye yapılanmasından bahsedilmiştir. Araştırma sahasında katılımcı gözlemci olarak elde edilen veriler ışığında Şii grubun kent ortamında teknoloji ve iletişim ağları vasıtasıyla düzenledikleri çeşitli etkinlikler betimlenmiştir. Bu etkinliklerin grubun dinamizmini sağlayan önemli kaynaklar olduğu gözlemlenmiştir.

Genel olarak dinî grupların modern eğitim kurumları konusunda homojen tutumları bulunmamaktadır. Çalışma sahasındaki gözlemlere göre Şîilerin modern eğitim kurumlarına karşı herhangi olumsuz tutum sergilemedikleri, bilakis bu kurumlardan istifade ettikleri görülmüştür. Grubun bilimsel verilere karşı tutumları ise pandemi dönemindeki genel tavırları üzerinden anlaşılmaya çalışılmış ve bu konuda kuşku oldukları gözlemlenmiştir. Sahada sık olarak dile getirilen “Kovid-19 virüsünün Amerika’nın bir tuzağı olduğu” söylemi, buradan yola çıkarak birçok modern veriye karşı kuşku zincirini tetiklemektedir. Grup üyeleri bilimsel verileri tamamen gözardı etmeseler de kuşkuyla yaklaştıkları ve bu konuda dini ideoloji ile harmanlayarak benimsedikleri tespit edilmiştir.

Türkiye’de Modernleşme Din İlişkisi

Türkiye’de ortodoks İslam ile Sufi İslam, 1920’li yıllarda laikleşme reformları çerçevesinde baskı altına alınmıştı. Ancak tarikatlar kolayca yer altına inmiş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok partili hayata geçinceye kadar bu şekilde varlıklarını devam ettirmişlerdir (Özdalga, 1998, s. 46). ABD merkezli yeşil kuşak, ılımlı İslam ve liberal İslam projeleri çerçevesinde dine açılan alan da göz önüne alındığında (Kara, 2016, s.23,24) Marksizm’in boşalttığı alanları dinin doldurduğu görülmektedir. Dünya genelinde görülen dini canlanma bunun göstergelerinden birisidir (Karpas, 2009, s. 106). Ayrıca çok partili hayata geçişte yapılan seçimlerde halk dine karşı müsamahalı bilinen Demokrat Parti’yi iktidara taşımıştır (Turan, 1993, s. 56). Diğer taraftan köyden kente doğru hızlanan göç sonucu kırsalın kültürü de kente taşınmış, din üzerindeki baskının azalması neticesinde dinî canlanma meydana gelmiştir (Sitembölükbaşı, 1995, s. 110). 1980’lerden itibaren meydana gelen toplumsal değişme, dinî değişime de yol açmıştır (Gözaydın, 2009, s. 239). Bu dönemdeki İslamî hareketlilik Batı’yı model alan modernleşme projesinin hem sonucu hem de ona bir tepki olup, aynı zamanda İran İslam Devrimi’nin ortaya çıkardığı bir heyecandan da kaynaklanmaktadır (Atay, 2012, s. 120). Bu canlanmayı halkın gündelik hayatında varlığını sürdüregelen kültürün kente taşınması olarak yorumlayanlar da bulunmaktadır (Zürcher, 2015, s. 280).

Kırdan kente doğru göç ve neoliberal politikaların bireyi önceleyen yönü de göz önüne alındığında geleneksel bağlarından nispeten uzaklaşarak özgürleşen birey George Simmel’in (2009) de ifade ettiği gibi metropolde daha yalnız ve huzursuzdur (s. 318-325). Fulya Atacan’a (1990) göre dini gruplar kentlerdeki bu güvensizlik karşısında bireyin güvenlik ihtiyacını karşılayarak (s. 17) kente kolay adapte olmasını sağlamıştır. Bu noktada karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bir yandan birey dinî oluşumlardan faydalanırken, diğer taraftan da dinî gruplar varlıklarını sağlayan bireyleri temin etmiş olmaktadır. Kaynak mobilizasyon kuramı olarak literatürde yerini alan bu düşünceye göre dinî gruplar için sadece yeni üye kazanmak yeterli olmayıp, para, mekân, iletişim olanakları ve liderlik yetenekleri gibi faktörler de birer kaynaktır. Dinî gruplar da yeni kaynaklar ve üyeler bulabilmek için dönüşüm geçirerek küresel şartlara uyum sağlamak zorundadırlar (Kirman, 2004). Kent ortamının ekonomik, sosyal ve psikolojik problemleri karşısında bu oluşumların bireye destek olduğu da yadsınamaz. İşlevselci yaklaşımın “bozuk fonksiyon” (Kaçmazoğlu, 2017, s. 407) olarak nitelendirdiği durumlarda ve toplumsal değişimin hızına bağlı olarak toplumsal yapıda bazı fonksiyonlar yerine getirilmeyebilir. Kıray, (2000) bu durumda ortaya çıkan ve toplumsal düzeni sağlayan tampon kurumları “tampon mekanizmalar” kavramı ile tanımlamıştır (ss. 12,90-91). Kentlerdeki dini yapılanmaların işlevlerini bu açıdan değerlendirmek uygun olacaktır.

Daha çok kentsel bir olgu olan çeşitli tarikat veya benzeri dini oluşumların son yıllarda etkinliklerinin ve görünürlüklerinin arttığı da göz önüne alındığında araştırmacıların dikkatlerinin bu yöne çevrilmesi de kaçınılmaz hale gelmektedir. Türkiye’de dinî grupların modern olana karşı tutumları birbirinden farklıdır. Örneğin Alevilik ile ilgili yaptığı çalışmalarıyla bilinen Rıza Yıldırım, (2018) Aleviliğin kentte dönüşüme uğrayarak geleneksel inanç merkezli yapısından uzaklaştığına, geleneksel Alevi bireyin kutsalla kurduğu ilişkinin kent hayatında devam etmeyerek bunun yerine dinsel içeriği geri planda kalan Alevi kimliğinin oluştuğuna dikkat çekmektedir (ss. 84-85). Anlaşıldığı üzere kentleşmeyle beraber dinsel Alevî kimliği ile geleneksel olan arasındaki mesafe artmaktadır. Diğer bir çalışmada ise Sünnî dini grupların din anlayışlarını pekiştirmek için modern olgulara mesafeli olmadıkları görülmektedir (Sözer, 2018). Bunun aksini ortaya çıkaran çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin yakın zamandaki doktora çalışmasında Zehra Ögüt (2022) Nakşibendi Tarikatı’nın bir kolu olan İsmailağa cemaatinin modern olana karşı mesafeli yapısını göz önüne sermiştir Ancak genel olarak Türkiye’de dinî gruplar modern unsurlar aracılığıyla geleneksel bağlarını devam ettirmektedirler. Nitekim bir dini otoriteye bağlanmak ve dünyayı mensubu olduğu grup penceresinden yorumlamak için teknolojik araçlar elverişli imkanlar sunar. Aynur İlyasoğlu’nun (2015) “ayrımcı stratejiler” (s. 47) olarak tanımladığı şekilde modern olana yeni bir yorum getirerek ve kendi modernleşmesini gerçekleştirmek suretiyle bireyin kültürel benliği korunmaktadır. Böylelikle bu tür stratejiler, modern olanın birey üzerindeki tesirini azaltarak gündelik hayatta karşılaştığı bazı sorunlar karşısında bireye konumlanma imkânı tanımaktadır.

Şîî dinî merkezlerin uzağında bulunan Şîîler de sosyal medya, YouTube kanalları, dijital ağlar, WhatsApp vb. gibi online gruplar aracılığıyla dinî kimliklerini sürdürmektedirler. Bu şekilde kendilerini kuşatan Sünnî ve seküler çevreye karşı “alternatif koruma alanları” oluşturmaktadırlar. Benzer bir yapılanma, tarikat tarzı oluşumlarda da bulunmaktadır. Tarikatlar ve Şîî grupların kentlerdeki yapılanma biçimleri ve icra ettikleri fonksiyonlar benzerdir. Aslında Şîî inancı içerisindeki tasavvufî unsurların varlığı bu iki dinî yapının tarihsel olarak da kesiştiğini göstermektedir. Örneğin Mustafa Akman da buna dikkat çekerek “velayet” inancının farklı anlamlar yüklense de her iki oluşumda ortak olduğunu belirtmektedir (Akman, 2022). Bu iki yapılanmanın modern olana karşı yaklaşımlarında ise benzerlik olup olmadığı bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında analiz edilecektir.

Sonuç olarak Türkiye’de dinî gruplar genellikle esnek tutumlarından dolayı geçmişten günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Günümüzde dernek veya vakıf çatısı altında gerçekleştirdikleri etkinliklerin yanı sıra sosyal medya gibi modern iletişim araçlarının bunda önemli payı bulunmaktadır. Bu çalışmanın kapsamındaki Şîî grup özelinde de bunun geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de Şîîler

Dünyadaki Müslüman nüfusunun % 10-12’sinin Şîî olduğu bilinmekle beraber (Onat, 2017, s. 134) Türkiye’de ne kadar Şîî Müslüman’ın yaşadığı ile ilgili kesin bir veri bulunmamaktadır. Bu durumun nedenlerinden birisi Türkiye’de özellikle büyük şehirlerde yaşayan Şîîlerin ayrımcılığa maruz kalmamaları için Şîî olduklarını ifade etmekten kaçınmış olabilecekleri; diğer bir sebep de Moojan Momen’in de (1985) tespit ettiği gibi Şîî ve Alevi ayrımı yapılmaksızın Şîîlerin Alevî olarak nitelendirilmesidir. Buna göre tüm Şîî gruplar Türkiye Müslümanlarının % 15’ini (7 milyon) oluşturmakla

beraber, bunun 1,5 milyonu ortodoks Şîî olan Caferilerden * oluşmaktadır (ss. 271-272). Türkiye’de genellikle Aleviler ile Şîîler aynı gibi algılansa da iki grup arasında Hz. Ali’ye olan vurgu dışında bir benzerlik bulunmamaktadır (Üzüm, 2008, ss. 126-127). Çalışma alanında özellikle Aşura anmalarına Aleviler de katılsa da haftalık toplantılara düzenli olarak katılan sadece iki Alevî kadın olduğu görülmüştür.

Şîîlerin çoğunluğu Kars, Iğdır’da ikamet etmekle beraber, eğitim ve iş olanakları gibi nedenlerle büyük kentlere göç ederek yerleşmişlerdir. Günümüzde kurdukları dernek ve vakıflar aracılığıyla çeşitli dinî etkinlikler gerçekleştirmektedirler. İstanbul’da Zeynebiye ve Kevser grubu olarak iki Şîî kol bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Kevser grubu, özellikle doksanlı yıllardan itibaren Farsça Şîî metinleri Türkçe’ye tercüme etmek için kurulmuş bir yayın evi etrafındaki oluşumdur. Bu gruba Şîî kökenlilerle beraber Sünnilikten ayrılarak Şiiliği benimseyenler de yakın durmaktadırlar. Zeynebiye grubu ise İstanbul Halkalı’da İstanbul’a göç eden Şîîlerin katkılarıyla inşa edilen Zeynebiye Camii etrafında oluşmuş bir gruptur. Her yıl medyaya yansıyan geniş katılımlı kamuya açık alanlarda gerçekleşen Aşura anmalarını bu grup organize etmektedir. Bu iki ayrımın sebebini sorduğumuz molla, iki grup arasında bariz bir farklılık olmadığını ifade etti. Ancak çalışma grubumuzdaki hiçbir üye kendisini “Türkiye Caferîleri Lideri” olarak tanımlayan Zeynebiye Grubu’nun başkanı Selahattin Özgündüz’ü lider olarak kabul etmemektedir.

Ankara’da ise İstanbul’un aksine daha küçük bir Şîî grup bulunmaktadır. Bu grup Kızılay’da bulunan bir vakıf[†] çatısı altında faaliyet göstermektedir. Vakıf’ta her cumartesi akşamı toplanılarak cemaatle kılınan akşam namazının ardından yemek ikramı yapılmakta ve ardından molların o gün için yapacağı konuşma dinlenmektedir. Muharrem ayına özel anma toplantılarının dışında, burada cuma ve bayram namazları da kılınmakta, cemaat üyelerinden birinin vefatı durumunda taziye merasimi de gerçekleştirilmektedir.

Yöntem

Uzun bir süredir dünyada sosyal bilimlerde hâkim olan pozitivist paradigma terk edilerek yerini yorumlamacı ve anlamacı paradigmaya bırakmaya başlamıştır (Akçay vd., 2021, s. 5). Bu paradigmaya göre din gibi çok yönlü bir olgu, sayılara indirgenerek yeterince analiz edilemeyeceğinden nitel yöntemle kapsamlı ve derinlemesine incelenmesi uygundur. Nitekim Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında son yıllarda küçük gruplarla ilgili yapılan nitel araştırmaların arttığı; ancak yeterli olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada nitel yaklaşım desenlerinden biri olan etnografi tercih edilmiştir. Çünkü bu Şîî grup gibi kapalı yapılarla araştırmacılar arasında güven ilişkisinin inşa edilerek sahada uzun süre kalınması sağlıklı veri alınması açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan dinî grup çalışmalarında etnografik araştırmaların birçok zorluğu da bulunmaktadır (Balamir, 2023). Bu zorlukların bilincinde olarak ve gerekli hazırlıkları yaparak sahaya adım attık. Çünkü bir kültür hakkında derin bir anlayışa varmanın mükemmel yollarından biri olan etnografi (Punch, 2016, s. 155), bir toplumun, grubun veya kültürün yoğun şekilde incelenmesi olup, ‘öteki’ni anlamak amacını taşır (Altuntek, 2009, s. 204). Bu amaçla grubun anlam dünyasına vâkıf olmak için gruba uzun süreli katılım sağlanarak her etkinliğe dâhil olunması gerekmektedir.

* Bu çalışmada katılımcılar kendilerini “Şîî” sözcüğü ile nitelendirmelerinden dolayı Caferî veya İmamî yerine “Şîî” kullanılmıştır.

† Katılımcıların talebi üzerine vakfın ismi saklı tutulmuştur.

Uzun süreye yayılan ve yoğun betimlemeye dayalı olarak yapılan araştırmada grubun etkinliklerine katılarak gözlem yapılmıştır. Bu esnada bir köşeye çekilerek gözlem notları yazmak grubun dikkatini dağıtacağından sahadan ayrıldıktan sonra gözlemler yazıya geçirilmiştir. Etnografik bir araştırmada araştırmacının sahada gördüklerini betimlemesi yeterli olmayıp zaman zaman katılımcıların kendilerini nasıl ifade ettiklerine veya buldukları ortamı nasıl anlamlandırdıklarına bakmak gerekebilir. Corrine Glesne'ye (2020) göre etnografinin esnek yapısından dolayı belirli bir soru listesi hazırlamadan gerektiği zaman sahadaki katılımcılara soru sorulabilir (s. 142). Etnografik mülakat olarak tarif edilen bu tür mülakat, gözlem sırasında araştırmacıların kullandıkları en verimli yoldur (Patton, 2018, s. 342). Bu çalışmada da gözlem sırasında kapalı kalmış bir konuyu veya orada bulunanların düşüncelerini açığa çıkarmak amacıyla gerektiği zaman sorular sorulmuştur.

Yapılandırılmamış bir desen olan etnografide katılımcılarla görüşmeden çok, araştırmacının alana katılması esas olup genellikle informal konuşmalar temel alınmaktadır. En önemli veri toplama aracı ise bizzat araştırmacıdır (Türk & Ekşi, 2017). Serap Gün de (2021) çalışmasında informel görüşmeler yaptığından bahsetmektedir (s. 51). Yapılan çalışmalara bakıldığında ise bu makalede kullanılan yöntemle benzerlik taşıdıkları görülmektedir (Akçaoğlu, 2018; Atay, 2011; Balamir, 2024; Gündüz, 2017; Kükrer, 2017; Lindisfarne, 2001).

Bulgular

Bu çalışmadaki bulguların daha iyi anlaşılması adına araştırma sahasından bahsetmek gerekmektedir.

Araştırma Sahası

2018-2022 yılları arasında yürütülen araştırma için çalışma grubu olarak Ankara'da varlık gösteren bir Şîî grup tercih edilmiştir. Ankara'da Şîîler bu araştırma için seçilen grupla sınırlı değildir. Bazıları Şîî olsa da vakıf toplantılarına katılmayı tercih etmemekle beraber bu tür oluşumları "aşırı" olarak değerlendirmektedir. Bazı Şîîler ise dini inanç ve pratiklerin uzağında bir yaşantı içerisindeyler. Araştırmada Şîî kökenli olup da anma ve ibadetlere düzenli katılanlarla Sünnilikten vazgeçerek Şîîliği benimseyenler gözlemlenmiştir. Grup üyelerini araştırmının ilerleyen sürecinde ev, piknik ve kafe gibi alanlarla da gözleme imkânı olmuştur. Genellikle 40-50 kişinin katıldığı haftalık toplantılar ise Kızılay'da bulunan vakıf binasında gerçekleşmektedir. İmamların vefat ve doğumu gibi özel günlerde, bunun iki katı katılım olduğundan zaman zaman oturacak yer bulmakta zorlananlar olmaktadır. Muharrem ayındaki anmalarında ise mekân daha kalabalıktır. Muharrem ayının onuncu günündeki Aşura anmasına vakıf dışından da katılanlar olduğundan Keçiören'de bulunan bir konferans salonu kiralanmaktadır.

Türkiye'deki dini gruplar üyelerine yönelik olarak çeşitli dini etkinlikler gerçekleştirmektedirler. Bu yolla dinî bilginin aktarımı ve grup dayanışması sağlanmaktadır. Özellikle genç üyelerin gruba bağlılığını sağlamak ve yeni üye kazanmak için teknolojiye faydalandığı da bilinmektedir. Bu bağlamda Şîîlerin teknolojiye yaklaşımını anlamak önem arz etmektedir.

Teknoloji

Günümüzde dini gruplar, mensuplarını kaybetmemek için eğlence ve boş zaman gibi modern ihtiyaçları da karşılamaktadırlar. Ayrıca çeşitli görsel, işitsel içeriklerle zenginleştirilmiş sosyal medya hesapları dinî içeriklerin etkili bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Türkiye'de sadece İslamî gruplar değil, Hristiyan gruplar da benzer

araçlarla üyelerini bir arada tutmakta ve yeni üyeler kazanmaktadır. Ayrıca bu gruplar dinî tebliği de bu şekilde gerçekleştirmektedirler (Yılmaz & Balamir, 2023). Şüphesiz teknolojinin fikirlerin yayılmasına katkısı büyük olmuştur. Hatta geçmişte İslam dünyasındaki dinî canlanmada video ve ses kasetleri oldukça etkili olmuştur (Momin, 2012, s. 60,61). Dünya genelinde son yirmi yılda sosyal medya ve internet kullanımının yaygınlaşması, dinî grupların da dikkatini bu yöne çevirmelerini sağlamıştır. Şiîler de bu araçlardan istifade ederek çeşitli sosyal medya hesapları ve internet siteleri aracılığıyla faaliyetlerini takipçilerine ulaştırmaktadırlar. Bunun en bariz örneğine araştırma süresinde ortaya çıkan pandemide şahit olunmuştur. Bu dönemde her türlü toplantı tüm Türkiye’de yasaklandığında Şiîler İstanbul’dan organize edilen ve Türkiye dışından da katılımın yoğun olduğu yüzlerce kişiden oluşan çevrimiçi tefsir, Mehdeviyet (Gaib İmam Mehdi’nin felsefesi), Kur’an dersi gibi programlar yaptılar. Buna ek olarak çevrimiçi Hz. Fatıma’nın doğum ve vefat anması başta olmak üzere diğer imamlarla ilgili anmalar, çocuklara yönelik çeşitli etkinliklerin yanı sıra annelere yönelik seminerler de kadın eğitimciler tarafından verilmiştir. Araştırma süresince bunlara katılımcı gözlemci olarak katılım sağlanmış ve Şiîlerin pandemi şartlarına kısa bir süre içerisinde şaşırtıcı şekilde oryantasyon sağladıkları tespit edilmiştir. Pandemi bittikten sonra da bu toplantıların aynı şekilde devam ettiği gözlemlenmiştir. Çalışma sahasındaki Şiîler de bu programlara oldukça ilgi göstermiş ve faydalı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu dönemde vakıftaki görevliler de bir YouTube kanalı açarak molla’nın haftalık toplantılarını yayınlamaya başladılar. Ayrıca WhatsApp gruplarından da programın başlama saatiyle ilgili hatırlatmalar yapılarak katılım teşvik edildi. Bu kanal pandemi sonrasında da canlı yayınına devam etti.

Araştırma sahasında teknoloji ve sosyal medya kullanımını yaygın olsa da televizyonda ise genellikle belgesel veya Şiî kanalları takip edilmektedir. Özetle Şiîler teknolojiyi uzak durulması gereken aletler olarak görmeyip dinî bilginin iletimi ve içselleştirilmesinde önemli enstrümanlar olarak kullanılmaktadırlar.

Çoğunluk bir kültürün içerisinde sayıca az olmak, o kültürün sonraki kuşaklara aktarımında birtakım kopmalara sebep olabilir. Kerbela da geçmişten günümüze kadar farklı zaman ve koşullara uyarlanabilen bir sembol olarak Şiî inancının aktarımına hizmet etmektedir. Zira Şiîler, Kerbela olayından kaynağını alan yas geleneğine bağlı olarak inşa edilen kolektif hafızaya sahiptir (Tek, 2019). Bunun günümüze kadar sürmesinde yas geleneğinin önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle Muharrem ayında internet veya televizyondaki çeşitli yas yayınları takip edilmektedir. İmam Hüseyin’in acısını hissetmek için geçmişte kendini zincirle kırbaçlamanın yaygın olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise kent ortamında kanlı bir ritüelin olumsuz imajının farkına varan Şiî otoriteler bunun yerine kan bağışını teşvik etmektedirler. Böylelikle hem Aşura ritüeli biçimsel olarak modernize edilerek kent ortamına uygun hale getirilmiş hem de Şiîlerle ilgili olumsuz intibanın azaltılması sağlanmıştır.

Katıldığımız bir Aşura anmasında sahnedekilerin gerek konuşma tarzları gerekse Kerbela olayına dair anlattıklarından etkilenen izleyenler hıçkırarak ağladılar. Her şeyin seyirlik bir meta haline geldiği günümüz dünyasında dinî olan da bundan nasibini almaktadır. Ancak Aşura ritüeli tüketilen bir seyirlik gösteri olmayıp, dinî duyguları yoğunlaştıran simgelerle doludur. Aynı şekilde sosyal medyada ve WhatsApp gruplarında sık paylaşılan mersiye ve Aşura ile ilgili video klipler, Şiîlerin dinî duygularını daha fazla artırmaktadır. Böylece Şiîler bu dönemlerde kısa süreliğine de olsa dünyevi alandan imamların uhrevî alanına taşınmaktadır. Teknoloji veya iletişim araçları bunu sağlayan en önemli araçlardır. Çünkü başta İran olmak üzere farklı ülkelerdeki Şiîler tarafından

hazırlanan mersiye ve şiirler, her yıl yeni tarzlar ve içeriklerle dinî piyasaya sunulmaktadır.

Bir taraftan Şîî inancının pekişmesine yarayan teknolojinin diğer taraftan olumsuz etkilerin de farkında olan vakıftaki molla, genellikle “*Gerçek mümin, internette ve Facebook’ta geç saatlere kadar yazışmak suretiyle uykusuz kalıp sabah namazını kaçırmamalıdır. Seni o boş işler kurtarmayacak. Namaz kurtaracak.*” şeklinde çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Genel olarak Şîîlerin teknoloji ve modern olanla ilişkisi, Tayfun Atay’ın (2011) da vurguladığı gibi içerisinde yaşanan hâkim toplumsal ilişki ve süreçlerden tamamen çekilme noktasına varmayarak (s. 188), sosyal hayata onları adapte edecek şekildedir. Onların medya ve iletişim araçlarına bakışı bir erkek katılımcının görüşüne paraleldir: “*Netflix’teki diziler ve Türk dizileri kesinlikle izlenmemeli. TRT dâhil belgesel kanalları da evrim teorisini savunan yayınlar yapıyor. Bu yayının çoğu zaten yabancı yapımlar olduğu için subliminal mesajlar veriyor. Örneğin bir hayvan için diyor ki kanal “bir hayvan hem suda hem karada yaşayacak şekilde kendini geliştirdi.” ...Belgesellerin çoğu yaratılışı reddediyor.*”

Bireyi ait olduğu geleneksel kültürün içerisinden çıkarıp kitle kültürünün içine dahil ederek onun yalnızlaşmasına sebep olan modernliğe (Touraine, 2002, s. 109) karşı bir nevi liman olan bu dinî örgütlenme sayesinde Şîîler korunaklı alanda bulunmaktadır. Her ne kadar Mehmet Latif Çevik’in (2023) de belirttiği gibi Türk toplumunun genel olarak kolektiviteye eğilimli olduğu ve bireyselliğin yaygın olmadığı savunulsa da günümüzde dinsel bireycilik gittikçe tercih edilmektedir. Çalışma alanımızda ise bireycilik yerine bir arada olmak teşvik edilmektedir. De Certeau’nun tarif ettiği “*Herkesin diğerinin kurdu olduğu göçebe kalabalığı*” (Certeau vd., 2009, s. 178) olan kent ortamının ve modern aletlerin çeldiriciliğine karşı temkinli olmak konusunda molla Şîîleri devamlı uyarmaktadır.

Özetle Şîîler kent ortamında hem kolektif eğilime sahip bir şekilde modern araçlarla dinî bilginin yayılmasını ve yeniden inşasını sağlamaktadırlar. Bu araçların siyasi veya ideolojik amaçla değil, daha çok dini duyguların köpürtülmesi ve diri tutulması amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Şîî grubun modern eğitim kurumlarına yaklaşımına bakmamız konumuz açısından önemli bir açılım sağlayacaktır. Zira eğitim kurumları ideolojik ve kültürel olarak istenilen vatandaş tipini yetiştirmeye hizmet eden önemli ayaklardan biridir.

Modern Eğitim Kurumlarına Bakış

Türkiye’deki dinî grupların modern eğitim kurumlarına yaklaşımı konusunda ortak görüşleri bulunmamaktadır. Çünkü bu grupların benimsedikleri dini ve ideolojileri birbirinden farklıdır. Bu da eğitime bakışlarını etkileyen bir faktördür. Genel olarak genç üyeler dini gruplar için önemlidir. Çünkü gençlerin dinamik ve esnek yapısı grubun devamının garantisi olarak algılanır. Ayrıca gençler yeni tarzların ve değişimlerin yaratılması konusunda da gruba fayda sağlayabilir. Nitekim Roof’un (2012) belirttiği gibi genç kuşaklar, “*Yeni kurumsal formların ve topluluk tiplerinin ortaya çıkmasını sağlayan kültürel gruplardır. Yani sıra, onlar, dinin daha çeşitli şekillerde yapılanmasının ve çok-kültürlülük anlamında daha çoğulcu hale gelmesinin bir başka kaynağıdır.*” (ss. 60-61). Bu nedenle dinî gruplar gençlerin eğitimine önem vermektedirler.

Her ne kadar Türkiye’de resmî dini otorite olarak Diyanet İşleri Başkanlığı olsa da Mardin’in (2007) da vurguladığı gibi İslam aslında ailelerin çocuklarına öğrettiği İslam’dır. Bu da resmî İslam’dan farklıdır (s. 62). Çünkü Diyanet, Sünnî İslamî çizgide

konumlanarak Alevî ve Şîî inananlara hitap etmemektedir. Bu nedenle Şîîler de hem okullarda Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına göre belirlenen din eğitimi veya Diyanet'in İslam anlayışını değil, alternatif olarak kendi dinî anlayış ve pratiklerini çocuklarına aktarmaktadırlar. Günümüzde ailenin tek başına bir kültürü çocuklara aktarma işlevi büyük oranda azalsa da (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 66) kentlerdeki dinî gruplar bu konuda bazı işlevleri yerine getirmektedir. Şîî aileler çocuklarını devlet okullarına göndermekte bir sakınca görmemektedirler. Vakıfta okul çağında olan tüm çocuklar eğitimlerine devam etmektedirler. Üniversite eğitimi almayan herhangi bir genç bulunmamaktadır. Bu konuda çocukları başta molla olmak üzere aileleri de desteklemektedir. Çocuklarının din eğitimini kendileri üstlenen aileler, formel eğitimde ise devlet okullarını tercih etmektedirler.

Katıldığımız dokuz yaşındaki bir kız çocuğunun baş örtme merasimindeki gözlemlerimize göre modern eğitim kurumlarına ek olarak din eğitimini de aileler özel ev içi alanda veya vakıfta vermektedirler. Kız çocuğunun annesinin anlattığına göre küçük yaşlardan itibaren çocuğa belirli aralıklarla başın örtülmesi gerektiği telkin edilmektedir. Bu şekilde başlayan süreç, ergenlikten bir iki yıl önce yaklaşık dokuz yaşına tekabül eden zamanda tesettüre girme ile tamamlanmaktadır. Araştırma başlangıcında başını örtmeyen sadece üç kız bulunmaktaydı. Bunlardan ikisi sonradan başını örttü. Küçük yaşta başörtüsü ile okula devam eden bu çocukların aileleri okul ortamında herhangi bir tepki almadıklarını ifade etmişlerdir.

Gençler ise ailelerinden bağımsız hareket etmeyerek tercihlerini ailelerinin belirledikleri sınırlar içerisinde gerçekleştirmektedirler. Aileler de çocuklarını okul ortamında özgür bırakmak yerine kendi değerleri içerisinde tutmaya çalışmaktadırlar. Şîî çocukların ailelerine kıyasla Sünnî akranlarıyla daha fazla temas halinde olmaları, aynı zamanda onların şehir kültürüne de daha kolay uyum sağlamalarına sebep olmaktadır. Şîî gençlerin gerek giyim tarzları gerekse kullandıkları sosyal medya ve internet alışkanlıkları açısından Sünnî muhafazakâr gençlerden bariz farkları yoktur. Ancak azınlık olmalarına rağmen onların Şîî değerlere oldukça bağlı oldukları gözlemlenmiştir. Bunda önemli bir etken de onları Şîî kutsal mekânlara ziyareti teşvik eden ailelerdir. Ayrıca iletişim araçları ve sosyal medya aracılığıyla Şîî değerlere yoğun olarak maruz kalan genç kuşağın modern eğitim kurumlarına devam etmesinde aileler olumsuz bir yön görmemektedirler.

Sonuç olarak gözlem verilerimize göre Şîîler vakıf ve ev içi alanda dinî açıdan çocuklarını desteklediklerinden dolayı okulun “deforme” edici bir etkisi olduğunu düşünmemektedirler. Eğitim kurumlarına karşı bu açık bakışa karşın bilimsel verilere karşı güvensizlik duymaları dikkate değerdir. Aşağıdaki analiz konuyla ilgilidir.

Bilime Karşı Kuşku ve Eleştirel Tutum

Araştırma sürecinin bir kısmı pandemi koşullarında gerçekleştiğinden grubun bilimsel bilgiye yaklaşımları daha açık ortaya çıkmıştır. Gruptaki Şîîlerden bir kısmı Kovid virüsünün Allah'tan gelen musibet olduğunu düşünmektedir. Onlar aşı yaptırmayı tercih etmeyerek bilimsel verilere karşı temkinli yaklaşmaktadırlar. Örnek olarak bir katılımcının görüşüne yer verilmiştir:

Modern bilimin verilerine güvenmiyorum. Deneye dayandığı için yanılma payı vardır. Çünkü düne kadar üç litre su için diyorlardı. Ama şimdi bunu reddediyor bilim. Bir zamanlar zeytinyağı zararlı diyordu, şimdi faydalı. O zamanlar ayçiçek yağı, margarin yedirmek için böyle yapmışlardı. Kovid-19 için bile önce “insandan insana geçmiyor” dediler. Daha sonra ise “yok geçiyor”

dediler. Bilim deneye dayandığı için başka deneyle bugünkü bilgilerin tersini söyleyebilir bilim. Ama Allah'ın ilahi kanunlarının ve ilminin hata payı yok.

Yukarıdaki sözlerin sahibinin elinde son model bir telefon duruyordu. Genç bir kadın da bilim ve teknolojiye şüpheyle yaklaşmaktadır: “*Kovid dolayısıyla insanların kişisel verilerinin ele geçirilip devletler tarafından insanların kontrol edileceğini düşünüyorum. Zaten her şeyimizi sosyal medya veya çeşitli teknolojik araçlarla ele geçirmişler.*”

Başlangıçta Kovid-19'u ciddiye almayarak bunun Amerika'nın İran'a karşı uyguladığı bir boyun eğdirme aracı olduğunu ve böyle bir virüsün gerçekte var olmadığını düşünen Şiiler, zamanla Kovid'e bağlı ölümler arttıkça endişelenmeye başladılar. Bir süre sonra Türkiye'de gerçek hasta ve ölüm sayıları konusunda spekülasyonlar yapıldı. Bunun üzerine gruptan bazıları virüs bahanesiyle insanların yaşam şekillerinin, tüketim alışkanlıklarının da değiştirileceğini, bireyin etkisizleştirilerek genel sisteme uyumlu hale getirileceğini savunmaya başladı.

Dinin bireyleri kadere yönlendirdiği şeklindeki görüşün tersine, Şiî grupta sorgulama, eleştirme ve şüphecilik tavrı dikkat çekmektedir. Virüsü, Allah'ın insanları imtihan etmek için gönderdiğini düşünmek daha çok pasif ve kadere bir duruşu çağrıştırırken; insan eliyle bireyleri etkisizleştirmek, bu sayede daha kolay manipüle etmek amacıyla üretildiğini düşünmek ise sorgulamayı, şüpheciliği gerektirmektedir. Yaklaşık bir yıl sonra birçok katılımcı hastanede tedavi altına alındı; birçok kişi ve yakınları hasta oldu veya vefat etti. Buna rağmen aşı ve hastalık konusunda şüphe duyulmaya devam edildi. Türkiye'de pandeminin başlarındaki bilgi kirliliğinin de etkisiyle ve Şiî grubun mezhepsel yakınlığından dolayı da İran kaynaklı bilgilere itibar ettikleri gözlemlenmiştir. Virüsün Amerika kaynaklı olduğunu düşünmek, aşı konusundaki şüpheler, maske takmayı çoğu Şiînin reddetmesi, bazı hastaların hastanede tedavi süresince verilen ilaçları kullanmadıklarını söylemeleri bilimsel olana karşı şüphe duyduklarını göstermektedir.

Çalışma grubunun, modern bilime yaklaşımı bilim-din çatışması ile ilgili olmayıp, daha çok internet aracılığıyla bilgiye erişimin kolaylığıyla alakalı olabilir. Zira internet bir çok açıdan bilgiyi demokratikleştirmektedir. Bu sayede bilim insanların otoritesi sorgulanır olmuştur. Aynı durum dinî bilgiye ulaşım konusunda da geçerlidir. Bunun en bariz örneği, Şiîlerin İran ve Irak'ta bulunan taklit mercilerine kolaylıkla ulaşabilmeleridir. Onlar internet aracılığıyla taklit mercîne elektronik postayla her türlü soru ve sorunlarını iletmektedirler. Çok kısa bir süre sonra kendilerine oradan dönüş sağlanmaktadır. Buna birçok kez gözlem sırasında şahit olunmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada Ankara'daki Şiî bir grubun modern olana karşı tutumları bazı başlıklar altında incelenmiştir. Araştırmada bu grubun modern olana yaklaşımının nasıl olduğu probleminden hareketle teknolojik aletleri dinî bilginin yayılması ve inşasında kullanmalarına, modern eğitim kurumlarına yaklaşımlarına ve bilimsel verilere karşı tutumlarına odaklanılmıştır. Araştırmada nitel yaklaşım desenlerinden biri olan etnografi ile grup arasında uzun süre bulunularak katılımcı gözlem yapılmıştır. Etnografik desen, küçük gruplarla ilgili kapsamlı görüş elde etmek için elverişli olduğu için tercih edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular şunlardır: Türkiye'deki birçok dinî gruptan birisi olan Şiîler teknolojik aletleri oldukça işlevsel kullanmaktadırlar. Sosyal medya, dijital ağlar ve birtakım mobil uygulamaları pandemi döneminde oldukça kısa bir zaman içerisinde kullanarak dini eğitim faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca kolektif bir kimliğe sahip olan Şiîler hem bu ağlar sayesinde çeşitli bilgi ve içerikler paylaşmakta hem de vakıf

çatısı altında yapılan haftalık toplantılara katılmaktadırlar. Bu da dinin azınlık halindeki bireyler için bir araya gelme ve etkileşimde bulunmada araç olabildiğine dair bir göstergedir.

Modern eğitim kurumlarını Şîi kültüre karşı tehdit unsuru olarak görmeyen grup üyeleri özel alanlarında veya vakıfta dini değerlerini çocuk ve gençlere aktarmaktadırlar. Bu da Türkiye’de bazı dinî grupların modern eğitim kurumlarına karşı mesafeli duruşunun tersine bir sonucu işaret etmektedir. Bilimsel verilere karşı kuşku ve eleştirel yaklaşıma sahip grup üyelerinin bu tutumu ideolojik olabileceği gibi, bilginin demokratik yapısıyla da alakalıdır. Zira günümüzde modern araçlar sayesinde her türlü bilgi sorgulanmaya müsait hale gelmiştir.

Dünyadaki birçok dini grupta olduğu gibi çalışma grubu olan Şiiiler de modern olanı dini bilginin korunması, yayılması ve yeniden inşasında kullanmaktadır. İran ve çevresindeki kutsal mekânların uzağındaki bireyler için teknoloji o merkezlerle bağ kurmanın en etkili yoludur. Diğer taraftan kent hayatının yapısı göz önüne alındığında geleneksel bağlarından uzaklaşan birey için kentte yeni ilişkiler ağı oluşturmak ve arkadaşlık ilişkileri kurmak gibi imkânları sağladığından dinî gruplar önemli işlevlere sahiptir. Bunun bilincinde olarak günümüzde dini gruplar hem fikirlerini başkalarına yaymak hem de kendi üyelerini bir arada tutmak için teknolojiyi kullanmaktadırlar.

Bu çalışmadaki veriler göz önüne alındığında nitel yaklaşım kullanılarak küçük grupların yapısının analiz edilmesinin Türkiye gibi çokkültürlü toplumlarda ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma bu konudaki boşluğa dikkat çekmesi açısından önemlidir. Ayrıca çok boyutlu bir durum olan din-modernleşme ilişkisinin bu yazıda ancak birkaç başlıkla ele alınması, bu konuda yapılacak çalışmalarını teşvik girişimi olarak görülmelidir.

Kaynakça

Akçaoğlu, A. (2018). *Zarif ve dinen makbul: Muhafazakâr orta-üst sınıf habitusu*. İletişim Yayınları.

Akçay, S., Adıgüzel, İ. B., & Gürbüz, E. B. (Eds.), (2021). Sosyal hizmet araştırması yapmak: Bir yolculuğun inşası. *Araştırma yolculuğundan yansımalar: Sosyal hizmet araştırmalarında saha deneyimleri* içinde (2. Basım, ss. 1-35). Nobel Yayıncılık.

Akman, M. (2022). Mahiyet ve münasebet perspektifinden imâmet-velâyet. *Journal of Islamic Research*, 33(3), 911-933.

Altuntek, N. S. (2009). *Yerli'nin bakışı: Etnografya: Kuram ve yöntem*. Ütopya Yayınları.

Ammerman, N. T. (2014). Dini kimlikler ve dini kurumlar. M. Dillon (Ed.), *Din sosyolojisi el kitabı*. Çev. H. Arslan. (ss. 299-225). Paradigma Yayınları.

Atacan, F. (1990). *Sosyal değişme ve tarikat: Cerrahiler*. Hil Yayınları.

Atay, T. (2011). *Batı'da bir nakşî cemaati: Şeyh Nazım Kıbrısî örneği* (2.Basım). Berfin Yayınları.

Atay, T. (2012). *Din hayattan çıkar: Antropolojik denemeler*. İletişim Yayınları.

Balamir, F. (2023). Bir nitel yaklaşım deseni olarak etnografi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 17(34), 38-53. <http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.68955>

Balamir, F. (2024). Anlam arayışında bir yol: Alfa çalışma programı üzerine etnografik bir inceleme. *Nitel Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 49-74. <https://doi.org/10.47105/nsb.1419748>

Berger, P. L. (2015). Sekülerleşme yanlışlandı. M. A. Kirman, İ. Çapcıoğlu (Eds.), *Sekülerleşme klasik ve çağdaş yaklaşımlar içinde* Çev. M. Ali Kirman. (ss. 223-234). Otto Yayıncılık.

Certeau, M. D., Giard, L., & Mayol, P. (2009). *Gündelik hayatın keşfi II: Konut, mutfak işleri*. Çev. Ç. Eroğlu, E. Ataçay. (C. 2). Dost Kitabevi.

Çevik, M. L. (2023). Etnisite-din ilişkisi: Kürtlerde dinsel bireycilik. *The Journal of Mesopotamian Studies*, 8(1), 63-92. <https://doi.org/10.35859/jms.2023.1265115>

Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş*. Çev. A. Ersoy, P. Yalçınoğlu. (6. Basım). Anı Yayınları.

Gözaydın, İ. (2009). *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde dinin tanzimi*. İletişim Yayınları.

Gün, S. (2021). Sahayı deneyimlemek: "Çingene/roman mahallesi'nde bir "gacı". S. Akçay, İ. B. Adıgüzel, E. B. Gürbüz (Eds.), *Araştırma yolculuğundan yansımalar: sosyal hizmet araştırmalarında saha deneyimleri içinde* (2. Basım, ss. 37-70). Nobel Yayıncılık.

Gündüz, N. S. (2017). *Mahallenin delisi*. İletişim Yayınları.

İlyasoğlu, A. (2015). *Örtülü kimlik: İslamcı kadın kimliğinin oluşum öğeleri* (5. Basım). Metis Yayınları.

Jourdain, A., & Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları*. Çev. Ö. Elitez. İletişim Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2017). Mübeccel Kıray'ın sosyolojik görüşleri üzerine. *Sosyoloji Konferansları*, 1(55), 385-412. <https://doi.org/DOI: 10.18368/iusoskon.328265>

Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiyesi'nde bir mesele olarak islam* (7. Baskı, C. 1). Dergah Yayınları.

Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji* (3. Basım). Timaş Yayınları.

Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası* (3. Basım.). Bağlam Yayınları.

Kirman, M. A. (2004). Türkiye'de toplumsal değişme ve yeni dini cemaatler. *Muhafazkâr Düşünce Dergisi*, 1(2), 61-77.

Kükreler, M. (2017). *Şehirde bir kovalamacı hikayesi: Dilenci zabıta ilişkisi ve performans üzerine etnografik bir çalışma*. Herdem Kitap.

Lindisfarne, N. (2001). *Elhamdülillah laikiz: Cinsiyet, İslam ve Türk cumhuriyetçiliği* Çev. S. Somuncuoğlu. İletişim Yayınları.

Luckmann, T. (2016). *Görünmeyen din: Modern toplumda din sorunu*. Çev. A. Coşkun, F. Aydın, O. Coşkun. (2. Basım). Rağbet Yayınları.

Mardin, Ş. (2007). *Din ve ideoloji*. (15. Basım). İletişim Yayınları.

Momen, M. (1985). *An introduction to Shi' i Islam*. Yale University Press.

Momin, A. R. (2012). Çoğulculuk ve çokkültürcülük: İslami bir bakış açısı. Çev. B. B. Okutan, A. Coşkun. *Küreselleşme çokkültürlülük ve İslam: Din sosyolojisi ve antropolojisi yazıları* içinde, Rağbet Yayınları.

Onat, H. (2017). *Emevi devri Şii hareketleri ve günümüz şiiliği*. (3. Basım). Endülüs Yayınları.

Öğüt, Z. (2022). *Sosyolojik bağlamda İsmailağa cemaati*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdalga, E. (1998). *Modern Türkiye’de örtünme sorunu, resmi laiklik ve popüler İslam*. Çev. Y. Alogan. Sarmal Yayınevi.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Çev. M. Bütün, S. B. Demir. (2. Basım). Pegem Akademi Yayınları.

Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. Çev. D. Bayrak, H. B. Aslan, Z. Akyüz. (4. Basım). Siyasal Yayınları.

Roof, W. C. (2012). Kuşaklar ve din. Peter B. Clarke (Ed.), Çev. S. Yılmaz, A. Fidan. *Din Sosyolojisi. Çağdaş Gelişmeler* içinde (s. 37-65). İmge Yayınevi.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. Çev.T. Birkan. Metis Yayınları.

Sitembölükbaşı, Ş. (1995). *Türkiye’de İslam’ın yeniden inkişafı: (1950-1960)*. TDV Yayınları.

Sözer, S. (2018). *Modernleşme sürecinde geleneksel dinî gruplar: “İskenderpaşa Cemaati” Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tek, A. (2019). Kolektif bellekte kırılma ve yeniden inşa olarak kerbela yası. *Monograf*, 11, 10-39.

Touraine, A. (2002). *Modernliğin eleştirisi*. Çev. H. Tufan. (4. Basım). Yapı Kredi Yayınları.

Turan, İ. (1993). Türkiye’de din siyasal kültür. Richard Tapper (Ed.), *Çağdaş Türkiye’de İslam: Din, siyaset, edebiyat ve laik devlet* içinde (s. 39-69). Sarmal Yayınları.

Türk, T., & Ekşi, H. (2017). *Nitel desenler: Etnografya*. Edam Yayınları.

Üzüm, İ. (2008). *Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Alevilik*. (5. Basım). TDV Yayınları.

Wilson, B. (2015). Sekülerleşme. İ. Çapcıoğlu, M. Ali Kirman (Eds.). Çev. A. Bayer. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 9-24). Otto Yayıncılık.

Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel alevilik: inanç, ibadet, kurumlar, toplumsal yapı ve kolektif bellek* (2.Basım.). İletişim Yayınları.

Yılmaz, S., & Balamir, F. (2023). Din değiştirme fenomeni: Ankara’da bir protestan kilisesi bağlamında hristiyanlığa geçişin sosyolojik izdüşümleri. *Dini Araştırmalar*, 26(65), 459-489. <https://doi.org/10.15745/da.1376232>

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. Çev. Y. Soner. (31. Basım). İletişim Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

Muhammet YILMAZ* Orhan KARAMUSTAFAOĞLU*

Özet

Eğitim ortamlarında oyunlar bireyin öğrenmesini kolaylaştırmak için kullanılmaktadır. Öğretimi amaçlayan oyunlar eğitsel oyun olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmada ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine eğitsel oyunla ses kirliliği konusunun öğretimi gerçekleştirilerek onların farkındalıkları ve bilgi düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde olgubilim deseninde yürütülen araştırmanın çalışma grubu, ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma grubu 2022-2023 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde, Amasya ilinin Suluova ilçesinde yer alan bir devlet ilkokulunun dördüncü sınıfında öğrenim gören 13 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme verileri betimleyici analiz ile çözümlenmiştir. Verilerden öğrencilerin çalışma için geliştirilen 'Ses Ver, Sus' isimli eğitsel oyununu olumlu kavramlarla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin oyununun kurallarını rahatlıkla kavrayabildikleri ve oynayabildikleri belirlenmiştir. Araştırma sonunda 'Ses Ver, Sus' oyununun ses kirliliği konusunun öğretimine öğrencilerin anlamasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Eğitsel oyun, Öğretim, Ses kirliliği.

Teaching Sound Pollution Subject Via Educational Game

Abstract

Games are used in educational environments to facilitate individual learning. Games that aim to teach are referred to as educational games. In this study, it was aimed to increase the awareness and knowledge levels of primary school fourth-grade students by teaching the subject of sound pollution with an educational game. The study group of the research, which was carried out in the phenomenology design within the framework of the qualitative research approach, was determined by the criterion sampling method. The study group consisted of 13 students studying in the fourth grade of a public primary school in Suluova district of Amasya province in the second semester of the 2022-2023 academic year. The data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers. The interview data were analyzed by descriptive analysis. From the data, it was determined that the students associated the educational game developed for the study named 'Give Voice, Be Quiet' with positive concepts. It was also determined that the students could easily comprehend and play the rules of the game. At the end of the research, it was concluded that the game 'Give Sound, Be Quiet' contributed to the students' understanding of the teaching of sound pollution.

Keywords: Primary school, Educational game, Teaching, Sound pollution.

* Doktora Öğrencisi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya / Türkiye, muhammetinpostasi@gmail.com
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7285-7121>.

* Prof. Dr. Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Amasya / Türkiye,
orhan.karamustafaoglu@amasya.edu.tr
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2542-0998>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Yılmaz, M. Karamustafaoglu O. (2024). Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi.

Küllüye, 5(2), 287-308. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1387930

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Kasım 2023	29 Şubat 2024	Araştırma Makalesi	287-308
8 November 2023	29 February 2024	Research Article	

Extended Abstract

Introduction

Game is an activity that is not only limited to childhood, but also that people encounter throughout their lives and that develops people in many ways in terms of its benefits. In addition to entertaining, games provide individuals with important gains such as strategic thinking, developing communication skills, planning and decision-making. In educational environments, games are used to facilitate individual learning, and these games that aim to teach are referred to as educational games. It is stated that educational games should be comprehensible, easy, clear and understandable for all students. The benefits of educational games are expressed as the students being active, supporting different developmental areas, increasing interpersonal interaction, increasing cooperation and sharing, increasing the interest in the lesson and the desire to learn, ensuring retention in learning, blending old knowledge with new learning, preparing for real life. The concept of sound pollution is also used as “noise”. It is stated that noise has various effects on living things, but there are no objective criteria indicating which sounds are noise and which sounds are normal, and that for two people in the same environment, one may be satisfied with the same sound while the other may be disturbed by it. Considering the effects of sound pollution on people, it is clear that trainings on this issue are necessary.

Purpose

From the beginning of the individual's educational life, trainings on this subject should be provided when it is necessary. In this way, the harms of sound pollution can be reduced and healthier environments can be created for people. In this study, it was aimed to increase the awareness and knowledge levels of fourth grade primary school students about sound pollution. In line with this purpose, it was tried to determine the opinions of the students about the game and to reveal the effect of the game on the teaching of the subject by playing the game “Give Voice Be Quiet” In line with the research aim, the following research questions were asked,

- 1- What are the thoughts of fourth grade primary school students about the concept of game?
- 2- What are the thoughts of fourth grade primary school students about the game “Give Voice Be Quiet”
- 3- How fourth grade primary school students explain their views on the contribution of the game “Give Voice Be Quiet” to teaching?

Method

This research, which was conducted within the framework of qualitative research approach, was designed in a phenomenological design. The study group was determined by criterion sampling, which is one of the purposeful sampling methods in accordance with the research design. In this context, in the second semester of the 2022-2023 academic year, a total of 13 students, 7 girls and 6 boys, studying in the fourth grade of a public primary school in Suluova district of Amasya province, constituted the study group

of the research. Data were collected through interview technique. A semi-structured interview form was prepared by the researchers to collect data. The interviews were conducted face-to-face in May 2023 in a suitable hall in the school where the participants were studying. In addition, since the participants were under the age of eighteen, their families were informed about the research and a “Parental Consent Form” was signed. The data obtained from the interviews were analyzed using descriptive analysis. To facilitate the reader's understanding, the data are summarized in tables and word clouds.

Conclusion

In the study, it was determined that students associated the game with positive concepts. Fun, happiness and excitement were the most prominent concepts expressed by students in relation to game. While classmates came to the forefront among the people whom the students described as playmates, it was determined that they also described siblings, cousins, family and neighbors as playmates. The fact that the majority of the students found the name of the game developed for the research “Give Voice, Silence” appropriate, expressed the game rules with concepts such as easy, as it should be, simple and logical, and did not express any negative opinions about the game rules and game play shows that the game is suitable for the class level. It was concluded that the students generally found the game “Give Voice Be Quiet” appropriate in its current form and that all of the students interviewed wanted to play the game again. These results were interpreted as the game “Give Voice Be Quiet” was appropriate for the class level, attracted students' attention, was student-oriented and student-centered.

Giriş

Oyun sadece çocukluk dönemi ile sınırlandırılmış olan değil insanın hayat boyu karşılaştığı ve faydaları itibarıyla insanı birçok yönden geliştiren bir etkinlik olarak ifade edilmektedir (Öz Pektaş, 2017). Belirli bir zaman ve durum içerisinde kendi kuralları olan ayrıca eğlendirme amacı taşıyan tüm etkinlikler oyun olarak değerlendirilmektedir (Çoban ve Nacar, 2015). Oyunların eğlendirmenin yanı sıra bireye; stratejik düşünme, iletişim becerilerini geliştirme, planlama yapma ve karar verme gibi önemli kazanımlar sağladığından bahsedilmektedir (Kirriemuir ve McFarlane, 2004). Oyunun kuralları ve kazanımları bir yana, bireyin özgür iradesi ile istekli bir şekilde katıldığı etkinlik olması ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır (Huizinga, 2018).

Eğitim ortamlarında oyunlar, bireyin öğrenmesini kolaylaştırmak için kullanılmaktadır ve öğretimi amaçlayan bu oyunlar eğitsel oyun olarak ifade edilmektedir. Eğitsel oyunların öğrencilerin tamamı tarafından anlaşılır olması, kolay, açık ve net olması gerektiği belirtilmektedir (Dumlu Güler, 2011). Ayrıca geleneksel oyunlardan farklı olarak eğitim amaçlı kullanılan oyunların öğrenciyi derse hazırlaması, derse olan ilgisi ve öğrenci motivasyonunu artırması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Halff, 2005). Eğitsel oyunların faydaları; öğrencinin aktif olması, farklı gelişim alanlarına destek olması, kişiler arası etkileşimi artırması, yardımlaşma ve paylaşımı artırması, derse olan ilgili ve öğrenme isteğini artırması, öğrenmede kalıcılığı sağlaması, eski bilgilerle yeni öğrenilenlerin harmanlanması, gerçek yaşama hazırlaması olarak ifade edilmektedir (Altunay, 2004). Eğer oyunlar iyi tasarlanmazsa beklenen sonuçlar oluşmayabilir. Doğru yapılandırılmamış oyunların; yalnızca bir yeteneği geliştirmesi, kuralların yeterince belirlenmemesinin tartışmalara neden olması, sürekli öğretmen

müdahalesinin olması öğrencilerin karar verme becerilerini olumsuz etkilemesi ve kavram kargaşalarının ortaya çıkması gibi istenmeyen sonuçlar doğurabilir (Coşkun, 2012). Bu sebeple öğretmenin oyun seçiminde titiz olması gerekir. Oyunun ilişkili olduğu konu ve kazanımlar, kurallar, oyun alanı ve oyunun oynanış şekli öğrenciler tarafından kavranmadan oyun aşamasına geçilmemelidir. Oyun geliştirildikten sonra oyuncuların ve oyunu yöneten kişilerin görüşü alınmalıdır. Bu sayede oyunun etkililiği daha iyi ortaya konabilir.

İlkokul kademesinde konu ve kazanımların öğretiminde oyunlara sıklıkla başvurulmaktadır. Akademik çalışmalarda da eğitsel oyunların eğitim ortamlarında kullanımına ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır (Aslan Akın ve Atıcı, 2015; Çakır ve Karamustafaoğlu, 2021; Ertuğrul ve Karamustafaoğlu, 2021; Gürbüz, Çeker ve Töman, 2017; Kaya ve Elgün, 2015; Özyürek ve Çavuş, 2016; Pekmezci ve Karamustafaoğlu, 2020; Sorkun ve Karamustafaoğlu, 2022; Şentürk, 2020). Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde fen bilimleri dersi için geliştirilen çok sayıda eğitsel oyuna erişilse de ses kirliliği konusunun öğretimi için geliştirilmiş herhangi bir oyuna ulaşılamamıştır. Ses kirliliğinin insan ve çevreye çok sayıda olumsuz etkileri bilinmektedir. Okullarda özellikle teneffüs saatlerinde insanları rahatsız edebilecek düzeyde gürültü oluşmaktadır. Konunun önemine binaen fen bilimleri öğretim programında kazanımlar yer almaktadır. Daha küçük yaşlardan itibaren ses kirliliği konusunda öğrencilerin farkındalığının artırılması ve kirliliğe neden olabilecek etkenleri azaltmaları konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlayıştan hareketle, dördüncü sınıf öğrencilerinin ses kirliliği konusunun öğretiminde kullanılmak üzere “Ses Ver, Sus” oyunu geliştirilmiştir.

Ses kirliliği kavramı “gürültü” olarak da kullanılmaktadır. Gürültü kelimesinin Latince “Nausea” kelimesinden türetildiği ve hoş olmayan ve yüksek ses anlamına geldiği belirtilmektedir (Singh ve Davar, 2004, s.181). Gürültü ile ilgili başka bir tanım; istenmeyen, insanları fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz etkileyen sesler şeklindedir (Keleş ve Ertan, 2002, s.34). Gürültünün canlılar üzerinde çeşitli etkileri olduğu ancak hangi seslerin gürültü hangi seslerin ise normal olduğunu belirten objektif kriterlerin olmadığı, aynı ortamda bulunan iki kişinin birinin aynı sesteki hoşnut olabileceği diğerinin ise rahatsız olabileceği belirtilmektedir (Sezgin ve Mutlu, 2017).

Gürültünün insan sağlığına etkilerini belirten çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Uzun süre gürültüye maruz kalan insanların; işitme bozukluğu, uyku bozukluğu, psikolojik rahatsızlıklar, performansın etkilenmesi (Toprak ve Aktürk, 2004), kan basıncının yükselmesi ve kalp hızının artışına bağlı olarak damarlarda kılcalma, büzülme veya damarlarda oluşan basıncın yükselmesi gibi rahatsızlıklar yaşayabileceği (Stansfeld ve Matheson, 2003, s. 245), psikolojik ve davranış olarak çeşitli rahatsızlıklar yaşayabileceği (Kryter, 1984, s. 112) ve çalışma performanslarının etkilenebileceği (Erret vd., 2006) belirtilmektedir.

Ses kirliliğinin insanlar üzerindeki etkileri göz önüne alındığında bu konuda eğitimlerin yapılması gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bireyin eğitim hayatına başlamasından itibaren bu konudaki eğitimler yeri ve zamanı geldikçe yapılmalıdır. Bu sayede ses kirliliğinin zararları azaltılabilir ve insanlar için daha sağlıklı ortamlar oluşturulabilir. Bu çalışmada ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin ses kirliliği konusunda farkındalıklarının ve bilgi düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen “Ses Ver, Sus” oyununu oynatarak, oyun hakkında öğrenci görüşlerinin belirlenmesi ve konunun öğretiminde oyunun etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1- İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin oyun kavramına yönelik düşünceleri nelerdir?

2- İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin “Ses Ver, Sus” oyunu ile ilgili düşünceleri nelerdir?

3- İlkokul dördüncü sınıf öğrencileri “Ses Ver, Sus” oyununun öğretime katkısı hakkındaki görüşlerini nasıl açıklamaktadırlar?

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülen bu araştırma olgubilim deseninde tasarlanmıştır. Olgu bilim, yaşamımızda olan ancak ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız fenomenlere odaklanmaktadır (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2023). Temel amacı bireylerin tecrübelerine dayalı zihinlerinde oluşan fikirlerin ortaya çıkarılmasıdır (Patton, 2015). Bu bağlamda öğretim görevini yürüten sınıf öğretmenlerinin mesleki deneyimleri ile oyun oynayan öğrencilerin görüşlerine dayanarak ses kirliliği konusunun kazanımlarına yönelik tasarlanan eğitsel oyun fenomenlerinde yapılan bu çalışmada olgu bilim yönteminden faydalanılması uygun görülmüştür. Bu kapsamda geliştirilen oyun için Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) dördüncü sınıf fen bilimleri dersi öğretim programı temel alınmıştır (MEB, 2018). Geliştirilen oyun gerekçe, kurallar oynanış ve kazanım yönleriyle fen eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesi ve biri sınıf diğeri fen bilimleri öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir. Dönütlere göre gerekli düzeltmeler yapılarak oyuna son şekli verilmiştir (Ek-1).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu araştırma desenine uygun bir şekilde amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme; belirli nitelikler taşıyan insan, olay, nesne veya durumların çalışma grubunu oluşturması şeklinde açıklanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2023, s.94). Bu çalışmada kullanılan ölçüt, öğrencilerin dördüncü sınıfta öğrenim görmesi ve araştırma için geliştirilen oyunu deneyimlemesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda 2022-2023 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde, Amasya ilinin Suluova ilçesinde yer alan bir devlet ilkokulunun dördüncü sınıfında öğrenim gören 7 kız ve 6 erkek olmak üzere toplam 13 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Katılımcılara ait bilgilerin gizliliğini sağlamak amacıyla isimler kodlanmıştır ve ilkokul öğrencisi olmalarından dolayı kodlarda “İ” harfi kullanılmış olup kodlar İ1, İ2, İ3 ... İ13 şeklinde sıralanmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı, soruları önceden hazırlar ve bu sorulara sadık kalarak, hazır soruları ve ek soruları sorma özgürlüğüne sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 66). Görüşme formu hazırlandıktan sonra soruların anlaşılabilirliğini test etmek adına dördüncü sınıfta öğrenim gören iki öğrenci ile pilot görüşme yapılmış olup pilot görüşme sonrası sorular yeniden düzenlenmiştir. Pilot uygulama ve düzeltmeler sonrası alan uzmanı olan ve oyun ile ilgili çalışmaları olan iki akademisyenden uzman görüşü dikkate alınarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Son hali oluşturulan görüşme formu dördüncü sınıfta öğrenim gören bir öğrenci ile tekrar pilot çalışma yapılmıştır. Son yapılan pilot çalışmada soruların anlaşılır olduğu ve öğrenci görüşlerini açığa çıkaracak nitelikte olduğuna karar verilmiş olup görüşme formu verilerin toplanmasına hazır hale

gelmiştir. Görüşme formunun uygulamaya hazır hali; öğrencilerin oyun kavramına yönelik düşüncelerini açığa çıkarmayı hedefleyen ana soru altında beş alt soru, öğrencilerin deneyimlemiş oldukları oyun ile ilgili düşüncelerini içeren ana soru altında yedi alt soru ve öğrencilerin deneyimledikleri oyunun öğretime katkısına yönelik düşüncelerini açığa çıkarmayı hedefleyen ana soru altında yer alan üç alt sorudan oluşmaktadır. Öğrencilere yöneltilen sorular, bulgular bölümünde ilgili araştırma sorusuna cevap aranan kısımda yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra uygulama için gerekli olan sosyal bilimler etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın etik yönden uygunluğu için Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuş olup araştırmanın etiğe aykırı olmadığı, 12.05.2023 tarih ve E-30640013-108.01-130116 sayılı etik kurul izin belgesi ile onaylanmıştır. İzinler tamamlandıktan sonra dersin öğretmeni ve okul yönetiminin desteğiyle “Ses Ver, Sus” oyunu konunun öğretimi amacıyla sınıfa uygulanmıştır. Uygulama sonrasında öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler 2023 yılı mayıs ayı içerisinde katılımcıların öğrenim gördüğü okulda uygun bir salonda yüz yüze gerçekleşmiştir. Araştırmanın gizliliği ve katılımcı isimlerinin deşifre edilmemesine yönelik her türlü önlemin alındığına dair katılımcılar bilgilendirilmiştir. Ayrıca katılımcıların on sekiz yaşından küçük olmaları sebebiyle ailelerine araştırma hakkında bilgi verilmiş olup “Veli Onam Formu” imzalatılmıştır. Katılımcıların kendini rahat hissetmesi amacıyla görüşmeler sohbet havasında geçmiş olup her bir görüşme ortalama yarım saat kadar sürmüştür. Görüşmeler yapılırken ses kaydı alınmamıştır. Araştırmacı tarafından soru yöneltilmiş, öğrenci cevap verdikten sonra görüşme formuna yazması istenmiştir. Bu sayede kayıtların güvenirliliği sağlanmıştır. Görüşme tamamlandıktan sonra öğrenciden yazdıklarını kontrol etmesi istenmiştir. Kontrol etme sırasında öğrencinin yeni eklemeler yapmasına imkân tanınmıştır. Öğrencinin anlamakta zorlandığı sorular için araştırmacı tarafından ek açıklamalar yapılmıştır. Öğrencileri sıkıkmamak adına sorulara karşılık olmak kaydıyla kısa ve öz cevap verilmesi yeterli görülmüştür.

Görüşmelerden elde edilen veriler, betimleyici analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analizde veriler önceden belirlenmiş olan temalar altında özetlenir ve yorumlanır. Bu analiz yönteminde görüşme yapılan kişilerin görüşlerinin çarpıcı bir şekilde yansıtılması amacıyla sık sık doğrudan alıntılar yapılır (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2001). Analizler öncesi tema ve alt temalar belirlenerek kodların yazılacağı tablolar oluşturulmuştur. İki araştırmacı farklı zamanlarda analizleri yaparak kod ve frekansları hazırlamıştır. Araştırmacılar analizleri tamamladıktan sonra kodlar karşılaştırılmıştır. Farklı temalar altına yazılan kodlar tekrar değerlendirilerek uygun tema altına yerleştirilmiştir. Analizler tamamlandıktan sonra biri öğretmen biri akademisyen olmak üzere iki kişinin belirlediği kodlama ve temaların uyumu %92 olarak tespit edilmiştir. Okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak için veriler tablolar ve kelime bulutları yardımıyla özetlenmiştir. Kelime bulutlarının oluşturulmasına Word Art kullanılmıştır. Kodların hangi katılımcı görüşünden yola çıkılarak oluşturulduğu katılımcı numarasına göre tablolarda gösterilmiş olup kodların frekans değeri de tablolara eklenmiştir. Tabloların devamında; tablo açıklaması, doğrudan alıntı yapılarak bazı katılımcı görüşleri ve analizler sonucu oluşan bulgular yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde dördüncü sınıf Fen Bilimleri dersi, ses kirliliği konusu “Ses Ver, Sus” oyunu ile işlendikten sonra öğrencilerle yapılan görüşmeler sonrası elde edilen ham verilerin analizi tablolar halinde açıklanmış, doğrudan alıntılara yer verilmiş ve yorumlanmıştır.

Öğrenci görüşlerinden hareketle ilk olarak “İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin oyun kavramına yönelik düşünceleri nelerdir?” araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Görüşme esnasında detaylı bilgi elde edilebilmesi amacıyla öğrencilere aşağıda yer alan sorular yöneltilmiştir.

- Oyun denildiğinde neler aklına geliyor?
- Oyunu bir şeye benzetmiş olsan bu ne olurdu?
- Sevdiğin oyunlar nelerdir?
- Kimlerle oyun oynarsın?
- Oyun oynarken neler hissedersin?

Öğrencilerin verdiği cevapların analizi sonrası elde edilen bulgular “Oyun” teması altında oluşturulan; Oyun Algısı, Oyun Arkadaşı ve Sevilen Oyunlar alt temalarına göre ele alınmıştır. Buna göre Oyun Algısı alt teması altında 8, Oyun Arkadaşı alt temasında 5 ve Sevilen Oyunlar alt teması altında 17 kod ortaya çıkmıştır. Alt tema, kod, katılımcılar ve frekans bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Oyun Kavramına İlişkin Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f
OYUN	Oyun Algısı	Eğlenme/Eğlence	İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ6, İ7, İ8, İ9, İ10, İ11, İ12, İ13	13
		Mutluluk	İ1, İ2, İ5, İ4, İ6, İ9, İ10, İ11, İ12, İ13	10
		Heyecan	İ4, İ7	2
		Merak	İ3	1
		Park	İ6	1
		Arkadaş	İ9	1
		Macera	İ9	1
		Dayanışma	İ11	1
	Oyun Arkadaşı	Sınıf arkadaşı	İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ7, İ8, İ9, İ10, İ11, İ12, İ13	12
		Kardeş	İ3, İ4, İ5, İ7, İ12	5
		Kuzen	İ2, İ5, İ9, İ10, İ13	5
		Aile	İ2	1
		Komşu	İ9	1
	Sevilen Oyunlar	Saklambaç	İ1, İ2, İ3, İ6, İ7, İ8, İ9, İ10, İ11, İ12, İ13	11
		Dijital oyunlar	İ4, İ5, İ7, İ8, İ9, İ10	6
		Spor oyunları	İ4, İ8, İ10, İ11, İ13	5
		Körebe	İ2, İ6, İ7, İ12	4
		Yerden Yüksek	İ6, İ9, İ13	3
		Satranç	İ3	1
		Dokuz Taş	İ3	1
		Renkli küpler	İ3	1
		On iki taş	İ3	1
		Yakar Top	İ2	1
		İstop	İ7	1
		İp Atlama	İ13	1

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

	Şarkı geçmece	İ10	1
	Ortada fare	İ9	1
	Takla	İ11	1
	Puzzle	İ11	1
	Ses Ver, Sus	İ6	1

Tablo 1’de yer alan “Oyun Algısı” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; eğlenme veya eğlence kavramlarının on üç, mutluluk kavramının on, heyecan kavramının iki, merak, park, arkadaş, macera ve dayanışma kavramlarının ise birer katılımcı tarafından ifade edildiği görülmektedir. Oyun algısına yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Eğlenceli şeyler, mutluluk geliyor aklıma (İ1).

Park. Çünkü parkta oynarken çok eğleniyorum (İ6).

Oyunu eğlenceye, mutluluğa benzetiyorum. Çünkü oyunlar eğlenceli oluyor (İ10).

Eğlenceli, arkadaşlarımla oynadığım zamanlar geliyor. Dayanışma oluyor oyunda (İ11).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin oyun algısına yönelik görüşlerini olumlu kavramlarla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Bu kavramlar arasında eğlence, mutluluk ve heyecan kavramları öne çıkanlar olmuştur. Bulgulardan hareketle öğrencilerin oyuna yönelik olumlu algılar taşıdıkları söylenebilir. Oyun algısı alt teması kodlarından oluşturulan kelime bulutu Resim 1’de verilmiştir.

Resim 1. Oyun Algısı Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 1’de yer alan kelime bulutunda da öğrencilerin oyun algısının merkezinde eğlencenin yer aldığı, mutluluk ve heyecan kavramlarının da öne çıkanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan “Oyun Arkadaşı” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; sınıf arkadaşının on iki, kardeş ve kuzenin beşer, aile ve komşunun ise birer katılımcı tarafından ifade edildiği görülmektedir. Oyun arkadaşı alt temasına yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Ailemle, sınıf arkadaşlarımla ve kuzenlerimle oyun oynuyorum (İ2).

Ablam, kardeşim ve sınıf arkadaşlarımla oyun oynamayı seviyorum (İ3).

Abimle, arkadaşlarımla ve kuzenlerimle oynuyorum (İ5).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin daha çok sınıf arkadaşlarını oyun arkadaşı olarak gördükleri bunun yanı sıra kardeş, kuzen, aile ve komşularını da oyun arkadaşı olarak ifade ettikleri belirlenmiştir. Sınıf arkadaşlarının katılımcıların çoğu tarafından oyun

arkadaşı olarak ifade edilmesi öğrencilerin yaş dönemi ve okulun sosyalleşme alanı olması ile açıklanabilir. Bu durum fırsata çevrilerek okullarda öğrenme aracı olarak eğitsel oyunların kullanılabilmesi söylenebilir. Oyun arkadaşı alt teması kodlarından oluşturulan kelime bulutu Resim 2’de verilmiştir.

Resim 2. Oyun Arkadaşı Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 2’de yer alan kelime bulutunda da öğrencilerin oyun arkadaşının merkezinde sınıf arkadaşlarının yer aldığı, kardeş ve kuzenin de öne çıkanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan “Sevilen Oyunlar” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; saklambacın on bir, dijital oyunların altı, spor oyunlarının beş, körebenin dört ve yerden yüksek oyununun üç katılımcı tarafından ifade edildiği görülmektedir. On iki farklı oyun ise birer katılımcı tarafından ifade edilmiş olup oyunların isimleri tabloda yer almaktadır. Sevilen oyunlar alt temasına yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Roblox (Dijital), Car Parking (Dijital), Fornite (Dijital), Saklambaç, İstop, Körebe oyunlarını seviyorum (İ7).

Roblox (Dijital), çünkü içinde bir sürü oyunlar var ve eğlendiriyor (İ9).

Yerden yüksek, ip atlama, topla oynama gibi oyunlar oynamayı severim (İ13).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin sevdiği oyunlarda; saklambaç, dijital oyunlar, spor oyunları (Futbol, basketbol, voleybol), körebe ve yerden yüksek oyunlarının öne çıkanlar olduğu belirlenmiştir. Günümüzde dijital oyunlara kolaylıkla ulaşılmasına rağmen öğrencilerin arkadaşlarıyla oynadıkları oyunları daha fazla ifade etmiş olmaları dikkat çekicidir. Ayrıca bir öğrencinin araştırma için geliştirilen “Ses Ver, Sus” oyununu sevdiği oyunlar arasında ifade etmesi oyunun öğrenciye uygunluğu yönünde önemli bir bulgudur. Sevilen oyunlar alt teması kodlarından oluşturulan kelime bulutu Resim 3’te verilmiştir.

Resim 3. Sevdiği Oyunlar Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

Resim 3'te yer alan kelime bulutunda öğrencilerin sevdiği oyunlar arasında saklambaç, yerden yüksek, körebe, dijital oyunlar ve spor oyunlarının öne çıkan oyunlar olduğu görülmektedir.

Araştırmada ikinci olarak öğrencilerin 'Ses Ver, Sus' oyunu ile ilgili düşünceleri nelerdir?" sorusuna cevap aranmış ve görüşmelerde onlara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

- Oyun ismi konusunda ne düşünüyorsun?
- Oyunu sen geliştirseydin ismini ne yapardın?
- Oyun kuralları konusunda düşüncelerin nelerdir?
- Oyunun oynanışı konusunda ne düşünüyorsun?
- Oyun esnasında neler hissettin?
- Oyunu sen geliştirseydin ne eklemek veya çıkarmak isterdin?
- Tekrar aynı oyunu oynama konusunda ne düşünüyorsun?

Öğrencilerin verdiği cevapların analizi sonrası elde edilen bulgular Ses Ver, Sus Oyunu teması altında oluşturulan; Oyun İsmi, Oyun Kuralları, Oyunun Oynanışı, Oyun Esnasındaki Hisler, Geliştirme Önerisi ve Tekrar Oynama İsteği alt temalarına göre ele alınmıştır. Buna göre Oyun İsmi alt temasında 9, Oyun Kuralları alt temasında 5, Oyunun Oynanışı alt temasında 4, Oyun Esnasındaki Hisler alt teması altında 6, Geliştirme Önerisi alt teması altında 5 ve Tekrar Oynama İsteği alt teması altında 1 kod ortaya çıkmıştır. Analizlere ait bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Ses Ver, Sus Oyununa İlişkin Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f
"SES VER, SUS" OYUNU	Oyun ismi	İsmi uygun	İ2, İ3, İ5, İ6, İ7, İ8, İ11, İ12	8
		Sesli ve Sessiz	İ3, İ11	2
		Ses kirliliği	İ1	1
		Sessizlik ve Ses	İ4	1
		Ses Sus	İ6	1
		Ses ve Sus	İ8	1
		Ses kirliliği ne demek?	İ9	1
		Ses Kirliliğini Anlayalım	İ10	1
		Bağır ve Sus	İ12	1
		Oyun Kuralları	Kolay	İ1, İ2, İ4, İ5, İ9, İ10
	Olması gerektiği gibi		İ6, İ7	2
	Basit		İ11, İ12	2
	Mantıklı		İ3	1
	Yormuyor		İ8	1
	Oyunun oynanışı		Oynayabildim/Güzel	İ1, İ2, İ6, İ8, İ10, İ11, İ12
		Eğlenceli	İ3, İ5, İ6, İ7, İ9, İ10	6
		Hareketli	İ4	1
		Heyecanlı	İ4	1
	Oyuna Esnasındaki Hisler	Eğlendim.	İ1, İ2, İ5, İ10, İ12	5
		Kulaklarım ağrıdı	İ6, İ10	2
		Heyecanlandım.	İ4, İ8	2
		Kalbim hızlı attı.	İ3	1
		Düğünde gibi	İ7	1
		Maceralı	İ9	1
	Geliştirme Önerisi	Başarılı, böyle uygun.	İ2, İ5, İ6, İ8, İ9, İ11, İ12	7
		Sesle komut vermek.	İ3, İ10	2

Araştırma katılımcısı öğrencilerin oyun kurallarını kolay, olması gerektiği gibi, basit ve mantıklı gibi kavramlarla ifade ettikleri belirlenmiştir. Oyun kurallarına yönelik öğrenciler tarafından olumsuz herhangi bir görüş belirtilmemiştir. Bu durum oyunun sınıf seviyesine uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Oyun kuralları alt teması kodlarından oluşturulan kelime bulutu Resim 5’te verilmiştir.

Resim 5. Oyun Kuralları Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 5’te yer alan kelime bulutunda öne çıkan kelimelerden de anlaşılacağı gibi öğrencilerin oyun kurallarını kolay, olması gerektiği gibi veya basit olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Tablo 2’de yer alan “Oyun Kuralları” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; yedi öğrencinin oynayabildim veya güzel, altı öğrencinin eğlenceli ve birer öğrencinin hareketli veya heyecanlı olarak oyunun oynanışına ilişkin görüş belirttikleri görülmektedir. Oyunun oynanışına yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Kurallarına uydum, oynayabildim (İ1).

Hareketli ve heyecanlı olduğunu düşünüyorum (İ4).

Oyunun oynanışı bence güzel (İ13).

Araştırma katılımcısı öğrenciler oyunun oynanışı yönünde olumlu görüş belirtmişlerdir. Bu durum oyunun sınıf seviyesine uygun bir oyun olduğunu göstermektedir. Oyunun oynanışı alt teması kodlarına yönelik oluşturulan kelime bulutu Resim 6’te verilmiştir.

Resim 6. Oyunun Oynanışı Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 6’da yer alan kelime bulutunda öne çıkan kelimelerden de anlaşılacağı üzere oyunun oynanışını konusunda öğrencilerin olumlu görüşleri öne çıkmaktadır. Oyunun oynanışına yönelik herhangi bir olumsuz görüş bulunmamaktadır.

Tablo 2’de yer alan “Oyun Esnasındaki Hisler” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; beş öğrencinin eğlendim, ikişer öğrencinin kulaklarım ağrıdı ve heyecanlandım, birer öğrencinin ise kalbim hızlı attı, düğünde gibi ve maceralı şeklinde oyun esnasındaki duygularını ifade ettikleri görülmektedir. Oyun esnasındaki hislere yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Sanki düğündeyim gibi çok ses vardı (İ7).

Maceralı bir şeyler hissettim (İ9).

Mutluluk ve eğlence hissettim. Eğlendim (İ12).

Araştırma katılımcısı öğrenciler oyun esnasında eğlendiklerini, heyecanlandıklarını ve macera yaşamış gibi hissettiklerini belirtmekle birlikte kulaklarının ağrıdığını, düğünde gibi hissettiğini ve kalbinin hızlı attığını belirten öğrencilerin de olduğu belirlenmiştir. Olumsuz bir durum gibi görünen kulak ağrısı, düğün gürültüsü ve kalbin hızlı atması gibi durumlar ses kirliliğinin etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum oyunun amacı ile ilişkili olup beklenen bir sonuçtur ve oyunun amaca hizmet ettiğine işaret emektedir. Oyun esnasındaki hisler alt teması kodlarına yönelik oluşturulan kelime bulutu Resim 7’te verilmiştir.

Resim 7. Oyun Esnasındaki Hisler Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 7’de yer alan kelime bulutunda öne çıkan kelimelerden de anlaşılacağı üzere oyun esnasındaki hislere yönelik görüşler oyun amacına yöneliktir.

Tablo 2’de yer alan “Geliştirme Önerisi” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; yedi öğrencinin bu şekilde oyunun uygun olduğu, iki öğrencinin sadece sesle komut verilmesi, birer öğrencinin ise ellerle yapılabileceği, oyun isminin değiştirilmesi ve tek tip ses kullanılması yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. Oyunun geliştirilmesine yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Ellerimi kaldırmak değil de ses çıkararak komut vermek olabilirdi (İ3).

Oyun ismini değiştirdim. Elimi havaya kaldırmaz, “Ses” dediğimde ses çıkarır, “Dur” dediğimde dururlardı (İ10).

Oyun gayet iyi ayarını bozmaya gerek yok (İ12).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin genel olarak oyunun bu haliyle uygun olduğunu düşündükleri, geliştirme önerisi olanların da komut verme ve ses kaynakları ile ilgili

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

önerileri olduğu belirlenmiştir. Geliştirme önerisi alt teması kodlarına yönelik oluşturulan kelime bulutu Resim 8’de verilmiştir.

Resim 8. Geliştirme Önerisi Alt Temasındaki Kodların Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 8’de yer alan kelime bulutunda öne çıkan kelimelerden de anlaşılacağı üzere oyunun genel olarak uygun olduğu ve komutlarla ilgili öğrencilerin bazı öneriler belirttikleri görülmektedir.

Tablo 2’de yer alan “Tekrar Oynama İsteği” alt temasında sadece bir kod ortaya çıktığı ve tüm öğrencilerin tekrar oynamak istediği yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. Tekrar oynama isteğine yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Arkadaşlarımla oynayacağım (İ6).

Çok güzeldi. Hem eğitici hem de eğlenceli. Tekrar oynamak isterim (İ9).

Yine eğlenceli olurdu ve yine eğlenirdim. Yani tekrar oynamak isterim (İ10).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin tamamının tekrar oynamak istemesi oyunun sınıf seviyesine uygun, öğrencilerin ilgisini çeken, öğrenciye dönük ve öğrenci merkezli olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada üçüncü ve son olarak “İlkokul dördüncü sınıf öğrencileri ‘Ses Ver, Sus’ oyununun öğretime katkısı hakkındaki görüşlerini nasıl açıklamaktadırlar?” araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Görüşme esnasında öğrencilere aşağıda yer alan sorular yöneltilmiştir.

- Bu oyunda neler öğrendin?
- Ses kirliliği konusunun öğrenmene katkısına yönelik ne düşünüyorsun?
- Derslerin oyunla işlenmesi konusunda neler düşünüyorsun?

Öğrencilerin verdiği cevapların analizi sonrası elde edilen bulgular Ses Ver, Sus Oyununun Öğretime Katkısı teması altında oluşturulan; Oyunda Öğrenilenler, Öğrenmeye Katkısı ve Derslerin Oyunla Öğretimi alt temalarına göre ele alınmıştır. Buna göre Oyunda Öğrenilenler alt temasında 4, Öğrenmeye Katkısı alt temasında 1 ve Derslerin Oyunla Öğretimi alt temasında 4 kod ortaya çıkmıştır. Analizlere ait bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Oyunun Öğretime Katkısına İlişkin Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f
∞ ∞	Oyunda Öğrenilenler	Ses kirliliğinin zararları	İ1, İ3, İ6, İ7, İ8, İ9, İ11, İ13	8

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

Araştırma katılımcısı öğrencilerin tamamının öğrenmeye katkısının olduğu yönde görüş belirtmesi oyunun eğitsel oyun olarak ifade edilebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3'te yer alan “Derslerin Oyunla Öğretimi” alt temasındaki kodlar incelendiğinde; on öğrencinin oyunun öğretici olduğu yönünde görüş belirttiği, birer öğrencinin ise oynarken ders işliyoruz, çabuk öğreniyoruz ve kolay öğreniyoruz şeklinde görüşlerini ortaya koydukları görülmektedir. Derslerin oyunla öğretimine yönelik bazı öğrenci görüşleri aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir.

Çok güzel. Keşke bütün dersler oyun olsa (İ12).

Arada sırada aslında böyle yapmak isterim. Ve zaten daha kolay öğreniyoruz (İ7).

Çok güzel çünkü oyun oynarken ders işliyoruz (İ13).

Araştırma katılımcısı öğrencilerin derslerin oyunla öğretilmesini istedikleri sorulara verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Buldukları öğretim kademesinden dolayı da bu durum beklenen bir sonuçtur. Derslerin oyunla öğretimi alt teması kodlarından oluşturulan kelime bulutu Resim 10'da verilmiştir.

Resim 10. Derslerin Oyunla Öğretimi Alt Teması Kodlarının Kelime Bulutunda Görünümü

Resim 10'da yer alan kelime bulutunda öne çıkan kelimelerden de anlaşılacağı üzere öğrencilerin derslerin oyunla öğretimi konusunda olumlu düşünceler içerisinde oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma dördüncü sınıf öğrencilerine ses kirliliği konusunun eğitsel oyun yoluyla öğretimi amacıyla yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından “Ses Ver, Sus” oyunu geliştirilmiş, konunun öğretiminde kullanılmış ve sonrasında öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma Amasya'nın Suluova ilçesi merkezinde bir ilkokulda yapılmış olup verilerin toplanması sürecinde on üç öğrencinin görüşüne başvurulmuştur. Öğrenci görüşlerinden hareketle araştırmada elde edilen sonuçlar bu bölümde verilmiştir.

Araştırmada öğrencilerin oyunu olumlu kavramlarla ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Oyun ile ilgili öğrencilerin ifade ettiği kavramlar arasında eğlence, mutluluk ve heyecan öne çıkanlar olmuştur. Gözel ve Gündoğdu (2021) tarafından yapılan çalışmada da ilkokul öğrencilerinin oyun kavramına yönelik ürettikleri metaforlarda eğlence en fazla tekrar eden metafor olarak bulunmuştur. Yine aynı çalışmada mutluluk ve heyecan öğrenciler tarafından ifade edilen metaforlar arasında yer almaktadır. Tuğrul ve diğerlerine göre (2014) büyük baba ve büyük anneler tarafından çocukların oyunu eğlence olarak değerlendirdiği, Pilten ve Pilten (2013)'in çocukların eğlenceyi oyun kriteri olarak ifade ettiği yönündeki görüşleri bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Öğrencilerin oyun arkadaşı olarak nitelendirdiği kişilerde sınıf arkadaşı öne çıkarken kardeş, kuzen, aile ve komşularını da oyun arkadaşı olarak nitelendirdikleri belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun sınıf arkadaşını oyun arkadaşı olarak belirtmesi okulun sosyalleşme alanı olması ile açıklanabilir. Bu durum fırsata çevrilerek okullarda öğrenme aracı olarak eğitsel oyunların kullanılabilmesi ve eğitsel oyunlarda akran öğrenmesinin de sağlanabileceği şeklinde yorumlanabilir. Araştırmada öğrenciler tarafından belirtilen sevilen oyunlarda; saklambaç, dijital oyunlar, spor oyunları (Futbol, basketbol, voleybol), körebe ve yerden yüksek oyunlarının öne çıkanlar olmuştur. Günümüzde dijital oyunlara kolaylıkla ulaşılmasına rağmen öğrencilerin arkadaşlarıyla ve açık alanda oynadıkları oyunları daha fazla ifade etmeleri, çocukların dijital oyunlara nazaran açık alan oyunlarını öncelikli olarak tercih ettikleri şeklinde söylenebilir. Ayrıca bir öğrencinin araştırma için geliştirilen “Ses Ver, Sus” oyununu sevdiği oyunlar arasında ifade etmesi araştırma için geliştirilen oyunun öğrenciye uygunluğunun göstergesi olarak söylenebilir. Bu araştırma sonuçlarını destekler nitelikte Gözel ve Gündoğdu (2021) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin oyun kavramını iç mekân ve teknoloji ile ilişkilendirenlerin oranı düşük bulunmuştur. Ancak bazı araştırmalarda öğrencilerin dijital oyunlara ve iç mekân oyunlara daha fazla ilgi gösterildiğinden bahsedilmektedir (Artar vd., 2002; Çalışkan ve Özbay, 2015; Tuğrul vd., 2014).

Araştırma için geliştirilen “Ses Ver, Sus” oyunu isminin öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından uygun bulunması, oyun kurallarını kolay, olması gerektiği gibi, basit ve mantıklı gibi kavramlarla ifade etmeleri, oyun kuralları ve oyunun oynanışı ile ilgili herhangi bir olumsuz görüş belirtilmemeleri oyunun sınıf seviyesine uygun olduğunu göstermektedir. Bu durum geliştirilen oyunun, Dumlu Güler (2011)’in eğitsel oyunların kolay ve anlaşılır olması gerektiği görüşüne uygun olarak tasarlanmış olduğu şeklinde açıklanabilir.

Öğrenciler genel olarak, “Ses Ver, Sus” oyunu oynarken eğlendiklerini ve heyecanlandıklarını belirtmekle birlikte kulaklarının ağrıdığını, düğünde gibi hissettiğini ve kalbinin hızlı attığını belirten öğrenciler de olmuştur. Oyun esnasında yaşanan ve olumsuz bir durum gibi görünen kulak ağrısı, düğün gürültüsü ve kalbin hızlı atması gibi durumlar ses kirliliğinin etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum oyunun amacı ile ilişkili olup beklenen bir sonuçtur ve oyunun amaca hizmet ettiğine işaret etmektedir. Kandemir (2023) de eğitsel oyunların konuya özgü formal bilgiler içermesi gerektiğini belirtmektedir.

Öğrencilerin genel olarak “Ses Ver, Sus” oyununu bu haliyle uygun bulduğu ve görüşme yapılan öğrencilerin tamamının oyunu tekrar oynamak istediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar “Ses Ver, Sus” oyununun sınıf seviyesine uygun olduğu, öğrencilerin ilgisini çektiği, öğrenciye dönük ve öğrenci merkezli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öğrencilerin; oyunu ders ile ilişkilendirmeleri, öğrenmeye katkısı olduğu yönünde görüş belirtmeleri ve derslerin oyun ile öğretimi konusundaki görüşleri “Ses Ver, Sus” oyununun ses kirliliği konusunun öğretime katkı sağladığını göstermektedir. Bu sonuçlardan hareketle araştırma için geliştirilmiş olan “Ses Ver, Sus” oyununun eğitsel bir oyun olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak ortaya konan öneriler aşağıda yer almaktadır.

- “Ses Ver, Sus” oyunu farklı sınıflarda da uygulanarak bu araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir.

- “Ses Ver, Sus” oyunu kullanılarak aynı konuda deney ve kontrol gruplu çalışmalar yapılabilir. Bu sayede mevcut programın uygulandığı sınıf ile oyunun kullanıldığı sınıfın gelişimi karşılaştırılabilir.

Kaynakça

Altunay, D. (2004). Oyunla desteklenmiş matematik öğretiminin öğrenci erişisine ve kalıcılığa etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. & Bayraktaroğlu, S. (2001). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Sakarya Kitabevi.

Artar, M., Onur, B. & Çelen, N. (2002). Çocuk oyunlarında üç kuşakta görülen değişimler. Çocuk Forumu, 5(1), 35- 39.

Aslan Akın, F. & Atıcı, B. (2015). Oyun tabanlı öğrenme ortamlarının öğrenci başarısına ve görüşlerine etkisi. Turkish Journal of Educational Studies, 2(2), 75-102.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2023). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (34. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Coşkun, H. (2012). Bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlar ile fen öğretiminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Çakır, A. & Karamustafaoğlu, O. (2021). İlkokul 3. Sınıf ‘maddenin halleri’ konusunun eğitsel oyunla öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri: Takip et! İğnele! Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(67), 539-553. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2325>

Çalışkan, Ö. & Özbay, F. (2015). 12-14 yaş aralığındaki ilköğretim öğrencilerinde teknoloji kullanımı eksenli yabancılaşma ve anne baba tutumları: Düzce ili örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(39), 441–458.

Çoban, B. & Nacar, E. (2015). Ortaokullarda eğitsel oyunlar (3. Basım). Nobel Yayıncılık.

Dumlu Güler, T. (2011). 6. sınıf fen ve teknoloji dersindeki “hücre ve organelleri” konusunun eğitsel oyun yöntemiyle öğretilmesinin öğrencilerin akademik başarısına etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Errett, J., Bowden, E. E., Choiniere, M. & Wang, L. M. (2006). Effects of noise on productivity: does performance decrease over time? In Building Integration Solutions (pp. 1-8).

Ertuğrul, A. & Karamustafaoğlu, O. (2021). Mıknatıs konusunun öğretimine yönelik geliştirilen eğitsel bir oyun hakkında öğretmen görüşleri. Journal of Computer and Education Research, 9(17), 16-38. DOI: 10.18009/jcer.794498

Gözel, Ü. & Gündoğdu, K. (2021). Öğrencilerin oyun kavramına yönelik metaforik algıları. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 11(1), 135-158. Doi: 10.18039/ajesi.741036

Gürbüz, F., Çeker, E. & Töman, U. (2017). Eğitsel şarkı ve oyun tekniklerinin öğrencilerin akademik başarıları ve kalıcılığı üzerine etkileri. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(24), 593-612.

Halff, H. A. (2005). Adventure games for science education: Generative Methods In Exploratory Environments, Aied 05 Workshop 5 Amsterdam, 18-22 July 2005.

Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens: Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme* (Çev. O. Düz). Alfa Yayıncılık.

Kandemir, K. (2023). Dijital öykü ve eğitsel oyunla desteklenen ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin akademik başarılarına, derse yönelik tutumlarına ve sosyal becerilerine etkisi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

Kaya, S. & Elgün, A. (2015). Eğitsel oyunlar ile desteklenmiş fen öğretiminin ilkökul öğrencilerinin akademik başarısına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 329-342.

Keleş, R. & Ertan, B. (2002). *Çevre hukukuna giriş. İmge Kitabevi*

Kirriemuir, J. & McFarlane, A. (2004). Literature review in games and learning (FuturelabSeries, Report 8). Futurelab.

Kryter, K. D. (1984). Physiological, psychological, and social effects of noise. NASA Reference Publication.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar), Ankara.

Öz Pektaş, H. (2017). Geleneksel Çocuk Oyunlarının Modern Eğitimde Kullanılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 49(10), 478-490.

Özmen, H. & Karamustafaoğlu, O. (Ed.) (2023). Eğitimde araştırma yöntemleri. 3. Baskı Ankara: Pegem Akademi.

Özyürek, A. & Çavuş, Z. S. (2016). İlkokul öğretmenlerinin oyunu öğretim yöntemi olarak kullanma durumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2157-2166.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th Ed.). Thousand Oaks California: SAGE Publications, Inc.

Pekmezci, K. & Karamustafaoğlu, O. (2020). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde eğitsel oyunlarla fen öğretimine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Congress on Scientific Researches and Recent Trends – Book of Full Texts*, 392-407.

Pilten, P. & Pilten, G. (2013). Okul çağı çocuklarının oyun kavramına ilişkin algılarının ve oyun tercihlerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 15-31.

Sezgin, S. & Mutlu, A. (2017). Ülkemizde gürültü farkındalığı sorunu: Şişli örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 676-700.

Singh, N. & Davar, S. C. (2004). Noise pollution-sources, effects and control. *Journal of Human Ecology*, 3, 181-187.

Sorkun, S. S. & Karamustafaoğlu, O. (2022). 'Kuvvetin cisimler üzerindeki etkileri' konusunun eğitsel oyunlarla öğretimi ve öğretmen görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(127), 382-402.

Stansfeld, S. A. & Matheson, M. P. (2003). Noise pollution: Non-auditory effects on health. *British Medical Bulletin*, 68, 243-257.

Şentürk, C. (2020). Oyun temelli fen öğrenme yaşantılarının akademik başarıya, kalıcılığa, tutuma ve öğrenme sürecine etkileri. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(227), 159-194.

Toprak, R. & Aktürk, N. (2004). Gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 61(1), 49-58.

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ő. & GüneŐ, G. (2014). Oyunun üç kuŐaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 1-16. Doi: 10.9761/JASSS2388

Yıldırım A. & Şimşek H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Ek 1. “Ses Ver, Sus” Oyunu

Dersin Adı : Fen Bilimleri

Sınıf : 4. sınıf

Ünite Adı : Aydınlatma ve Ses Teknolojileri

Konu : Ses kirliliği ve olumsuz etkileri, ses kirliliğini önlemek için yapılması gerekenler

Kazanımlar :

F.4.5.5.1. Ses kirliliğinin nedenlerini sorgular.

F.4.5.5.2. Ses kirliliğinin insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini açıklar.

Oyunun Uygulanması

Oyunun Adı : Ses Ver, Sus

Oyunun oynandığı yer : Sınıf/Derslik

Oyun Türü- Öğrenci Sayısı : Grup Oyunu – Her sayıda sınıf mevcuduna uygundur.

Kullanılan Malzemeler : Ders öncesi öğrencilerden ses üretecek cihaz veya araçlar getirmesi istenir. Herhangi bir malzeme getirmeyen öğrenciler kendi sesleri veya taklit yoluyla çıkaracakları seslerle oyuna katılabilir.

Oyunun Amacı : Ses kirliliğinin insan ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri konusunda öğrencilerin bilgi düzeyleri ve farkındalıklarını artırmak.

Oyunun Kuralları :

1. Öğrenciler sırayla oyun içerisinde kullanacağı sesleri söyler.
2. Öğrenci oyun başında belirlediği sesi değiştiremez.
3. Öğrencilerin çıkaracağı sesler belirlendikten sonra oturdukları sıranın yanında ayağa kalkarlar.
4. Oyun süresince öğrenciler buldukları yeri değiştiremez ve yerine oturamaz.
5. Oyunun yönetimi sınıf öğretmeni tarafından yapılır.
6. Oyun yöneticisi tarafından “Ses ver” ve “Sus” dışında komut kullanılmaz.
7. Oyun yöneticisi “Ses ver” komutunu verdiğinde öğrenciler belirledikleri sesleri yüksek bir şekilde çıkarmaya başlar.
8. “Sus” komutu geldiğinde tüm öğrenciler aynı anda susar.
9. Komutların duyulmaması ihtimaline karşı oyun yöneticisi herkesin kendisini görebileceği bir yerde durur, “Ses ver” komutunda elini havaya kaldırır, “Sus” komutunda ise elini aşağı indirir.
10. “Ses ver” komutu verildiğinde sessiz kalan öğrenciler elenir. Burada elenenleri tespit etmek zor olacağından oyun öncesi “Dürüstlük” değeri üzerinde konuşulur ve öğrencilerin kendi kendilerini elemeleri beklenir.
11. “Sus” komutunda ses çıkaran öğrenciler elenir. “Sus” komutu gelmeden sesi kesen öğrenciler elenir. Burada elenenleri tespit etmek zor olacağından oyun öncesi “Dürüstlük” değeri üzerinde konuşulur ve öğrencilerin kendi kendilerini elemeleri beklenir.
12. Aynı komutlar bazen üst üste tekrarlanabilir.
13. Elenen oyuncular oyun yöneticisinin yanına gelir ve kural dışı davranış sergileyen öğrencilerin tespit edilmesinde oyun yöneticisine yardımcı olur.
14. Oyun sonunda bir öğrenci kalana kadar oyun devam eder.
15. Oyunu sadece bir öğrenci kazanması esastır. Sona kalan birden fazla öğrenci, aynı anda elendiği takdirde eleme olmaz. Oyun devam eder.
16. Sona kalan öğrenci oyunu kazanır.

Oyunun Oynanışı

İlk olarak kurallar öğrencilere açıklanır. Öğrencilerin kullanacakları ses kaynakları belirlenir. Öğrenciler kuralları öğrendiğinde ve ses kaynakları belirlendiğinde oyun başlar. Tüm öğrenciler sıralarının yanında ayağa kalkarlar. Öğretmen tüm öğrencilerin hazır olduğuna emin olduğunda

Ses Kirliliği Konusunun Eğitsel Oyun Yoluyla Öğretimi

“Ses ver” komutunu verir ve elini havaya kaldırır. Öğrenciler ses çıkarmaya başlarlar. “Sus” komutu gelene kadar öğrenciler ses çıkarmaya devam ederler. “Sus” komutu gelmeden ses çıkarmayı bırakan öğrenciler elenir ve öğretmenin yanına gelir. Aynı şekilde “Sus” komutunda ses çıkaran öğrenciler de elenir ve öğretmenin yanına gelir. Elenen oyuncular kurallara uymayan öğrencilerin tespit edilmesinde öğretmene yardımcı olurlar. Öğretmen üst üste aynı komutları verebilir. Oyun bu şekilde bir oyuncu kalana kadar devam eder. Sona kalan öğrencilerin aynı anda kural dışı hareket yapması ve tüm öğrencilerin elenmesi durumunda eleme kuralı uygulanmaz ve aynı öğrencilerle oyun devam eder. Oyunun sonunda bir öğrenci kaldığında oyun sona erer ve kazanan öğrenci alkışlanır. Oyun tamamlandıktan sonra ses kirliliği konusunda bazı sorular sorularak öğrencilerin görüşleri alınır. Yeterli zaman olması ve öğrencilerin istekli olması durumunda oyun tekrar oynanır. Oyun krokisi aşağıdadır.

OY: Oyun Yöneticisi/Öğretmen   Ö: Öğrenci

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque Energy Efficiency Analysis

Duygu SAVUR* Şeyda EMEKÇİ* Cemile Feyzan ŞİMŞEK*

Abstract

Throughout history, humanity has undergone numerous changes and developments. These have aimed to improve people's comfort in areas such as living, shopping, education, and worship. Each development has brought about new needs, which have required sustainable solutions. The Industrial Revolution, one of the most significant changes in our history, sparked discussions about energy and its sustainability. Although energy has always been a crucial human need, the Industrial Revolution brought about concerns regarding environmental sustainability. The term 'environmental sustainability' was first introduced in the 1980s, but examples of its application can be traced back throughout history. The Aslanhane Mosque in Ankara, also known as Ahi Şerafettin Mosque, is one such example. Built in the 13th century, it boasts impressive energy efficiency and management for its time. This paper aims to identify the architectural and energetic features of the Aslanhane (Ahi Şerafettin) mosque using in-depth interviews and systematic literature analysis methods and also discuss what can be done to integrate contemporary technologies.

Keywords: Aslanhane Mosque, Energy Efficiency, Energy Management, Historic Places

Aslanhane (Ahi Şerafettin) Camii Enerji Verimliliği Analizi

Özet

İnsanoğlu tarih boyunca birçok değişim ve gelişmeye şahit olmuştur. Bu gelişmeler insanların birçok alanda konforunu artırmak için ortaya çıkmıştır. Her gelişme ile birlikte yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmış ve bu döngüyü sürdürme durumu oluşmuştur. Günümüzü etkileyen en önemli değişimlerden biri olan sanayi devrimi ile birlikte enerji ve sürdürülebilirlik kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Enerji her zaman insanların en önemli ihtiyacı olmasına rağmen yaşanan bu devrimle birlikte yaşanan çevrenin devamlılığı konusunda kaygılar oluşmaya başlamıştır. Çevresel sürdürülebilirlik kavramı literatüre 1980'lerde girmiştir. Ancak kavramın daha öncelerde uygulandığı örnekler tarih boyunca görülmektedir. Ankara Aslanhane (Ahi Şerafettin) camii de bunlardan biridir ve 13. yüzyılda inşa edilmiştir. Enerji verimliliği ve yönetimi açısından yapıldığı döneme ilişkin çevresel sürdürülebilirliğe ait önemli özelliklere sahiptir. Bu makale, Aslanhane (Ahi Şerafettin) camisinin mimari ve enerjiye dair özelliklerini derinlemesine görüşme ve sistematik literatür analizi yöntemleri kullanılarak camiye çağdaş teknolojileri entegre etmek için neler yapılabileceğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aslanhane Camii, Enerji Verimliliği, Enerji Yönetimi, Tarihi Yerler

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Ankara / Türkiye, duyusavur92@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0324-8402>.

* Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Ankara / Türkiye, semekci@aybu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-5470-6485>.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Ankara / Türkiye, cfsimsek@aybu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-3503-3633>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):
Savur D, & Emekçi Ş, & Feyzan Şimşek C. (2024). Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque Energy Efficiency Analysis. *Küllüye*, 5(2), 309-320. DOI: [10.48139/aybukulluye.1386086](https://doi.org/10.48139/aybukulluye.1386086)

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
5 Kasım 2023	20 Temmuz 2024	Araştırma Makalesi	309-320
5 November 2023	20 Jul 2024	Research Article	

Introduction

Energy has been a fundamental necessity of humanity throughout history, manifested in various forms across different eras. The construction sector has consistently demanded the greatest quantity of energy, and the value of energy and raw materials has risen significantly, particularly following the advent of the Industrial Revolution. The Industrial Revolution, which began in the 18th century, had a profound impact on human life by marking the beginning of the widespread use of energy, which was previously derived solely from human labor. (Orchard, 1935) highlights the crucial requirement of energy during this period. Before the Industrial Revolution, artificial energy sources were primarily used for heating and lighting. While crucial for meeting human energy needs, the Industrial Revolution raised concerns about the sustainability of transportation and energy sources. However, an analysis of historical buildings reveals that there is, in fact, an effective use of energy and a sustainability of energy.

The concept of sustainability was initially introduced to the literature in the 1980s (United Nation, 1987). However, examples of its application can be found throughout the history of construction. The construction sector is the largest consumer of energy, accounting for 30% of global energy consumption (Santamouris & Vasilakopoulou, 2021). Addressing this issue is crucial for achieving sustainable development goals, as economic and ecological sustainability are key priorities that must be balanced with social sustainability.

In the past two decades, the construction sector has seen a rise in environmental sustainability, green concepts, and ecological certificates. Companies are striving to create eco-friendly buildings. As (Cooley, 2014) stated, “The greenest building is the one that's already built”. However, it is important to note that vernacular architectures also incorporate passive energy management systems in their buildings and have green certificates. Vernacular architecture can be used to develop sustainable or green buildings. Local architectural techniques vary depending on the region, but traditional materials, climatic conditions, and topography are crucial elements. Passive energy management systems are employed to ensure building sustainability and longevity. The use of traditional or vernacular construction techniques is widespread across the world. It aims to construct new, affordable, and habitable buildings. However, the most significant challenge is the availability of materials, which are necessary to apply these techniques. Additionally, highlights another important aspect of vernacular architecture (Glassie, 2000); *“Buildings, like poems, and rituals, realize culture. Their designers rationalize their actions differently. Some say they design and build as they do because it is the ancient way of their people and place. Others claim that their practice correctly manifests the universally valid laws of science. But all of them create out of the smallness of their own experience.”*

The centuries-old protected buildings are environmentally friendly, resource-efficient, and energy-saving. It is crucial to maintain socio-cultural diversity and productivity in these areas. Every design decision for sustainable architecture in these areas should consider its environmental and cultural impacts, at the local, regional, and global levels. In order to make a proper evaluation, a set of criteria is necessary.

The aim of this study is to determine whether new and original sustainable architectural design criteria are met in protected buildings by conducting in-depth interviews through focus group methodology specific to the selected field of study. The chosen location for this work is the Aslanhane Mosque, also known as Ahi Şerafettin

Mosque. Constructed in the 13th century (Eyice, 1988), it boasts significant features for its time in terms of energy efficiency and management. The mosque exhibits unique characteristics in both architecture and civil, energy, and environmental engineering fields.

Research Question and Objectives

In contrast to the past, contemporary construction projects are designed with the explicit intention of incorporating sustainability and energy efficiency considerations. This shift in approach reflects a growing awareness of the importance of these issues in the built environment. Lots of factors can be measured or simulated from the design phase. However, in the past, architects have designed these factors for utilitarian purposes only without using the terms drivability or energy efficiency. From this point of view, the utilitarian architectural practices of the past should be examined according to today's architectural and construction standards and analyzed by taking into account modern techniques.

The interrogation of the following questions is central to the elucidation of the subject matter within this article, as they serve as fundamental guiding principles for the subsequent discourse. Consequently, the objective here is directed towards obtaining comprehensive answers to these central questions, thereby enriching the scholarly discourse and advancing understanding within the field. First of all, some questions should answer. a) What dimensions and indicators can be used to measure energy efficiency in historical buildings based on literature? b) What dimensions and indicators can be used to measure energy efficiency in historical buildings based on in-deep interviews? c) What items that was used to constructing energy efficient vernacular architecture? d) Are the materials and techniques used in the 13th century still suitable for today's standards? What are the suggestions for improvement?

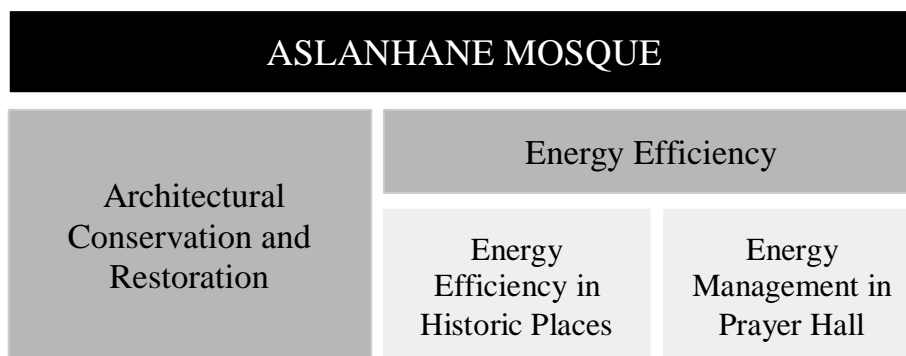
This paper provides a comprehensive examination of sustainability attributes within the context of contemporary challenges and architectural paradigms. The evaluation of these attributes is done through a critical lens, taking into account prevailing societal and environmental concerns. Additionally, the paper explores the Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque in detail, highlighting potential strategies for the incorporation of modern technologies to address its exigencies. This analysis aims to enhance the sustainable performance of architectural structures, contributing to the discourse on responsible urban development and environmental stewardship. It synthesizes theoretical discourse and practical application to elucidate pathways for achieving this goal.

Methodology

In order to ascertain the answers to the research questions and research objectives, this study employs two distinct methodologies to determine the energy efficiency indicators of historic buildings. The first step, in-depth interviews were conducted with academicians working in this field. Experts have conducted studies on this topic and made significant contributions to this paper. In the second step involves conducting a systematic literature review using relevant keywords. This supplementary method includes reviewing highly qualified indexed journals and books. The aim of this article is to present qualitative works, rather than just theoretical studies.

The literature review was guided by the use of energy management strategies or techniques, particularly in historical prayer halls. The Web of Science, Scopus and EBSCOhost research databases are searched to include studies that do not repeat similar information and to include new studies for systematic analysis. To gain a full

understanding of the project's necessity and innovation, articles published between 2007 and 2022 were examined. There are 644 studies about Aslanhane Mosque. However, only 615 of these articles focus on energy efficiency in historic places, and 48 articles specifically address energy management in prayer halls. These articles review the architectural frameworks of historic places of worship, such as design approaches, building elements and materials used, and identify these gaps in the literature. The literature is divided into two sections: one focused solely on restoration, and the other solely on analyzing the building's energy management (Figure 1). This paper analyses the literature and investigates from an architectural perspective, combining quantitative results such as energy consumption of heating, lighting, and ventilating methods with early studies. Many quantitative factors were detected during the literature analysis phase, however, one of the most important influences for research is climatic features. Three studies were identified as being compatible with the Aslanhane Mosque in terms of climate, purpose of use and scale. Based on the common aspects of these studies, the contribution of the structural and architectural features of Aslanhane Mosque to energy efficiency has been analysed. These articles were also reviewed and included in the literature review section.

Figure 1. Literature review method steps

Deep Interview

The purpose of the in-depth interview was to gather expert opinions on the relevant issues. Information regarding the building's issues was obtained from experts who had personally experienced the building. Their recommendations are highlighted in this article. This paper benefited greatly from the studies conducted by experts, who possess direct insight into the Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque. Experts provided information about the mosque's heating, lighting and ventilation problems. During the in-depth interview phase, questions were answered about observations and experiences during the visit. The questions prepared before the interviews are given in Table 1. These questions contributed to the experts to explain the structure according to their own fields and to identify the deficiencies in the structure. As indicated in Table 2, two architects, one city planner and one restoration specialist with at least eight years of experience were interviewed. The experts were employed by the "T.R. Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums, General Directorate of Foundations and Ankara Cultural Heritage Preservation Regional Board Directorate." An expert was consulted for an interview. Six meetings were held with the experts to discuss the research objectives in detail and develop a sampling strategy. After conducting the interviews and analyzing the literature and experimental findings, this article was prepared.

Table 1. Interview questions

Questions about the contemporary changes made in Arslanhane Mosque
1. "Can you describe the contemporary architectural changes that have been made to the Aslanhane Mosque?"
2. "What were the main motivations or reasons for these architectural changes in the mosque?"
3. "How have these contemporary changes affected the overall aesthetic and spatial experience of the mosque?"
4. "Could you discuss any challenges or considerations that arose during the implementation of these architectural changes?"
5. "How do you think these architectural changes contribute to the modernisation or adaptation of the mosque to contemporary needs?"
6. "Are there any symbolic or cultural elements incorporated into the contemporary architectural changes to reflect the heritage or identity of the mosque?"
7. "How do these architectural changes conform to or deviate from the traditional principles of mosque architecture?"
8. "Looking to the future, what further architectural developments or improvements are being considered for the Aslanhane Mosque?"

Table 2. Experts' professional knowledge and experience

	Institution	Profession	Experience Period
Expert 1	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Architect	13
Expert 2	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Urban Planner	8
Expert 3	TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü	Architect	12
Expert 4	Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	Restorator	10

Literature Review

After examining the relevant literature, it was decided to examine the articles under two separate headings. The first heading will cover the architectural features of Aslanhane Mosque and any studies related to its energy efficiency or sustainability. The second heading will focus on the application of energy management systems in historic places and the technological advancements that have been made in this area.

The first question pertains to the Aslanhane Mosque and its features, which have been the subject of 519 articles. In the field of architecture, several studies have been conducted on the history and physical features of the mosque (Akşit, 2018; Laikgil, 2015; Karaseki, 2007). However, the focus of this paper is on the energy management of the Aslanhane Mosque. In this regard, (Kitapçı & Çelik Başok, 2021) have analysed the acoustic characteristics of the mosque. The literature review on historic places focuses on the relationship between acoustic and interior materials. The results indicate that wooden materials generally absorb sound and decrease frequency, while low ceiling height has a negative impact. Although the speech intelligibility rating was 'good', the sound energy is not homogeneous due to wooden load-bearing columns that obscure voice spread.

(Kandemir-Yucel et al., 2007) mention the effect of wooden structures on buildings. The researchers conducted a study using infrared thermography (IRT) and ultrasonic velocity measurements (UVM) to analyze a mosque. They used in situ methodology and took IR images which showed that there is a dampness problem in the timber column, ceiling, and lintels. Although the masonry stone wall has timber parts such as doors and windows, energy leakage and dampness affect these parts of the wall.

Continuing the literature review, studies on energy management in historical places reveal that energy management is generally grouped into heating, lighting, and ventilation (Makrodimitri et al., 2012). This study aims to answer three questions: 1) What does a sustainable building envelope mean for the historic environment? 2) What are the consequences of draught-proofing a historic structure? 3) What is the best approach to promoting sustainability in historic buildings: altering the building fabric or improving the building services? This question highlights the significant impact that building services have on large hall structures. Additionally, it is important to note that most historic buildings are constructed with local materials, resulting in a low degree of embodied energy and carbon. In church buildings, heating and lighting are the primary sources of carbon emissions. (Tokarčík & Rovňák, 2017) state that the main challenges in the conservation of building structures are related to energy management systems and consumption. They suggest focusing on thermal bridges and insulation. According to (Bolorfroush, 2014), the aim is to search for an energy reduction hierarchy to investigate effective ways for cathedrals in the UK. Heating is the most significant factor in energy consumption and carbon emissions. The solution is to focus on the heat at floor level. Underfloor heating systems are suitable for use in this context. The research also includes examples of energy production and renewable energy sources. (Balaji et al., 2018) mention the importance of user-driven energy efficiency in historic places and define targets and energy demand potentials. They suggest that if an energy refurbishing process is required, CEN standards can be applied or followed. (López & Frontini, 2014) express interest in solar energy production. The text suggests analysing a building, identifying suitable renewable energy sources, and developing a management plan.

The literature review draws parallels to Ankara's climate. (Sugár et al., 2020) explored the challenges faced during the retrofitting of historical buildings, including energy conservation, heritage preservation, and cost-effectiveness. The study focused on residential buildings constructed in various periods in Hungary, particularly in Budapest, and analysed them based on their architectural styles. This country has a continental climate, and the most crucial factor for energy saving is the envelope problem. (Semenyuk et al., 2018) mention the principles of energy efficiency in a continental climate, including energy conservation, interaction with the sun, renovation and re-use, social orientation, and ecological orientation.

Analysis of Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque

Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque; is located on sloping land in the Aslanhane Neighborhood in the Altındağ district of Ankara. It is a simple mosque that does not attract much attention with its rubble stone walls and lead-coated roof. The structure, which is one of the oldest and most important buildings in the city, is located at the southern end of Ankara Castle (see Figure 3).

The building was constructed in harmony with its topography (see Figure 2) using traditional materials and vernacular construction techniques and elements. Aslanhane Mosque set an example for timber construction mosques and masjids in Anatolia.

Especially Aslanhane mosque was inspired by a flat roof and timber load-bearing column system in Ankara's 14-15th centuries. This mosque has lots of unique elements. For example, entrances, minbar, mihrab wall, etc. The mosque has 24 wooden columns and a nearly rectangular plan (TR Governorship of Ankara, 2016). It has external dimensions of 27.5x24.7 m. It was built for charity purposes by Ahi Hüsameddin and his brother Ahi Hasaneddin, one of the notables of Ankara Ahiler. Due to the writing style of the inscription on the west door, it was first built in XIII. It is accepted that it was the beginning of the century, and it was renewed in 1289-90 AD., which is included in the minbar wall. Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque contains lot of unique architectural element for centuries. All of these could conserve gradely and has been transferred to the present day. One of these elements is columns. The mosque was constructed with hypostyle, so the columns have important characteristic for this building. The 24 wooden columns are made of walnut wood and the capitals of each of these legs are made of spoiler marble Roman-Byzantine materials. These capitals are Doric and Corinthian capitals made with marble carving technique. The six wooden columns, separating them into five vertical naves and forming four rows each, are crowned with spoiled marble capitals from different Roman periods (Karaseki, 2007). These columns are carried of roof which is known that it was in the form of a flat earthen roof when it was first built. However, it was later built with a sloping hipped roof and covered with copper. The ceiling is in harmony with the roof and column style. It is worked with transverse beams that fill between the vertical beams and consoles that provide the transition to these beams. Palmette-shaped ornaments are seen in the transition with consoles and beams. The console row in the nave, which is wider and higher than the sides, has three rows (Karaseki, 2007).

The facade design is also crucial for this mosque, since entrances and other openings provide energy data. The north façade or entrance has white marble crown door, which is located in the north next to the minaret and opens to the women's quarter in the form of a balcony due to the slope of the land, is the more ornate one. This door is decorated with simple moldings, colonnades, and square prism columnar capitals on the inner side surfaces. Also, there are two windows and one entrance gate in this façade. A minaret was also constructed here. Other is west façade or entrance which stays in a sloppy area, so a balcony was constructed, and create two shops for cover the expenses of the mosque. There are nine windows and one entrance door. The entrance gate had an ornamented style and was built using tiles and bricks that is available in the 13th c. The last entrance façade is east. It is located at a low elevation compared to the road. On the east façade, there are nine windows and one entrance door. The doors are brickwork together with tiles (İşçen, 2019).

It has also unique decoration elements mihrab wall and minbar. There is the most original tile mosaic sample of the Anatolian era mihrabs (Erdoğan et al., 2007). The mihrab is shifted to the east from the axis of the mosque. The first Anatolian example, in which mosaic craftsmanship and plaster relief decoration were evaluated together, draws attention. Plaster reliefs in Iran, XII. century and XIII. It bears the characteristics of the plaster workmanship of the Great Seljuk period at the beginning of the century. The minbar was made of walnut wood minbar is decorated with special geometric motifs. It is one of the special minbars in Anatolia. The minbar door is sliced. Door wings are not available. Door arch corners are decorated with intricately carved rumi, palmette, and arabesques. The side mirrors are filled with Rumi-decorated reliefs in the geometric mesh

that creates polygonal, star, and lozenge shapes (Karaseki, 2007; TR Governorship of Ankara, 2016).

Energy Efficiency

Aslanhane Mosque is a mosque located in the Altındağ municipality of Ankara. The climate in which it is located is generally continental climate and the area where it is settled is located in a high area in Ankara (Figure 2). It was built on sloping land in harmony with the topography. The prevailing wind direction of its location is northeast. In light of this information, the energy management or energy efficiency characteristics of this mosque can be examined under four topics; lighting, heating, air conditioning, local material.

It was decided that energy analysis could be carried out according to two important methods derived from in-depth interviews and literature analysis. Evaluation of the building in today's comfort by experiencing the building or from people who have experienced it. Making approximate results according to TS 825 standards. It is known that the walls of the building were made using the masonry stone technique. Accordingly, the following calculations can be made.

The following equations, as outlined in TS 825 Thermal insulation requirements for buildings standards, are used to calculate the total heat transfer coefficient, thermal resistance, surface resistance, calculated surface thermal conduction (convection) resistance values, overall heat transfer coefficient, heat flow rate, and annual heating energy needs. The findings, based on these calculations, are presented below and discussed in the subsequent sections. The amount of the heat transferred of layers of the envelop depend on two important factor which are conductivity of the material and thickness of layer.

a) Thermal conductivity measured as the heat flow density(W/m²). Thermal conductance shown with Λ and measurement: $\Lambda = \frac{\lambda}{d(L)}$ W/m²K.

b) Thermal resistance: $R = \frac{1}{\Lambda} = \frac{d}{\lambda}$

c) Thermal resistance multilayer: $R_t = R_1 + R_2 + R_3 + \dots$

d) The surface resistance emerges with two invisible layer that contribute to its total R- value. There is an inside surface resistance and an outside surface resistance. It shows that;

$$R_t = R_{si} + R_2 + R_3 + \dots + R_{so}$$

e) The calculated surface thermal conduction (convection) resistance values about outside wall;

$$R_i(\text{m}^2\text{K/W}) = 0,13$$

$$R_e(\text{m}^2\text{K/W}) = 0,04$$

f) Thermal Transmittance Coefficient U-Value (W/m²K) ; $U = \frac{1}{R_i + R_1 + R_2 + \dots + R_o}$

g) Overall U-value: $U_o = \frac{A_1 U_1 + A_2 U_2 + A_3 U_3 + \dots}{A_1 + A_2 + A_3 + \dots}$

h) Heat flow rate; $Q = A \times U_o \times t \times (T_i - T_o)$

TS 825 Turkish thermal insulation standard is regulating nowadays heat insulation requirements of each region based on maximum acceptable U-value of building envelop.

Ankara is located in the 3rd degree day zone, so U_{wall} is 0.50, U_{ceiling} is 0.30, U_{floor} is 0.45 and U_{window} is 2.4 (W/m²K).

For the Aslanhane Mosque surface resistance and U_{wall} value can calculate;

$$R_{wall} = 0.13 + 1/0.50 + 0.03/0.087 + 0.04$$

$$R_{wall} = 1.94$$

$$U = 1/R = 0.50$$

According to TS 825 standards, the U value of the Aslanhane mosque wall, built in the 13th century, is appropriate. U value depends on conductivity of material and thickness of layer. The thickness of the Aslanhane Mosque outside wall is available.

Where:

R: Thermal permeability resistance (m².K/W),

d: Thickness of the building component (m),

λ: Thermal Conductivity Calculation Value (W/m.K)

Λ: Thermal Conductance

R_i: Superficial thermal conduction resistance of the inner surface (m².K/W),

R_e: Superficial thermal conduction resistance of the outer surface (m².K/W)

A: Total area

t: unit time

T_i= indoor temperature T_o= outdoor temperature

Table 3. Energy Efficiency of Aslanhane (Ahi Şerafettin) Mosque

Feature	13. yy	Nowadays	Suggestion
Lighting	Multiple window openings at different heights on mosque facades provide ample daylight. However, this design can pose challenges at night or when there is insufficient light. Historically, oil lamps were used for night lighting in Ottoman mosques until the Classical period (Doğan, 2013).	There are now some large chandeliers that have been adapted to the mosque. The photographs show that they are out of keeping with the historic structure of the mosque and do not provide effective lighting. Similarly, the lighting system in the garden of the mosque is both inefficient and diminishes its historical significance.	According to (Atılğan & Enarun, 2018), led lighting was added to the existing chandelier with lanterns, and a lighting design was made by staying true to the original. However, since there is no fixed lighting in the Aslanhane Mosque, instead of chandelier integration, the led lighting can be hidden in the building elements to prevent the deterioration of originality.
Heating	The mosque was built using the masonry technique with wooden pillars. The stone walls provided thermal comfort in the mosque so there was no need for any other	Although it has thermal insulation resistance to TS 825 standards, it must be supported by an internal heating system suitable for today's conditions.	While underfloor heating is energy efficient, the presence of carpets in mosques raises hygiene concerns. Heated air can carry harmful organisms from carpets, potentially affecting respiratory health.

Aslanhane (Ahı Şerafettin) Mosque Energy Efficiency Analysis

	heating system in the 13th century mosque.		Investigating this risk is essential before implementing heating systems in mosques.
Air Conditioning	Door openings in three different directions in the mosque create a positive effect on ventilation. The openings in the direction of the dominant wind help fresh air to enter the mosque both on the ground floor and in the section reserved for women, that is, from the 1st floor.	There has no extra air conditioner in this mosque. Natural ventilation is enough for this space. It can be thought that the wooden columns may have experienced a problem due to condensation in the winter months. However, this problem was easily eliminated in this mosque, which has an easily ventilated plan.	It may be recommended to measure the air quality on Fridays when the mosque is heavily used. On the other hand, if these openings are not kept under control during the winter months when the wind blows very hard, it may cause the mosque with a lack of heating to be affected worse.
Local materials, Spoiler materials (column capitals)	In the energy management part, not only the energy in the existing structure is removed from the management but also embodied energy should also be evaluated. Local materials were used in the building, that is, walnut and crushed stone were used as wood. In addition, the column capitals in the region from the Roman period are some of the elements used in the building.	The fact that the materials used are local is still important in terms of easy and cheap supply. Any repair or change can be facilitated.	The supply of local products in the new technological solutions to be added will be financially and ecologically sustainable.

Conclusions and Discussions

Built in the 13th century using local construction methods, the Aslanhane Mosque was assessed in general terms under today's sustainability principles and conclusions were drawn specifically for the energy management of the heating system.

Under the heading of environmental sustainability, the use of local and salvaged materials was the first step in creating a building with a low carbon footprint. In terms of environmental sustainability, it has many details on energy efficiency thanks to its traditional construction technique. The Aslanhane Mosque has a design compatible with the being area. Topography and climate are taken into consideration. As a result of the calculations made, the one-meter-thick stone wall meets the TS 825 standards in use today. The thick stone walls are very successful in keeping the heat inside and at the same time not transferring the hot air coming from outside in the summer months. Small windows at various heights provide the minimum amount of daylight required for places

of worship. This also minimizes thermal bridging, preventing heat loss for the mosque, which does not have a dynamic heating system. and small windows also allow in daylight, preventing the interior of the mosque from overheating. The mosque, which has three entrances, has natural air circulation, eliminating problems such as humidity and overheating.

It is understood that the word sustainability, which entered the literature in the 19th century, and the principles of sustainability that developed from it, actually existed centuries before our time. Today, it has been found that some of the buildings we have certified to standards such as TS825 actually met the thermal insulation requirements of the building from the outset when built using local techniques. As the world changes and technology develops, new materials and techniques have come into our lives, but passive energy management can be done with the lessons learned from the buildings on the UNESCO World Heritage List.

In future studies, it can be mentioned how a new lighting and heating system will work in this area and how its efficiency will be analysed with digital methods and technical devices. In this way, an existing building can be sustainably adapted to today's situations. Presenting concrete analyses based on the results of this study will guide historical studies in a similar situation.

Kaynakça

Akşit, A. (2018). Arslanhane Camii'nin İnşa Tarihine Dair Notlar. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 9, 172–180.

Atılğan, L., & Enarun, D. (2018). A Case Study of Lighting Turkish Historic Mosques Using Leds: Semsî Ahmet Pasha Mosque. *Lighting Research & Technology*, 50(6), 894–910. <https://doi.org/10.1177/1477153517698853>

Balaji, B., Bhattacharya, A., Fierro, G., Gao, J., Gluck, J., Hong, D., Johansen, A., Koh, J., Ploennigs, J., Agarwal, Y., Bergés, M., Culler, D., Gupta, R. K., Kjærgaard, M. B., Srivastava, M., & Whitehouse, K. (2018). Brick: Metadata Schema for Portable Smart Building Applications. *Applied Energy*, 226, 1273–1292. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2018.02.091>

Bolorforoush, M. (2014). *Sustainable Energy Strategy for Historic Churches and Cathedrals in the UK*. University of Birmingham.

Cooley, T. M. (2014). Sustainability Profile. *Society of Environmentally Responsible Facilities*.

Doğan, T. (2013). Osmanlı Cami Mimarisi'nde Aydınlatma Düzenleri Açısından Gelişim (XIV. – XVII Yüzyıl). *YYU Journal of Education Faculty*, 10(1295), 295–320.

Erdoğan, A., Günel, G., & Kılıcı, A. (2007). Osmanlıda Ankara. *Ankara Tarihi Ve Kültürü Dizisi*, 2.

Eyice, S. (1988). Ahî Şerafeddin Camii. *Tdv İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahi-serafeddin-camii>

Glassie, H. (2000). Vernacular Architecture. *Indiana University Press*. (Indiana University).

Google. Google Maps. Access June 09 2024. <https://www.google.com/maps>

İşçen, İ. Y. (2019). Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami Ve Mescitler. *Cadde Anafartalar Kuyumcuları*.

Kandemir-Yücel, A., Tavukcuoglu, A., & Caner-Saltik, E. N. (2007). In Situ Assessment of Structural Timber Elements of a Historic Building by Infrared Thermography and Ultrasonic Velocity. *Infrared Physics & Technology*, 49(3), 243–248. <https://doi.org/10.1016/j.infrared.2006.06.012>

Karaseki, Z. (2007). Ankara Aslanhane - Ağaç Ayak Camilerinin Ahşap Süsleme Özellikleri. *Gazi Üniversitesi*.

Kitapci, K., & Çelik Başok, G.sa (2021). The Acoustic Characterization of Worship Ambiance and Speech Intelligibility in Wooden Hypostyle Structures: The Case of The Aslanhane Mosque. *Acoustics Australia*, 49(3), 425–440. <https://doi.org/10.1007/S40857-021-00238-1>

Laikgil, S. (2015). Ahi Şerafettin (Arslanhane) Camii, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı*.

López, C. S. P., & Frontini, F. (2014). Energy Efficiency and Renewable Solar Energy Integration in Heritage Historic Buildings. *Energy Procedia*, 48, 1493–1502. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2014.02.169>

Makrodimitri, M., Campbell, J. W. P., & Steemers, K. (2012). Sustainability And Heritage Conservation: Assessment of Environmental Performance and Energy Management for Historic Churches. *Sustainability in Energy and Buildings* (Vol. 12, Pp. 353–364). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-27509-8_30

Orchard, D. J. (1935). Man-Power in China I. *Political Science Quarterly*, 50(4), 561–583. <https://doi.org/10.2307/2144002>

Santamouris, M., & Vasilakopoulou, K. (2021). Present And Future Energy Consumption of Buildings: Challenges and Opportunities Towards Decarbonisation. *E-Prime - Advances in Electrical Engineering, Electronics and Energy*, 1, 100002. <https://doi.org/10.1016/j.prime.2021.100002>

Savin, A. (2021). https://commons.wikimedia.org/wiki/category:photographs_by_A.Savin_taken_in_2021

Semenyuk, O., Belousova, E., Nechay, N., Listkov, V., Kurbatova, V., Niyazbekova, S., & Abdrashitova, T. (2018). *The Influence of Ecology and Economic Factors on Eco-Architecture and The Design of Energy Efficient Buildings*.

Sugár, V., Talamon, A., Horkai, A., & Kita, M. (2020). Energy Saving Retrofit in A Heritage District: The Case of The Budapest. *Journal Of Building Engineering*, 27, 100982. <https://doi.org/10.1016/j.jobe.2019.100982>

TR. Governorship of Ankara (2016). *Ankara Vakıf Eserleri*. <https://ankaraka.org.tr/sites/default/files/article,documents/bb9bd43af0e81257a5d156a5411ebce7.pdf>

Tokarčík, A., & Rovňák, M. (2017). Energy Management of Historic Buildings. *Iop Conference Series: Earth and Environmental Science*, 92, 012068. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/92/1/012068>

United Nation. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. *Accessed February 2024*. 10, 1–300.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Petitio Principii: Bir Mantık Safsatası

Gülümser DURHAN*

Özet

Safsata, bir argümanın formülasyonundaki mantıksız bir adımdır. Siyaset, hukuk ve medya bu hilelerle ün salmış olsa da safsatalar günlük yaşamın bir parçasıdır ve genellikle kasıtsız olarak işlenmektedir. Hatta bunları kendimiz bile yaparız. Safsatalar mantıksız argümanları mantıklı gösterebildiğinden, düzenbazlar izleyicilerini mantıksız iddialara inanmaya ikna etmek için bunları kullanmaktadır. Ancak safsataları tanımayı öğrenerek, hilekâr olmaktan ve başkaları tarafından yanlış yönlendirilmekten kaçınabiliriz. Bu çalışma bu safsatalardan ve batı felsefesindeki yaygın yanlışlardan biri olan 'Petitio Principii' ya da 'soruyu dileme'ye odaklanmaktadır. Petitio Principii, bir argümanın öncülünün, sonucunun doğruluğunu varsaydığı mantıksal bir yanılgıdır; başka bir deyişle argüman, kanıtlanması gereken şeyi olduğu gibi kabul etmektedir. Petitio Principii informel mantık üzerine yazılan yazılarda karşımıza çıkmaktadır. Sürekli ortaya çıkması önemine tanıklık etse de dikkat çekici bir şekilde, petitio principii'nin analizi Aristoteles'in onu ilk ele alışından bu yana kayda değer bir ilerleme göstermemiştir. Bu çalışmadaki amacımız, bu safsatanın sistematik bir teorik incelemesinin başlangıcını yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Petitio principii, Mantık, Safsata, Akıl yürütme

Petitio Principii: A Fallacy Of Logic

Abstract

Sophistry is an illogical step in the formulation of an argument. Although politics, law and the media are notorious for these tricks, sophisms is part of everyday life and are often committed unintentionally. We even make them ourselves. Since sophisms can make illogical arguments seem logical, deceivers use them to persuade their audiences to believe illogical claims. Only by learning to recognise sophistry can we avoid being deceitful and misled by others. This paper focuses on one of these sophisms and a common fallacies in western philosophy, the 'Petitio Principii' or 'begging the question'. Petitio Principii is a logical fallacy in which the premise of an argument presupposes the truth of its conclusion; in other words, the argument takes for granted what it is supposed to prove. Petitio Principii appears in writings on informal logic. Although its constant appearance testifies to its importance, remarkably, the analysis of the petitio has not made any significant progress since Aristotle's first treatment of it. Our aim in this paper is to make the beginning of a systematic theoretical analysis of this sophistry.

Keywords: Petitio principii, Logic, Sophistry, Reasoning

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş/Türkiye, e-posta: g.durhan@alparslan.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9639-9620>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Durhan G. (2024). Petitio Principii: Bir Mantık Safsatası. *Külliyeye*, 5(2), 321-331.

DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1400621

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
5 Aralık 2023	8 Mart 2024	Araştırma Makalesi	321-331
5 December 2023	8 March 2024	Research Article	

Extended Abstract

When we talk about a logical fallacy, we refer to a flawed process of reasoning in the human mind. In the realm of logical reasoning, identifying and understanding fallacies is crucial for sound argumentation. One such fallacy that often slips into debates and discussions unnoticed is the "petitio principii," commonly known as begging the question or circular reasoning. This fallacy occurs when the premises of an argument already assume the truth of the conclusion, resulting in a circular logic loop that fails to provide meaningful support for the argument.

At its core, petitio principii is a subtle yet insidious flaw in reasoning that can undermine the validity of an argument. The term itself, derived from Latin, translates to "begging the question," reflecting the circular nature of the flawed argumentation it represents. The essence of petitio principii lies in its self-referential structure, where the conclusion is essentially restated in the premises without any external evidence or support.

One of the key characteristics of petitio principii is its reliance on assumptions that are never explicitly stated or critically examined. Instead, these assumptions are woven into the fabric of the argument, implicitly shaping its foundation. This makes it challenging to detect petitio principii in discourse, as the fallacious reasoning can often go unnoticed or be mistaken for valid argumentation.

Petitio principii manifests itself in various forms across different contexts, ranging from philosophical debates to everyday conversations. In political discourse, for example, politicians may employ this fallacy by assuming the righteousness of their policies without offering substantive evidence to support their claims. By circularly referencing their own assertions as justification, they create an illusion of validity without engaging in genuine debate. Similarly, in religious arguments, petitio principii frequently arises when believers cite religious texts or doctrines to validate their faith. Petitio's fallacy is an argument in which the conclusion is included in the premises, such as "God exists, therefore God exists. By presupposing the truth of their religious beliefs within the very arguments they present, adherents inadvertently fall into the trap of circular reasoning. This not only undermines the credibility of their arguments but also impedes meaningful dialogue with those who hold differing beliefs.

To effectively counter petitio principii, it is essential to scrutinize the underlying assumptions and premises of an argument. This requires a willingness to challenge established beliefs and critically evaluate the evidence supporting them. By interrogating the logical coherence of an argument and identifying any circular reasoning patterns, one can expose the fallacious nature of petitio principii and steer discussions towards more productive avenues.

Educating individuals about the pitfalls of petitio principii and other logical fallacies is vital for fostering rational discourse and informed decision-making. By equipping people with the tools to recognize and address flawed reasoning, we empower them to engage in constructive dialogue and arrive at sound conclusions based on evidence and logic.

In conclusion, petitio principii stands as a cautionary example of how subtle flaws in reasoning can undermine the validity of arguments. By recognizing the telltale signs of circular logic and actively challenging unsupported assumptions, we can guard against the insidious influence of this logical fallacy. In doing so, we uphold the principles of rational inquiry and cultivate a culture of critical thinking essential for navigating the

complexities of contemporary discourse. Therefore, the aim of the study is to ensure the recognition of the petitio principii logical fallacy in order not to be mistaken.

Giriş

Petitio Principii; Dairesel Akıl Yürütme (Circular Reasoning), döngüsel çıkarım, soruya yalvarma ya da soru dileme (Begging The Question), ilkeye geri dönme ya da kısır döngü safsatası olarak da adlandırılan bu safsata, ilk etapta doğru olmayabilecek bir argümana dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle sonuçta kanıtlanacak şeyin öncüllerde varsayılması şeklinde kafa karıştırıcı bir yanılgıdır. Aynı zamanda bir daire içinde tartışmak olarak da bilinen Petitio Principii, informel bir safsatadır. Böyle bir safsatada bir argüman, sonucunu veya sonuca eşdeğer bir iddiayı öncülleri arasında açıkça veya dolaylı olarak ileri sürdüğünde döngüsel akıl yürütme sergilemektedir (Castagnoli, 2013, s. 91). Böylece Petitio Principii; yeni bir bilgi vermediği halde yeni bilgi veriliyormuş gösterilmekte ve bir argümanın başlangıç noktasını kabul etmeyi gerektiren veya sadece başlangıç noktasını doğrulayan bir argüman türünü ifade etmektedir.

“Petitio Principii”, “*bizzat, ispatlanması gereken iddiayı ispatlanmış gibi kabul etme*” ve “*ispatlanmış olduğu zannedilen neticeyi öncüllerin parçası olarak farzetme*” olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu, 1993, s. 65). İlk defa Aristoteles’in dikkat çektiği bu yanılgıyı Aristoteles, “*başlangıçta konulan meseleyi iddia etmek, kendi kendine apaçık olmayan bir şeyi kendisiyle ispat etmek*” (Aristoteles, 1996, s. 168) olarak açıklamış ve kıyasın bu tür bir akıl yürütmede olmadığına dikkat çekmiştir. Zira ona göre kıyas (tümdengelim), döngüsellikten ya da Petitio Principii safsatasından farklıdır; “*kıyasta iki öncülün birlikte sonuç önermesini içermesine karşılık, döngüsellikte yalnız başına bir tek öncül sonuç önermesini içerir*” (Aristoteles, 1996, s. 167). Dolayısıyla Aristoteles için, ispatı yapılacak şeyi delil olarak almanın tabiatı, “*kendi kendine apaçık olmayan bir şeyi yine kendisiyle ispat etmekten ibarettir*” (Aristoteles, 1996, s. 168). Bu durumda ispatlanması istenilen argüman, yine ispatlanmamış olarak kalacaktır.

Aristoteles’e göre, “*Kendi kendisiyle bilinmeyen bir hakikat, kendisiyle ispat olunmaya kalkışıldığı zamandır ki bir ispatı istenileni delil olarak alma hatası işlenir*” (Aristoteles, 1996, s. 167). Böyle bir hatada söz konusu ispatlanacak şey ya sonuçta hemen tekrarlanmakta ya da ispat edilecek başka şeyler vasıtası ile bu söz konusu şey yine aynı şeyle ispatlanmaktadır. Söz gelimi ispatı istenen söz konusu şey A olsun; G gibi bir argüman A ile, B argümanı G ile ve A argümanı da B ile ispatlandığında ortaya $A \rightarrow G \rightarrow B \rightarrow A$ şeklinde bir akıl yürütme çıkar ki bu, A’yı dolaylı olarak yine kendisi ile ispatlama olur. Aristoteles’e göre bu şekilde “*her şey kendi kendine bilinecektir, bu ise imkânsızdır*” (Aristoteles, 1996, s. 167) bu durumda ispat söz konusu olamamaktadır. Zira Aristoteles’e göre “*ispat, daha pekin ve daha önce olan bilgiler (notions) den hareketle yapılır*” (Aristoteles, 1996, s. 167). Öyleyse kendi kendisiyle bilinmeyen bir şey kendi kendisi ile bilinmeye kalkışıldığı vakit Petitio Principii hatası işlenmekte ve ispatı istenenin ispatı yapılamamaktadır. Peki, ispatı yapılamayan bir şey ikna edebilir mi?

Petitio Principii’nin İkna Gücü

İkna, başkalarını bir fikri, düşünceyi, davranışı veya görüşü kabul etmeye veya takip etmeye yönlendirmek amacıyla kullanılan bir iletişim ve etkileşim sürecidir. Başka bir ifadeyle ikna, kişinin başkalarını etkileyebilme yeteneğini ifade etmektedir. Retorik bir tanımla ikna, insan zihnini sözcüklerle elde etme becerisi (Janis, 1968, s. 55) veya başkasının düşüncesini kendi düşüncesine çekme sanatıdır.

İnsanları ikna etmekteki amaç, onların daha iyi bir anlayışa veya daha iyi bir karara ulaşmalarına yardımcı olmaktır. İkna etme süreci, kişinin iletişim becerilerini kullanarak karşı tarafı ikna etmeye çalıştığı bir süreçtir. İkna etmek için mantıklı ve inandırıcı argümanlar sunmak önemlidir. Bunlar kanıt mahiyetinde, istenilen fikri veya davranışı destekleyen somut veriler, istatistikler, örnekler veya öyküler olabileceği gibi sağlam temele dayanan ya da temellendirilmiş akıl yürütmeler de olabilmektedir.

Bu bağlamda bir argümanın ikna edici olması için, sağlam bir mantıksal yapıya veya mantıklı bir temele, somut delillere ve mantıklı bir çıkarıma dayanması gerekmektedir. Bu noktada Petitio Principii, bir perspektiften, bu gerekliliği karşılamayan, mantık açısından zayıf bir argüman türüdür. Bu nedenle o, ikna edici bir argüman türü değildir. Oldukça popüler olan diğer perspektiften ise, Petitio Principiinin doğasını aydınlatmak için argümanı tek başına ele almanın yeterli olmayacağı yönündedir. Argümanın öne sürüldüğü tartışma durumunun bazı özellikleri dikkate alınmalıdır. Petitio Principiinin retorik bir mesele olduğu, yani bir argümanı Petitio Principii yapan şeyin argümanın yöneltildiği kişilerin mutabakatına bağlı olduğu iddia edilmiştir. Bu görüşe göre, Petitio Principii, bir kişiyi bir tezi zaten kabul ettiğini varsayarak ikna etmeye çalışan bir argüman türüdür (Iacona & Marconi, 2005, s. 25). Ne var ki bildiği bir şeyle birini ikna etmeye çalışmak, ikna etmenin tabiatını ifade etmemektedir.

Felsefi tartışmalarda en sık başvurulan stratejilerden biri, karşı tarafı petitio principii yapmakla, yani kanıtlanması gereken şeyi varsaymakla ya da farz etmekle suçlamaktır. Bu nedenle, felsefi bir argümanın güvenilirliğinin, petitio principii olması şüphesi ile zedelenmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Birçok durumda şüphenin temellendirilip temellendirilmediği açık bir sorudur ve cevap, argümanın savunucusunun söylemediği şeylerin karanlığında bir yerlerde gizlidir. Bu nedenle, petitio principii'nin gün ışığına çıkarılması yıllar, hatta yüzyıllar alabilir. Ancak çok az filozof, belirli bir argümanın petitio principiiyi gerektirdiği tespit edildiğinde, bu argümanın tereddüt etmeden reddedilmesi gerektiğini inkâr eder: Petitio principii argümanlar, kötü argümanlardır, dolayısıyla bunlara başvurmamak gerekmektedir. Mantıkçılar geleneksel olarak soru dilencilikliğini bir safsata, yani ilk bakışta iyi gibi görünen kötü bir akıl yürütme olarak sınıflandırmaktadır (Iacona & Marconi, 2005, s. 19).

Bu yanılığın nasıl işlediğini anlamak için öncelikle bir argümanın hem zayıf hem de güçlü olmak üzere iki temel yönünü de kavramak faydalı olacaktır. Bir argüman, bir veya daha fazla öncül ve sonuçtan oluşan akıl yürütmelerdir. Bir argümanın öncülleri, sonucun doğru olması için iyi ve bağımsız nedenler vermelidir. O halde güçlü bir argüman şu şekildedir:

Sonuç: Dünyanın yuvarlak olduğunu biliyoruz, çünkü

Öncül 1: Uzaydan görüntülerine sahibiz ve

Öncül 2: Yer çekimi yasaları dünyanın yuvarlak olduğunu gösterir.

Bu örnekte hem 1. hem de 2. öncül sonucu destekler ve sonuçtan bağımsız nedenlerdir.

Bir akıl yürütme ya da argüman, Petitio yanılığına giriyorsa, öncüllerden biri zaten sonucu varsayıyor demektir. Bu nedenle öncül, sonuç için gerçekten iyi bir neden sunmamaktadır. Zira zaten onun doğru olduğunu varsaymaktadır. Söz gelimi;

Sonuç: Dünyanın yuvarlak olduğunu biliyoruz, çünkü

Önerme: İnsanlar yüzlerce yıldır bunun o şekil olduğunu biliyorlardı.

Bu akıl yürütme, ikna edici gücü zayıf bir argümandır. Zira buradaki düşünmede öncül, sonucun farklı bir şekilde söylenmesidir. Nitekim sonuca gerekçe olarak gösterilen neden, zaten sonucun kendisini ortaya koymaktadır.

Bu mantıksal hatanın yapılması durumunda, sonucu haklı gösterme çabası o kadar ileri gidebilir ki, hatayı yapan kişi kendisini ikna etmek için çeşitli yollar deneyebilir. Bu nedenle Petitio yanılığında iki ana yaklaşım söz konusudur: İlki sonuç ve sebep formülasyonunun özdeşliğidir. Sonucun zımnen veya açıkça önermelerden biri olarak varsayıldığı, yani sonucun önermelerden birine eşdeğer, hatta özdeş olduğu durumlarda bir argümanın döngüsel olduğu söylenir (Woods & Douglas, 1975, s. 107-108). Bu nedenle Petitio argümanlar aynı zamanda döngüsel çıkarımlardır. Şu halde döngüsel çıkarımlar, "*Öncülleri arasında açık ya da örtük olarak sonuç ya da sonuca eş değer bir sav bulunan*" (Grünberg vd., 2003, s. 43); 'p, öyleyse p' ya da ...A.../A biçiminde olan ve "*belli bir sonucu ispatlamayı öngören*" (Creighton, 1919, s. 180) bir mantık yanlışdır. Bir çıkarımda öncülün sonuçta aynen tekrarlanması (Woods & Douglas, 1989, s. 75) şeklinde bir durum var ise, orada bir döngüsellik söz konusudur. En uç durum, şu şekilde, tek öncülü sonuç olan bir argümandır: Tanrı vardır, O halde Tanrı vardır. Bu tanımla birlikte petitio, geçerli bir argüman olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bir argüman, öncüllerinin doğru ve sonucunun yanlış olması imkânsız olduğu durumlarda geçerlidir. Ancak eğer bir argümanın öncülleri sonucunu da içeriyorsa, başka bir sonucun ortaya çıkması imkansızdır. Dolayısıyla, petitio'da öncüllerden sonuca yapılan çıkarımda, geçerlilik bakımından yanlış bir şey yoktur. Ne var ki burada ortaya atılan argüman, önemsiz ya da faydasızdır. Öyle ki, Tanrı'nın var olduğu öncülünden yine Tanrı'nın var olduğu sonucunu çıkarmak önemsizdir. Birini Tanrı'nın varlığına ikna etmek için Tanrı'nın var olduğu önermesinden yola çıkmak da faydasızdır (Iacona & Marconi, 2005, s. 19-20). Bir argümanın öncüllerinin sonucunu zaten içerdiği durumda, sonucun alternatif bir sonucu yoktur. Mantıksal kural gereği bir akıl yürütmede esas olan, öncüller arası ilişkilerden yeni bir sonucun doğmasıdır. Sonucun öncül/lerde içerildiği petitio'da ise yeni bir sonuç elde edilmemektedir. Bu durumda, sonucun hem olması hem de olmaması mümkün değildir; zira öncüller zaten belirli bir sonucu ortaya koymaktadır.

İkinci olarak aynı anlamı vurgulayan sonuç ve sebep formülasyonunun farklılığıdır. Eğer bir kişi kanıtlamak istediği sonucu argümanının önermesi olarak kabul ederse, petitio principii ya da soruya yalvarma yanılığına düşmüş olur. Eğer kanıtlanmak istenen önerme hem öncül hem de sonuç olarak tamamen aynı kelimelerle formüle edilmişse hata, kimseyi aldatmayacak kadar bariz olacaktır. Bununla birlikte, çoğu zaman, iki formülasyon, bir ve aynı önermenin hem öncül hem de sonuç olarak ortaya çıktığı gerçeğini gizlemek için yeterince farklı olabilir (Woods & Douglas, 1975, s. 108). Başka bir ifadeyle açıkça özdeş olan iki konunun sebep-sonuç ilişkisinde açıklanmasından kaçınılarak özünde aynı anlama gelen konular farklı şekillerde ifade edilebilir. Böylece hata yapan kişi bir döngüye girildiğini, sonuç olarak açıklananın aynı zamanda sebep olduğunu gizlemeye çalışır. Ancak bu çabaların hiçbiri, aslında birbirinin nedeni ve sonucu aynı olan ifadeleri kabul ederek mantıksal bir hata yapıldığı gerçeğini değiştirmeyecektir (Bulut, 2022, s. 130). Dolayısıyla "*böyle bir gerekçelendirme faaliyeti, sonucu sebeple, sebebi de sonuçla açıklama döngüsü içerisinde. Bu ise, ... döngüsel kanıtlama (petitio principii) olarak ifade edilen bir mantık hatası olarak karşımıza çıkmaktadır*" (Bulut, 2022, s. 130). Başka bir deyişle, sonuca gerekçe olarak gösterilen neden, zaten sonucun doğru olduğunu varsaymaktadır. Sözgelimi, "*Kutsal Kitap Tanrı'nın var olduğunu söyler. Kutsal Kitap'ın söylediği her şey doğrudur*" (Sgaravatti, 2013, s. 14) derken söylenmek istenen "Tanrı vardır" düşüncesidir. Mantıksal

formülasyonla bu argüman ...A.../B veya p, o halde q şeklinde ortaya konmaktadır. Burada A öncülü B'yi veya p öncülü q'yu gerektirmektedir.

Petitio yanılığında A, B ile olan ilişkisi nedeniyle kesin olarak kabul edilemez. Diyelim ki A'nın tartışmalı olduğu bir bağlamdayız ve bunu kanıtlamaya çalışıyoruz. A'yı içeren bir öncüller kümesinden bunu kanıtlamayız, çünkü öncüllerden biri -yani A'nın kendisi- hipotez gereği tartışmalı olduğu için kesin olarak kabul edilemez. Yani, A öncülü varsayılan bir B sonucunu gerektiriyorsa, A doğruluğu kesin olarak kabul edilemeyecek bir önermeyi gerektirdiği için kesin olarak kabul edilemez (Iacona & Marconi, 2005, s. 29). Tartışmalarda en sık kullanılan ve yanıltıcılığı en açık ve yüksek olan A'nın B'yi gerektirdiği ve bir kısır döngü içine girildiği bu ikinci yaklaşımdır.

Kısır döngü, hâlihazırda kanıtlama ihtiyacı bulunan neden ve sonucu birbirlerine kanıt olarak almaktır. Başka bir ifadeyle, bir öncülü sonuçla, bu sonucu da yine aynı öncülle kanıtlamaya çalışma uğraşısıdır. En basit şekli ile kısır döngü, yalnızca art arda gelen iki hükümden birinin diğerinin kanıtı olarak sunulmasıdır. Söz gelimi, “*Tüm bekârlar mutsuzdur; Öyleyse tüm evlenmemiş kişiler mutsuzdur. Burada sonuç, öncülde açıkça ifade edilenin, farklı kelimelerle yeniden ifade edilmesinden başka bir şey değildir. A doğru söylüyor, çünkü doğru sözlüdür; A doğru sözlüdür, çünkü doğru söylüyor*” (Emiroğlu, 1993, s. 70) şeklinde sonucun öncülü salık verdiği petitio principii, ...A.../A veya ...A.../B (A'nın B'yi gerektirdiği) biçiminde geçerli bir argüman üreterek tanımladığımız mantıksal hatayı yapmak anlamına gelir (Iacona & Marconi, 2005, s. 29). Buna, yetersiz kanıtla veya öncülle karar vermek ya da sonuç çıkarmak da denilebilir.

Tüm bu yaklaşımlar esasında zımni bir varsayıma dayanmaktadır, yani, bir argümanın öne sürülmesinde yanlış bir şey varsa ve argüman geçerliyse, o zaman yanlış olan şey mantıksal bir şey olamaz. O halde bu varsayım temelsizdir. Bir argümanın geçerli olduğu basit gerçeğinden, kötü bir akıl yürütmede kullanılamayacağı sonucu çıkmaz. Mantıksal bir hata ya da kötü bir akıl yürütme biçimi, öne sürülen argümanın geçerli olmasını engellemez. Yani geçerli bir argümanı kötü bir akıl yürütmede kullanmak açıkça mümkündür. Bu, geçerli bir argüman öne sürüp mantıksal bir hata yapmanın mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Petitio principii'de olan da aslında budur: Geçerli bir argüman ileri sürülmesine rağmen mantıksal bir hata yapılmaktadır. Mantıksal hata, argümanın sonucunun bir kanıtı olarak sunulmasından kaynaklanmaktadır. Bir önermeyi kanıtlamak için, sonucu kanıtlanacak önerme ile örtüşen geçerli bir argüman ortaya koymak yeterli değildir. Buna ek olarak, argümanın öncüllerinin doğruluğu garanti edilen önermeler olması gerekmektedir. Standart formel tümdengelim sistemlerinde bu durum, ispat ve türetme arasındaki ayrımla netleştirilir. Bir B formülünün başka bir A formülünden türetilmesi B'nin ispatı değildir; daha ziyade B'nin A'dan ya da A'ya göre ispatıdır, yani $A \rightarrow B$ 'nin ispatıdır (eğer tümdengelim teoremi sistem için geçerliyse). Böyle bir türetmeyi B'nin kanıtı olarak önermek mantıksal bir hata yapmaktır (Iacona & Marconi, 2005, s. 26-27). Eğer ve ancak A bir teorem ise B'nin A'dan türetilmesi B'nin bir kanıtı sayılır. Biçimsel sistemlerin teoremleri, doğruluğu sistem içinde garanti edilen önermeleri ifade eder (Iacona & Marconi, 2005, s. 27). Teorem: $A \rightarrow B$, A, o halde B. Yani A'dan B'nin türetilmesi, ancak A'nın kesin olarak kabul edilebilmesi halinde B'nin kanıtı olarak sunulabilir. Eğer A olası bir öncül konumundaysa B, A'nın kanıtı olarak öne sürülemez.

Doğal dildeki kanıtlamalarda da durum temelde aynıdır. Bir argüman, belirli bir bağlamda ancak ve ancak geçerli ise ve önermeleri o bağlamda doğruluğu kabul edilebilen önermeler ise kanıt sayılır; bir bağlam, doğruluğu kabul edilebilen ya da edilemeyen önermeler açısından karakterize edilir. Doğruluğu garanti edilen önermeler

teoremlere benzerken, doğruluğu garanti edilmeyen önermeler kanıtlanmamış formüllere karşılık gelir. Belirli bir bağlamda, Valle d'Aosta'nın diğer tüm İtalyan bölgelerinden daha yüksek kişi başı gelire sahip olduğunun ve Molise'nin bir İtalyan bölgesi olduğunun yaygın bir bilgi olduğunu varsayalım. Bu bağlamda, aşağıdaki argüman Molise'nin kişi başına düşen gelirin Valle d'Aosta'nınkinden daha düşük olduğunun bir kanıtı sayılır:

Diğer tüm İtalyan bölgelerinin kişi başına düşen geliri Valled'Aosta'nınkinden daha düşüktür

Molise bir İtalyan bölgesidir

O halde Molise'nin kişi başına düşen geliri Valle d'Aosta'nınkinden daha düşüktür (Iacona & Marconi, 2005, s. 28).

B'nin kanıtı olarak sunulan ...A../B (A'nın B'yi gerektirdiği) biçimindeki bir argüman, ancak ve ancak A doğrudan (dolayısıyla, açıkça) B'yi gerektiriyorsa soruya yalvarma olarak algılanır: Tanrı Evreni Yarattı, o halde Tanrı var. Burada 'Tanrı evreni yaratmıştır' ifadesi doğrudan 'Tanrı vardır' ifadesini gerektirmektedir (Iacona & Marconi, 2005, s. 30).

Tartışma pratiğinde en sık karşılaşılan petitio örnekleri bu türden değildir, daha ziyade aşağıdaki gibidir: Bir öğrencim bana en sevdiği profesörün ben olduğumu söyledi ve doğru söylediğini biliyorum çünkü hiçbir öğrenci en sevdiği profesöre yalan söylemez (Fogelin, & Sinnott-Armstrong, 2014, s. 327). Bu argüman şu şekilde görünür kılınmaktadır:

(1) Öğrenci bana en sevdiği profesörün ben olduğumu söyledi

(2) Hiçbir öğrenci en sevdiği profesöre yalan söylemez

O halde

(3) Öğrenci doğruyu söylemiştir

Profesörün (3)'ten çıkardığı örtük sonuç açıkça şudur:

(4) Ben onun en sevdiği profesörüm

Bu argümanın esasında geçerli değildir; çünkü (3) yanlış olsa bile (1) ve (2) doğru olabilir. Diyelim ki ben öğrencinin en sevdiği profesör değilim: Bana yalan söylemiş ve öyle olduğumu söylemiş olabilir; bunu yaparken en sevdiği profesöre yalan söylemiş olmaz, çünkü ben onun en sevdiği profesör değilim. Bu, profesörün varsaydığının aksine, (1) göz önüne alındığında, (3)'ü gerekçelendirmek için (2) ile ifade edilen ilkeye başvurmanın yeterli olmadığı anlamına gelir. Peki profesör neden bunun yeterli olduğunu varsayıyor? Yani, neden ilkenin kendi durumu için geçerli olduğunu düşünmektedir? Bunun açık cevabı, kendisini öğrencinin en sevdiği profesör olarak kabul etmesidir. Başka bir deyişle, zımmen (4)'ün doğru olduğunu varsaymaktadır. Şimdi, eğer bu zımmi varsayımı ekstra bir öncül olarak eklersek, o zaman argüman açıkça geçerli hale gelir:

(1) Öğrenci bana en sevdiği profesörün ben olduğumu söyledi

(2) Hiçbir öğrenci en sevdiği profesöre yalan söylemez

(4) Ben öğrencilerin en sevdiği profesörüm

O halde

(3) Öğrenci doğruyu söylemiştir

(4) profesörün ilk etapta varmak istediği sonuç olduğundan, (4) eklendiğinde argüman geçerli hale gelir, çünkü formu ...A../A'dır. Kuşkusuz, bu hiçbir şekilde onun

argümanın karakteristik özelliği değildir, çünkü her geçersiz argüman sonucun öncüllerden biri olarak eklenmesiyle geçerli hale gelir. Örneğin, A/B şeklindeki geçersiz bir argüman B'nin öncül olarak eklenmesiyle geçerli hale gelir. Bu argümanın özelliği, geçerli bir akıl yürütmeye işaret etmesidir:

- 1) Hiçbir öğrenci en sevdiği profesörüne yalan söylemez
- 2) Ben öğrencilerin en sevdiği profesörüm
- 3) Öğrenci bana yalan söylemez.
- 4) Öğrenci bana en sevdiği profesörün ben olduğumu söyledi
- 5) Ben onun en sevdiği profesörüm (Iacona & Marconi, 2005, s. 32).

Bu bağlamda, her geçerli argümanın bir *petitio principii* olduğu iddia edilebilir (Iacona & Marconi, 2005, s. 24) ve felsefede bu tür vakalara rastlamak zor değildir. Örneğin, Timaios'ta Platon şöyle der: "*Bizden daha önce bu konular hakkında konuşanların dediklerini dinleyelim, hem onlar bu tanrıların soyundan geldiklerini söylüyorlar, belki de kendi atalarını tanıyorlardır. Belki söyledikleri şeylerin ispatı yok ama yine de tanrıların soylarından gelenlerin sözlerinden kuşkulanamalıyız. Hem zaten anlattıkları şeyler kendi soylarının ve atalarının tarihi olduğuna göre onların söylediklerine inanmalıyız*" (Platon, 2015, s. 50). Yine, açıkça bu argüman geçersizdir:

- Eski zamanın adamları kendilerini tanrıların çocukları olarak kabul ettiler,
Tanrıların çocuklarının sözünden şüphe edemeyiz.
O halde Eski zaman adamlarına inanmalıyız.

Eski zaman adamlarının tanrıların çocukları olmadıklarını varsayalım: yine de öyle olduklarını söyleyebilirler. Onlara meydan okumak, tanrıların çocuklarının sözlerinden şüphe edilmemesi gerektiği ilkesine aykırı değildir, çünkü eski zamanın adamları böyle değildi. Bununla birlikte, profesörün durumunda olduğu gibi, argüman şu şekilde geçerli bir akıl yürütmeye işaret etmektedir:

- 1) Tanrıların çocuklarının sözlerinden şüphe edemeyiz
- 2) Eski zamanın insanları tanrıların çocuklarıydı
- 3) Eski zaman insanlarının sözlerinden şüphe edemeyiz
- 4) Eski zaman insanları kendilerini tanrıların çocukları olarak kabul ederlerdi.
- 5) Eski zamanın insanları tanrıların çocuklarıydı

Bu durumda argümanın eksik öncülü 2'dir, yani amaçlanan sonuç 2'dir. Bu gibi argümanlar gizli *petitio principii* vakalarıdır. Yani, bunlar yalnızca bir öncül eklendikten sonra gerçekleştirilebilecek akıl yürütmeye işaret eden geçersiz argümanlardır, ancak bu bütünleşik argümanlar açık *petitio principii* vakaları yapmak için kullanılmaktadır. Retorik etkinlikleri, bir yandan kendilerini açıkça *petitios* olarak sunmamaları ve bu şekilde hemen tanımlanamamaları; diğer yandan da geçerli bir akıl yürütme önererek geçersizliklerini gizlemelerinden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, gizli *petitios*lar soruya yalvarma niteliklerini gizlemek için eksikliklerinden, geçersizliklerini gizlemek için de tamlıklarından faydalanırlar. Aslında ya basitçe geçersiz argümanlardır ya da *petitios*lardır; yani, yine geçerli argümanları içeren geçersiz argümanlardır (Iacona & Marconi, 2005, s. 33).

Bu minvalde *petitio principii* argümanı, Mill'in de ifade ettiği gibi, önemsizdir ve bu nedenle de faydasızdır, zira sonucu öncüllerinde zımnen içerilmektedir (Mill, 1967, s.

120). Dolayısıyla bu argüman, kötü bir argümandır, yani bir kişinin bir önermenin doğruluğuna dair yeterli bir gerekçe sunmadan başka birini bu önermenin doğru olduğuna ikna etmeye çalıştığı bir argümandır (Iacona & Marconi, 2005, s. 21). Gerekçelendirilmemiş öncüllerden çıkarım yaparak gerekçeli bir inanç elde edemeyeceğinizi varsayarak, onlar aracılığıyla onların sonuçlarına ilişkin gerekçeli bir inanç elde edilemez. Bu anlamda, döngüsel argümanlar kötü bir akıl yürütme biçimidir: Gerekçelendirilmiş inançlar üretmezler (Sgaravatti, 2013, s. 23). Döngüsellik bir argümanın sağlam olmaması değil, bir argümanın sistematik olarak etkili olmamasıdır. Döngüsel bir argüman hatalıdır çünkü sistematik olarak, yönlendirildiği kişiler için sonucunun inandırıcılığını artırma gücünden yoksundur (Woods & Douglas, 1975, s. 122). Bu yüzden bu tür çıkarımlar geçerli iseler de etkili, ikna edici, ispat edici güçleri yoktur.

Bu bağlamda safsataların incelenmesi hem psikolojik hem de mantıksaldır. Etkililik onun psikolojik, sağlamlık ise mantıksal bileşenidir. Her ikisi de bir argümanın kabul edilebilir olması için yeterli değildir. Eğer safsatalara/yanılırlara layık bir argüman teorisi geliştirmek istiyorsak her iki bileşen de gereklidir (Woods & Douglas, 1975, s. 122). Yani etkililik, tek başına iyi bir argüman için yeterli bir koşul değildir.

Bir daire içinde tartışmanın esasen informel bir yanılı olduğunu tespit etmek kolaydır. 'p, öyleyse p' şeklindeki argümanlar her zaman ya da neredeyse her zaman soruya yalvaran argümanlardır, fakat biçimsel geçerlilikleri geleneksel mantıkta kusursuz olarak gösterilmektedir. Bu nedenle, 'p, öyleyse p' paradigmasında belirgin bir şekilde ortaya çıkan bir tür uyumsuzluk vardır ki bu, sonucun bir öncül ya da öncülün eşleniği olarak ortaya çıktığı tüm argümanlara yayılmıştır. Bu tür argümanlar hem geçerli hem de aldattıcıdır (Woods & Douglas, 1975, s. 107); fakat yanlış değildir. Şöyle ki C. L. Hamblin'e göre, J. N. Keynes, petitio'nun bir "çıkartım" değil, bir "kanıtlama" safsatası olarak görülmesi gerektiğini düşünmüş ve böylece eğer bir şeyi kanıtlama iddiasında olmadıkça, bir şeyin kendisinden çıkarılmasında yanlış bir şey olmadığını kabul etmiştir (Hamblin, 1970, s. 33). Bu nedenle, Petitio Principii epistemik bir kusur değildir, çünkü Petitio Principii aslında epistemik açıdan kötü bir yolda ilerlemek anlamına geldiği söylenebilir (Hazlett, 2006, s. 346). Yeni bilgi vermez, bir şeyi kanıtlamaz; ama yanlış da söylemez, sadece bir şeyi kanıtlıyor görüntüsü ile etkili, güvenilir ve ikna edici olmaya çalışır.

Petitio, bir argümanın sağlamlığı veya geçerliliğindeki bir başarısızlıktan ziyade, etkililiği veya ikna edilebilirliğindeki bir başarısızlıktır. Rescher, döngüsel argümanların yanlış olması gerekmediğini yazarken bu tür bir argümanı şöyle örneklendirmektedir. Örneğin, geçerli ama önemsiz veya etkisiz bir argüman:

Roma İtalya'nın başkentidir.

Bu nedenle: Roma İtalya'nın başkentidir.

argümanı yalnızca ikna edici güçten tamamen yoksun olması nedeniyle kusurludur. Sonuç hakkında şüphe duyan herkes, zorunlu olarak öncülü de sorgulamak zorundadır (Rescher, 1964, s. 85). Bu şekliyle Petitio, "Açıklama gerektiren noktaları dayanak alarak bir iddiayı ispatlama girişimi" (Proudhon, 2017, s. 106), sonucu temelsiz yanıltıcı bir argüman, "savı kanıtsama denilen sofizm" (Proudhon, 2017, s. 106)'dir. Nitekim sofizm/safsata, bir nedene bağlanabilen etkililik ile sağlamlık arasında tekrar eden bir tutarsızlıktır. Safsata, bir tuzak ve yanılıdır, özellikle yaygın bir tuzak türüdür, sinsice ikna edici bir argüman kalıbıdır, izole edilebilen, tanımlanabilen, takip edilebilen ve aşılabilen bir virüstür (Woods & Douglas, 1975, s. 123). Bu nedenle eğer bir argüman

a için varılan sonucun güvenilirliğini artırmıyorsa, o zaman a için etkisizdir; ama a için mutlaka yanılıcı olması gerekmez. Ancak eğer argüman, öncüllerin güvenilirliği sonucun güvenilirliğine bağlı olduğundan, a için muhtemelen ikna edici veya etkili olamayacak şekildeyse, o zaman bu argüman a için etkisiz olmaya mahkumdur ve petitio principii yanılıısına düşer (Woods & Douglas, 1975, s. 124). Yani petitio principii, her ne kadar etkili olma görüntüsüne sığınsa da ikna edici güçten yoksundur.

Sonuç

Bu tür bir mantık hatası, argümanın önceden kabul edilen veya doğrulanan bir önermeyle başladığı ve sonucun da bu önermenin tekrarlandığı veya açıkça önerildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, başlangıç noktası veya temel önerme zaten kabul edilmemişse veya doğrulanmamışsa, argüman geçerli değilse, bu tip bir mantık hatası meydana gelmektedir. Örnek olarak, "Tanrı var, çünkü Kutsal Kitap böyle diyor ve Kutsal Kitap da Tanrı'nın sözüdür" şeklinde bir argümanı ele alalım. Bu bir Petitio Principii örneğidir, çünkü argüman Tanrı'nın varlığını kabul etmeyi gerektirirken, başlangıç noktası olan Tanrı'nın varlığını kabul etmeye dayanmaktadır.

Petitio Principii, mantık hatalarını tanımanın ve mantıklı, tutarlı argümanlar oluşturmanın önemli bir bileşenidir. Bir argümanın geçerliliğini değerlendirirken, döngüsel argümanlara dikkat etmek önemlidir, çünkü bu tür argümanlar mantık açısından zayıf ve ikna edici değildir. Bu tür bir mantık hatası, argümanın başlangıç noktasını veya temel önermeyi kabul etmeyi gerektiren veya sadece bu önermeyi tekrarlayan bir argüman türünü ifade etmektedir. Bu nedenle Petitio Principii, dairesel ve ikna edici olmayan bir akıl yürütme biçimidir.

İkna edici bir argüman, bir dizi mantıklı ve tutarlı önerme veya kanıt kullanarak bir sonuca varmaktadır. Argüman, başlangıç noktasından yola çıkarak adım adım ilerlemekte ve mantıklı bir şekilde sonuca ulaşmaktadır. Petitio Principii ise başlangıç noktasını kabul etmeyi gerektirmektedir ve bu nedenle, argümanın ikna edici olmadığını göstermektedir. Mantıklı ve ikna edici bir argüman oluşturmak için, Petitio Principii ve diğer mantık hatalarından kaçınmak önem arz etmektedir. Bir argümanın geçerliliğini değerlendirirken bu tür hatalara da dikkat etmek, daha güçlü ve ikna edici argümanlar oluşturmaya yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Aristoteles, (1996). *Organon III: Birinci Analitikler*. (Çev: H.R. Atademir), Milli Eğitim Basımevi.

Bulut, U. (2022). Yargıtay Uygulamasında “Borcu Söndüren Belge” ve İleri Sürülmesi Bakımından Usûlî Sorunlar, *İzmir Barosu Dergisi*, 87(2), 113-157.

Castagnoli, L. (2013). Aristotle On Begging The Question Between Dialectic. *Logical Analysis and History of Philosophy* içinde (90–121. ss.), U. Meixner, A. Newen (Ed.) Vol. 15, Germany: Brill mentis; https://doi.org/10.30965/9783897858589_005

Creighton, J. E. (1919). *An Introductory Logic*. The Macmillan Company.

Emiroğlu, İ. (1993). “Petitio Principii Nedir?”. *Felsefe Dünyası*, sayı: 9, 65-74.

Fogelin, R. J., and Sinnott-Armstrong, W. (2014). *Understanding Arguments: An Introduction to Informal Logic* (9th ed.). Wadsworth Cengage Learning.

Grünberg T., Grünberg, D., Onart A. & Turan, H. (2003). *Mantık Terimleri Sözlüğü*. ODTÜ Geliştirme Vakfı.

Hamblin, C. L. (1970). *Fallacies*, Methuen and Co.

Hazlett, A. (2006). Epistemic Conceptions of Begging the Question. *Erkenntnis*, 65(3), 343–363.

Iacona, A. & Marconi, D. (2005). Petitio principii: What's wrong? *Facta Philosophica*, 7(1), 19–34; https://doi.org/10.3726/93519_19

Janis, I. L. (1968). Persuasion, David L. Sills (Ed.), *International Encyclopedia of The Social Sciences* içinde (55-65. ss.), Volume 13 and 14, New York: Crowell Collier and Macmillan Publishing Company.

Mill, J. S. (1967). *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*, London.

Platon (2015). *Timaios*. (Çev: F. Akderin), Say Yayınları.

Proudhon, P. J. (2017). *Mülkiyet Nedir?*. (Çev: D. Çetinkasap), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rescher, N. (1964). *Introduction to Logic*. St. Martin's Press.

Sgaravatti, D. (2013). Petitio Principii: A Bad Form of Reasoning, *Mind*, 122(487), 749–779; <https://doi.org/10.1093/mind/fzt086>

Woods, J. and Walton, D. (1989). *Fallacies: Selected Papers 1972–1982*. Dordrecht-Holland/ Providence.

Woods, J.& Walton, D. (1975). Petitio Principii. *Synthese*, 31(1), 107-127.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Metaphorical Perceptions of Secondary School Students Regarding New-Generation Mathematics Questions

Gülşade SAVAŞ* Şahin DANİŞMAN* Sema Nur KAÇAR*

Abstract

This research aims to examine the perceptions of secondary school 7th and 8th grade students about new-generation mathematics questions through metaphors. This phenomenological research involved 350 students enrolled in 7th and 8th grades from secondary schools through criterion-sampling. The students were asked to come up with three metaphors as well as their justifications to reveal their perceptions on new-generation mathematics questions. The metaphors were analyzed through the content analysis method to discover the underlying meanings behind their perceptions. The findings suggest that the perceptions of the students can be grouped under four main themes: complicated, troublesome, motivating, and comprehensive. The complicated theme highlights that students find these questions incomprehensible, insurmountable, and ambiguous. The troublesome theme underscores the difficulty students associate with new-generation mathematics questions. Interestingly, some students find new-generation mathematics questions motivating. They see these questions as realistic, instructive, manageable, and even entertaining. The perception of new-generation mathematics questions as comprehensive implies that they cover a broad range of topics or require students to consider various aspects when solving them. These findings indicate that students have diverse opinions and experiences when it comes to new-generation mathematics questions. While some may find them daunting and complex, others see them as stimulating and relevant to their learning.

Keywords: New-generation question, skill-based question, 21st century skills

Ortaokul Öğrencilerinin Yeni Nesil Matematik Sorularına İlişkin Metaforik Algıları

Özet

Bu araştırmada ortaokul yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin yeni nesil matematik sorularına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu fenomenolojik çalışma, yeni nesil matematik sorularına yönelik metaforları ve bunların kökenlerini keşfetmeye odaklanmıştır. Araştırmaya ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen yedinci ve sekizinci sınıflarda öğrenim gören 350 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerden yeni nesil matematik sorularına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla üç metafor ve bu metaforların gerekçelerini yazmaları istenmiştir. Metaforlar, öğrenci algılarının altında yatan anlamları ortaya çıkarmak için içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin yeni nesil sorulara ilişkin algılarının karmaşık, uğraştırıcı, motive edici ve kapsamlı olmak üzere dört ana tema altında toplanabileceğini göstermektedir. Karmaşık teması, öğrencilerin bu soruları anlaşılabilir, üstesinden gelinemez ve belirsiz bulduklarını vurgulamaktadır. Uğraştırıcı teması, öğrencilerin yeni nesil matematik sorularıyla ilişkilendirdiği zorluğa yöneliktir. Araştırmanın ilginç olan bir bulgusu, bazı öğrencilerin yeni nesil matematik sorularını motive edici bulmasıdır. Öğrenciler bu soruları gerçekçi, öğretici, üstesinden gelinebilir ve hatta eğlenceli bulmaktadırlar. Yeni nesil matematik sorularının kapsamlı olarak algılanması, bunların geniş bir konu yelpazesini kapsadığı ya da öğrencilerin çözerken çeşitli yönleri dikkate almasını gerektirdiği anlamına gelmektedir. Bu bulgular öğrencilerin yeni nesil matematik soruları konusunda farklı görüş ve deneyimlere sahip olduklarını göstermektedir. Bazıları bunları göz korkutucu ve karmaşık bulsa da, diğerleri onları teşvik edici ve öğrenmelerine alakalı bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni nesil soru, beceri temelli soru, 21. yy becerileri

* Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, Düzce / Türkiye, gulsadesavas@duzce.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9990-2924>.

* Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Düzce / Türkiye, sahin.danisman@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4739-3625>

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu / Türkiye, semanurkacar53@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0867-6104>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Savaş G, & Danışman Ş, & Kaçar S.N. (2024). Metaphorical Perceptions of Secondary School Students Regarding New-Generation Mathematics Questions. *Küllüye*, 5(2), 332-346

DOI: 10.48139/aybukulluye.1358322

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
11 Eylül 2023	20 Aralık 2023	Araştırma Makalesi	332-346
11 September 2023	20 December 2023	Research Article	

Introduction

In the 21st century, learning has become one of the most important agents of economic development, thus making human resource development a lifelong process (Tupe, 2019). The definitions and categorization of 21st-century skills are carried out by various researchers (Dede, 2010; van Laar et al., 2017; Voogt & Roblin, 2012) and organizations (OECD, 1997; Partnership for 21st-Century Learning-P21 [P21], 2009; UNESCO, 2018; European Commission [EC], 2019). Based on the OECD-sponsored project Definition and Selection of Competencies [DeSeCo] (1997), skills and competencies students should have discussed under three headings i) using tools interactively, ii) interacting in heterogeneous groups, and iii) acting autonomously (Ananiadou & Claro, 2009). In a similar vein, EC (2019) argues that lifelong learning is characterized by a combination of knowledge, skills, and attitudes, namely literacy competence, multilingual competency, mathematical and scientific competency, digital competence, personal, social, and learning to learn competence, citizenship competence, entrepreneurship competence, cultural awareness, and expression competence. The scope of information technology competencies defined by UNESCO (2018), which focuses on teacher training in the use of digital technologies at all levels, including primary, secondary, and higher education, includes teaching and learning, school management, continuing professional development, and classroom practices that align with institutional and national priorities.

One of the frameworks frequently used in the literature on 21st-century skills belongs to P21 (2019). According to this framework, 21st-century skills are divided into three categories: i) learning and innovation skills; ii) information, media, and technology skills; and iii) life and career skills. Learning and renewal skills include critical thinking, problem-solving, communication, and collaboration skills in order to adapt to increasingly complex living and working environments. The framework states that today's life flows in the focus of technology and media, which includes information literacy, media literacy, and information and communication technologies literacy skills. Finally, life and professional skills can be developed in complex living and working environments in order to become more flexible and adaptable, entrepreneurial, self-directed, social and intercultural, productive, and responsible (P21, 2019).

As 21st-century skills have been analyzed from different perspectives, their link to self-actualization has been found to differ significantly from 20th-century skills. Dede (2010) argues that it is necessary to differentiate the evaluation of related skills. With all of these changes and transformations in education, both the skills students need to gain and the assessment methods for demonstrating these skills have changed. According to the Ministry of National Education [MoNE] (2018), one of the steps to be taken toward achieving the 2023 Education Vision is the transition to a competency-based assessment and evaluation system. With the help of this system, it is intended to uncover models that relate to students' proficiency levels. Additionally, it was emphasized that arrangements would be made regarding the purpose, contents, and types of questions students would be expected to take in order to advance their learning. Rather than just considering the results, emphasis has been placed on developing a method of assessment that considers the process as well as the outcome.

In this context, it is seen that the central exams incorporate new-generation/skill-based questions. A skill-based question, also known as a new-generation question, measures knowledge, skill, and competence together. Depending on the context, these questions may also be expressed visually through figures, tables, or graphics (Erden,

2020). Questions usually begin with information on how to solve them and which procedures to use in the solution. Moreover, it involves demonstrating mathematical skills through real-life situations that students are required to use. In addition to acquiring basic skills, new-generation questions allow students to develop their knowledge (Sanca et al., 2021). Additionally, it appears to have a structure that is based on associating basic mathematical concepts as well as using new-generation questions to measure high-level skills (Atasoy, 2019; Kertil vd., 2021). Moreover, new-generation questions activate high-level skills processes in the same way as international exam questions such as PISA and TIMSS (Bayburtlu, 2021). A new-generation of questions also supports critical thinking, problem-solving, and association skills by giving students the opportunity to use their experiences in complex environments. Demir (2022) asserts that analytical thinking skills are the predictor of critical thinking skills, hence all thinking skills may have an effect on each other.

A variety of skill-based questions are regularly published by the Ministry of National Education. Teachers and students can use them in their lessons. In the 7th grade, a new-generation question (Figure 1) examines algebraic expressions using a plot and context from everyday life. The students were given an explanation describing the problem with the following statement at the beginning of the question: "The following figures are obtained by making use of screws and screw nuts whose horizontal and vertical positions are shown in the image.". It is evident from the new-generation question that there are visuals showing screw and screw nut positions vertically and horizontally. According to the representations of the screw and screw nut in different positions, students are expected to judge how the length/thickness changes. Students are supposed to use their association skills in order to answer this question.

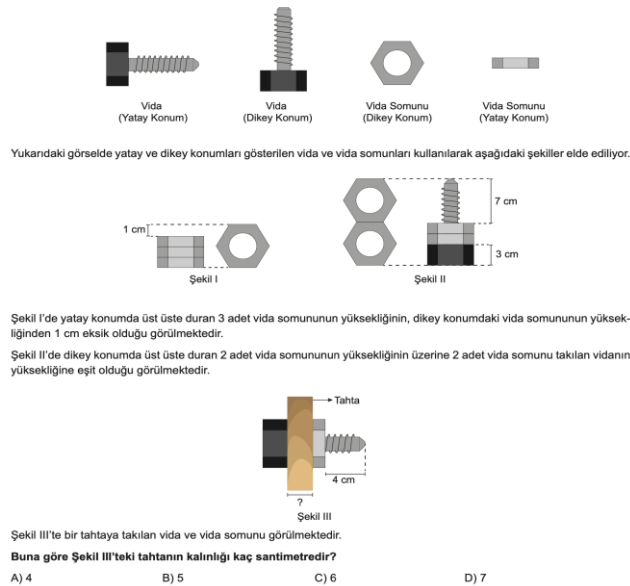

Figure 1. Example of new-generation mathematics question on algebraic expressions (MoNE, 2023a)

The Ministry of National Education has published another example of a new-generation mathematics question (Figure 2) that describes operations with square roots at the 8th grade level, and illustrates how a utility knife consists of a main part, spare parts, and an image related to it. A statement is included explaining how the utility knife tip is renewed when it becomes dull: "It is produced by joining the main parts end-to-end to break the tip and renew it.". This new-generation question requires calculating the length

of the utility knife's main part based on the lengths of the spare parts. Therefore, students should estimate the length of the main part based on the number of spare parts and make calculations about how long it should be based on the number of spare parts.

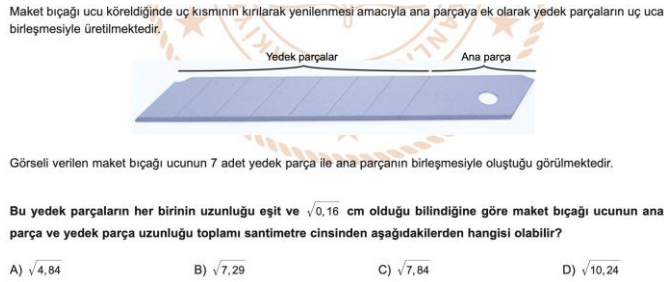

Figure 2. Example of new-generation mathematics question on operations with square roots (MoNE, 2023b)

A literature review of new-generation questions, a popular topic in recent years, indicates that studies are being conducted on the following topics: Examining perspectives on new-generation questions from teachers and/or students (Biber et al., 2018; Güler et al., 2019; Erden, 2020; Karakaya et al., 2020; Ulusoy, 2020; Kablan & Bozkuş, 2021; Kertil et al., 2021); examining 8th graders' metaphors about new-generation questions (Şad & Aydın, 2023); examining secondary school students' attitudes towards new-generation questions and mathematics lessons (Türker et al., 2023); evaluation of new-generation questions according to the Revised Bloom Taxonomy (Sanca vd., 2021); developing a student attitude scale towards new-generation questions (Kılcan, 2021); examining the effects of teaching supported with new-generation mathematics questions on student' academic success and their views (Taş & Akgün, 2021); presenting strategies for solving new-generation mathematics questions more easily (Atasoy, 2019). As a result, Karakaya et al. (2020) examined the opinions of teachers working in various branches of science high schools regarding the central exams. It was determined that teachers thought the new-generation question type in the exams would enable them to make more in-depth evaluations of the subjects with the use of the new-generation question type. Teachers believe they help students develop high-level skills in mathematics, according to Kablan and Bozkuş (2021), but their perceptions of teaching approaches are incompatible with the approaches that should be in place. However, students expressed frustration and boredom when solving new-generation questions. Şad & Aydın's (2023) study found common metaphors used by middle school 8th grade students including the brain, climbing a mountain, ladder, space, dream, impossible labyrinth, steep rock, strategy wars, and the Sirat bridge. Sanca et al. (2021) analyzed a total of 180 new-generation questions prepared by the MoNE at the secondary school level according to the Revised Bloom Taxonomy. The authors determined that 14.4% of the questions were at the remembering level, 77.9% at the understanding level, 1.6% at the applying level, 1.1% at the analyzing level, and 5% at the creating level.

In the current study, students' perceptions of this change in assessment are examined through metaphors with the idea that it is important to find out what the new-generation question type means for them. This study is timely, considering that the evaluation method of 21st-century skills, which emerged with the changes and transformations that accompanied the gainings of the present era, should be revised. It is predicted that the study will be an original one because it will consider secondary school students' perceptions of new-generation mathematics questions through metaphors, which are ways of expressing ideas (Lakoff & Johnson, 2005). In this regard, it is expected that the results

of this study on the perceptions of 7th and 8th grade secondary school students regarding new-generation mathematics questions will be contributory. In this context, the aim of this research is to examine the perceptions of secondary school 7th and 8th grade students about new-generation mathematics questions through metaphors.

Method

Research Design

This research is based on a phenomenological design, which is a qualitative research approach. Phenomenological studies are those that explore the meaning found in the lived experiences of individuals concerning a particular phenomenon or concept (Creswell, 2007). A phenomenological approach seeks to understand in depth the nature of everyday experiences (Patton, 2001). Additionally, phenomenology studies have an interpretive dimension, which researchers develop as they collect and analyze data (Creswell, 2007). It can be deduced that phenomenology focuses on facts that are not fully understood despite being aware of them. Accordingly, phenomenology was used in the research in order to discover the metaphors and their origins for new-generation mathematics questions.

Participants

The research involved students in 7th and 8th grade from secondary schools. Due to the criterion that participants should have a problem-solving experience on new-generation questions, these two grade levels were chosen. Thus, the study group comprises 350 students, 70 of whom are in 7th grade and 280 of whom are in 8th grade. A total of 208 female students make up the study group, 45 of whom are 7th graders and 163 of whom are 8th graders. The remaining 142 are male students, 25 of whom are 7th graders and 117 of whom are 8th graders.

Data collection

Metaphor-based data collection methods often use the sentence "I think...; because...". Accordingly, data for the perceptions of the participants about the new-generation mathematics questions were collected by creating a sentence consisting of two parts: "I think the new-generation mathematics questions are like..., because...". Students were asked to write a metaphor for the concept of a new-generation math questions in the first part, while the second part of the sentence asked them to explain why they likened it to the concept they likened to. Students were asked to come up with three analogies to explain the elliptical sentence. Students in three secondary schools took an average of ten minutes to complete the forms distributed to them.

Data analysis

Analysis of metaphors obtained from secondary school students was carried out using content analysis. As Patton (2002) put it, content analysis is the process of trying to determine the meaning of qualitative data by reducing them to their most basic aspects (Patton, 2001). This study examined metaphors derived from secondary school students in depth along with their reasons for using them and the underlying meanings behind their perceptions. An analysis process with three stages was employed for this purpose.

To begin with, the encodings of each participant were entered in an Excel file during the editing of the data set so that the code and metaphor created by each participant could be compared side by side. After the subsequent examination, any irrelevant answers were removed and the sorting process was complete. As a result, the study excluded 352 sentences out of a total of 1050 obtained from each of the 350 participants. Therefore, a

total of 698 sentences were included in the data analysis. We examined the relationships between the metaphors written by participants and their reasons in depth in the second stage, in which sub-themes appropriate to each metaphor were identified. After finding sub-themes related to each other, they were combined to form themes. The findings are supported by quotations from the participants' answers, including metaphors and justifications. Whenever citations are used, participants' codes are included in parentheses. A combination of sequence number, grade level, and gender was used to create these codes. As an example, the code 16-8K indicates that the 16th participant is a female student studying in 8th grade. Data analysis was completed with the use of different attempts for the purpose of ensuring validity and reliability at the end. A detailed description of the research process is provided. The findings are supported by quotes from participants. Additionally, two independent researchers examined and coded the forms in order to determine encoder reliability. Based on these results, an intercoder consistency coefficient of .93 was determined between researchers. The researchers then reached a consensus on the coding differences.

Findings

Table 1 presents the findings regarding the theme, sub-theme, and frequency obtained regarding the concept of the new-generation mathematics question.

Table 1. *Themes and sub-themes*

<i>Theme</i>	<i>Sub-theme</i>	<i>f</i>
Complicated	Incomprehensible	91
	Insurmountable	72
	Ambiguous	62
Troublesome	Difficult/challenging	87
	Effortful	52
	Tricky	27
Motivating	Realistic	68
	Instructive	46
	Manageable	37
	Entertaining	10
Comprehensive	Detailed/long	62
	Unlimited/boundless	62
	Extensive	22

As shown in Table 1, there were four themes identified as a result of the content analysis of 698 metaphors produced by 350 participants and incorporated into the data analysis: complicated ($f=225$), troublesome ($f=166$), motivating ($f=161$), and comprehensive ($f=146$). Based on their responses, students generally stated that new-generation mathematics questions are complex. Sub-themes of complicated include incomprehensibility ($f=91$), insurmountability ($f=72$), and ambiguity ($f=62$). This analysis revealed that students most frequently stated that the new-generation mathematics questions were complex due to their incomprehensibility and insurmountability. Another theme, troublesome, contains subthemes that are difficult/challenging ($f=87$), requiring effort ($f=52$), and requiring attention ($f=27$). As a result, students in secondary school 7th and 8th grades were most likely to report that new-generation mathematics questions were troublesome because they were hard and challenging. Among the sub-themes in the motivating theme are realistic ($f=68$), instructive ($f=46$), manageable ($f=37$) and entertaining ($f=10$). Due to the new-generation

of mathematics questions being both realistic and instructive, it was determined that students found these questions motivating. Additionally, there are sub-themes of having detailed/long features (f=62), having unlimited/boundless features (f=62), and having extensive features (f=22) in relation to the comprehensive theme. The results indicate that secondary school students think that the new-generation of mathematics questions are comprehensive because they are detailed/long and unlimited. Table 2 presents the sub-themes, metaphors, and justifications for the theme of complicated.

Table 2. Findings regarding the “complicated” theme

<i>Sub-theme</i>	<i>Participant</i>	<i>Metaphor</i>	<i>Justification</i>
Incomprehensible	1-7M	Labyrinth	There are very complex sentences and information.
	74-7M	Chinese	It's too complicated.
	25-7F	Da Vinci's code	It's very complicated.
	3-8F	Salad	It's so messy.
	8-8F	World	They are as complicated as the confusion of the World.
	23-8F	News	Everything is on top of each other, side by side, too complicated.
	42-8F	Coquettish person	When you want to ask something, it confuses you so much that it doesn't give you what the question wants to tell you.
	66-8F	Love	As soon as you see it, your mind will be confused.
	67-8F	Scribble	I get confused as soon as I see it.
	100-8F	Washing machine	It's so confusing it makes my head spin.
Insurmountable	9-7M	Dead end	The result will never come out.
	15-7M	Saving the universe	The universe cannot be saved, and those questions cannot be solved either.
	23-8M	Climbing Everest	It's almost impossible.
	72-8M	QR code	It can never be solved with the eye.
	14-8F	Farewell to life	You're giving up your soul trying to figure it out.
	45-8F	Torture	Doing even only one question in the essay is painful.
	66-8F	Death	There is no cure.
	70-8F	Sirat bridge	You cannot balance yourself.
	82-8F	Needle in the sea	It is impossible to find.
	112-8F	Water well	We can't get out of the well, these questions are the same.
Ambiguous	93-7F	Space	There are unknown things in space, as in new-generation questions.
	67-8M	Black hole	You never know where it will end.
	2-8F	Obscurity	You start the question without knowing where and how to find what.
	44-8F	Gemini	It is not clear what it will do.
	82-8F	Watermelon	It is completely different inside and out.
	83-8F	Crossword	It's not clear what it is.

The complex theme can be addressed using four sub-themes under metaphors related to new-generation mathematics questions, as shown in Table 2. Incomprehension, insurmountability, and ambiguity comprise these sub-themes. The new-generation mathematics questions are perceived as complex by secondary school 7th and 8th grade students due to the complexity of their expressions when the sub-theme of being incomprehensible is examined. It is evident when examining the sub-theme of being insurmountable that students perceive the new-generation mathematics questions as complex questions that can never be solved. Furthermore, when the sub-theme of ambiguity is examined, it is seen that students perceive new-generation mathematics questions as complex, since it is impossible to know where to start and what to do first with unknown expressions. Table 3 presents the sub-themes, metaphors, and justifications for the theme of troublesome.

Table 3. Findings regarding the “troublesome” theme

<i>Sub-theme</i>	<i>Participant</i>	<i>Metaphor</i>	<i>Justification</i>
Difficult/challenging	58-7F	Rubik's Cube	It is very difficult to solve.
	2-8F	Brain teaser	One who does not know it cannot do it.
	27-8F	Four-leaf clover	It's hard to find answers just as finding a four-leaf clover.
	139-8F	Loop	Just as it is very difficult to solve the knot, so is solving new-generation questions.
Effortful	15-7M	Winning trophies	If we work, we win.
	1-7F	Art	You have to work to develop art.
	31-7F	Report card	If you have to work to get your report card to be good, you should also try to solve these questions.
	132-8M	Galaxy	As you research, new planets and systems are found in the galaxy. These questions also require effort.
	37-8F	War	It cannot be won without struggle.
	89-8F	Rose	You can reach it when you put up with its thorns.
	91-8F	Riding a bike	It is taught by doing repeatedly.
Tricky	17-7F	Cactus	If we approach these questions carefully, just as it is necessary to approach the spines of the cactus carefully, we will not be hurt.
	1-8F	Life	If you miss the slightest piece, you will not find the right way.
	26-8F	Detective	You need to study and search for the question thoroughly.
	88-8F	Game	If you don't follow the rules, the whole game will be messed up and you will be upset.

Table 3 illustrates how metaphors can be developed under the challenging theme for new-generation mathematics questions. They are categorized as being difficult/compelling, requiring effort, and tricky as they require attention. In an examination of the subtheme of being difficult/challenging, secondary school students

perceive the new-generation mathematics questions as challenging because it is very difficult to find answers. Studying another sub-theme, effortful, reveals that students believe new-generation mathematics questions can be answered if they study and that they are challenging because they require more experience. The students who emphasize the need for careful reading and processing of the questions perceive the new-generation mathematics questions as tricky. Table 4 presents the sub-themes, metaphors, and justifications for the theme of motivating.

Table 4. Findings regarding the “motivating” theme

<i>Sub-theme</i>	<i>Participant</i>	<i>Metaphor</i>	<i>Justification</i>
Realistic	14-7M	Technology	It's everywhere.
	12-7F	Flying birds	It is heard everywhere.
	56-8M	My future	It is everywhere in life.
	3-8F	River	It goes away.
	13-8F	Life	Life has its challenges too.
	144-8F	Oxygen	We will always need it.
	197-8F	Obstacle	We cannot do math without solving those questions, we have to overcome our obstacles.
Instructive	6-7M	Encyclopedia	As there is an explanation in every question.
	18-7F	Food	You have to learn it because you have to do it, you will need it.
	24-7F	Chaining	No matter what profession we are in in the future, we need to learn it because we will need it.
	30-7F	Dictionary	There you get knowledge of life.
	76-8M	Book	It moves us forward.
	83-8M	water in the middle of the desert	It explains a lot.
	99-8M	Teacher	It teaches new things.
	152-8F	Tree	As we learn new information as we study, our branches expand and our knowledge increases.
	160-8F	Duster	Every time we make a mistake, it actually teaches us new information.
	193-8F	Book	It is useful and allows us to learn new things.
Manageable	28-7F	Chili pepper	It is painful at first, but then you get used to it and it's not as hard as it used to be.
	33-7F	Therapy	As you solve the questions, you seem to get rid of your problems, you will reach the solution.
	2-8M	Life	You always overcome obstacles.
	5-8M	Everything	You can do this too.
	42-8M	Game	<i>You go through it level by level.</i>
	2-8F	Adventure	You will find the result by progressing layer by layer.
	16-8F	Riddle	The answer seems very difficult, but it is actually very easy.
	40-8F	Easy sledding	When you hold the end of the rope, the rest comes.
Entertaining	4-7M	Funfair	The questions amuse me.
	14-7F	Game	Trails are made up of problems.

133-7F	Storybook	At first, you get bored, but as you progress, you start to enjoy or achieve.
--------	-----------	--

The motivating theme in Table 4 shows four sub-themes involved in metaphors related to new-generation mathematics questions. Sub-themes include realism, instructiveness, manageability, and entertainment. It can be seen that in accordance with the sub-theme of being realistic, 7th and 8th grade students are motivated by the new-generation mathematics questions, based on their explanations, which include the difficulties of life, the constant presence of needs, and their presence everywhere. It is seen that students perceive the new-generation mathematics question as motivating as these questions contain information similar to that found in a book, encyclopedia, or dictionary. In examining another sub-theme, manageability meaning that overcoming obstacles, secondary school students perceive new-generation mathematics questions to be motivating for reasons including the fact that even though obstacles are present, they can be overcome by working and can be achieved by striving. Moreover, the students perceive the new-generation math questions as motivating because of the fun aspects included in them, like what you would find in a park in relation to the sub-theme of entertainment.

Table 5 presents the sub-themes, metaphors, and justifications for the theme of comprehensiveness.

Table 5. Findings regarding the “comprehensive” theme

<i>Sub-theme</i>	<i>Participant</i>	<i>Metaphor</i>	<i>Justification</i>
Detailed/long	8-7M	Tree	Like these questions that get longer and longer, the tree gets longer.
	19-7F	Mixture	There are many substances in mixtures and the rules for creating them. There are many procedures and rules in these questions in the same way.
	12-8M	Text	It is based on understanding.
	64-8M	Quest	<i>Quests take time as in these questions.</i>
	94-8M	Adventure	It's like a long journey with lots of adventures in it.
	3-8F	Pomegranate	It covers different topics.
	122-8F	Carpet weaving	It is long and detailed, since it is prepared according to the new kinds of problems which require skills.
	204-8F	Novel	Like novels, the questions are too long.
	Unlimited/boundless	18-7F	A bottomless pit
10-8M		Cliff	Just like how a bottomless abyss does not end.
2-8F		Sky	<i>It is endless, never-ending just like the new-generation questions.</i>
20-8F		Black hole	It takes people in.
158-8F		Tunnel	It has no boundaries, like an endless tunnel.
Extensive	10-7F	Chain	New-generation questions include all questions just as mathematics is the mother of all subjects.

13-7F	Matryoshka	Same but smaller matryoshkas come out of the matryoshka. In these questions, as the operations progress, the same difficulty emerges.
23-7F	Science	In science, different answers come out of different research and they all cover a subject, and different operations in mathematics work in the same way.
16-8F	Ivy	<i>Many things are interrelated and connected.</i>

Based on the results shown in Table 5, we can conclude that metaphors that can be used to answer new-generation mathematics questions can be divided into three sub-themes, which are all grouped under the comprehensive theme. The sub-themes that can be identified are being detailed/long, being unlimited/boundless, and being extensive. The sub-theme of being detailed or long is examined in this study and it is determined that secondary school students in 7th and 8th grades perceive the new-generation math questions comprehensively, suggesting that it is based on reading comprehension, contains a lot of detailed information, and generates long paragraphs of text. However, when the subtheme of being unlimited/boundless is examined, the new-generation questions of the students seem to be a vast and endless tunnel that continues into nowhere. Considering the analogies that the students use to describe them, it is evident that they perceive them as being comprehensive. Furthermore, the examination of the sub-theme of being extensive resulted in secondary school students providing reasons such as the fact that new-generation questions contain interrelated parts and are hosted together in one place, and therefore, they can be compared to the old-generation questions.

Discussion

These study findings shed light on how students perceive new-generation mathematics questions, highlighting four main themes: complicated, troublesome, motivating, and comprehensive. The complicated theme highlights that students find these questions incomprehensible, insurmountable, and ambiguous. Students view these questions as complicated, suggesting that they find them to be intricate and challenging to understand. This complexity might stem from the nature of the questions, which could involve advanced concepts or convoluted problem-solving approaches. Moreover, students may think that the length of the question texts makes it difficult to read and understand the questions. Şad and Aydın (2023) concluded with the same findings in their study regarding student perceptions of new-generation questions. Researchers found that students considered the questions confusing, difficult to understand, and impossible to solve, comparing them to labyrinths. The perception of ambiguity suggests that students may struggle with understanding the context or requirements of these questions. The ambiguous aspect of the questions stems from the complexity of the texts, and as a result students don't know "where to start." According to Kablan and Bozkuş's (2021) study, the students believed that the questions were extensive, what they wanted wasn't fully understood, and forms of expressions made it difficult for them to understand. Moreover, as the skill-based questions require a high level of reading skill (Miller et al., 2009), the students may think of these questions as complicated.

The troublesome theme underscores the difficulty students associate with new-generation mathematics questions. They perceive these questions as demanding,

requiring significant effort and mental exertion to solve them. The sub-themes like "difficult," "effortful," and "tricky" suggest that students may find these questions more challenging compared to traditional mathematics problems. While students are familiar with the topic, they don't know how to use this information and how to answer the question. The students have a perception that in order to solve the question they will have to make an effort and that even the smallest of expressions will be of great importance for getting the answer. Kablan and Bozkuş (2021) reached the conclusion that in addition to finding the questions difficult, the students also have difficulty interpreting the questions. In the same way, Şad and Aydın (2023) put forth that the students believe that the questions can be solved by understanding and interpreting the information provided correctly and following the correct steps in the question. Moreover, the metaphor of balloons for the new-generation questions in the same study supports the theme of being tricky found in the current study and implies that the student were being extremely careful while solving the questions. It is also reported that teachers define these problems as qualified, stylistically different, difficult, long, and not easy to understand (Korkmaz et al., 2020).

Interestingly, some students find new-generation mathematics questions motivating. They see these questions as realistic, instructive, manageable, and even entertaining. This suggests that these questions may engage students in a way that traditional math problems might not. The term "realistic" implies that these questions may be more applicable to real-world scenarios, enhancing students' perception of their relevance and practicality. Using analysis and decision-making skills, these questions help students form solutions to daily problems by providing them with contexts based on the situations they encounter in their lives (Erden, 2020). The students perceive new-generation mathematics questions as instructive, since they mostly include an informative introduction. Hence, even if the students don't solve the question, they think that they learn through effort. This is achieved through the use of reading, understanding, and interpreting information in a variety of contexts. Additionally, the idea that they are instructive and manageable suggests that students see potential for learning and growth in tackling these questions. Kablan and Bozkuş (2021) argue that the difficulties encountered while solving these questions provide opportunities for students to make an effort and that the strategies and approaches they develop to overcome them contribute to their success. Some of the students found new-generation questions entertaining, due to the pleasure of solving a difficult problem. During the learning process, solving challenging, authentic problems or cooperating may be important factors for students' academic enjoyment (Pekrun, 2006). As a result of being challenged mathematically and completing challenging tasks, Russo and Hopkins (2017) found the participants felt satisfied. The students' willingness to attempt challenging tasks was another important theme that emerged from their analysis.

The perception of new-generation mathematics questions as comprehensive implies that they cover a broad range of topics or require students to consider various aspects when solving them. The sub-themes "detailed, unlimited, and extensive" suggest that these questions may encompass a wide spectrum of mathematical concepts, possibly encouraging a holistic understanding of mathematics among students. The fact that new-generation questions require more than one skill and their content is comprehensive may have caused this theme to emerge. Compared to previous years' questions, skill-based questions require more higher-order thinking skills. The study by Kablan and Bozkuş (2021) claims that students experience anxiety due to the length and images in the

questions. It has been reported by students that new-generation questions are quite comprehensive and long when compared to the previous generation. Several mathematics teachers also stated that both students and teachers found these questions difficult and there was a lack of adequate curricular materials (Güler et al., 2019).

These findings indicate that students have diverse opinions and experiences when it comes to new-generation mathematics questions. While some may find them daunting and complex, others see them as stimulating and relevant to their learning. The comprehensiveness of these questions may contribute to a more comprehensive understanding of mathematics, encompassing a broader scope of mathematical concepts and problem-solving skills. Educators and curriculum developers should consider these perceptions when designing and implementing new-generation mathematics questions to optimize the learning experience for students. Additionally, providing adequate support and resources for students to tackle these questions can help address the challenges they may encounter. Skill-based questions, known also as new-generation questions, must be examined from an understandability standpoint since reading comprehension has become crucial in today's world. Analyzing skill-based questions comprehensively means taking into account the authenticity of their contexts, the understandability of their texts, and their compatibility with the curriculum. What is more, the students perceive new-generation questions as complex, difficult, and incomprehensible due to their length and visuals. Students should practice with new-generation questions that they can overcome, and they should be provided with guidance on how to solve such questions.

References

- Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries* [OECD Education Working Papers, No. 41]. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/218525261154>
- Atasoy, D. (2019). Mantıksal akıl yürütme sorularının daha kolay çözülebilmesi üzerine bir çalışma. [A study on solving logical reasoning questions more easily.] In C. Polat and Z. Alimgerey (Eds.), *Proceedings of the 6th international congress of professional and technical sciences* (pp. 416-432). Iğdır, Türkiye. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.10113.07526>
- Bayburtlu, Y. S. (2021). Views of Turkish teachers on skills-based Turkish questions. *International Journal of Progressive Education*, 17(1), 325-337. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.329.21>
- Biber, A. Ç., Tuna, A., Uysal, R., & Kabuklu, Ü. N. (2018). Supporting and training course teachers' opinions on sample mathematics questions of the high school entrance exam. *Asian Journal of Instruction*, 6(2), 63-80.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage.
- Çepni, S. (2019). *PISA ve TIMSS mantığını ve sorularını anlama* [Understanding the logic and questions in PISA and TIMSS]. Pegem.
- Dede, C. (2010). Comparing frameworks for 21st century skills. In J. Bellance, & R. Brandt (Eds.), *21st century skills: Rethinking how students learn* (pp. 51-76). Solution Tree Press.

Demir, E. (2022). An examination of high school students' critical thinking dispositions and analytical thinking skills. *Journal of Pedagogical Research*, 6(4), 190-200. <https://doi.org/10.33902/JPR.202217357>

Erden, B. (2020). Teachers' views related to skill-based questions in Turkish, mathematics and science lessons. *Academia Journal of Educational Research*, 5(2), 270-292.

European Commission [EC]. (2019). *Key competences for lifelong learning*. Publications Office.

Güler, M., Aslan, Z., & Çelik, D. (2019). Mathematics teachers' views on the 2018 entrance exam for high schools. *YYU Journal of Education Faculty*, 16(1), 337-363. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2019.128>

Kablan, Z. & Bozkuş, F. (2021). Mathematics teachers' and students' opinions on mathematics problems of the High Schools Entrance Exam. *Mersin University Journal of Faculty of Education*, 17(1), 211-231. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.800738>

Karaca-Atik, A., Meeuwisw, M., Gorgievski, M., & Smeets, G. (2023). Uncovering important 21st-century skills for sustainable career development of social sciences graduates: A systematic review. *Educational Research Review*, 39, 100528. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100528>

Karakaya, F., Bulut, A. E., & Yılmaz, M. (2020). Opinion of the science high school teachers about TEOG and LGS systems. *Ihlara Journal of Educational Research*, 5(1), 116-126.

Kertil, M., Gülbağcı-Dede, H. & Ulusoy, E. G. (2021). Skill-based mathematics questions: What do middle school mathematics teachers think about and how do they implement them? *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(1), 151-186. <http://doi.org/10.16949/turkbilmat.774651>

Kılcan, T. (2021). Development of attitude scale related to new generation math questions: Validity and reliability study. *Journal of Anatolian Cultural Research*, 5(2), 170-180. <https://doi.org/10.15659/ankad.v5i2.159>

Korkmaz, E., Tutak, T. & İlhan, A. (2020). Evaluation of secondary school mathematics textbooks by mathematics teachers. *European Journal of Science and Technology*, 18, 118-128.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.

Miller, M. D., Linn, R. L., & Gronlund, N. E. (2009). *Measurement and assessment in teaching*. Prentice Hall.

Ministry of National Education. (2018). *Eğitim 2023 vizyonu* [Education vision for 2023]. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

Ministry of National Education. (2023a). *7. sınıf beceri temelli testler* [7th grade skill based tests]. <https://odsgm.meb.gov.tr/www/7-sinif-beceri-temelli-testler/icerik/490>

Ministry of National Education. (2023b). *8. sınıf çalışma soruları-Eskişehir ölçme değerlendirme merkezi çalışma soruları* [8th grade test questions-Eskişehir assessment and evaluation center's test questions.]. <https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2020/06/eskisehir.pdf>

Patton, M. Q. (2001). *Qualitative research & evaluation methods*. Sage.

Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. *Educational Psychology Review*, 18, 315-341.

P21. (2019). *Framework for 21st century learning*. Retrieved July 22, 2023 from https://static.battelleforkids.org/documents/p21/p21_framework_brief.pdf

Russo, J., & Hopkins, S. (2017). Student reflections on learning with challenging tasks: "I think the worksheets were just for practice, and the challenges were for maths". *Mathematics Education Research Journal*, 29(3), 283-311.

Sanca, M., Artun, H., Bakırcı, H. & Okur, M. (2021). Evaluation of secondary school skill-based questions in accordance with the restructured Bloom technology. *YYU Journal of Education Faculty*, 18(1), 219- 248. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.859585>

Sad, S. N., & Aydın, Y. Ş. (2023). Investigation of the 8th grade middle school students' perceptions on the concept of "new generation question" through metaphors. *İnönü University Journal of Faculty of Education*, 24(1), 378-399. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1227962>

Taş, H. & Akgün, L. (2021). The effect of mathematics teaching supported with logic activities on the success of 7th grade students and students' views about the application. *Journal of Education and Humanities: Theory and Practice*, 12(24), 225-244.

Tupe, N. B. (2019). Problem based learning scenario for becoming financially independent women. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 1(2), 80-87.

Türker, Y., Sari, A., Söğüt, H., & Oğuz, T. (2023). Ortaokul öğrencilerinin yeni nesil sorulara ve matematik dersine yönelik tutumlarının incelenmesi [Examining middle school students' attitudes towards new generation questions and mathematics lesson]. *Journal of National Education*, 3(2), 469-484. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7774084>

Ulusoy, B. (2020). An investigation of 8th grade student's perceptions of high school entrance exam through metaphors. *Ereğli Faculty of Education Journal*, 2(2), 186-202. <https://doi.org/10.51119/ereegf.2020.5>

UNESCO. (2018). *UNESCO ICT competency framework for teachers: Version 3*. Author. Retrieved July 20, 2023 from <https://www.unesco.org/en/digital-competencies-skills/ict-cft>

van Laar, E., van Deursen, A. J., van Dijk, J. A., & de Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior*, 72, 577–588. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.010>

Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321. <https://doi.org/10.1080/00220272.2012.668938>

Yalçın, M. & Erginer, A. (2012). Metaphoric perception of principals in primary schools. *Journal of Teacher Education and Educators*, 1(2), 229-256.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Moğol İstilâsının Gerekçelerine Dair Bazı Tespitler: Horasan Örneği

Kurban DURMUŞOĞLU*¹

Özet

Moğol istilâsı Orta Çağ'da belki de adından en çok söz ettiren olaylardan biridir. Cengiz Han liderliğinde başlayan bu istilâ hareketiyle birçok yerleşim alanı ya büyük bir tahribat yaşamış ya da tamamen yıkılmıştır. Bu yıkımlardan en büyüğü de Horasan'da yaşanmıştır. Ancak Moğolların Horasan coğrafyasındaki yıkımlarının boyutları tartışma konusudur. Bu konuda kaynaklar birçok iddia öne sürmekte ve Moğol istilâsını farklı gerekçelerle ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz Moğolların Horasan'daki tutumunun bir strateji sonucu ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Aksi takdirde bu konudaki iddialar Moğol istilâsının gerekçelerini açıklama noktasında eksik kalacaktır. Hârezmşâh bakiyelerinin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik olan bu stratejide elbette bölgede birtakım yıkımlar meydana gelmiştir. Bu bağlamda Moğolların Horasan coğrafyasındaki yıkımları birçok nedene bağlandığı gibi temelde bir bütün halinde ele alınmamıştır. Dolayısıyla çalışmamızın ortaya çıkış noktası da bu eksiklikten ileri gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, Moğolların Horasan'da gerçekleştirdikleri yıkımların altında yatan sebepleri genel çerçevede tespit etmektir. Bu kapsamda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Moğolların Horasan coğrafyasında gerçekleştirdiği yıkımların altında Moğolların askerî strateji ve intikam duygusu, Horasan'ın stratejik konumu, Horasan halkının itaat etmemesi, bozkır taktiği ile Moğolların göçebe yaşamı ve Hârezmşâhların ihaneti gibi sebeplerin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Moğol İstilâsı, Cengiz Han, Horasan.

Some Findings On The Reasons For The Mongol Invasion: The Example Of Khurasan

Abstract

The Mongol invasion is perhaps one of the most discussed events in the Middle Ages. With this invasion movement that started under the leadership of Chinggis Khan, many residential areas either suffered significant damages or were destroyed entirely. The biggest of these destructions occurred in Khurasan. However, the extent of the Mongols' destruction in Khurasan geography is debated. Sources made many claims on this subject and presented the Mongol invasion with different justifications. It should not be forgotten that the Mongols' attitude in Khurasan was undoubtedly the result of a strategy. This strategy aimed to eliminate the remnants of Khwârazmshâh, but some destruction occurred in the region. This study aims to determine the underlying reasons for the destruction caused by the Mongols in Khurasan. In this context, as a qualitative research method, the document analysis method was used, was used. As a result of the research, it was determined that the reasons behind the destruction carried out by the Mongols in the Khurasan geography were the military strategy and sense of revenge of the Mongols, the strategic location of Khurasan, the disobedience of the people of Khurasan, the steppe tactics and the nomadic life of the Mongols, and the betrayal of the Khwârazmshâh.

Key words: Mongols, Mongol Invasion, Chinggis Khan, Khurasan.

¹*Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bayburt / Türkiye, kdurmusoglu@bayburt.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-5847-1209>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Durmuşoğlu K. (2024). Moğol İstilâsının Gerekçelerine Dair Bazı Tespitler: Horasan Örneği. *Küllüye*, 5(2), 347-365. DOI: [10.48139/aybukulluye.1406335](https://doi.org/10.48139/aybukulluye.1406335)

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
18 Aralık 2023	16 Temmuz 2024	Araştırma Makalesi	347-365
18 December 2023	16 Jul 2024	Research Article	

Extended Abstract

In the Middle Ages, the struggle of states to establish superiority over each other took place in different dimensions. While these were sometimes bloody and destructive, sometimes they were peaceful. The battle of the Mongols in the Khurasan geography attracts attention with its bloody and destructive dimensions. Their struggle with the Khwārazmshāh, one of the political actors of the period, brought about a significant change for Khurasan. When the information in the sources is examined, different reasons are put forward for the Mongol invasion of Khurasan. Due to their military strategy, the Mongols confusedly left the settlements they invaded during their subsequent campaigns. The aim was to break the resistance that might arise against them in the region and intimidate the area's people. The Mongols succeeded in this strategy, which they implemented in their subsequent campaigns by anticipating any threat from behind. Another notable reason for the destruction in the region is the Mongols' sense of revenge. It is seen that the Mongols carried out great destruction in the cities where members of the dynasty were killed. In the siege of Nīshāpūr and Bāmiyān, where Chinggis Khan's son-in-law and grandson were dead, the cities were destroyed with a sense of revenge. This shows the value the Mongols placed on the members of the dynasty and the horror they would inflict on them if they were harmed. Therefore, this attitude is an essential method of intimidation to prevent any harm to the members of the Mongol dynasty.

One of the reasons for the Mongol invasion of Khurasan was the region's strategic location. Considering the situation after the invasion of the region, they destroyed the cities in the north of Khurasan. The favorable climatic conditions of the region and the availability of sufficient pastures for Mongolian animals were effective in this. The Mongols also destroyed settlements such as Tūs, which resisted them, and Balkh, which they captured peacefully. For them, the punishment for the people of the region not obeying them is death. However, this situation sometimes occurred in submissive cities, showing that the Mongols acted with the idea that those who betrayed their ruler once could repeat this action. The steppe life of the Mongols also played an essential role in the invasion of the region. Due to the steppe life, the Mongols destroyed the cities to more easily get what they wanted from the settled agricultural societies, and it is seen that they went to extremes in this. The nomadic nature of the Mongols due to their steppe life also stands out in the destruction of cities. They acted in line with the needs of nomadic life. They wanted to expand the movement areas of their soldiers and obtain large pastures for their animals for their own needs. This shows that the Mongols were foreign to urban culture. The influence of the Khwārazmshāh on the Mongol invasion of Khurasan is also an issue that should not be ignored. They were the ones who led the Mongols towards the West. The Mongols, who took action to avenge their envoys, destroyed the Khurasan cities they passed through with the ambition of not being able to capture Muhammad Khwārazmshāh. In addition, Chinggis Khan's desire to prevent the remnants of Khwārazmshāh from gaining strength in Khurasan was also influential in the destruction of the region.

Although the reasons for the Mongol invasion were different, the main goal for the

Mongols was to capture the region. For this reason, they sometimes went to extremes to overcome the problems they encountered in the area. The destruction of some Khurasan cities is also due to this sentence. In conclusion, it should be stated that, whatever the reasons put forward by the sources, the Mongols' desire to advance towards the West and break the resistance in Khurasan was significantly compelling in the destruction in the region. This study aims to determine the underlying reasons for the devastation caused by the Mongols in Khurasan. In this context, document analysis, one of the qualitative research methods, was used.

Giriş

Moğollar, milâttan önce II. binyıldan itibaren Türk menşeli kabilelerin doğusunda yer almakta ve Tula Nehri'nin kaynakları her iki ırk arasında sınır kabul edilmektedir. Yani Moğollar, Tula Nehri'nin kaynaklarından Mançurya'nın batı ve güneybatısına kadar yayılım göstermiştir. Temuçin, 1206 yılında bütün bozkır hükümdarlarını tek bir bayrak altında toplamış ve Onon Irmağı kıyısında yapılan kurultay ile "Cengiz" ünvanı alarak *han* ilan edilmiştir. Böylece Cengiz Han bütün bozkır kavimlerinin en büyük hükümdarı olmuştur. Bu süreçten sonra Cengiz Han, 1218 yılına kadar Kırgız, Nayman, Merkit, Uygur ve Karahıtay topraklarını idaresi altına almayı başarmıştır (Özgüdenli 2020, s. 225). Karahıtay topraklarının alınmasından sonra Moğollar Hârezmşâhlarla komşu olmuştur. Ancak bu komşuluk 1218 yılında 450 kişilik Moğol kervanının Otrar'da öldürülmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Cengiz Han, Otrar'da yaşananlara karşılık vermek için ertesi yıl büyük bir orduyla batıya, Hârezmşâhlar üzerine sefere çıkmıştır. Bu seferle birlikte Moğolların batıdaki faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Moğollar önce Mâverâünnehir daha sonra da Ceyhun Nehri'ni geçerek Horasan şehirlerini istilâ etmiştir (Hartog, 1989, 98-114).

Horasan, tarihî ve geniş bir coğrafyayı kapsayan, günümüzde İran, Türkmenistan, Afganistan ve Özbekistan'a kadar uzanan bir bölgedir. Tarihsel olarak İslâm'ın yayılmasında önemli bir merkez olmuş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zengin kültürel mirası, ilim ve sanatta önemli katkılara sahne olmuş, büyük alimler, şairler ve düşünürler yetiştirmiştir. Dağlık alanları, verimli ovaları ve çeşitli iklim koşullarıyla dikkat çeken Horasan aynı zamanda İpek Yolu üzerinde önemli bir ticaret ve kültür merkezî olarak tarih boyunca büyük bir öneme sahip olmuştur (Çetin, 1998, s. 234-235). Dünya tarihindeki en büyük yağma ve tahrip hareketlerinden biri olan Moğol istilâsıyla² Müslüman toprakları Mâverâünnehir, İran, Irak ve Anadolu büyük zarar görmüştür (Özgüdenli, 2020, s. 225).³ Asya'nın daha önce görmediği büyüklükte bir yıkım hareketi olarak görülen⁴ Moğol istilâsından en büyük payı Horasan şehirleri almıştır.

İstilâ, bir ülkenin topraklarını silah gücüyle ele geçirmek anlamına gelmektedir

² Özdemir, Moğolları istilâyâ sevk eden sebepleri ele alırken, Moğolların seçilmiş millet inancı ve dünya devleti düşüncesi, İslâm âleminin zenginliği ve İslâm ülkelerinin davetkâr hâli üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Özdemir, 2018.

³ Barthold, sanıldığı gibi Moğol istilâsının, Moğol hanlarının istilâ ettiği coğrafyalara yerleşmedikleri için sonuçlarının ağır olmadığını ve Moğolların az sayıda askerle birlikte yanlarında idare ve imar işlerinde yardım edecek müşavirler getirdiği için istilânın sonuçları hafif atlatıldığını ifade etmektedir. Bkz. Barthold, 2012.

⁴ Bu yaklaşım için bkz. Morgan, 2016.

(Ayverdi, 2010, 579). Zeki V. Togan (1981, s. 116) Moğolların bu istilâsının büyüklüğünü “çekirgelerin aniden bir tarlayı istilâ etmesine” veya “semavî ve doğal afetlere” benzemektedir. Bu sebeple Timothy May (2012, 102) Moğolların dünya tarihindeki etkisine rağmen onların öncelikle “yıkımla” hatırlandıkları, bu bağlamda David Nicolle de (1990, 7) Asyalı göçebe Moğolların Çin, Müslüman ve Rus kaynakları tarafından “barbar” olarak nitelendirildiğini ve onların düşmanları tarafından “şehirlerin yıkıcıları” olarak tasvir edildiğini ifade etmektedir. Ancak Moğolların Horasan’da yaptıklarını kısaca “barbarlıkla” nitelendirmek bölgede yaşananları açıklama noktasında yanılığa sebep olabilir. Bu açıdan Moğolların Horasan’da izlediği bu politikayı, bölgede hâkimiyet kurabilmek için uyguladığı stratejinin bir sonucu olarak değerlendirmemiz daha doğru bir yaklaşım olacaktır.⁵

Horasan’daki Moğol istilâsının gerekçelerine dair literatür incelendiğinde konuyla doğrudan bağlantılı bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu konuyla alakalı bilgiler genelde Orta Çağ İslâm kaynaklarına dağınık bir şekilde yansımıştır. Bu hususta yaşı itibariyle döneme çağdaş olmasa da Cüveynî’nin *Târîh-i Cihânguşâ* adlı eseri dışında ayrını veren müellif yoktur.⁶ Moğol istilâsı ile ilgili bilgi veren Orta Çağ tarihçilerinden İbnü’l-Esîr’in *el-Kâmil fi’t-Tarih*’i, Cûzcânî’nin *Tabakât-ı Nâsirî* ve Nesevî’nin *Sîretu’s-Sultân Celâleddîn Mengübirî* adlı eserleri de bahsi geçen döneme çağdaştır. Ancak bu tarihçilerden hiçbiri Horasan’daki yıkımla ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir. Dolayısıyla da istilânın gerekçelerini açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Orta Çağ tarihçilerinden İbnü’l-Esîr, eseri *el-Kâmil fi’t-Tarih*’te Horasan’daki yıkımı kısaca bölgenin tamamen tahrip edildiği şeklinde aktarmaktadır (İbnü’l-Esîr, 12, 1987, s. 317). İbnü’l-Esîr burada istilâyla ilgili yaptığı genelleme ile o dönemdeki yaygın söylemi dile getirmektedir. Bu tutum diğer İslâm tarihçileri için de geçerlidir. Bunda en büyük etken bahsi geçen tarihçilerin Moğol istilâsı ile çağdaş olmalarına rağmen o sırada farklı coğrafyalarda yaşamalarıdır. Bu da çağdaş yazarlardaki olayların aktarımını tamamen duyduklarıyla sınırlandırmaktadır. İbnü’l-Esîr’in Moğol istilâsıyla ilgili yaklaşımının nedenini Memlûk tarih yazımında aramak gerekmektedir. Memlûk tarihçilerinin Bağdâd’ın istilâsı ile ilgili aktardıkları Moğol imajının da menfi anlamda oluşmasına neden olmuştur.⁷ Ancak İslâm kaynaklarındaki bu tür genel söylemler, Moğol istilâsının gerekçelerinin anlaşılması hususunda okuyucuyu zora sokmaktadır.

Öte yandan Moğol istilâsının gerekçelerine dair Batılı kaynaklarda daha net ve ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür.⁸ Fakat buradaki bilgiler de bir bütün halinde değil dağınık bir şekilde kaynaklara yansımıştır. Ayrıca Batılı kaynaklar Horasan’da yaşananların abartılı

⁵ Moğolların, diğer ulusları hâkimiyetleri altına almaya çalıştıklarında uyguladıkları yöntemlerin ele alındığı çalışma için bkz. Jackson, 2006; May, 2016.

⁶ Uyar, Cüveynî’nin Moğolların yıkımlarını ayrıntılı olarak vermesini, okuyucu bilgilendirmekten öte Moğolların gaddarlığına vurgu yapmak olduğunu ve bu yöntemle amaçlananın ise Moğol istilâsının karşı konulamazlığına dikkat çekmek olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Uyar, 2021.

⁷ Moğol imajının menfi anlamda meydana getirdiği imajın, Memlûk tarih yazımının neden olduğu yaklaşımın tezahürü olarak değerlendirildiği çalışma için bkz. Ayaz, 2011. Ayrıca May’in Moğol imajıyla ilgili bilimsel literatür ve popüler kültür üzerinden yaptığı değerlendirmesi için bkz. May, 2012.

⁸ Bu konudaki örnekler için bkz. Rachewiltz, 1973; Kaplonski, 2000; Jackson, 2013; Morgan, 2016; Manz, 2022.

olduğunun da altını çizmektedir. Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde bölgede yaşanan yıkımın abartıldığını ifade ederek yaşananları Moğol istilâsının doğal bir sonucu olarak görmektedir. Barthold'a göre;

“Şehirler zapt edilirken bazen bütün halk kılıçtan geçirilirdi ve ancak galiplerin kendileri için lazım olan sanatkârlar esir olarak bırakılırdı. Bu nev'i korkunç sahneleri görenler, tabii, memleketin yeniden imarı için binlerce sene lazım olacağını zannediyorlardı. İşte bu düşüncelere kapılan Avrupa âlimleri de Moğol hücumu ile Asya ve Şarki Avrupa'nın medeniyetlerine vurulan darbeye, bir zamanlar Hunların muhacereti sebebiyle Cenubî Avrupa'nın medenî hayatına vurulan darbeden daha çok ağır ve açtığı yaralara tedavisi imkânsız nazarıyla bakıyorlardı. Hakikatte ise bu Moğol istilâsının neticesi o kadar ağır olmadı. Bunun en birinci sebebi, fatihlerin bu memleketlere tamamıyla gelip yerleşmemeleridir. Moğol hanları, sayısı pek o kadar çok olmayan askerî kuvvetlerden başka, kendileriyle birlikte idare ve imar işlerinde yardım edecek medenî müşavirler de getirdiler. Moğollar tarafından alınan yerlerin tarihinde: Çin'de, İslâm dünyasında, Rusya'da XIII. asırdan sonra bundan önce mevcut olmayan bir siyasi istikrar görülmektedir”.
(Barthold, 2012, s. 80).

Horasan'daki Moğol istilâsıyla ilgili Rabban Bar Savma'nın elçilik notlarının anlatıldığı eserde ifade ettikleri de bu hususa dikkat çekici bir örnek olarak gösterilebilir. Savma, seyahati sırasında Horasan'a ulaştığında buranın büyük bir yıkım yaşadığını aktarsa da İranlı tarihçilerin bu yıkım konusunu çok fazla abarttıklarını ifade etmektedir. Ancak İranlı tarihçilerin ilk Moğol saldırılarına dair gözlemlerinin son derece yerinde olduğunun da altını çizmektedir (Rossabi, 2008, s. 58-59). Yine bu konuda benzer bir bilgiyi George Lane aktarmaktadır. O, Moğolların Horasan şehirlerini yıktığını ve sulama sistemlerini tahrip ettiklerini söyleyerek bölgedeki yıkıma dikkat çekmiştir. Ancak bölgedeki yıkımların abartıldığının da ayrıca altını çizmektedir (Lane, 2011, s. 248). Bütün bunlar Batılı kaynakların, İslâm kaynaklarına göre Horasan'daki Moğol istilâsının gerekçelerine dair daha doyurucu bilgi sunmaktadır.

Bu çalışma Moğolların, Horasan coğrafyasında yapmış oldukları yıkım faaliyetlerinin altında yatan sebeplerin tespit edilmesi noktasında önem arz etmektedir. İlgili literatür tarandığında Moğolların, Horasan'da yapmış oldukları yıkımlara ve bunun altında yatan sebeplere yönelik doğrudan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, belgesel bir taramayı ifade etmektedir. Bu yöntem belgelerin içeriğini, yapısını ve bağlamını anlamak için kullanılmıştır. Doküman analizi sürecinde belirli bir amaca yönelik olarak gerekli kaynakları bulma, toplama, kaynakları okuma, not alma ve değerlendirme işlemleri yer almaktadır (Sak vd., 2021, s. 230).

Moğol İstilâsının Horasan Şehirlerindeki Tahribat ve Yıkımı

Horasan'da gerçekleşen yıkım ve tahribatın tamamıyla ilgili elde yeterince bilgi

mevcut değilse de yaşananlara dair bazı bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır. Horasan şehirlerindeki yıkıma dair ilk yıkım Cengiz Han tarafından görevlendirilen Cebe ve Sübetey'in Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh'ı takibi sırasında gerçekleşmiştir. Cebe ve Sübetey'in komutasındaki Moğol ordularının Muhammed Hârezmşâh'ı takibi Horasan coğrafyasını alt üst etmiştir (Boyle, 1968, s. 309). Moğol orduları Horasan üzerinden Irâk-ı 'Acem ve Azerbaycan'a geçtiklerinde geride harabe hâlde bir ülke bırakmıştır (Özgüdenli, 2005, s. 225-226).

Horasan şehirlerindeki yıkıma dair hem dönemin çağdaş tarih kitapları hem de edebî kaynakları⁹ bilgi vermektedir. Bu yıkıma dair en ayrıntılı bilgileri Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-güşa* adlı eseri aktarmaktadır. Buna göre Horasan coğrafyasındaki ilk yıkımın Herât'a bağlı Zâve'de olduğu tespit edilebilmektedir (Cüveynî, 1, 1329, s. 113; Mîrhând, 8, 1380, s. 3852). Zâve'de yaşanan bu durumdan iki farklı sonuca ulaşmak mümkündür. Öncelikle Moğolların ilk hedefi Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh'ı ele geçirmek olduğu için bölgede iâşeleri karşılanmamış olsa bile şehre herhangi bir zarar vermemiştir. Ancak Zâve halkı, Moğolların hisarı aşamadığı için gittiklerini düşünmüştür (Sâbitî, 2525, s. 183). Buradaki bir diğer önemli durum ise Zâve'de olduğu gibi şehir halkının tahribat ve yıkımı kendi üzerlerine çekmeleridir. Kendileriyle alay edilmesini büyük bir hakaret olarak gören Cebe ve Sübetey'in geri dönerek şehri tahrip etmeleri de bunu göstermektedir.

Moğollar kendilerine karşı çıkanları ve teslim olmayarak direnen boyları şehirleriyle birlikte ortadan kaldırmıştır (Benâketî, 1348, s. 368; Kafalı, 1993, s. 368). Ancak Moğollar direnmeden teslim olan şehirleri de yıktıkları gibi buradaki insanları da katletmişlerdi. Cebe, Nîşâbûr yolundan Cüveyn'e ve Mâzenderân'a uzanan güzergâhta ilerlerken Sübetey ise Cam yolundan Tûs, İsfârâyın ve Dâmgân'a geçmiştir. Onlar güzergâhları üzerinde kendilerine itaat eden şehirlere dokunmamış (Cüveynî, 1, 1329, s. 114-115; Hartog, 2003, s. 105-106) ancak Tûs gibi direnen şehirlerde büyük tahribatlar gerçekleştirerek ele geçirmiştir. Tûs hem Sübetey tarafından hem de ilerleyen dönemde Toluy tarafından tahrip edilmiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 115; Minorsky, 1988, s. 127; Kurtuluş, 2012, s. 432). Ayrıca Sübetey, Râdekân ve çevresindeki otlakların doğal güzelliğinden dolayı buraya da zarar vermemiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 115). Bütün bu kayıtlar Moğolların, Horasan şehirlerinde farklı uygulamalar gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Moğolların, kendilerine itaat eden şehirlere herhangi bir zarar vermediği daha önce ifade edilmiş olsa da Cüveynî'deki bir kayıttan Moğolların zaman zaman itaat eden şehirlerde de yıkım ve tahribat gerçekleştirdiği tespit edilebilmektedir. Bu duruma Cengiz Han'ın Belh'i ele geçirmesinden sonra yaşananlar örnek gösterilebilir. Şehir ileri gelenleri Cengiz Han'ı hediyelerle karşılayıp itaat ettiklerini bildirmiştir. Ancak Cengiz Han, Sultan Celâlüddîn'in Belh'teki etkinliğini göz önüne alarak bunun bir aldatma olabileceğini düşünmüş ve şehrin yıkım emrini vermiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 103). Mîrhând'ın kentsel

⁹ Moğol istilâsıyla ilgili edebî kaynaklarda, Horasan'ın yerle bir edildiği ve insanların kılıçtan geçirildiği şeklinde genel bir aktarımın olduğunu söylenebilir. Bu eserler daha çok ilmi ve edebî hayata verilen zararı ele almışlardır. Ancak bu edebî eserlerden de sadece Safâ'nın eseri Moğol istilâsı ve sonuçlarıyla ilgili detaylı bilgi vermektedir. Bkz. Numânî, 1343; Nefisî, 1363; Safâ, 1369; Şafak, 1352.

tasvirine bakılırsa Belh, Moğol tahribatına uğramadan önce gayet mamur bir yerleşim yeri idi. Şehirde 1200 mescit ve hamamdan oluşan sağlam binalar bulunuyordu. Moğol yıkımının ardından burada neredeyse sağlam bir yapı kalmamıştı (Mîrhând, 8, 1380, s. 3866).

Belh'te yaşanan yıkıma dönemin seyyahları da dikkat çekmektedir. Venedikli Marco Polo, Horasan'ın en geniş ve en güzel şehri olarak nitelediği Belh'in Moğollar tarafından sık sık tahrip edildiğini ve şehrin harabeye döndüğünü aktarmaktadır (Polo, 2019, s. 108). 14. yüzyılın ortalarına doğru bölgeyi ziyaret eden İbn Battûta da geniş bir alana yayılan şehrin temellerinden yıkılmış olduğunu, ancak mescit ve medreselerinin kalıntılarının hâlâ ayakta olduğunu gözlemlemiştir (İbn Battûta, 2004, s. 356).¹⁰ Dolayısıyla İbn Battûta'nın aktardıklarından yola çıkarak Belh'in İlhanlı Devleti zamanında da yeterince imar edilmediği ve harabe hâlde olduğu ortaya çıkmaktadır.¹¹ Esasen Belh'te yaşananlar bize Cengiz Han'ın kararlılığını ve caydırıcılığını göstermesi açısından da önemli bir örnektir. Cengiz Han'ın sulhen ele geçirdiği bir şehirde dahi bu denli yıkım gerçekleştirmiş olması Horasan'ın diğer şehirlerindeki Moğol algısını şekillendirmesi açısından bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Horasan şehirlerinde Cengiz Han'ın generalleriyle başlayan istilâ hareketi, en küçük oğlu Toluy'un eliyle çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Cengiz Han, Belh'in ele geçirilmesinden sonra Toluy'u Horasan'ın diğer şehirlerini ele geçirmesi için görevlendirmiştir. Cengiz Han oğlu Toluy'a “*sevgili oğlum, seni Müslümanların şehirlerini fethetmek ve her şeyi yakman için 80.000 atlı ile Horasan'a göndereceğim,*” diyerek onu gece baskınlarıyla meşhur olan Horasan halkına güvenmemesi konusunda da uyarmıştır (Herevî, 1943, s. 50-51.) Toluy, babasından aldığı emirle harekete geçmiş ve o dönemde Horasan'ın mamur şehirlerinden biri olan Merv'e yönelmiştir.¹² O, güzergâhı üzerindeki yerlerden topladığı 70.000 kişilik ordusuyla 1 Muharrem 618/25 Şubat 1221 tarihinde Merv'in Firuzî Kapısı'na ulaşmıştır. Toluy'un öncü birliklerinin kale kapılarından şehre girmesinden sonra şehrin yöneticisi Mucirü'l Mülk Şerefüddîn teslim olmaktan başka çaresi olmadığını anlamıştır. Bunun üzerine Şerefüddîn, Moğollara boyun eğdiğini şehrin ileri gelenleriyle Toluy'a bildirmiştir. Toluy bu teklifi kabul ederek şehirden istediklerini aldıktan sonra şehri yerle bir etmiştir.¹³ İbnü'l-Esîr, şehrin ateşe verildiğini hatta Sultan Sencer türbesinin dahi yakıldığını aktarır (İbnü'l-Esîr, 12, 1987, s. 352). Ayrıca şehirdeki cami ve medrese, han, hamam ve kütüphane gibi yapılar da yıkılmıştır (Özgüdenli, 2006, s. 502; Eyice, 1993, s. 66; Özgüdenli, Sayan, 2004, s. 224). Merv'in ileri gelenlerinin Moğollara itaat etmesine rağmen bölgede yıkım gerçekleşmiştir. Leo de Hartog, bu durumu Merv'in daha çabuk ele geçirilebilmesi için Toluy'un bir stratejisi olarak değerlendirmektedir (Hartog, 2003, s. 110).

¹⁰ Mirbabaev, 1220'lerde Moğolların Belh'i ele geçirmeden önce şehirde 400 medresenin olduğunu aktarır. Bkz. Mirbabaev, 2000.

¹¹ Belh şehrinin 1221'de Cengiz Han tarafından yıkıldıktan sonra yaklaşık yüzyıl boyunca harabe hâlde kaldığı ifade edilmektedir. Bkz. Yazıcı, 1992.

¹² Bu dönemde Horasan'ın birçok şehrinde olduğu gibi özellikle de Merv halkının nimetlerinin bolluğundan kendilerini herkesten üstün gördükleri aktarılmaktadır. Bkz. Ebûlgazi Bahadır Han, 2020.

¹³ Toluy'un Merv'e harekâtı ve bu sırada şehirde yaşananların ayrıntıları için bkz. Cüveynî, 1, 1329; Mîrhând, 8, 1380.

Toluy, Merv'den sonra bir diğer Horasan şehri Nişâbûr'a yönelmiştir. Şehir Safer-Rebûlevvel 617/1220 Mayıs ayında Cebe ve Sübetey'e direnmeden teslim olmuş ve şehirde herhangi bir yıkım gerçekleşmemiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 114). Ancak Toluy döneminde şehir büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Bu yıkımda Nişâbûrluların Ramazan-Şevval 617/1220 Kasım ayında Cengiz Han'ın damadı Togaçar Noyan'ı öldürmeleri etkili olmuştur (Herevî, 1943, s. 58; Sâbitî, 2525, s. 187; Barthold, 1984, s. 99). Bu yüzden Nişâbûr'un ele geçirilmesi bir intikam seferine dönüşmüştür. Şîrîn Beyânî, özellikle burada Togaçar Noyan'ın eşinin rolü üzerinde durmaktadır. Kadınların kin tutmada ve intikam almada erkeklerden aşağı olmadığını ifade ederek Cengiz Han'ın kızının bizzat Nişâbûr'un yıkımını yönettiğini aktarmaktadır (Beyânî, 2018, s. 83).¹⁴

Toluy'un öncülüğünde 12 Safer 618/7 Nisan 1221 tarihinde başlayan savaşta Moğollar Nişâbûr'a girmeyi başarmıştır. Toluy şehri ele geçirdikten sonra Togaçar'ın öcünü almak için şehrin tarım yapılacak duruma getirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Nişâbûr tamamen yıkılmış, evler ve saraylar yerle bir edilmiştir. Cüveynî bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Mamur evlerin yerlerinde taş toprak yığınları ve enkaz kümeleri kaldı. Gül bahçeleri yangın yerine döndü ve her yer kupkuru oldu"* (Cüveynî, 1, 1329, s. 140; İsfizârî, 1, 1338, s. 257; Mîrhând, 8, 1380, s. 3878). Yine Cûzcânî'nin de Nişâbûr'daki yıkımla ilgili aktardıkları bir hayli dikkat çekicidir: *"Cengiz Han'ın damadı o mevzide öldürüldüğünden, intikamını almak için şehrin tüm halkını şehit ve şehri harap etti. Şehrin duvarlarını yıkıp, şehirdeki yapılardan hiçbir iz kalmaması için çift öküzü ile şehri sürdü"* (Cûzcânî, 2016, s. 72). Nesevî, *Sîretu's-Sultân Celâleddîn Mengübirî* adlı eserinde Horasan'ın baştan sona tahrip edildiğini ve Nişâbûr'un yirmiden fazla şehrinin harap edildiğini aktarmaktadır (Nesevî, 1366, s. 54-55). Nesevî'nin Moğol istilâsıyla ilgili Nişâbûr dışındaki Horasan şehirleriyle ilgili ayrıntı vermemesi dikkat çekicidir. Sâbitî de Nişâbûr'un yıkımıyla ilgili Cûzcânî ile benzer ifadeleri kullansa da ondan farklı olarak Nişâbûr'daki bütün yapıların yıkıldıktan sonra şehrin sular altında bırakıldığını ifade etmektedir (Sâbitî, 2525, s. 188; Melville, 1980, s. 109). Nişâbûr'a bağlı Beyhak da 617-618/1221 yılındaki yıkımdan payına düşeni almıştır. Hatta şehir yıkımdan sonra bir süre boş kalmış, daha sonra ise burası Sebzevâr olarak anılmıştır (Konukçu, 1992, s. 58; Haig, 2001, s. 299). Asırlar boyu kültür ve medeniyetin merkezi olan birçok âlim yetiştiren kadim Nişâbûr şehri Moğol istilâsıyla beraber adeta bir ölü şehre dönmüştür. Sâbitî bu duruma dikkat çekerek Nişâbûr'daki büyük yapıların, medreselerin ilim kapılarının sonsuza kadar ortadan kalktığını ifade etmektedir (Sâbitî, 2525, s. 189).

Toluy Nişâbûr'daki yıkımdan sonra Horasan'ın dört büyük şehriden biri olan Herât'a yönelmiştir. Ancak Herât'ın teslim olması sebebiyle şehirde herhangi bir yıkım yaşanmamıştır (Barthold, 1984, s. 53; Togan, 1987, s. 431). Böylece Toluy, babasının kendisine verdiği görevi üç aydan kısa bir sürede tamamlayarak her kasabası bir şehir mahiyetinde olan Horasan şehirlerini yerle bir etmiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 118-119). Hartog, Horasan'da İslâm uygarlığının bir zaferi olarak ortaya konan her şeyin Moğollar tarafından sonsuza dek yıkıldığına dikkat çekmektedir (Hartog, 2003, s. 111).

¹⁴ Cengiz Han'ın hangi kızının Nişâbûr'daki yıkımda etkili olduğu kaynaklar tarafından belirtilmemiştir. Moğollarda kadının savaşlardaki rolü için bkz. Nicola, 2011.

Toluy'un Horasan'ı istilâ ettiği sırada babası Cengiz Han, Moğolların daha önce kuşatıp alamadığı ve büyük bir direnişle karşılaştığı Tâlekân'daki Nasrkûh Kalesi'ni almak için bizzat kendisi Belh ve Tâlekân arasındaki bozkıra yerleşmiştir. Ardından buradan harekâta başlayan Cengiz Han, kaleyi ele geçirmiştir (Cûzcânî, 2016, s. 66-67).¹⁵ Kaleyi aldıktan sonra Tâlekân'daki kaleleri, surları, evleri ve sarayları yerle bir etmiştir. Tâlekân'ın ele geçirilmesinde önemli bir etken de 1221 yazında (Hartog, 2003, s. 111) Horasan'dan güçlü bir orduyla dönen Toluy olmuştur (Cüveynî, 1, 1329, s. 105; Mîrhând, 8, 1380, s. 3867).

Cengiz Han, oğlu Toluy'un Nişâbûr'daki yıkımına benzer bir durumu Belh'e bağlı Bâmiyân'da gerçekleştirecektir. Bâmiyân halkı teslim olmayı reddedince Cengiz Han şehri kuşatmıştır. Bu sırada kaynakların Cengiz Han'ın en sevdiği torunu olarak bahsettiği Çağatay'ın oğlunun kuşatma sırasında ölmesi nedeniyle Cengiz Han, şehirde tek bir canlının dahi kalmasını istememiştir. Hatta Bâmiyân'da şehir kurulmasını ve insanların buraya yerleşmesini yasaklamış, buraya lanetli şehir manasına gelen *Mâvû Bâliğ* adını vermiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 105). Fasîh-i Hâfî, Cengiz Han'ın Bâmiyân'ı yerle bir ettikten sonra şehri sular altında bıraktığını ifade etmektedir (Fasîh-i Hâfî, 2, 1341, s. 293).¹⁶ İlhanlı dönemi coğrafyacılarından Hamdullâh Mustevfi'nin de Bâmiyân'ın harabe hâlde olduğunu söylemesi şehrin İlhanlılar tarafından da imar edilmediğini ortaya koymaktadır (Kazvîni, 1362, s. 155). Bâmiyân'a yerleşim ve şehir kurma yasağı çok sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Cengiz Han'ın torununun öldürülmesinden 700 yıl sonra bile Bâmiyân'ın hâlâ bir hayalet şehir olduğu aktarılmaktadır (Hartog, 2003, s. 112-113).

Horasan'daki yıkımın devam ettiği sırada Sultan Celâlüddîn, Gazne taraflarında topladığı orduyla Tekeçük ve Şigi Kutuhu önderliğindeki Moğol ordularını iki defa yenmiştir.¹⁷ Bu galibiyetler Horasan halkını Moğollara karşı cesaretlendirmiştir. Bu cesaretle Celâlüddîn'e bağlı askerler, Moğolların Horasan şehirlerine atadıkları *şihne* ve valileri öldürmeye başlamıştır (Cûzcânî, 2016, s. 79). Bunun üzerine Cengiz Han, Horasan şehirlerinde Moğollara yapılanlara karşılık vermek için bir kez daha Horasan şehirlerine saldırı emri vermiştir. Bu saldırılardan ilk nasibini alan Herât olmuştur. Moğol komutanı Elçigidey tarafından Herât, 618-619/1222 yılında harap edilmiş (Barthold, 1984, s. 53; Hartog, 2003, s. 113) ve ateşe verilmiştir (İbnü'l-Esîr, 12, 1987, s. 353). Hândmîr yedi gün boyunca Herât'ı yakıp yıkan askerlerin bütün şehri harap ettiğini kaydetmektedir (Hândmîr, 3, 1333, s. 44; Fasîh-i Hâfî, 2, 1341, s. 294-295).¹⁸ Herât'taki bu yıkımdan sonra şehir 1222-1237 yılları arasında on beş yıl boyunca harap bir hâlde kalmıştır (İsfizârî, 2, 1338, s. 71). Daha sonra Merv şehrindeki saraylar, evler ve ibadethanelerin çoğu Turbay'ın eliyle tahrip edilmiştir (Cüveynî, 1, 1329, s. 130-131). Muhtemelen Herât ve Merv dışındaki Belh de bu yıkımdan payına düşeni almıştır (Hartog, 2003, s. 114). Kısacası Cengiz Han'ın emriyle

¹⁵ İbnü'l-Esîr, Moğolların kaleyi altı ay boyunca gece-gündüz kuşatma altında tutmasına rağmen ele geçiremediğini aktarır. Bkz. İbnü'l-Esîr, 12, 1987.

¹⁶ Moğollar, istilâ sırasında şehirleri ele geçirirken zaman zaman su yönlerini şehirlere doğru çevirerek orayı sular altında bırakmak suretiyle ele geçirmişlerdir. Bunun bir örneğini Quentin, İsfahan'ın ele geçirilmesi sırasında yaşandığını aktarmıştır. Bkz. Quentin, 2006.

¹⁷ Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Cüveynî, 2, 1329.

¹⁸ Togan, tüm Herât şehrinin yıkıldığına dair rivayetlerin doğru olmadığını öne sürmektedir. Bkz. Togan, 1987.

Moğol hamiyeti altına girmeyi reddeden Âbıverd, Nesâ, Yazır, Tûs, Câcerm, Cüveyn, Hâf, Sencân ve Serahs gibi şehirler Moğollar tarafından yerle bir edilmiş ve Herât'tan Sicistân'a kadar olan bu mamur yerler birer harabeye dönüştürülmüştür. (Cüveynî, 1, 1329, s. 118). Horasan'da yaşanan yıkımın büyüklüğünü göstermesi açısından Cüveynî'nin aktardıkları önemlidir. Cüveynî, Horasan'daki her şehir ve köyün birkaç kere yıkıldığını göz önüne alarak Horasan'ın yıllarca bu tahribatın izlerini taşıdığını ve kendi döneminde de bu durumun değişmediğini ifade etmektedir (Cüveynî, 1, 1329, s. 75). Yine Batılı kaynaklar tarafından Horasan'daki yıkımın diğer bölgelere göre daha büyük olduğu ifade edilmektedir (Morgan, 2016, s. 59; Morgan, 2018, s. 47).

Moğolların Horasan'da Yaptıkları Yıkımın Gerekçelerine Dair Bazı Tespitler

Askerî Strateji

Moğolların Horasan'da gerçekleştirdikleri yıkımla ilgili olarak David Morgan (2016, s. 59) bunun bir askerî strateji olduğu üzerinde durmakta ve Toluy'un Horasan şehirlerindeki tahribatını bu stratejinin bir sonucu olarak ifade etmektedir. Eğer Moğolların bu denli büyük yıkımları daha büyük yıkımları engellemek için yaptığına inanacak olursak (Kaplonski, 2000, s. 257), burada temelde amaçlanan bölge halkının direnişini kırmak olduğu görülür. Böylece bölgede direnebilecek nüfus kalmayacak, hayatta kalanlar ise sindirilmiş olacaktır (Petrushevsky, 1968, s. 484).

Moğolların Horasan'da uyguladıkları bu askerî tutuma “tsunami stratejisi”¹⁹ adı verilmektedir. Bu stratejiyle sınır bölgeleri harap edilerek sonraki fethiler için bölgenin karışıklık içinde bırakılması hedeflenmiştir (Manz, 2022, s. 199). Bu sayede Moğollar ele geçirdikleri bölgelerde az sayıda kuvvet bırakarak yollarına devam etmiş ve Horasan şehirlerinin yeniden toparlanmasına fırsat vermemiştir.²⁰

İntikam Duygusu

Moğolların Horasan yıkımlarında ön plana çıkan bir diğer gerekçe ise intikam duygusu olmuştur. Moğol elçilerinin öldürülmesi ile başlayan süreçte Cengiz Han'ın yürüttüğü istilâ hareketinin, hanedana mensup kişilerin öldürüldüğü şehirlerde çok daha farklı boyutlara ulaştığı kaynaklarda görülmektedir. Moğollar intikam hırsıyla ele geçirdiği Horasan şehirlerinde çok daha büyük yıkımlar gerçekleştirmiştir. Bunun en güzel örneği yukarıda ayrıntılarıyla ele aldığımız Nişâbûr ve Bâmiyân şehirlerinde yaşananlardır. Moğol toplum yapısındaki intikamın önemi düşünüldüğünde Horasan şehirlerinde yaşanan yıkımlar daha rahat anlaşılabilecektir. Zira Cengiz Han'ın babasını öldüren Tatarlara karşı yaptıklarını da bir intikam hırsı ile gerçekleştirdiği unutulmamalıdır (Jackson, 2017, s. 71).

Stratejik Konum

Moğollar genelde gittikleri her şehirde manzarayı değiştirmiştir. Ancak bu noktada dikkat çeken husus, istilânın daha çok Horasan şehirlerinde olmasıdır. İran'ın güneyindeki Fârs ve Kirmân gibi eyaletler bu istilâ hareketinden etkilenmemiştir. Bu durum güneydeki

¹⁹ Moğol fetihlerindeki “tsunami stratejisi”nin incelendiği çalışma için bkz. May, 2015.

²⁰ Moğolların bu askerî stratejisiyle ilgili bkz. Uyar, 2020.

İran şehirlerinin kendi istekleriyle Moğol hâkimiyetine girmeleriyle açıklanmaktadır (Wilber, 1955, s. 4; Cezar, 1977, s. 416).²¹ Yine güneydeki şehirlerin sıcak ve yetersiz otlaklara sahip olmasından dolayı istilâdan kurtulmuş olmaları üzerinde de durulmaktadır. (Morgan, 2007, s. 72). Öte yanda Moğollar ile güneydeki İran şehirleri arasında bir çıkar ilişkisi olabileceği akla gelmekte ve bunun altında da Basra Körfezi üzerinden yapılan ticaret ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Horasan'ın güneyinin kuzeye göre stratejik açıdan daha önemli olduğuna vurgu yapılarak bölgedeki ticaret ön planda tutulmaktadır (Melville, 2003, s. 45-46).

Horasan Halkının İtaat Etmemesi

Horasan'da Cebe ve Sübetey ile başlayan istilâ hareketinin dikkat çeken başka bir noktası da Moğolların kendilerine boyun eğen, direnen ve doğal güzelliklerini beğendikleri şehirlerde farklı tutumlar göstermesidir. Cengiz yasasına göre Moğollar kendilerine boyun eğmeyen hiçbir devletle barış yapmazlardı.²² Onların tercihi şehirlerin yöneticilerine egemenliklerini kabul ettirerek *vasal* olarak kendilerine bağlamaktır (Marshall, 1996, s. 21). Moğolların barıştan önce karşısındakini kendilerine boyun eğmeye davet ettiklerine dikkat çekilmektedir (Abû'l-Farac, 2, 1999, s. 478). Moğollara karşı boyun eğmeme ya da itaat etmeme, sadece imparatora karşı işlenmiş bir suç değil, aynı zamanda Tanrı'nın hükmüne²³ karşı gelindiği için cezalandırılması gereken bir davranıştır. Bu bağlamda Horasan coğrafyasında yaşanan yıkım ve katliamlar, yukarıda bahsi geçen itaatsizliğin (Rachewiltz, 1973, s. 25) ve Horasan şehirlerindeki direnişin bir sonucu olarak gösterilmektedir (Manz, 2022, s. 199).

Bozkır Taktiği

Moğolların Horasan'daki yıkımları, eski bir bozkır taktiği olarak da verilmektedir. Ancak Moğolların bu taktiği, uygulamada aşırıya kaçtıklarının da altı çizilmektedir (Barfield, 1992, s. 203). Bu hususta Moğolların yıkımı, göçebelerin tarım toplumlarından istediklerini en iyi şekilde nasıl elde edebileceklerine dair “bozkır bilgeliğine” bağlanmaktadır (Fletcher, 1986, s. 43). Zira şehirlerin tahrip edilerek alınması durumu Oğuzlarda da karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Cengiz Han'ın soyunun “ecdat çerçevesi” şeklinde

²¹ İran'ın güneyindeki yerel hanedanlar, Moğollara kendi istekleriyle boyun eğmişlerdir. Fars ve Kirmân, Moğollar tarafından yağmalanmamıştır. Yine Şiraz ve Salgûrlular Moğol istilâsından yara almadan çıkmıştır. Bkz. Barthold, 2012. Melville güneydeki şehirlerin bağlılığının ilk başlarda hayali bir bağlılık olduğuna vurgu yaparak, Horasan'ın güneyinin tam anlamıyla bağlanmasının Hülegü'nün Bağdâd'ı ele geçirmesinden sonra olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Melville, 2003.

²² Moğollar kendilerine boyun eğen kavimlere karşı ileri sürdükleri şartlar şunlardır: Her istendiğinde Moğollarla birlikte, her türlü düşmana karşı savaşta asker göndereceklerdir. Mal, mülk ve insan sayısının onda birini Moğollara vermek mecburiyetindedirler. Bkz. Carpinili, 2022; Quentin, 2006

²³ Eski Türklerde olduğu gibi, Moğollarda da hâkimiyetin kaynağı tanrısaldir. Onlar, yeryüzünü yaratan tek bir Tanrı'ya inanırlardı. Öte yandan yeryüzünde meydana gelen bütün hadiseleri de doğrudan Tanrı'ya bağlamışlardı. Bu bağlamda Moğollar, yeryüzünü yönetme yetkisinin Tanrı tarafından Cengiz Han'a ve onun nesline verildiğine inanmaktadırlar. Moğol ve İlhanlı dönemindeki hükümlerlik anlayışının Tanrısal ve cihanşumulluk üzerinden incelendiği çalışma için bkz. Özgüdenli, 2018.

²⁴ Oğuzlar, Derbend ele geçirmek için Kara Sülük'ün babasının tavsiyesiyle bölgedeki bütün vilayetleri tahrip edip yağma ve talan etmişleridir. Böylece Derbend'i ele geçiren Oğuzlar yıkım ve tahrip stratejini başarıyla kullanmışlardır. Bkz. Togan, 1982; Gündüz, 2017.

Oğuz şeceresine dayandırıldığı (Kafesoğlu, 1954, s. 129)²⁵ düşünüldüğünde şehirlerin ele geçirilmesinde de aynı geleneğin devam ettirilmek istendiği açıktır.

Göçebe Yaşam

Horasan'daki Moğol istilâsının yıkıcı etkisiyle ilgili olarak dikkat çeken bir diğer husus Moğolların göçebe bir toplum olmalarıdır. Göçebe hayatın getirmiş olduğu anlayış Moğolların bölgedeki yıkımında etkili olmuştur. Yani Moğolların şehir kültürüne yabancı olmaları istilânın sebepleri arasında gösterilmektedir (Grousset, 2018, s. 282). Bu bağlamda Moğolların Horasan'daki yıkımının gerekçesini ortaya koymaya çalışan İslâm âlimi Abdüllatîf el-Bağdâdî de Horasan'da yaşananların Moğolların herhangi bir zenginlik elde etmek için değil de dünyayı çorak bir araziye dönüştürmek istemelerinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Jackson, 2013, s. 106).

Moğolların göçebeliliğine bağlanan Horasan'daki bu yıkımlar dönemin seyyahları tarafından da dile getirilmektedir. Moğolların şehirlere ve dolayısıyla yerleşik kültüre karşı takındığı tutumu göstermesi açısından 13. yüzyıl seyyahlarından Dominikan keşişi Ricoldus'un aktardıkları son derece önemlidir. Ricoldus, Moğollar "(...) önlerine çıkan şehirlerden, yapılardan ve evlerden nefret eder gibi görünürler. Bu yüzden karşularına çıkan tüm şehirleri, kaleleri, yerleşim yerlerini ve binaları yok ederler" (Ricoldus, 2018, s. 44). Moğolların göçebeliliğine bağlanan yıkımlarla ilgili Mustafa Uyar'ın tespiti de bir hayli önemlidir. O, Moğolların şehirleri tahrip etmesiyle ilgili olarak göçebeliliğin getirmiş olduğu iki stratejik nedene dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi binaların atlı göçebelerin hareketlerini, ikincisi ise yerleşik toplumlara ait konut ve tarım arazilerinin hayvanların otlaklarını sınırlandırmasıdır (Uyar, 2017, s. 44).

Öte yandan Rus şarkiyatçı Barthold, göçebelik üzerinden farklı bir yaklaşım öne sürmektedir. Barthold, Avrupalı müelliflerin sadece yerleşik kültürün zarar gördüğü şeklindeki yaklaşımlarını eleştirmektedir. Barthold'a göre göçebeler siyasî birliğini uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra elde etmişlerdir. Bu sebeple Cengiz Han'ın ordusu tarafından bozkır halkının mı, yoksa yerleşik toplumların mı daha büyük zarar gördüğü tespitinin güç olduğunu savunmaktadır. Sonuçta Moğol istilâsının göçebelere kazanç, yerleşik halka sadece zarar getirdiğini ispat etmenin de zor olduğunu iddia etmektedir. Bunu da Selçukluların bütün bir kavim şeklinde göç etmesine rağmen Moğolların büyük çoğunluğunun merkez Karakorum'da kaldığını söyleyerek desteklemektedir (Barthold, 2017, s. 136). Bu noktada Selçukluların Horasan'a göç etmelerine rağmen Moğol dönemindeki gibi bir yıkımın neden yaşanmadığı sorusu akla gelebilir. Zira Selçukluların bölgeye gelişi Moğollar gibi hızlı olmamıştır. Öte yandan bir başka önemli husus ise din faktörüdür. Selçuklular bölgeye gelmeden önce Müslüman olmaya başlamıştı. Ancak

²⁵ Cengiz Han'ın ve yanındakilerinin Asya bozkırlarında başarı elde edebilmesi için Türkleri yanlarına almaları gerekiyordu. Binlerce yıldır bir arada yaşayan Türkler ve Moğolları kaynaştırmak için Türklerle Moğolların benzerliğinin ortaya konduğu, Cengiz Han'ın Oğuz şeceresine dayandırılması gibi destanlar yazıldı. Zira bu durum ciddi bir siyasî yapıya kavuşmamış olan Moğollar için en tutarlı yol olarak görünmektedir. Bunun üzerine tüm Asya'daki Türk ve Moğolların benimseyeceği bir Cengiz soy kütüğü hazırlanması için, Türklerden dinledikleri destanları ve hikâyeleri kendilerine uyarlamışlardır. Bu konudaki ayrıntılar ve Cengiz Han'ın soyunun incelendiği çalışma için bkz. Gömeç, 2018.

Moğolların intikam alma düşüncesiyle bölgeden hızlı geçişi ve İran gibi bir tarım ve şehir toplumunun yaşam koşullarına uyum sağlamada zorlanmaları, bölgede yaşanan yıkımın gerekçelerini de açıklamaya yardımcı olmaktadır (Morgan, 2018, s. 49).

Hârezmşâhların İhaneti

Moğolların Horasan'daki yıkımlarıyla ilgili kaynaklardaki yaygın genellemelerin aksine Cengiz Han'ın Horasan şehirlerinde yıkım istemediğine dair birtakım bilgiler mevcuttur. Bu konuda başta Müslüman tarihçilerden İbnü'l-Esîr'in ve Cûzcânî'nin aktardıkları önem arz etmektedir. İbnü'l-Esîr, Moğolların Alâüddîn Muhammed'in peşine giderken geçtikleri yerlerde kimseye saldırmadığını ve herhangi bir yağma gerçekleştirmediklerini aktarmaktadır (İbnü'l-Esîr, 12, 1987, s. 328). Cüveynî gibi Moğol istilâsını Allah'ın bir takdiri olarak gören Cûzcânî de (Uyar, 2021, s. 123), Cengiz Han'ın İran coğrafyasına çekilen Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh'ı yakalamaları için gönderdiği Cebe ve Sübetey'e Horasan şehirlerine zarar vermemesini söylediğini ifade etmektedir. Bu durumu destekler nitelikteki tutum Nîşâbü'r'da ortaya çıkmıştır. Cûzcânî, Nîşâbü'r'da Cengiz Han'ın damadının öldürülmesine rağmen şehre zarar verilmediğini aktarmaktadır (Cûzcânî, 2016, s. 58-59). Bu örnek hem İbnü'l-Esîr'in yaptığı genellemeyle hem de daha sonra gerçekleşen olaylarla çelişse de Horasan'daki yıkımın en büyük sebebi olarak Hârezmşâhları işaret etmektedir.

Cengiz Han'ın topyekûn bir savaşla Horasan şehirlerinde büyük yıkımlar gerçekleştirmesi kuvvetle muhtemel Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh'ın ele geçirilememesi ve bundan güç alan Hârezmşâhların oğul Celâlüddîn öncülüğünde Moğolları zaman zaman Horasan şehirlerinde yenmelerinden kaynaklanan öfkenin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Yine Cûzcânî'nin Cengiz Han'ın Horasan ileri gelenlerinden Kâdı Vahîdüddîn Fûşencî ile arasında geçen konuşmada²⁶, Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh'ın askerlerinin ayaklarının bastığı yerlerde kıtal ve tahribat yapacağını söylemesi yukarıda bahsi geçen öfkenin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Öte yandan Morgan da Cengiz Han'ın bölgede kendisine rakip olabilecek güç merkezini kalıcı olarak ortadan kaldırmak istediğine dikkat çekerek (Morgan, 2007, s. 61; Morgan, 2016, s. 59) yaşananların sorumlusu olarak Hârezmşâhları işaret etmektedir. Hem Cûzcânî'nin hem de Morgan'ın aktardıkları göz önüne alındığında Horasan'da yaşananların sebebi olarak Hârezmşâhlar ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Orta Çağ'da devletlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesi farklı boyutlarda gerçekleşmiştir. Bunlar zaman zaman kanlı ve yıkıcı olduğu gibi bazen de sulh yoluyla olmuştur. Moğolların Horasan coğrafyasındaki mücadelesi de kanlı olduğu gibi yıkıcı boyutlarıyla da bir hayli dikkat çekmektedir. Onların dönemin siyasî aktörlerinden Hârezmşâhlarla giriştiği mücadele, sonuçları itibariyle Horasan için büyük bir değişimi getirmiştir. Kaynaklarda verilen bilgiler incelendiğinde Horasan'da Moğol istilâsının gerekçeleri olarak farklı sebepler öne sürülmektedir. Moğollar askerî stratejileri gereği,

²⁶ Cengiz Han'ın bu diyalogunun ayrıntıları için bkz. Cûzcânî, 73-76.

sonraki seferleri için istilâ ettikleri yerleşim yerlerini karışıklık içinde bırakmıştır. Burada amaçlanan şey ise hem bölgede kendilerine karşı oluşabilecek direnişi kırmak hem de bölge halkını sindirmektir. Moğolların sonraki seferlerinde arkadan gelebilecek herhangi bir tehdidi öngörerek uyguladıkları bu stratejide başarıya ulaştıkları görülmektedir. Bölgede yaşanan yıkımlarda bir diğer dikkat çeken sebep de Moğolların intikam duygusudur. Moğolların hanedana mensup kişilerin öldürüldüğü şehirlerde büyük yıkımlar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Cengiz Han'ın damadının ve torununun öldürüldüğü Nişâbûr ve Bâmiyân kuşatmasında intikam duygusuyla şehirler yerle bir edilmiştir. Bu da Moğolların hanedan üyelerine vermiş olduğu değeri ve onların zarar görmesi durumunda yaşatacakları dehşeti göstermektedir. Dolayısıyla bu tutum Moğol hanedan üyelerine zarar gelmemesi yönünde uygulanan önemli bir korkutma ya da sindirme yöntemidir.

Moğolların Horasan'ı istilâ hareketinde ortaya çıkan sebeplerden biri de bölgenin stratejik konumudur. Onlar bölgenin istilâsından sonraki durumu göz önünde bulundurarak Horasan'ın kuzeyindeki şehirlerde yıkım gerçekleştirmiştir. Bunda bölgenin elverişli iklim koşulları ve Moğol hayvanları için yeterli otlaklara sahip olması etkili olmuştur. Moğollar hem kendilerine direnen Tûs hem de sulhen ele geçirdiği Belh gibi yerleşim yerlerini de yıkıma uğratmıştır. Onlar için bölge halkının kendilerine itaat etmemesinin cezası ölümdür. Ancak bu durumun bazen itaat eden şehirlerde de yaşanması Moğolların, bir defa yöneticisine ihanet edenin bu eylemi tekrarlayabileceği düşüncesiyle hareket ettiklerini göstermektedir. Moğolların bozkır yaşamı da bölgenin istilâ edilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bozkır yaşam gereği Moğollar, yerleşik düzendeki tarım toplumlarından istediklerini daha kolay alabilmek için şehirleri yıktıkları ve bunda da aşırıya kaçtıkları görülmektedir. Bozkır yaşamına bağlı olarak Moğolların göçebe olması da şehirlerin yıkılmasında öne çıkmaktadır. Onların göçebe yaşamın gereksinimleri doğrultusunda hareket ettikleri çok açıktır. Kendi ihtiyaçları için hem askerlerin hareket alanlarını genişletmek hem de hayvanlarına geniş otlaklar elde etmek istemişlerdir. Bu da Moğolların şehir kültürüne yabancı olduklarını göstermektedir. Moğolların Horasan'daki istilâsında Hârezmşâhların etkisi de göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Moğolları Batıya yönelten onlardır. Elçilerinin intikamını almak için harekete geçen Moğollar, Muhammed Hârezmşâh'ı ele geçirememenin hırsıyla geçtikleri Horasan şehirlerini yıkmıştır. Ayrıca Cengiz Han'ın Horasan'da Hârezmşâh bakiyelerinin tekrar güçlenmesini engellemek istemesi de bölgede yaşanan yıkımda etkili olmuştur.

Her ne kadar Moğol istilâsının gerekçeleri farklı olsa da Moğollar için asıl amaç bölgenin ele geçirilmesi hususudur. Bunun için de bölgede karşılaştıkları sorunların üstesinden gelme noktasında bazen uygulamada aşırıya kaçmışlardır. Bazı Horasan şehirlerinin tamamen ortadan kaldırılması da bu cümledendir. Sonuç itibarıyla şunu ifade etmek gerekir ki kaynakların ileri sürdüğü gerekçeler her ne olursa olsun Moğolların Batıya doğru ilerlemek ve Horasan'daki direnişi kırma arzusu bölgedeki yıkımlarda önemli derecede etkili olmuştur.

Kaynakça

Alâeddin Ata Melik b. Bahâeddin b. Muhammed b. Muhammed Cüveynî, (1329). *Târîh-i*

- Cihānguşâ*. (Tash. Muhammed b. Abdulvahhâb Kazvîni), I-II-III, İntişârât-i Donyâ-yi Kitâb.
- Ayaz, F. Y. (2011). Erken Dönem Memlûk Tarihçilerinin Bağdat'ın Moğollar Tarafından İstilâsıyla Alâkalı Rivayet ve Yorumları. *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selam Uluslararası Sempozyum, 7-8-9 Kasım 2008)* içinde (261-282. ss.), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
- Barfield, T. J. (1992). *The Perilous Frontier Nomadic Empires and China*. Blackwell Publishers.
- Barthold, V. V. (2017). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. (Ter. Râgıp Hulusî Özdem), TTK Yayınları.
- Barthold, W (2012). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (Çev. M. Fuad Köprülü), Akçağ Yayınları.
- Barthold, W. (1984). *An Historical Geography of Iran*, (Trans. Svat Soucek), Princeton University Press.
- Beyânî, Ş. (2018). *Moğol Dönemi İnan'ında Kadın*. (Çev. Mustafa Uyar), TTK Yayınları.
- Boyle, J. A (1968). Dynastic and Political History of the İl-Khâns. John A. Boyle (Ed.), *Cambridge History of Iran* içinde (303-421. ss.), 5, Cambridge University Press.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (234-241. ss.), 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, (2004). *İbn Batûtâ Seyahatnâmesi*. (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları.
- Ebülgazi Bahadır Han, (2020). *Şecere-i Türk Türk'ün Soyağacı*. (Çev. Arif Acaloğlu), Selenge Yayınları.
- Eyice, S. (1993). Cami: Mimari Tarih, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (56-90. ss.), 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî, (1341). *Mucmel-i Fasîhî*. (Tash. Mahmûd Ferruh), 2, Kitâbufuruş-i Bastan.
- Fletcher, J. (1986). The Mongols Ecological and Social Perspectives. *HJAS*, 46/1, 11-50.
- Gıyâseddîn b. Humâmeddîn el-Hüseynî Hândmîr, (1333). *Habîbu's-siyer*. (Haz. Muhammed Debîr Siyâkî), 3, Kitâbfurûş-i Hayyâm.
- Gömeç, S. Y. (2018). Çingiz-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme: Çingiz Han'ın Soyu ve Mogol Tarihinin İlk Devirleri. *Belleten*, LXXXII/294, 407-481.
- Gregory Abû'l-Farac, (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. (Çev. Ömer Rıza Doğrul), 2, TTK Yayınları.
- Grousset, R. (2017). *Bozkır İmparatorluğu Attila Cengiz Han Timur*. (Çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat.
- Gündüz, T. (2017). *Oğuz Kağan Destanı Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme Giriş ve Notlar*.

Moğol İstilâsının Gerekçelerine Dair Bazı Tespitler: Horasan Örneği

Yeditepe Yayınları.

- Haig, T. W. (2001). Sebzar. *MEB İslam Ansiklopedisi* içinde (299-300. ss.), 10, Milli Eğitim Basımevi.
- Hamdullah Mustevfî-yi Kazvînî, (1362). *Nuzhetu'l-kulûb*. (Neşr. G. L. Strange), Donyâ-yi Kitâb.
- Hartog, L. D. (2003). *Cengiz Han, Dünyanın Fatihî*. (Çev. Serkan Uzun), Dost Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, (1987). *el-Kâmil fi't-Tarîh*. (Çev: A. Özaydın-A. Ağırakça), 12, Bahar Yayınları.
- Jackson, P. (2006). World-Conquest and Local Accommodation: Threat and Blandishment in Mongol Diplomacy. Judith Pfeiffer, Sholeh A. Quinn, Ernest Tucker (Ed.), *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East Studies in Honor of Jhon E. Woods*, Wiesbaden, 3-22.
- Jackson, P. (2013). "It is as if their aim were the extermination of the species": the Mongol devastation in Western Asia in the first half of the Thirteenth century. Robert Hillenbrand, A. C. S. Peacock, Firuza Abdullaeva (Ed.), *Ferdowsi, the Mongols and the History of Iran: Art, Literature and Culture from Early Islam to Qajar Persia*, London ,105-113.
- Jackson, P. (2017). *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*. Yale University Press.
- Kafalı, M. (1993). Cengiz Han. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (367-369. ss.), 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1954). Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi. *Tarih Dergisi*, 5/3, 105-136.
- Kaplonski, C. (2000). The Mongolian Impact on Eurasia: A Reassessment. Andrew Bell-Fialkoff (Ed.), *The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe: Sedentary Civilization vs. "Barbarian" and Nomad* içinde (251-274. ss.), MACMILLAN Press.
- Konukçu, E. (1992). Beyhak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (57-58. ss.), 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2012). Tûs, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (431-432. ss.), 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lane, G. E. (2011). The Mongols in Iran. Touraj Daryaee (Ed.), *The Oxford Handbook of Iranian History*, 243-270.
- Manz, B. F. (2022). The Mongol Conquest of Iran. Timothy May and Michael Hope (Ed.), *The Mongol World* içinde (196-212. ss.), Routledge.
- Marco Polo, (2019). *Dünyanın Hikâye Edilişi*. (Ter. Işık Ergüden-Z. Zühre İlgelen). Ötüken Neşriyat.
- Marshall, R. (1996). *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*. (Çev. Füsün Doruker), Sabah Kitapları.
- May, T. (2012). *The Mongol Conquests in World History*. Reaktion Books.
- May, T. (2015). The Mongol Art of War and the Tsunami Strategy. *Golden Horde Civilization*,

8, 31-37.

- May, T. (2016). Mongol Conquest Strategy in the Middle East. Bruno De Nicola, Charles Melville (Ed.), *The Mongols' Middle East Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran* içinde (13-37. ss.), Brill.
- Melville, C. (1980). Earthquakes in the History of Nishapur. *Iran*, 18, 103-120.
- Melville, C. (2003). The Mongols in Iran. Linda Komaroff and Stefano Carboni (Ed.), *The Legacy of Genghis Khan Courtly Art and Culture in Western Asia, 1256-1353* içinde (37-61. ss.), Yale University Press.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, (2016). *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*. (Çev. ve not: Mustafa Uyar), Ötüken Neşriyat.
- Minorsky, V. (1988). Tûs, *MEB İslam Ansiklopedisi* içinde (123-130. ss.), 12/2, Milli Eğitim Basımevi.
- Mirbabaev, A. K. (2000). The Islamic Lands and Their Culture. C. E. Bosworth-M. S. Asimov (Ed.), *History of civilizations of Central Asia* içinde (31-43. ss.), 4/2, Unesco Publishing.
- Morgan, D. (2007). *The Mongols*. Blackwell Publishers.
- Morgan, D. (2016). *Medieval Persia 1040-1797*. Routledge,
- Morgan, D. O. (2018). The Mongols in Iran 1219-1256. David O. Morgan-Sarah Stewart (Ed.), *The Coming of the Mongols The Idea of Iran* içinde (45-53. ss.), 7, I.B. Tauris.
- Mu'înu'd-din Muhammed Zamçî İsfizârî, (1338). *Ravzâtu'l-cennât fî evsâfi medîneti'l-Herât*. (Neşr. Seyyid Muhammed Kâzım İmâmî), 1, İntişarat-ı Danişgah.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, (1380). *Târîh-i Ravzatu's-safâ*. (Tas. Cemşid Kiyânfer), VIII, Tahran.
- Nefîsî, S. (1363). *Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve Zebân-i Fârsî*, 1, İntişârât-i Furûgî.
- Nicola, B. D. (2011). Women's Role and Participation in Warfare in the Mongol Empire. K. Latzel, F. Maubach, S. Satjukow (Ed.), *Soldatinnen: Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalter bis Heute* içinde (95-112. ss.), Münih.
- Nicolle, D. (1990). *The Mongols Warlords: Genghis Khan, Kublai Khan, Hulegu, Tamerlane*. Firebird Books.
- Numânî, Ş. (1343). *Şi'ru'l-'Acem/ Târîh-i Şi'r ve Edebiyyât-i Îrân*. (Ter: Seyyid Muhammed Takî Fahr Daî-yî Gilanî), 2, Tahran.
- Özdemir, H. A. (2018). *Moğol İstilası Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*. İz Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. – Sayan, Y. (2004). Merv: Mimari, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (223-225. ss.), 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2005). Moğollar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (225-229. ss.), 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özgüdenli, O. G. (2006). Yokolan Bir Ortaçağ Şehri: Merv. *Turco-Iranica: Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları* içinde (491-512. ss.), Kaknüs Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2018). İlhanlılar'da Hükümrânlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı. *MUTAD*, 5/1, 2018, 73-91.
- Özgüdenli, O. G. (2020). Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu. *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)* içinde (221-244. ss.), Ötüken Neşriyat.
- Petrushevsky, I. P. (1968). The Socio-Economic Condition of Iran Under the Īl-Khāns. John A. Boyle (Ed.), *Cambridge History of Iran* içinde (484-537. ss.), 5, Cambridge University Press.
- Plano Carpinili Johannes, (2022). *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi Bir Papalık Elçisinin Moğolistan Seyahati ve Gözlemleri (1245-1247)*. (Latince'den Çev. ve Not. Altay Tayfun Özcan), Ötüken Neşriyat.
- Rachewiltz, I. D. (1973). Some Remarks on the Ideological Foundations of Chingis Khan's Empire. *Papers on Far Eastern History*, 7, 21-36.
- Ricoldus De Monte Crucis, (2018). *Doğu Seyahatnamesi Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291*. (Latince aslından çev. Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik Yayınları.
- Rossabi, M. (2008). *Kubilay Han'ın Seyyahı Doğu'dan Batı'ya İlk Yolculuk*. (Çev. Ekin Uşşaklı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sâbitî, S. A. M. (2525). *Târîh-i Nişâbûr*. Silsile-i İntişârât-i Encumen-i Âsâr-i Millî.
- Safâ, Z. (1369). *Târîh-i Edebiyyât der İrân*, 3/1, İntişârât-ı Firdovs.
- Sak, R. & Sak, İ. T. Ş. & Şendil, Ç. Ö. & Eşref, N. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4/1, 227-256.
- Seyf bin Muhammed bin Ya'kûb el-Herevî, (1943). *Târîh-nâme-yi Herât*. (Neşr. Muhammed Zubeyr es-Siddikî), Calcutta.
- Seyyid Ebû Süleyman Fahrüddîn Davud b. Tâcuddîn Ebû'l Fazl Muhammed b. Muhammed b. Dâvud el-Benâketî, (1348). *Târîh-i Benâketî*. (Tas. Ca'fer Şi'âr), Tahran.
- Simon De Saint Quentin, (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*. (Çev. Erendiz Özbayoğlu), DAKTAV.
- Şafak, S. R. (1352). *Târîh-i Edebiyyât-i İrân*. Tahran.
- Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hurendizî ez-Zeyderî en-Nesevî, (1366). *Sîretu's-Sultân Celâleddîn Mengübirî*. (Ter. Muhammed Ali Nâsîh), İntişârât-i Sa'dî.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. Enderun Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. Enderun Yayınları.
- Togan, Z. V. (1987). Herat. *MEB İslam Ansiklopedisi* içinde (429-442. ss.), 5/1, Milli Eğitim

Basımevi

- Uyar, M. (2017). Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East during the Middle Ages. *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*, 1, 43-54.
- Uyar, M. (2020). *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)*, TTK Yayınları.
- Uyar, M. (2021). Partonaj ve Bürokratik Egemenlik Bağlamında İlhanlı Dönemi (1256-1353) Tarihyazımı. Serhan Afacan-Şefaattin Deniz-Abdulkadir Macit (Ed.), *İran'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı* içinde (121-145. ss.), İlem Yayınları.
- Wilber, D. N. (1955). *The Architecture of Islamic Iran The Il Khanid Period* Princeton University Press.
- Yazıcı, T. (1992). Belh, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (410-411. ss.), 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İyi Yönetişimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği

Rabia EFEOĞLU*

Özet

Çalışmanın amacı iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Orta Asya ülkeleri özelinde 2007-2020 dönemi için panel veri yöntemini kullanarak analiz etmektir. Çalışmada ekonomik büyüme bağımlı değişken, iyi yönetim bağımsız değişken ve dış ticaret kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. İyi yönetim için altı göstergenin (politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hükümetin etkinliği, suç ve şiddetin yokluğu, hukukun üstünlüğü, düzenleyicilerin kalitesi ve yolsuzluğun önlenmesi) ortalaması alınarak tek bir endeks oluşturulmuştur. Analizde yatay kesit bağımlılığı testi yapılarak yatay kesit bağımlılığının olmadığı görülmüştür. Sonrasında Hadri panel birim kök testi ve Delta homojenlik testi uygulanmıştır. Daha sonra heterojen paneller için kullanılan birinci kuşak panel eşbütünleşme testi olan Pedroni eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiştir. Orta Asya ülkelerinde iyi yönetim ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ortalama Grup tahminci ile eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Buna göre, iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Panel Veri Analizi, İyi Yönetişim, Ekonomik Büyüme, Orta Asya Ülkeleri.

The Impact of Good Governance on Economic Growth: The Case of Central Asian Countries

Abstract

The study aims to analyze the effect of good governance on economic growth using the panel data method for 2007-2020, specifically for Central Asian countries. In the study, economic growth was used as the dependent variable, good governance was used as the independent variable and foreign trade was used as the control variable. A single index was created by averaging six indicators for good governance (political stability, freedom of expression and accountability, government effectiveness, absence of crime and violence, rule of law, quality of regulators and control of corruption). By performing a cross-sectional dependence test in the analysis, it was seen that there was no cross-sectional dependence. Afterwards, the Hadri panel unit root test and Delta homogeneity test were applied. Then, the Pedroni cointegration test, which is the first-generation panel cointegration test used for heterogeneous panels, was performed. It has been revealed that there is a cointegration relationship between good governance and economic growth in Central Asian countries. Cointegration coefficients were estimated with the Mean Group (MG) estimator. Accordingly, it has been concluded that good governance has a positive and significant effect on economic growth.

Keywords: Panel Data Analysis, Good Governance, Economic Growth, Central Asian Countries.

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık, Kastamonu/Türkiye, e-posta: refeoglu@kastamonu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2515-9620>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Efeoğlu R. (2024). İyi Yönetişimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği.

Küllüye, 5(2), 366-382. DOI: 10.48139/aybukulluye.1403469

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
11 Aralık 2023	12 Ağustos 2024	Araştırma Makalesi	366-382
11 December 2023	12 August 2024	Research Article	

Extended Abstract

Purpose of the research

Good governance was first used by the World Bank in 1989. The World Bank defined good governance as "the way power is exercised in managing a country's economic and social resources for development". The Worldwide Governance Indicators (WGI) calculated by the World Bank are widely used as governance indicators. According to the World Bank, the level of good governance of countries is measured by six different indicators: political stability, voice and accountability, government effectiveness, absence of crime and violence, rule of law, regulatory quality and control of corruption. In the 1990s, the concept of governance and its importance for economic growth and the impact of governance on economic growth started to be put on the agenda. Accordingly, this study aims to analyze the impact of good governance on economic growth in Central Asian countries for the period 2007-2020.

Literature Review

Looking at the literature, it is seen that there are many studies examining the impact of good governance on economic growth and the relationship in question is mostly investigated for different country groups and, albeit in small numbers, for various countries. In the literature, there are few studies investigating the impact of good governance on economic growth for Central Asian countries. For this reason, it is thought that conducting new research for Central Asian countries will contribute to the literature. When the literature, in which panel data analysis methods are mostly preferred, is examined, it is seen that although some indicators of good governance affect economic growth negatively or positively, in general, good governance affects economic growth positively (Rivera-Batiz, 2002; Cebula & Ekstrom, 2008; Cooray, 2009; Hamadi et al, 2009; Gani, 2011; Bassam, 2013; Fayissa & Nsiah, 2013; Omoteso & Mabolaji, 2014; Huang & Ho, 2016; Oraya & Mose, 2016; Adedokun, 2017; Kim et al, 2017; Maune, 2017; Ibrahim, 2018; Ünlükaplan et al., 2018; Bercu et al., 2019; Javed, 2019; Nguyen et al., 2019; Prasetyia, 2019; Raza et al., 2019; Samarasinghe, 2019; Shah et al., 2019; Alouani & Jannet, 2021; Azam, 2021; Özdemir & İmamoğlu, 2021; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu & Özdemir, 2023; Köstekçi et al., 2023; Pradhan et al., 2023).

Method

In this study, the impact of good governance on economic growth is analyzed using the panel data method. Taking economic growth as the dependent variable and good governance indicator as the independent variable, foreign trade data is also included in the analysis as a control variable. In the study, firstly, cross-sectional dependence is investigated in the whole model with LM test and LMadj test. In the second stage, the Hadri panel unit root test, which is one of the first-generation panel unit root tests that does not take cross-sectional dependence into account, is performed. In the third stage, the Delta homogeneity test is performed, and in the fourth stage, the existence of a cointegration relationship in the series is investigated with the Pedroni panel cointegration test, one of the first-generation

panel cointegration tests. Finally, the long-run cointegration coefficients are estimated with the Mean Group (MG) estimator, which is a first-generation heterogeneous estimator among panel cointegration models. Pedroni panel cointegration test can be used for heterogeneous and homogeneous panels and in the absence of cross-sectional dependence. Pedroni has proposed seven tests to perform the cointegration test. Four of these tests are panel and the remaining three are group test statistics. Pedroni proposed group test statistics for heterogeneous panels and panel test statistics for homogeneous panels. Group test statistics are group ρ statistic (ρ), group t statistic (t), group t statistic (adf); panel test statistics are panel v statistic (v), panel ρ statistic (ρ), panel t statistic (t), panel t statistic (adf).

Findings and Conclusion

In the study, according to the LM and LMadj tests for cross-sectional dependence, it is determined that there is no cross-sectional dependence in the model, according to the Hadri panel unit root test, the variables are stationary at the first level, and according to the homogeneity test, the series are heterogeneous. According to the Pedroni panel cointegration test results, according to the group t (-1.987) and group adf (-2.042) statistics, the H_0 hypothesis is rejected and the existence of cointegration relationship between the series is observed. According to the results of the Mean Group (MG) estimator calculated for the long-run cointegration coefficients, there is a positive (0.616) and significant (0.069) relationship between good governance and economic growth. An increase in good governance increases economic growth in Central Asian countries. The findings of the study show that good governance positively affects economic growth in Central Asian countries. It can be said that the study supports the role of good governance in increasing the level of economic growth, which is widely accepted in the literature. It can be said to be in line with the literature that shows better governance leads to higher economic growth. Although it has been found that good governance increases economic growth in Central Asian countries, a few suggestions can be made for Central Asian countries to achieve more economic growth. It is important for Central Asian countries to improve the quality of governance and make governance-oriented regulations. Improving the standards and quality of good governance, and strengthening and sustaining good governance will help Central Asian countries to achieve economic growth. This is possible by ensuring the rule of law, government effectiveness and political stability, increasing accountability and transparency, and controlling corruption. On the other hand, to further enhance economic growth, governments need to be able to improve the quality of their work in promoting good governance, and citizens need to monitor government work for the quality of governance.

Giriş

İyi yönetim ilk kez Dünya Bankası tarafından 1989 yılında kullanılmış olmakla birlikte (Huang & Ho, 2016, s. 1), iyi yönetimin önemi Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler (UN), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi farklı uluslararası kuruluşlar tarafından vurgulanmış ve iyi yönetim söz konusu kuruluşlar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Azam, 2021, s. 3; Huang & Ho, 2016, s. 1). Ancak en yaygın ve bilinen

tanımı Dünya Bankası tarafından yapılmıştır. Dünya Bankası iyi yönetişimi, “*bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının kalkınma için yönetilmesinde gücün kullanılma şekli*” biçiminde tanımlamıştır (World Bank, 1992, s. 1).

İyi yönetim alanında öncü çalışmalar ise yönetişimi, “*bir ülkede otoritenin uygulandığı gelenekler ve kurumlar*” olarak tanımlamakta ve yönetişimin “*hükümetlerin seçildiği, izlendiği ve değiştirildiği sürecini; hükümetin sağlam politikaları etkili bir şekilde oluşturma ve uygulama kapasitesini; vatandaşların ve devletin ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumlara saygı duymasını içerdiğini*” ifadelendirmektedirler (Kaufmann & Kraay, 2008, s. 4; Kaufmann & Kraay, 2002, s. 5; Kaufmann vd., 2010, s. 4).

Çeşitli uluslararası kuruluşlar iyi yönetişimi ölçmek için değişik göstergeler geliştirmiştir. Bu doğrultuda literatürde yönetim göstergesi olarak Dünya Bankası tarafından hesaplanan Worldwide Governance Indicators (WGI-Küresel Yönetişim Göstergeleri) yanı sıra International Country Risk Guide (ICRG-Uluslararası Ülke Risk Rehberi), Freedom House sivil ve politik özgürlük endeksi, Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi, Fraser Institute Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi kullanılmaktadır (Özdemir & İmamoğlu, 2021, s. 121). Söz konusu göstergeler arasında esas, yaygın ve sık kullanılan gösterge Dünya Bankası'nın Küresel Yönetişim Göstergeleri olmuştur. Dünya Bankası'na göre ülkelerin iyi yönetim düzeyleri; politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hükümetin etkinliği, suç ve şiddetin yokluğu, hukukun üstünlüğü, düzenleyicilerin kalitesi ve yolsuzluğun önlenmesi gibi altı farklı gösterge ile ölçülmektedir (Kaufmann vd., 2010, s. 2). Küresel Yönetişim Göstergeleri kapsamında olan iyi yönetim göstergeleri 1996 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından hesaplanmaya başlanmış, 2002 yılına kadar iki yılda bir hesaplanan endeks 2002 yılından sonra her yıl düzenli olarak hesaplanmaktadır. Yönetişim göstergeleri -2.5 ile +2.5 arasında değerler ve 0 ile 100 arasında puanlar olmak üzere iki farklı şekilde raporlanabilmektedir. Bu çerçevede değer veya puan düşükse daha kötü yönetim, değer veya puan yüksekse daha iyi yönetim vardır (Kaufmann vd., 2010, s. 1; Şahin, 2018, s. 4). Yani değerler +2.5'e ve puanlar 100'e yaklaştıkça iyi yönetim artmakta, değerler -2.5'e ve puanlar 0'a yaklaştıkça iyi yönetim azalmaktadır.

1990'larda yönetim kavramı ve ekonomik büyüme açısından önemi ile yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırmacılar tarafından gündeme alınmaya başlanmıştır (Samarasinghe, 2018, s. 2). Büyüme literatüründe büyümeyi etkileyen değişkenlerin genellikle iktisadi değişkenler olduğu dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllarda ise ekonomik büyümenin ölçülmesinde iktisadi değişkenlerin yanı sıra yönetim göstergelerinin de ekonomik büyüme üzerinde etkili olabileceği vurgulanmaya başlanmıştır (Özdemir & İmamoğlu, 2021, s. 117). Ekonomik büyümeyi sadece makroekonomik boyutta inceleyen değişkenler değil kurumsal boyut özelinde de yönetim esasının büyümeyi etkileyeceği konusu önem kazanmıştır. Yönetişimde yaşanan iyileşmenin ülkelerin ekonomik hedeflerine ulaşmalarında rol oynayacağı gibi bir durum yer edinmiştir (İmamoğlu & Özdemir, 2023, s. 102). Bu doğrultuda büyüme literatürü incelendiğinde emek, fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım, ticaret,

coğrafya vs. gibi büyüme kapsamındaki değişkenlerin büyümeye etkisini inceleyen çalışmaların olduğu görülmektedir (Fayissa & Nsiah, 2013, s. 91). Bunlara ek olarak bilgi, küresel ekonomik entegrasyon ve teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Zamanla yönetişimin de ekonomik büyümenin olmazsa olmazı olduğu kabul edilmeye başlanmıştır (Azam, 2021, s. 2). Böylece literatürde ekonomik büyümeyi etkileyen eğitim, sağlık, yerli ve yabancı yatırımlar, teknoloji gibi faktörler ile birlikte son zamanlarda yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmaların olduğu dikkat çekmektedir (İbrahim, 2018, s. 132). Literatürün çoğunluğunda, daha yüksek bir ekonomik büyümeye ulaşmada daha iyi yönetimin önemi vurgulanmaktadır (Kaufmann vd., 2009, s. 15; Shah vd., 2019, s. 21). Dolayısıyla iyi yönetişimin ekonomik büyüme düzeyini artırmadaki rolü literatürde yaygın olarak kabul edilen bir durumdur (Azam, 2021, s. 2). Yönetişimin temel altı boyutu ekonomik, idari ve politik bakımdan yönetişimin büyüme üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik yansımaları teşvik etmiştir. Yani yönetişimin büyümeyi olumlu ve anlamlı etkilediği ifade edilmektedir (Hamadi vd., 2009, s. 4-5). Literatürde ekonomik büyüme iyi yönetim ile pozitif yönde ilişkilendirilmiştir (Kaufmann ve Kraay, 2002, s. 1; Bassam, 2013, s. 5).

Ekonomik büyüme, hükümetlerin uygulamaları ve yönetme şekilleriyle bağlantılı olup, uzun bir süredir çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından iyi yönetişimin ekonomik büyümenin aracı olduğu ifade edilmektedir (Bassam, 2013, s. 2). Yönetişim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iki şekilde olmaktadır. Birincisi, daha iyi yönetim beşeri ve fiziki sermaye verimliliğini artırarak yatırımları çeker ve ekonomik büyümeyi artırır. İkincisi, daha iyi yönetim ülkenin kilit kurumlarını iyileştirir ve uygun hükümet politikaları oluşturarak ekonomik büyümeyi artırır. Dolayısıyla iki etki bağlantılı olarak iyileştirilmiş kurumlar ve uygun hükümet politikaları beşeri ve fiziki sermaye verimliliğine yatırım yapılmasını sağlar ve böylece ekonomik büyüme artar (Samarasinghe, 2018, s. 3). Diğer taraftan iyi yönetim, hesap verebilir bir sistem çerçevesinde ülkedeki yolsuzluğu ve rant arayışı eğilimlerini azaltır. Demokratik ilkelere saygı duyulmasını sağlar ve insan haklarını destekler. Bu durum yerli ve yabancı yatırımcıların güvenini sağlayarak ekonomik büyümeye yol açar (Orayo & Mose, 2016, s. 90). İyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerinde başka bir etkisi ise; iyi yönetişimin, yatırımcılar arasında bir güven sağlaması ve gerek özel sektör gerek kamu sektöründe yatırımları teşvik etmesi sonucu büyümeyi artırmasıdır. Diğer yandan iyi yönetişimin ülkenin yerli ticaretini teşvik etmesi ve ülkenin daha rekabetçi hale gelmesi sonucu ekonomik büyümeyi sağlaması mümkündür. Ayrıca iyi yönetim ekonomik ve politik reformların çoğaltılması sonucu daha etkin bir piyasa mekanizmasının çalışmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi artırabilmektedir (Hamadi vd., 2009, s. 3-4).

Çalışmada Orta Asya ülkelerinde 2007-2020 dönemi için iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Literatürde ekonomik büyüme araştırmalarında genellikle ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin iktisadi değişkenler (ekonomik faktörler-makroekonomik ve mikroekonomik değişkenler) olduğu görülmektedir. Ancak son dönemlerde ekonomik olmayan göstergelerin de ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin önemli olduğu, bu etkinin araştırılmasının gerekliliği ve araştırılmalarda söz konusu ilişkinin daha fazla ilgi gördüğü söylenebilir. Bu çerçevede

ekonomik olmayan bir faktör olan iyi yönetim göstergesinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin Orta Asya ülkeleri özelinde incelenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca literatürde söz konusu ilişkiyi Orta Asya ülkeleri özelinde inceleyen çalışmaların sınırlı olması çalışmanın yapılmasında etkili olmuş, yeni bir çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın giriş bölümünün ardından literatür taraması verilmiş, üçüncü bölümde veri seti ve model, dördüncü bölümde yöntem ve analiz bulguları, beşinci bölümde sonuç ile çalışma tamamlanmıştır.

Literatür Taraması

Literatürde iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışmanın olduğu ve söz konusu ilişkinin çoğunlukla değişik ülke grupları ve az sayıda da olsa çeşitli ülkeler açısından araştırıldığı görülmektedir. İyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini çeşitli ülkeler için inceleyen çalışmalar (Maune, 2017; Ünlükaplan vd., 2018; Nguyen vd., 2019; Shah vd.,2019; Alouani ve Jannet, 2021); değişik ülke grupları için inceleyen çalışmalar (Rivera-Batiz, 2002; Cebula & Ekstrom, 2008; Cooray, 2009; Hamadi vd., 2009; Gani, 2011; Bassam, 2013; Fayissa & Nsiah, 2013; Omoteso & Mabolaji, 2014; Huang & Ho, 2016; Oraya & Mose, 2016; Adedokun, 2017; Kim vd., 2017; Ibrahim, 2018; Bercu vd., 2019; Javed, 2019; Prasetyia, 2019; Raza vd., 2019; Samarasinghe, 2019; Azam, 2021; Özdemir & İmamoğlu, 2021; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu & Özdemir, 2023; Köstekçi vd., 2023; Pradhan vd., 2023) şeklindedir.

Literatürde iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Orta Asya ülkeleri için araştıran çalışmalar az sayıdadır. Bu sebeple Orta Asya ülkeleri için yeni bir araştırma yapmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çoğunlukla panel veri analiz yöntemlerinin tercih edildiği literatür incelendiğinde iyi yönetişimin bazı göstergelerinin ekonomik büyümeyi negatif veya pozitif etkilediği görülmekle birlikte genel olarak iyi yönetişimin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği (Rivera-Batiz, 2002; Cebula & Ekstrom, 2008; Cooray, 2009; Hamadi vd., 2009; Gani, 2011; Bassam, 2013; Fayissa & Nsiah, 2013; Omoteso & Mabolaji, 2014; Huang & Ho, 2016; Oraya & Mose, 2016; Adedokun, 2017; Kim vd., 2017; Maune, 2017; Ibrahim, 2018; Ünlükaplan vd., 2018; Bercu vd., 2019; Javed, 2019; Nguyen vd., 2019; Prasetyia, 2019; Raza vd., 2019; Samarasinghe, 2019; Shah vd.,2019; Alouani ve Jannet, 2021; Azam, 2021; Özdemir & İmamoğlu, 2021; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu & Özdemir, 2023; Köstekçi vd., 2023; Pradhan vd., 2023) yapılan çalışmalarda ulaşılan genel bir sonuç olmuştur. Bu kapsamda iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen literatür taraması Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(Yıl)	Ülke/Dönem	Yöntem	Sonuç
Rivera-Batiz (2002)	59 ülke/1960-1990	Panel veri analizi	Yönetişim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.

Cebula & Ekstrom (2008)		OECD/2004-2007		Panel veri analizi	Algılanan hükümet yolsuzluğu ekonomik büyümeyi negatif, yolsuzluk kontrolü ve politik istikrar pozitif etkilemektedir.
Cooray (2009)		71 ülke/1996-2003		Panel GMM	Yönetişim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Hamadi (2009)	vd.	71 ülke/2001-2006		Panel GMM	Yolsuzluğun kontrolü, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi negatif, hükümet etkinliği pozitif etkilerken, politik istikrar ve düzenleyici kalitenin etkisi belirsizdir.
Gani (2011)		84 gelişmekte olan ülke / 1996-2005		Panel veri analizi	Politik istikrar, hükümet etkinliği ekonomik büyümeyi pozitif, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, yolsuzluk kontrolü negatif etkilemektedir. Düzenleyici kalite ve hukukun üstünlüğü anlamsızdır.
Bassam (2013)		Birleşmiş Milletler/2006-2011		Korelasyon	Çok yüksek gelişmiş ülkelerde politik istikrar, düzenleyici kalite, yolsuzluk kontrolü, hükümet etkinliği, hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi pozitif; yüksek gelişmiş ülkelerde politik istikrar, yolsuzluk kontrolü, hükümet etkinliği, hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi pozitif etkilemekte; orta düzey gelişmiş ülkelerde politik istikrar, yolsuzluk kontrolü, hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik anlamsız; düşük düzey gelişmiş ülkelerde sadece yolsuzluğun kontrolü ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.
Fayissa & Nsiah (2013)		39 Sahra altı Afrika/1995-2004		Panel veri analizi	Yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir.
Omoteso & Mabolaji (2014)		47 ülke/2002-2009		Panel veri analizi	Politik istikrar, hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalite, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, hükümet etkinliği olumsuz etkilemektedir. Yolsuzluğun kontrolü anlamsızdır.
Huang & Ho (2016)		12 Asya ülkesi/1996-2014		Nedensellik	Yönetişim kısmen özgür ve özgür ülkelere göre özgür olmayan ülkelere daha önemli bir ekonomik büyüme sağlamaktadır.
Oraya & Mose (2016)		Doğu Afrika Toplamı/1999-2013		Panel veri analizi	Politik istikrar ve düzenleyici kalite ekonomik büyüme ile negatif, yolsuzluk kontrolü ekonomik büyüme ile pozitif ilişkilidir. İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği anlamsızdır.
Adedokun (2017)		47 Sahra altı Afrika ülkesi/1996-2012		Panel GMM	Yönetişim büyümeyi iyileştirmektedir.
Kim (2017)	vd.	47 ülke/1984-2012		Panel veri analizi	İyi yönetim ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.

İyi Yönetişimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği

Maune (2017)	Zimbabve/1968-2015	Çoklu regresyon		Yolsuzluğun kontrolü ekonomik büyümeyi negatif etkilerken, politik istikrar ve şiddetin olmaması pozitif etkilemektedir. Hükümet etkinliği, hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalite, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik anlamsızdır.
Ibrahim (2018)	5 Körfez İşbirliği ülkesi/2002-2015	Panel veri analizi		Hükümet etkinliği, yolsuzluk kontrolü ve düzenleyici kalite uzun vadede ekonomik büyümeyi güçlü bir şekilde etkilemektedir.
Ünlükaplan vd. (2018)	Türkiye/2002-2013	Regresyon		Düzenleyicilik kalitesi, yolsuzluğun önlenmesi, hükümetin etkinliği, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Bercu vd. (2019)	14 Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri/1995-2017	Panel veri analizi		İyi yönetim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Javed (2019)	21 Asya ülkesi/2002-2016	Panel veri analizi		Yolsuzluğun kontrolü, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi negatif, hükümet etkinliği, politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik pozitif etkilemektedir.
Nguyen vd. (2019)	Vietnam (iller)/2010, 2012-2014	Panel veri analizi		Yönetişim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Prasetyia (2019)	10 Asya ülkesi/2014-2018	Panel veri analizi		Hükümet etkinliğinin ekonomik büyüme üzerinde negatif, hukukun üstünlüğünün pozitif bir etkisi vardır. Yolsuzluk kontrolü, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar, düzenleyici kalite anlamsızdır.
Raza vd. (2019)	OECD/1996-2013	Panel veri analizi		Düzenleyici kalite ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlikten ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik vardır.
Samarasinghe (2019)	145 ülke/2002-2014	Panel veri analizi		Yolsuzluğun kontrolü, politik istikrar, şiddetin yokluğu ekonomik büyümeyi pozitif, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik negatif etkilemektedir.
Shah vd. (2019)	Pakistan/1990-2017	3SLS		Yönetişim düzeyi ekonomik büyümeyi, ekonomik büyüme de yönetim düzeyini olumlu etkilemektedir.
Alouani ve Jannet (2021)	Tunus/1996-2017	İstatistiki inceleme		Siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalite ve yolsuzluk kontrolü ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, hükümetin etkinliği, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik beklenen büyüme etkisini gösterememektedir.
Azam (2021)	14 Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri/2002-2018	Panel veri analizi		Yolsuzluk ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken, politik istikrar ve hükümet etkinliği olumlu etkilemektedir.

Özdemir & İmamoğlu (2021)	9 gelişmiş ve 9 gelişmekte olan ülke/2002-2018	Panel nedensellik	Gelişmiş ülkelerde büyüme ile hükümetin etkinliği, ifade özgürlüğü, düzenleyici kalite arasında nedensellik vardır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile yönetim arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
İmamoğlu (2022)	56 ülke/2006-2020	Panel nedensellik	Ekonomik büyüme ve yönetim arasında çift yönlü nedensel ilişki vardır.
İmamoğlu & Özdemir (2023)	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler/2006-2017	Panel veri analizi	Ele alınan ülke gruplarında yönetim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Köstekçi vd. (2023)	Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye/2004-2020	Panel veri analizi	Kırgızistan'da iyi yönetim göstergelerinin tamamı, Tacikistan'da hükümetlerin etkinliği ve düzenlemelerin kalitesi, Azerbaycan'da hesap verebilirlik ve politik istikrar ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Pradhan vd. (2023)	79 ülke/2005-2019	Panel veri analizi	Yönetim ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.

Veri Seti ve Model

Çalışmada Orta Asya ülkelerinde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) 2007-2020 dönemi verileri ile panel veri yöntemi kullanılarak iyi yönetimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Ekonomik büyüme bağımlı değişken, iyi yönetim göstergesi bağımsız değişken iken, dış ticaret verisi de kontrol değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu doğrultuda iyi yönetimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik ekonometrik model oluşturulmuştur:

$$\ln GDP_{it} = \alpha + \beta_1 WGI_{it} + \beta_2 TRADE_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Modelde, $\ln GDP$ ekonomik büyüme, WGI iyi yönetim göstergesidir. Ekonomik büyüme için kişi başına $GSYH$ verisi alınırken, iyi yönetim için iyi yönetimin -2.5 ile +2.5 arasında değerleri kullanılarak altı göstergenin (politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hükümetin etkinliği, suç ve şiddetin yokluğu, hukukun üstünlüğü, düzenleyicilerin kalitesi ve yolsuzluğun önlenmesi) ortalaması alınmış ve tek bir endeks elde edilmiştir. $TRADE$ dış ticaret göstergesi olarak modelde yer almaktadır. Değişkenlerden $\ln GDP$ ve $TRADE$, World Development Indicators; WGI değişkeni, Worldwide Governance Indicators veri tabanından alınmıştır.

Çalışmada öncelikle LM testi-Breusch-Pagan (1980) ve LM_{adj} testi-Pesaran vd. (2008) ile modelin bütününde yatay kesit bağımlılığı araştırılmıştır. İkinci aşamada yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci kuşak birim kök testlerinden Hadri panel birim kök testi yapılmıştır. Üçüncü aşamada Delta homojenlik testi gerçekleştirilmiş, dördüncü aşamada birinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden Pedroni panel eşbütünleşme testi ile serilerde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Son olarak uzun dönemli

eşbütünleşme katsayıları panel eşbütünleşme modellerinden birinci kuşak heterojen tahminci olan Ortalama Grup (MG-Mean Group) Tahmincisi ile tahmin edilmiştir.

Yöntem ve Analiz Bulguları

Çalışmada ilk aşamada LM ve LM_{adj} testleri kullanılarak yatay kesit bağımlılık testi yapılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılık testi bir sonraki aşama olan birim kök testinde birinci kuşak ya da ikinci kuşak birim kök testlerinden hangisinin uygulanacağını göstermektedir. T zaman serisi ve N ülke sayısı olmak üzere T>N durumunda LM ve LM_{adj} testleri uygulanmaktadır. Buna göre LM ve LM_{adj} testleri (Pesaran, 2004, s. 4; Pesaran vd., 2008, s. 108; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 237);

$$LM = T \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2 \right) \quad (2)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-K)\rho_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\vartheta_{Tij}} \quad (3)$$

LM ve LM_{adj} testlerine ait H₀ hipotezleri “yatay kesit bağımlılığı yoktur”, H₁ hipotezleri “yatay kesit bağımlılığı vardır” biçimindedir. Testlerin olasılık değerleri 0.05’ten küçük çıkarsa H₀ hipotezleri reddedilmekte, yatay kesit bağımlılığı kanısında olunmaktadır (Pesaran, 2004, s. 4; Pesaran vd., 2008, s. 108). Tablo 2’de test sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık (LM ve LM_{adj}) Testleri

Test	İstatistik	Olasılık
LM	13.32	0.2063
LM _{adj}	0.8023	0.4224

LM ve LM_{adj} testlerine göre olasılık değerleri %1, %5 ve %10’dan büyük olduğundan modelde yatay kesit bağımlılığının olmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmada ikinci aşamada durağanlık sınaması için yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil birim kök testlerinden Hadri panel birim kök testi (Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 36) ile durağanlık sınaması yapılmıştır. Hadri panel birim kök testinde sabit etkili ve sabit etkili-trendli olmak üzere iki model kullanılmaktadır. Buna göre sabit etkili ve sabit etkili-trendli modeller sırasıyla (Hadri, 2000, s. 150; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 36);

$$Y_{it} = r_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$Y_{it} = r_{it} + \beta_i t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Hadri (2000) panel birim kök testi hipotezleri H₀ hipotezi: “paneldeki tüm birimler durağandır”, H₁ hipotezi “paneldeki bazı birimler birim kök içermektedir” şeklindedir (Hadri, 2000, s. 151; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 36). Hipotezleri test etmek için Lagrange çarpanı (LM) istatistiği kullanılmaktadır. Hadri LM test istatistiği (Hadri, 2000, s. 151; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 37);

$$LM = \frac{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{1}{T^2} \sum_{t=1}^T S_{it}^2}{\sigma_{\varepsilon}^2} \quad (6)$$

Hata terimlerinin normal dağıldığını varsayan Hadri panel birim kök testi T büyük N orta ve T>N durumunda kullanılabilen bir testtir (Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 39-40). Teste ait sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Hadri Panel Birim Kök Testi

Değişkenler-Düzey	İstatistik	Olasılık
lnGDP	7.7524	0.0000
WGI	3.6886	0.0001
TRADE	8.3433	0.0000
Değişkenler-Birinci Fark	İstatistik	Olasılık
lnGDP	0.5425	0.2937
WGI	-0.6019	0.7264
TRADE	1.2601	0.1038

Bu kapsamda birim kök testi sonuçlarına göre, H₀ hipotezi düzey değerlerinde reddedilmiş, panel veri setinin durağan olmadığı görülmüş, panelin durağan hale getirilebilmesi için değişkenlerin birinci farkları alınmıştır. Birinci fark sonucunda değişkenlerin olasılık değerleri 0.01, 0.05 ve 0.10’dan büyük çıkmış, H₀ hipotezi kabul edilmiş ve panel veri setinin I(1) düzeyinde durağan olduğu görülmüştür. Değişkenler I(1) seviyesinde durağan olduğundan eşbütünleşme testi gerçekleştirilebilir. Ancak öncesinde Delta homojenlik testi yapılarak hem eğim katsayılarının homojenliği hem de birinci kuşak ve ikinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden hangisi ile eşbütünleşme ilişkisinin varlığının test edileceği belirlenmiştir (Pesaran & Yamagata, 2008, s. 52-58).

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_i + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Denklem 7’de yatay kesitler arasında eğim katsayısının farklılığı araştırılmaktadır. Pesaran & Yamagata (2008) tarafından iki test istatistiği geliştirilmiştir (Pesaran & Yamagata, 2008, s. 57):

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S-k}{2k} \right) \sim \chi_k^2 \quad (8)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S-k}{v(T,k)} \right) \sim N(0,1) \quad (9)$$

H₀ hipotezi “eğim katsayıları homojendir”, H₁ hipotezi “eğim katsayıları homojen değildir” (Pesaran & Yamagata, 2008, s. 51). Tablo 4’de Delta homojenlik test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Delta Homojenlik Testi

Test	İstatistik	Olasılık
Δ	4.385	0.000
Δ_{adj}	5.188	0.000

Test sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde seriler heterojendir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi ve eşbütünleşme modelinin tahmininde, yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve heterojenliğin olduğu birinci nesil panel eşbütünleşme analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu çerçevede Pedroni panel eşbütünleşme testi ile eşbütünleşme ilişkisinin varlığı test edilmiştir. Pedroni panel eşbütünleşme testi için denklem aşağıdaki gibidir (Pedroni, 1999, s. 656):

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1it} + \beta_{2i} x_{2it} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mit} + e_{it} \quad (10)$$

Pedroni panel eşbütünleşme testi heterojen ve homojen paneller için ve yatay kesit bağımlılığın olmadığı durumlarda kullanılabilen bir testtir (Pedroni, 1999, s. 654; Yerden Tatoğlu, 2017, s. 197). Pedroni (1999), eşbütünleşme testini gerçekleştirebilmek için yedi adet test önermiştir. Bu testlerden dördü panel, üçü grup test istatistiğidir. Pedroni söz konusu testlerden grup test istatistiklerini heterojen paneller için, panel test istatistiklerini homojen paneller için önermiştir. Grup test istatistikleri; grup ρ istatistiği (ρ), grup t istatistiği (t), grup t istatistiği (adf); panel test istatistikleri panel v istatistiği (v), panel ρ istatistiği (ρ), panel t istatistiği (t), panel t istatistiği (adf) şeklindedir. Diğer taraftan T zaman boyutunun büyük, N birim boyutunun orta büyüklükte olduğu durumlarda Pedroni eşbütünleşme testi uygun olmaktadır (Pedroni, 1999, s. 658; Yerden Tatoğlu, 2017, s. 195-196). Testin H_0 hipotezi “eşbütünleşme yoktur”, H_1 hipotezi “eşbütünleşme vardır” şeklindedir (Pedroni, 1999, s. 657; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 197). Tablo 5’de test sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5: Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi

Test istatistiği	Panel	Grup
v	-0.5846	-
ρ	0.4195	0.8172
t	-0.9593	-1.987
adf	-0.8202	-2.042

Test sonuçlarına göre, serilerde heterojenlik olduğundan heterojenlik ile ilgili sonuçları gösteren üç grup test istatistiği dikkate alınmış, söz konusu istatistiklerden grup t ve grup adf istatistiklerine göre H_0 hipotezi reddedilmiş, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı görülmüştür. Bu doğrultuda değişkenlere ait eşbütünleşme katsayıları tahmin edilebilir. Uzun dönemli eşbütünleşme katsayıları yatay kesit bağımlılığı olmadan ve heterojenliğin varlığında kullanılan birinci nesil tahmincilerden Ortalama Grup (MG) tahmincisi ile tahmin edilmiştir (Pesaran & Smith, 1995, s. 81; Yerdelen Tatoğlu, 2017, s. 217). Ortalama grup tahmincisi T ’nin büyük olduğu durumlarda tutarlıdır (Pesaran & Smith, 1995, s. 90; Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 60). Ortalama grup tahmincisinin elde edilmesinde kullanılan denklem aşağıdaki gibidir (Pesaran & Smith, 1995, s. 82);

$$\beta_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_i \quad (11)$$

Tablo 6: Ortalama Grup Eşbütünleşme Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık
-------------	---------	----------

WGI	0.616	0.069
TRADE	-0.005	0.000

Tablo 6’da tahmin sonuçları görülmektedir. İyi yönetim ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Orta Asya ülkelerinde iyi yönetimdeki artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Diğer taraftan kontrol değişken olarak alınan dış ticaretin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemekte olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Son yıllarda ekonomik büyümeyi etkileyen iktisadi değişkenlerin yanı sıra ekonomik olmayan bir faktör olan iyi yönetimin araştırılması sıklıkla yapılmaktadır. Orta Asya ülkeleri özelinde 2007-2020 dönemi için iyi yönetimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmada ekonomik büyüme göstergesi kişi başına GSYH, iyi yönetim göstergesi küresel yönetim göstergelerinin ortalaması olarak alınmış, dış ticaret değişkeni kontrol değişken olarak kullanılmıştır. Söz konusu ilişkinin araştırılması amacıyla sırasıyla yatay kesit bağımlılık testi, Hadri panel birim kök testi, Delta homojenlik testi, Pedroni panel eşbütünleşme testi, Ortalama Grup (MG) tahmin yöntemi kullanılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre modelin bütününde yatay kesit bağımlılığının olmadığı, Hadri panel birim kök testi sonucuna göre değişkenlerin ancak birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmüştür. Delta testi ile modelin heterojen olduğu tespit edilmiş, birinci nesil eşbütünleşme testi Pedroni panel eşbütünleşme testi yapılarak seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. MG yöntemi ile tahmin edilen eşbütünleşme katsayılarında iyi yönetimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Orta Asya ülkelerinde iyi yönetim arttıkça ekonomik büyüme artmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular incelenen 5 Orta Asya ülkesinde iyi yönetimin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalar ile karşılaştırıldığında; iyi yönetimin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönündeki (Rivera-Batiz, 2002; Cebula & Ekstrom, 2008; Cooray, 2009; Hamadi vd., 2009; Gani, 2011; Bassam, 2013; Fayissa & Nsiah, 2013; Omoteso & Mabolaji, 2014; Huang & Ho, 2016; Oraya & Mose, 2016; Adedokun, 2017; Kim vd., 2017; Maune, 2017; Ibrahim, 2018; Ünlükaplan vd., 2018; Bercu vd., 2019; Javed, 2019; Nguyen vd., 2019; Prasetyia, 2019; Raza vd., 2019; Samarasinghe, 2019; Shah vd.,2019; Alouani ve Jannet, 2021; Azam, 2021; Özdemir & İmamoğlu, 2021; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu & Özdemir, 2023; Köstekçi vd., 2023; Pradhan vd., 2023) çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın literatürde yaygın olarak kabul edilen bir durum olan iyi yönetimin ekonomik büyüme düzeyini artırmadaki rolünü desteklediği söylenebilir. Daha iyi yönetimin daha yüksek bir ekonomik büyüme sağladığı yönündeki literatür ile örtüştüğü söylenebilir.

Orta Asya ülkelerinde iyi yönetimin ekonomik büyümeyi artırdığı bulgusuna ulaşılmış olmakla birlikte Orta Asya ülkelerinin daha fazla ekonomik büyüme

sağlayabilmeleri için birkaç öneri sunulabilir. Orta Asya ülkelerinin yönetim kalitesini artırmaları ve yönetişime yönelik düzenlemeler yapmaları önemlidir. İyi yönetim standartları ve kalitesinin iyileştirilmesi, iyi yönetimin güçlendirilmesi ve bunun sürdürülebilmesi Orta Asya ülkelerinin ekonomik büyümelerine yardımcı olacaktır. Bu ise hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliğinin ve politik istikrarın sağlanması, hesap verebilirlik ve şeffaflığın artırılması ve yolsuzluğun önlenmesi ile mümkündür. Diğer taraftan ekonomik büyümenin daha da artırılabilmesi için iyi yönetişimin geliştirilmesi noktasında hükümetlerin çalışmalarının kalitesini artırabilmeleri ve vatandaşların da yönetim kalitesi için hükümet çalışmalarını gözetmeleri gerekir. Diğer yandan gelecekte yapılacak araştırmalar için çalışmanın kısıtları göz önüne alındığında, iyi yönetim uygulamalarının gelir dağılımı, servet dağılımı, enflasyon ve işsizlik gibi ek değişkenleri de içerecek şekilde genişletilmesi önerilebilir. Bu doğrultuda Orta Asya ülkelerinin tamamında iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılabilir. Veya iyi yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem Orta Asya ülkeleri için hem de farklı ülke grupları için farklı ve daha güncel ekonometrik yöntemler ile analiz edilebilir.

Kaynakça

- Adedokun, A. J. (2017). Foreign aid, governance and economic growth in Sub-Saharan Africa: Does one cap fit all?. *African Development Review*, 29(2), 184-196.
- Alouani, A. & Jannet, H. (2021). Governance and economic growth in Tunisia (1996-2017): A descriptive study. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 6(1), 817-824.
- Azam, M. (2021). Governance and economic growth: Evidence from 14 Latin America and Caribbean countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 1-26.
- Bassam, A. A. (2013). The relationship between governance and economic growth during times of crisis. *European Journal of Sustainable Development*, 2(4), 1-18.
- Bercu, A. M., Paraschiv, G. & Lupu, D. (2019). Investigating the energy–economic growth–governance Nexus: Evidence from Central and Eastern European countries. *Sustainability*, 11(3355), 2-21.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Cebula, R. & Marcus, E. (2008). Economic growth, economic freedom, and governance. *Journal of International Business and Economics*, 9(3), 1-8.
- Cooray, A. (2009). Government expenditure, governance and economic growth. *Comparative Economic Studies*, 51, 401-418.
- Fayissa, B. & Nsiah, C. (2013). The Impact of governance on economic growth in Africa. *The Journal of Developing Areas*, 47(1), 91-108.
- Gani, A. (2011). Governance and growth in developing countries. *Journal of Economic Issues*, 45(1), 19-40.

- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *Econometrics Journal*, 3, 148-161.
- Hamadi, F., Rihab, B. A. & Lotfi, B. J. (2009). Governance and economic growth in transition countries: A reading in the vision of the institutional theory. *Int. J. Economic Policy in Emerging Economies*, 2(1), 1-22.
- Huang, C. J. & Ho, Y. H. (2016). Governance and economic growth in Asia. *North American Journal of Economics and Finance*, 39, 1-13.
- Ibrahim, C. (2018). Good governance and economic growth: The case of gulf cooperation council countries. *International Review of Business Research Papers*, 14(1), 132-145.
- İmamoğlu, İ. K. (2022). Yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme: Bir panel nedensellik analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2), 304-317.
- İmamoğlu, İ. K. & Özdemir, D. (2023). Yönetişim, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleri. *Külliye*, 4(1), 99-133.
- Javed, R. (2019). An application of rules of governance and economic growth: A case study of Asian countries. *Bahria University Journal of Management & Technology*, 3(1), 14-29.
- Kaufmann, D. & Kraay, A. (2002). Growth without governance. *Economia: Latin American and Caribbean Economic Association*, 3(1), 1-60.
- Kaufmann, D. & Kraay, A. (2008). Governance indicators: Where are we, where should we be going?. *The World Bank Research Observer*, 23(1), 1-30.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2009). Governance matters VIII aggregate and individual governance indicators 1996-2008. *Policy Research Working Paper*, 4978, 1-105.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2010). The worldwide governance indicators methodology and analytical issues. *Policy Research Working Paper*, 5430, 1-31.
- Kim, D. H., Wu, Y. C. & Lin, S. C. (2017). Heterogeneity in the effects of government size and governance on economic growth. *Economic Modelling*, 68, 1-12.
- Köstekçi, A., Yıldız, A., Gülcü, Y. & Çakır, M. A. (2023). İyi yönetişimin seçilmiş sosyal ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği. *Ekev Akademi Dergisi, Özel Sayı*, (77-100).
- Maune, A. (2017). The strength of sound corporate governance on economic growth in an emerging market context. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(5), 6-13.
- Nguyen, C. V., Giang, L. T., Tran, A. N. & Do, H. T. (2019). Do good governance and public administration improve economic growth and poverty reduction? The case of Vietnam. *International Public Management Journal*, 24(1), 1-31.

- Omoteso, K. & Mobolaji, H. I. (2014). Corruption, governance and economic growth in Sub-Saharan Africa: A need for the prioritisation of reform policies. *Social Responsibility Journal*, 10(2), 316-330.
- Orayo, J. A. & Mose, G. N. (2016). A comparative study on contribution of governance on economic growth countries in the East African community. *International Journal of Regional Development*, 3(2), 89-106.
- Özdemir, D. & İmamoğlu, İ. K. (2021). Yönetişim göstergeleri ve büyüme: Gelişmiş ve gelişmekte olan G20 ülkeleri için bir nedensellik analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 113-135.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 653-670.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Working Paper*, 1229, 1-47.
- Pesaran, M. H. & Smith, R. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68(1), 79-113.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pradhan, P. R., Arvin, M. B., Nair, M. & Dabir-Alai, P. (2023). Do the state of governance, military expenditure, institutional quality and economic growth have temporal causal links? Erişim adresi: <https://www.researchsquare.com/article/rs-2907674/v1>
- Prasetyia, F. (2019). Good governance and economic growth: Empirical evidence from ASEAN 10. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 144, 376-383.
- Raza, S. A., Shah, N. & Arif, I. (2019). Relationship between FDI and economic growth in the presence of good governance system: Evidence from OECD countries. *Global Business Review*, 22(6), 1-19.
- Rivera-Batiz, F. L. (2002). Democracy, governance, and economic growth: Theory and evidence. *Review of Development Economics*, 6(2), 225-247.
- Samarasinghe, T. (2018). Impact of governance on economic growth. *MPRA Paper*, 89834, 1-51.
- Shah, M. J., Mehmood, T. & Hayat, A. (2019). Governance, economic growth and socioeconomic development in Pakistan. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 8(4), 20-36.
- Şahin, D. (2018). MENA ülkelerinde kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5(1), 1-9.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). *Panel zaman serileri analizi*. İstanbul: Beta Basım.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *İleri panel veri analizi*. İstanbul: Beta Basım.

Ünlükaplan, İ., Arısoy, İ. & Canıkalp, E. (2018). Yönetişim kalitesi ve iktisadi büyüme: TÜRKİYE ekonomisi için bir ampirik analiz. *UIİİD-IJEAS*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 487-508.

World Bank (1992). *Governance and development*. Washington DC: The World Bank.

World Bank (2023). World development indicators. Erişim adresi: worldbank.org

World Bank (2023). Worldwide governance indicators. Erişim adresi: <https://www.govindicators.org>

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

The Reflection of Social Atomism in *The Love Song of J. Alfred Prufrock*

Muhammed Metin ÇAMELİ**

Abstract

World War I is known to have been one of the most transformative events in the tumultuous history of the twentieth century. The war with its drastic social and political influences has led to a revival of interest in studying the recesses of human mind in the field of literature. Modernism as a literary movement, especially in the wake of World War I, has had its leading role in exploring human psyche, but has simultaneously become the focal point of numerous discussions with its elusive nature. This contentious aspect of modernism can be said to have become manifest in its tackling the issues of social fragmentation, solipsism, and capitalism within literary realm. The entirety of the referred points also falls into the scope of Social Atomism Theory which is believed to have gained prominence in the nineteenth and twentieth centuries. At this point, it must be noted that, one of the most well-known poems of modern period, *The Love Song of J. Alfred Prufrock*, provides an apt site for delving into the concept of social atomism. Relevantly, this article aims to elucidate the ways in which the experiences of Prufrock align with those of an alienated or socially atomised individual.

Key Words: Modernism, Modern Poetry, Prufrock, Social Atomism, Alienation

J. Alfred Prufrock'ın Aşk Şarkısı Adlı Şiirde Sosyal Atomizm Kavramının Yansımaları

Özet

Yirminci yüzyılın çalkantılı tarihi içerisinde, Birinci Dünya Savaşı'nın en dönüştürücü olaylardan birisi olduğu bilinmektedir. Bu savaş, köklü sosyal ve politik etkileriyle, edebiyat alanında insan aklının derinliklerini inceleme arzusunu tetiklemiştir. Edebi bir akım olarak modernizm, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında, insan ruhunu çözümleyebilmekte öncü bir rol edinmiştir fakat eş zamanlı olarak, tanımlanması zor doğası ile birçok tartışmanın merkezinde yer almıştır. Modernizm akımının bu tartışmalı yönünün, toplumsal bölünme, tekbencilik ve kapitalizm hususlarının edebi alanda ele alınmasında daha fazla ortaya çıktığı iddia edilebilir. Atfedilen noktaların tümü, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda önem kazanan, Sosyal Atomizm Teorisi kapsamında da çalışılmaktadır. Bu noktada, modern dönemin en iyi bilinen şiirlerinden olan *J. Alfred Prufrock'ın Aşk Şarkısı*'nın sosyal atomizm kavramının araştırılması adına sağlam bir zemin hazırladığı vurgulanmalıdır. Bu makale, Prufrock karakterinin modern dönemdeki deneyimlerinin yabancılaşmış ya da adeta parçalara bölünmüş gibi hisseden bir bireyin deneyimleri ile örtüşen yanlarını detaylıca açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Modern Şiir, Prufrock, Sosyal Atomizm, Yabancılaşma

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul / Türkiye, metincameli@aydin.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9479-4416>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Çameli M. M. (2024). The Reflection of Social Atomism in *The Love Song of J. Alfred Prufrock Külliye*, 5(2), 383-397. DOI: 10.48139/aybukulliye.1428232

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
30 Ocak 2024	5 Ağustos 2024	Araştırma Makalesi	383-397
30 January 2024	5 August 2024	Research Article	

Introduction

The philosophical and literary meditations upon humanity, particularly as of the Age of Reason in the world of Western Europe, are known to have been characterised by their questioning of well-established assumptions of the earlier periods. Replacing the Renaissance humanism and Romantic spirituality with rationalism, intellectuals of the Enlightenment can be said to have fostered a firm belief in the strength of the human intellect and knowledge to better understand the universe. This tendency to redefine the world through the power of the mind is believed to have come alongside with the emergence of a plausible answer to the baffling question of what modernity means as well. For many historians and literary theorists, the Enlightenment (or the Age of Reason in the 18th century) is synonymous with modernity (Bressler, 2007, p. 96). Based on this perspective, the term “modernity” designates the necessity of being governed by rational thought. More pointedly, modernity can be said to stand for an overwhelming sense of resentment against awe-inspiring doctrines of preceding periods since it advocates things which are in a constant flux. As Anthony Giddens pinpoints “[o]ne of the most obvious characteristics separating modern era from any other period preceding it is modernity’s extreme dynamism. The modern world is a runaway world: it affects pre-existing social practices and modes of behaviour” (1991, p.16). Giddens’ remarks imply that modernity requires deep contemplation upon people’s situatedness in the world. It must also be underlined that the 1900s is cited to have been marked by its chaotic atmosphere with the outbreak of World War I and the shift from modernity to modernism has also been the focal point of literary discussions. Deriving from the same root word “modern”, modernism is mostly referred as a literary and aesthetic movement which heavily relies on the view that the essence of truth must be explored through new methods. Thus, modernism in literature entails contemplating the veracity of what was held to be true thereby simultaneously giving free rein to liberal thoughts. When the psychological and physical devastation of the traumatic events to which modern age bore witness was transposed into literature, as Christopher McVey pertinently argues “*literary modernism branded itself with the rhetoric of novelty, energetic liberation and daring experimentation*” (2019, p. 67). The reference to daring experimentation brings to mind the fact that modernist literature has heralded a new era during which a vast number of distinguished literary figures such as James Joyce, Virginia Woolf, William Butler Yeats, Bernard Shaw, Ezra Pound, and Thomas Stearns Eliot came into prominence by means of their deployment of novel literary strategies. To illustrate, Joyce and Woolf’s using the stream of consciousness as a narrative mode in their novels is known to have introduced a striking aspect of going deeper into the recesses of the individuals’ minds.

The revival of interest in exploring unknown sides and complex thoughts of human can be claimed to have become fully manifest in the realm of poetry in the twentieth century. Amongst the influential poets of the period, Thomas Stearns Eliot stands out with his ability to benefit from the strength of his words while alluding to the overwhelming sense of estrangement experienced by individuals in a war-stricken, poverty-stricken society. The poetic voice of Eliot impels his readers to ruminate over certain atrocities

endured by the mass and empathise with their disillusionment originating from an oppressive existence. *The Love Song of J. Alfred Prufrock* (1915), *The Waste Land* (1922), *The Hollow Men* (1925) are some of the most popular poems in which Eliot underscores the experiences of desolation, psychic disruption and fragmentation endemic among citizens of post-war Western society. These experiences can be said to have arisen out of the hardship of conforming to altering circumstances of urban life. Given the fact that urbanisation or modernisation has allowed no room for solidarity under the thumb of capitalist hegemony, characters in the poetry of Eliot posit themselves as anguished figures attempting to express their lack of sense of belonging to sustainable city life. Likewise, the character of Prufrock in *The Love Song of J. Alfred Prufrock* is ostensibly portrayed as a despondent persona on the grounds that much of what comes out of his mouth sounds as articulations resulting from his repressed psyche. Prufrock speaks through a discourse which is geared towards positioning him away from the expectations of modern city life inasmuch as there seems to be a disjunction between his self-internalised habits and constantly changing values of westernised lifestyles. That is to say, individuals of Prufrock's world are compelled to bow to the demands of modernisation which can be associated with capitalism, indoctrination, and required conformity to ideologies of the new century. The prerequisite of getting accustomed to organising daily life in line with modern standardisations, therefore, provides a fertile ground for the emergence of an atomised society. The members of an atomised society are threatened by a resurgence of division or fragmentation which causes them not to collaborate or communicate with each other effectively. As Paul Spicker elucidates, “societies which promote solidarity can, however, be contrasted with the idea of an atomised society. People become like atoms, or very small particles, which are all distinct from each other” (2006, p. 150). As has been stated, Prufrock fits into this description of an atomised individual whose dissatisfaction with the increasing solipsistic individualism of his time is felt in the entirety of the poem. Relevantly, this study aims to elaborate on the ways in which *The Love Song of J. Alfred Prufrock* can be interpreted under the guidance of the concept of Social Atomism as a sociological theory so as to render the agony of Mr Prufrock more intelligible and his suppressed voice more audible to contemporary readers.

The study presents *The Love Song of J. Alfred Prufrock* as a poetic response to the modern world's shifting social order and displays individuals of the period shattering themselves against the insurmountable obstacle of capitalist indoctrination. Moreover, the study underscores that the lack of self-liberation results in the creation of a social order where the imminence of social atomism can be affiliated with the annihilation of tightly knit social units. While persevering to fulfil sanctioned roles by modernisation, human beings are stripped of their emotional connectedness and they are assumed to define selfhood based on the material conditions of their existence. The study especially distinguishes itself from prior studies concerned with Prufrock by foregrounding the character as a socially atomised man figure. Whereas the vast majority of existent research name the character of Prufrock as a mere symbol of anomie or alienation, this

research reoccupies these notions from different angles and contributes to the existing literature by offering a more comprehensive analysis of the character in line with the concept of social atomism and drawing attention to the dyad between sociology and literature as two closely connected interdisciplinary fields. The study impels contemporary readers to reflect upon the manner in which things in modern culture impinge upon individuals' daily lives as represented through personal experiences of Prufrock.

Atomism, Social Atomism Theory, and Its Role in Literature

The word "atom" is believed to have a Greek origin and it is described as the tiny element which is hard to be divided into fragments. As Michael E. Sommers clearly explains, "*The word atom comes from the Greek term atamos, meaning uncuttable. It refers to the fact that atoms are the basic units of elements and can't be broken down into smaller components that still retain the fundamental properties of that element*" (2008, p. 14). Etymology of the word with the stress upon its unbreakable nature also entails foregrounding the coiner of the word, namely, Democritus. The word was coined many centuries ago by Democritus from the negative prefix -a and the same tome = a cutting, to be used of a thing so small it could not be cut (Pepper, 1949, p. 15). The founder of Greek atomism, Democritus, is known to have contributed to scientific, philosophical, and cultural progress of ancient Greek society in the fourth century B.C by means of his application of the concept to these fields. The core of the idea of atomism by Democritus is that atoms coexist with the void. The void, considered "non-being", is thought to be just as real as the atoms. It was very important for Democritus that both exist: being and non-being, the atoms and the void (Magill & Aves, 2003, p. 332). Based on Democritus' view, it becomes evident that atoms operate very actively, they always interact with one another and the void organises the dynamics of the relationships among all of them. The validity of this notion, especially when applied to daily life, is that individuals experience changes, they get entrapped in certain circumstances and they sometimes get separated from each other under the effect of a factor as an equivalent of the void. Lancelot Law Whyte in the astute work *Essay on Atomism: From Democritus to 1960* emphasises likewise "[a]tomism certainly disrupts systems and studies isolated parts, and it must do so before it can direct its attention to the ordering relations of the parts in the various natural systems, and learn to put them together again as they were" (1961, p. 17). Whyte promulgates the idea that the science of atomism poses researchers the challenge of an insatiable quest of comprehending the complex and elusive nature of atoms which cooperate with and differ from one another in certain instances. Furthermore, as Vesselin Petrov indicates, "*ever since the ancient Greeks, this form has offered various explanations of the most primitive constituents of the universe and these atoms were held to exist in mechanistic relationships*" (2017, p. 87). Thus, seeking direction in life to understand the universe with the help of Democritus' atomism can be said to have served as a guideline for thinkers of ancient Greek society. Nevertheless, as the centuries have progressed, atomism, whose origin is traced back to the fourth century B.C., is known to have been transposed into other fields such as sociology, philosophy, and literature from

different angles. When applied into the field of sociology, atomism has been regarded as a theory which closely examines the widespread fragmentation and individualism, particularly since the beginning of Industrial Revolution. The derivative word of atom itself “atomism” or “social atomism”, as Kenneth L. Grasso clarifies, “*involves the denial of a strong, constitutive conception of community in which society is understood as an ingredient or constituent of the identity of individuals*” (2009, p. 183). The critic’s drawing attention to the tendency to deconstruct the notion of communal living in society can be said to be rooted in the radical transition from a primarily agricultural society to a modern industrial nation in the Industrial age. The emergence of new classes compounded by their demand of power in the government is known to have culminated in the widened gap between the rich and the poor. Considering the chaotic atmosphere created by industrialisation, the factory workers as estranged from their own labour, the eighteenth century occupies a central place within the historical process of capitalist modernisation and, therefore, falls into the scope of the field of sociology while addressing social atomism.

The conceptualisation of atomism as a sociological theory can be claimed to have gained more prominence in the nineteenth and twentieth centuries as the social division among individuals is known to have increased because of hegemonic capitalism. Since then, people have been assumed to shoulder the responsibility of organising their lives in accordance with the precepts of a capitalist order, which reduces the interaction and mutual understanding among inhabitants of modern cities. On account of the progress in economy and the liberalist trend, as Charles Sherover underlines, “*this thesis of social atomism portrayed society as akin to a material body that can always be broken down into its components*” (1989, p. 14). An explanation of atomised society from this perspective is totally congruous with the theoretical explanation of atomism in the field of sociology, because, as has been stated, “*social atomism requires people to face strangers, causing the connection between acquaintances to be weakened and individuals increasingly to become the basic unit of society*” (Liu & Kim, 2021, p. 24). However, there seems to exist a dichotomy between the definition of an ideal life for Ancient Greek society and that of the modern society. Whereas Democritus’ identification of atomism, especially when integrated into the realm of sociology, is more geared towards anticipating a society in which individual and community share duties in the creation of a civic order, social atomism of the modern century is marked by the absence of this collaborative work. In Ancient Greek society, people are there for each other, but in the modern age, this kind of harmonic society is destroyed. Instead, modern thought sees no harmony between individual and society. (Dağ, 2022, p. 100). Hence, anomic, lonely, and desperate individuals abound in this century, and they find themselves in a state of existential dilemma.

The content of the representations of individuals is determined by the sense of loneliness and dejection as a prevalent theme of modern literary productions as well. The central characters of the vast majority of novels, poems and plays of the twentieth century strike readers as representative figures of the existing alienation from community and

companion. Characters are presented as greatly distressed in their minds as a result of the discord between their own values and those of the newly developing modern world. Faced with severe conflicts, characters studied in modern literature do not seem to feel completely secure in this world and fall into doubts about their future. Redolent of the portrayal of the atomised society in Social Atomism Theory, the portrayal of humanity in modernist literature indicates that the escalating number of people who act as solitary participants in the community must be seen as a serious problem to be surmounted. To exemplify, the character of Prufrock can be regarded as the embodiment of the existential crisis experienced by many individuals of the modern century and his repudiation of the social expectations renders him an atomised man to a serious extent. Contemporary readers are given the message that individuals such as Prufrock cannot be expected to find any glimmer of hope for posterity.

Prufrock as the Poetic Embodiment of Atomised Individual

The title of the poem, from the right outset, implies that there is a conundrum in the story of Prufrock. Eliot merges the romance of the love song with the official full name of the character, which causes readers to feel confounded. On the one side, it gives the impression that it can be the articulation of an infatuation of a lover or the expression of the desire for the beloved, on the other side, it is characterised by a formality that does not correspond to the romantic arousal. As Russell Murphy states, “*such a name reads more like something found on a calling card than in the title of a composition as intimate as a love song. Lovers, after all, do not refer to each other, by their legal or formal names*” (2007, p. 292). This curious juxtaposition of romance with formality in the title is followed by the introduction of an epigraph from Dante’s *Inferno*, which invites readers to dwell on its function for the rest of the poem. The epigraph is a part of Canto 27 in *Inferno*, and when translated into English, it is understood that it reverberates with a voice from the depths of hell. It is the voice of the character, Guido da Montefeltro, who is an invented character of Dante as his alter-ego, and his fraudulence is the underlying reason of his self-inflicted fall. T. S. Eliot alludes to the presence of fictional characters and the state of hell in his own essay about Dante, which serves as a guideline to better make sense of the nature of *Inferno* with his remarks as follows:

It is worth pointing out again how very right was Dante to introduce among his historical characters at least one character who even to him could hardly have been more than a fiction. For the Inferno is relieved from any question of pettiness or arbitrariness in Dante’s selection of damned. It reminds us that Hell is not a place but a state; that man is damned or blessed in the creatures of his imagination as well as in men who have actually lived; and that Hell, though a state, is a state in which can only be thought of, and perhaps only experienced, by the projection of sensory images; and that the resurrection of the body has perhaps a deeper meaning than we understand (1932, p. 250).

One of the fictional characters in *Inferno* to which T. S. Eliot refers in his essay can be said to be Guido and his being positioned in hell can be considered evocative of the mundane state of men and prosaic reality with its undercurrents. In other words, the infernal entrapment of Guido in the company of other people who are bound by the mind-forged manacles of dishonesty could be seen as a clue about Prufrock’s own environment

before the poem begins. To be more precise, the hellish world and people who are entrenched in this world can be thought as counterparts of the modern world and its dwellers. Thus, the title and the epigraph as the initial symbols of dilemma inherent in the poem may indicate that what awaits readers is the depiction of experiences of Prufrock as a despondent man, a man who is bereft of hope in an atomised society by Eliot.

This implied despondency of Prufrock as inimical to blessedness of a romantic lover is more overtly accentuated in the opening stanza of the poem. When the poem begins, Prufrock salutes readers with a literary language that is marked by his determination to abandon the place where he lives. The opening speech of the character is suggestive of a life which is predicated upon boredom, discontent, and incomppliance with social conventions as it comes to the forefront as follows:

*Let us go then, you and I,
When the evening is spread out against the sky
Like a patient etherized upon a table;
Let us go, through certain half-deserted streets,
The muttering retreats
Of restless nights in one-night cheap hotels
And sawdust restaurants with oyster-shells:
Streets that follow like a tedious argument
Of insidious intent (Eliot, 1915, p. 2140).*

Seeking solace from the complexities of his condition, Prufrock utters his first statements in the form of a genuine offer to an unknown addressee who is primarily assumed to be his lover. Nonetheless, the ambiguity of the pronoun “you” coupled with the accentuation of the wrenching desire of separating himself from his surroundings imply that Prufrock could be referring to more than one person, basically, his friends, relatives, and people that he knows. Irrespective of the addressee of his initial utterances, the interposition of the evening’s being likened to a patient etherised upon a table as a heavy symbol can be said to implicitly draw attention to the existence of a disconnected society. The disruption of the sense of romanticism that the evening arouses with a rendition of a medical case points to a deeper and more insidious aspects of Prufrock’s society. In other words, the speaker gives readers the clue that the atmosphere is ruffled by disturbances and Eliot, here, portrays the human toll of bourgeois capitalism in loneliness and boredom (O’Connor, 2014, p. 1904). Based on O’Conner’s interpretation of the referred lines, it would be fitting to add that Prufrock aspires to liberate either his lover or all his beloved ones from facing a foreboding future.

The famous refrain in the poem “*In the room the women come and go, Talking of Michelangelo*” (Eliot, 1915, p. 2140) follows the first stanza and it interrupts the poetic narration as candid expressions of the mentally tormented Prufrock. Reminiscent of

Woolf's technique of stream of consciousness, Eliot's preference of integrating these lines into his poem serves as a facilitator of exploring the inner world of his protagonist. When Prufrock alludes to the existence of unidentified women who seem to be giving an effort to prove that they are knowledgeable about Michelangelo, especially under the guidance of the tone of the first stanza, he introduces individuals who have been indoctrinated by the modern society, indeed. It is not clear whether they are really cultivated or not and the lack of identification while referring to these women demonstrates that they represent the ones whose identities are constructed in line with the precepts of a capitalist system. As Wendy Steiner elucidates, "*Instead of a transcendent contact with beauty, passion, or art, the women offer Prufrock cocktail chat; he measures out his life in coffee spoons rather than asking the overwhelming question*" (1995, p. 135). Namely, the compulsion to socialise in the modern society through contact with these women is an impediment to Prufrock's self-actualisation because their cocktail chats and coffee spoons are strong indicatives of their being engulfed by capitalism. Anthony Giddens in *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* draws attention to this issue and underlines "[t]he institutional origins of this situation lie in the decline of traditional authority and the formation of a capitalistic urban culture. Capitalism creates consumers" (1991, p. 170). In line with Giddens' postulation, the women in the poem could be deemed as poetic representatives of capitalist indoctrination since they are unaware of the fact that they have been robbed of their real sense of selves by surrendering to the system which pushes them to internalise ideologies of capitalist modernity. It seems that their social identities become more important as Giddens points out "[s]ocial bonds and engagements increasingly thereafter recede in favour of an endless and obsessive preoccupation with social identity" (1991, p. 170). So long as people tend to take things for granted as these women do, Eliot's Prufrock insinuates that the number of socially atomised individuals may gradually increase. Their communication, social gatherings, and inclinations are superficial which makes Prufrock think that it is better to isolate himself from them. Prufrock's being driven by the will to extricate himself from this situation brings to mind the well-known description of the self in modern society which relates to the issue of social atomism to a large extent as Giddens also notes "[t]he self in modern society is frail, brittle, fractured, fragmented- such a conception is probably the pre-eminent outlook in current discussions of the self and modernity" (1991, p. 169).

Prufrock is burdened by the question of how to sustain a living in the hollows of the modern city life. Things seem to have been debased in Prufrock's age. Eliot invites readers to lend an ear to emotionally inhibited Prufrock whose accentuations come to the fore with a set of other unfolding lines suggestive of social atomism in the poem. In other words, readers are expected to conjure a socially atomised character who is dragged into a deep self-reflection when they confront the harsh realities of modern age through Prufrock's resorting to a literal voice in the lines as follows:

And indeed there will be time

For the yellow smoke that slides along the street,

*Rubbing its back upon the window-panes;
There will be time, there will be time
To prepare a face to meet the faces that you meet;
There will be time to murder and create
And time for all the works and days of hands
That lift and drop a question on your plate;
Time for you and time for me,
And time yet for a hundred indecisions,
And for a hundred visions and revisions,
Before the taking of a toast and tea (Eliot, 1915, p. 2140-41).*

Prufrock polemicizes against newly emerging values of industrialisation with his apprehensions revolving around a distorted concept of time. By referring to the yellow smoke which metaphorically brings to mind factories with abhorrent working conditions and fusing this image with his anticipation of the arrival of a different time period, the character can be claimed to be pushing himself forward into a much more distant and promising future. The reference to a need to prepare a face to meet other faces points to the co-existence of civilisation and decadence in that individuals as members of an industrialised nation conceal their real identities behind masks. In other words, in these lines, the character of Prufrock turns into a device through which Eliot chafes at the pervasive duplicity and superficiality of relationships which culminate in the proliferation of socially atomised human beings. The poet epitomises a civilisation in which human existence is concomitant with corruption. Individuals' recognition of themselves as autonomous beings is impeded by the tribulations of the time and capitalism coupled with repercussions of the war threaten the values and sentiments of solidarity.

The degradation of moral conviction emanating from the urge to conform to what is socially acceptable is a focal point of the ensuing stanzas of the poem as well. As Prufrock speaks, it becomes clearer that modern society stifles his individuality. Envisaging a world in which people subject themselves to the reality that modernity presents to them does not please him and the rectitude of his defiance of these circumstances can be read in the lines which are as follows:

*For I have known them all already, known them all:
Have known the evenings, mornings, afternoons,
I have measured out my life with coffee spoons;
I know the voices dying with a dying fall
Beneath the music from a farther room.*

So how should I presume? (Eliot, 1915, p. 2141).

The amalgamation of the said with the unsaid could enable readers to presume that the trap of social atomism has been sprung for Prufrock and he is quite cognisant of the challenge that it poses to the society. Capitalist modernity comes alongside with the fragmentation of the society and Eliot, through the lenses of the anomic character of Prufrock, refers to the utter insubstantiality of individuals who have been caught in the frays of modern culture and class. As Thomas Augst points out, “*Having spent much of his adult life as a bank clerk, T. S. Eliot would make the routines of a white-collar worker an exemplum for the anomie of modern life in The Love Song of J. Alfred Prufrock: I have measured out my life with coffee spoons*” (2003, p. 215). These lines also elucidate the place issues such as money and social status occupy in the lives of people during the Modern Age. Nevertheless, Prufrock is appalled by all these people who seem to have yielded to the corruption of good communal relationships. Under these conditions, Prufrock is guided by a sense of inevitability of his getting stuck in an atomised, alienated society.

In *The Love Song of J. Alfred Prufrock*, Eliot’s poetic voice resounds with the anticipation of alienation setting in modern city life and expressed through Prufrock’s utterances. A sense of loneliness which inhabits Prufrock’s imagination is more explicitly transmitted to readers in the lines as follows:

Shall I say, I have gone at dusk through narrow streets

And watched the smoke that rises from the pipes

Of lonely men in shirt-sleeves, leaning out of windows?

I should have been a pair of ragged claws

Scuttling across the floors of silent seas (Eliot, 1915, p. 2141-42).

These lines where Prufrock talks about his preference for being a pair of ragged claws rather than watching lonely men pulse with his mourning the passing of the age. His solitariness is not dissimilar to that of factory workers toiling under gruesome conditions or that of war-stricken individuals. This being the case, the lines can be said to foreground the bad effects of World War I upon the masses, particularly in terms of their hopelessness and feeling of estrangement. Long years of attrition which characterises the Great War is known to have resulted in the demise of Western civilization. Peter Wagner in *A Sociology of Modernity* elaborates upon the process of disintegration and the rise of capitalism plunging into the whole world on account of the war and stresses “*the working of a capitalist market economy had drastically changed many aspects of life. The process had a first culmination between the turn of the nineteenth century and the end of the First World War. During those years, the view that no new consolidated order might be establishable was widespread*” (1994, p. 57). It could be noted that Prufrock is one of the individuals who has been hamstrung by the regulations underlined by Wagner and he aspires to be an unrepressed man thereby dreaming of silent seas. His dream signifies a

totally different world which is far away from the carnage of World War I and its psychically devastating impacts.

The poetic rendition of the atomised, fragmented society becomes more manifest when Prufrock says that “*I am formulated, sprawling on a pin, I am pinned and wriggling on the wall*” (Eliot, 1915, p. 2141). The need to express how he feels by utilising adjectives such as “formulated,” “pinned and “wriggling” originates from his fretfulness about the social environment. Moreover, this can be regarded as a sort of self-representation which is fundamentally shaped by his endeavour to lead a life under the influence of capitalist modernity. The language of Prufrock lays bare the paralysing aspect of his having been torn between his inner self and outer self. The ultimate fact of his inability to estrange himself from social atomism is compounded by a suppressed desire to break free from this cycle and he finds himself in a state of in-betweenness. The enormity of what transpires in the period to which Prufrock alludes is expressed through one of the most ambivalent questions the character offers in the lines as below:

*Should I, after tea and cakes and ices,
Have the strength to force the moment to its crisis?
But though I have wept and fasted, wept and prayed,
Though I have seen my head [grown slightly bald] brought in upon a platter,
I am no prophet- and here's no great matter;
I have seen the moment of my greatness flicker,
And I have seen the eternal Footman hold my coat, and snicker,
And in short, I was afraid* (Eliot, 1915, p. 2142).

His self-interrogation of whether he possesses the strength to force the moment to its crisis following tea and cake gatherings addresses the dissidence between individual and social environment. There exists a kind of an inscrutable power dominating the actions of people and compelling them to fall prey to extrinsic forces. That being said, Prufrock complains about the pressure to subserve the capitalist system which induces no dwelling space for genuine human bonds and reciprocal understanding for cementing their relationships. The emphasis which the character makes upon his weeping and praying solidifies the argument that the tone of the poem is utterly mournful. A sense of an impending apocalypse intrinsic to Prufrock's lines simultaneously conveys the implicit message that his ongoing trauma is embedded in the deficiencies of the modern society. It would be fitting to argue that Prufrock cannot feel up to the expectations of the society in which the formation of his self-identity is predicated upon his interaction with other people aspiring to catch up with the pace of constantly evolving circumstances either. Peter Wagner critically discusses the characteristics of the twentieth century social thought for the self-identity by referring to George Herbert Mead as follows:

A conception that allowed one to see both self-identity and society as emerging from the ways human beings actively relate to others was proposed by George

The Reflection of Social Atomism in *The Love Song of J. Alfred Prufrock*

Herbert Mead and entered into the works of the Chicago School. For Mead, a “me” emerges from somebody’s perception of the attitude others hold towards her or him. My identity is formed from my way of combining the different “me” s I am confronted with. Mead’s conceptualization is a very open one. It allows for identities to emerge or not emerge, depending on the individual’s abilities to reconcile different expectations and on the divergence of expectations itself (1994, p. 154).

Prufrock negotiates with himself in such a world depicted by Wagner and struggles hard to come to terms with the inexorable inadequacy as regards being a modern individual which must conform to the mainstream of superficial relationships. However, he cannot reconcile the expectations of others; instead, he rails against the idea of defining his sense of self in accordance with the perceptions of others. This results in his becoming an atomistic individual who abhors what the modern city does to the mind of the individuals.

Prufrock is baffled by more existential questions and further challenged by discouraging fears arising in his mind as the atomistic individual. As the poetic narration progresses, Prufrock as a despondent loner compares himself with Hamlet, which indicates that there might be resemblances between them. However, Prufrock makes this striking comparison with a denial of their mutual sides and speaks as follows:

*No! I am not Prince Hamlet, nor was meant to be;
Am an attendant lord, one that will do
To swell a progress, start a scene or two,
Advise the prince; no doubt, an easy tool,
Deferential, glad to be of use,
Politic, cautious, and meticulous;
Full of high sentence, but a bit obtuse;
At times, indeed, almost ridiculous-
Almost, at times, the Fool (Eliot, 1915, p. 2143).*

Despite the vagueness of the meaning in Prufrock’s comparison, it still sounds rational in that both Prufrock and Hamlet can be said to put a lot of effort into deciphering the code of their own existence. Their speeches serve as precious sources to have insight into the experience of being a human in hard times. The iconic character, Hamlet, is famous for his contemplation of the meaning of life, and likewise, Prufrock as the anguished man of the atomised modern society, engages in a spiritual battle against his fragmented existence. He also harbours an intense fear of aging by wasting away his youth under the effect of agonising power of an atomised society arrayed against him when he says that:

I grow old...I grow old...

I shall wear the bottoms of my trousers rolled.

Shall I part my hair behind? Do I dare to eat a peach?

I shall wear white flannel trousers, and walk upon the beach.

I have heard the mermaids singing, each to each (Eliot, 1915, p. 2143).

His oscillation between what the modern world presents to him and what his inner turmoil signifies leads him to fall into habitual destitution as the character, at the end of his dramatic monologue, implies when he says that “*We have lingered in the chambers of the sea, By sea girls wreathed with seaweed red and brown, Till human voices wakes us and we drown*” (Eliot, 1915, p. 2143). His own voice resonates with a failure rather than a victory, and for readers, it makes the impression that he stops talking at a moment when he is incapacitated by the prolonged consideration of what it means to be an atomised individual of the modern world.

Conclusion

The Love Song of J. Alfred Prufrock by T. S. Eliot presents the threats posed by the atomised world in the twentieth century. The character of Prufrock symbolises an individual living in the modern age which is marked by dysfunctional relationships, capitalist hegemony, and the compulsion to conform to socially acceptable norms. More specifically, Eliot demonstrates that fragmented existence of people causes them to communicate with each other rather ineffectively. The world turns into a place which reflects the absence of unity and collaboration among people, namely, social atomism itself. The poetic world of T. S. Eliot invites contemporary readers to heighten their awareness about the plea of all people in the grip of a capitalism-stricken world. Eliot’s verse is arresting and it encourages readers to linger over social mores of the modern period. The perceived unpredictability of a new age is reflected through the touching monologue of Prufrock which abounds in symbolic implications as regards the decay, division in the society. His heart-felt desires for distancing himself from the clutches of a victimising world renders it possible to turn to the Theory of Social Atomism in order to justify his struggle. When analysed in line with the postulations of the theory, the experiences of Prufrock and the accentuations of what he feels in certain stanzas of the poem come together to rebel against the deficiencies of the system. The resentment of the character against the newly emerging social restraints and his skepticism about the validity of assumptions which define moral values of the time suffice to restate that the poem functions as a harsh critique of the entropic nature of the modern period. Viewing the poem through these lenses certainly sets an example to future studies which aim to reveal insights about human condition in modern times by adopting a literary approach feeding on sociology or sociological theories.

References

Augst, T. (2003). *Young Men and Moral Life in Nineteenth-Century America: The Clerk’s Tale*. Chicago: The University of Chicago Press.

The Reflection of Social Atomism in *The Love Song of J. Alfred Prufrock*

- Bressler, C. E. (2007). *Literary Criticism: An Introduction to Theory and Practice*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Dağ, U. (2022). E. H. Wolgast's Critique of Individualism as Social Atomism. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. No. 33. 95-110. <https://doi.org/10.53844/flsf.1069261>
- Eliot, T. S. (1915). The Love Song of J. Alfred Prufrock. In M. H. Abrams (Ed.), *The Norton Anthology of English Literature: Sixth Edition Volume 2*. New York: W. W. Norton & Company.
- Eliot, T. S. (1932). *Selected Essays by T. S. Eliot*. London: Faber and Faber.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. UK: Polity Press.
- Grasso, K. L. (2009). Reintegrating Rights: Catholicism, Social Ontology, and Contemporary Rights Discourse. In Bruce P. F. and Kenneth L.G. (Eds.), *Rethinking Rights: Historical, Political, and Philosophical Perspectives*. Columbia and London: University of Missouri Press.
- Lin, J., & Kim, S. (2021). Environment: *Based on the Theory of Social Atomism*. *Archives of Design Research*. 34(2), 21-31. DOI: <https://doi.org/10.15187/adr.2021.05.34.2.21>
- Magill F. N., & Alison A. (2003). *Dictionary of World Biography Volume 1: The Ancient World*. UK: Taylor & Francis.
- McVey, C. (2018). T.S. Eliot, Modernism, and Boredom. In John D. Morgenstern (Ed.), *The T. S. Eliot Studies Annual: Volume 2*. Clemson: Clemson University Press.
- Murphy, R. E. (2007). *Critical Companion to T. S. Eliot: A Literary Reference to His Life and Work*. New York: Infobase Publishing.
- O' Connor, C. A. (2014). *The Great War and The Death of God*. Washington: New Academia Publishing.
- Pepper, O.H.P. (1949). *Medical Etymology*. Philadelphia, London: W. B. Saunders Company.
- Petrov, V. (2017). Constructive Postmodernism as Dynamic Holism. In (Eds.), Jakub D. and Lukasz L. *Beyond Whitehead: Recent Advances in Process Thought*. New York, London: Lexington Books.
- Sherover, C. M. (1989). *Time, Freedom, and the Common Good: An Essay in Public Philosophy*. New York, Albany: University of New York Press.
- Sommers, M. E. (2008). *Understanding the Elements of the Periodic Table: Silicon*. New York: The Rosen Publishing Group.
- Spicker, P. (2006). *Liberty, Equality and Fraternity*. Great Britain: The Policy Press.
- Steiner, W. (1995). *The Scandal of Pleasure: Art in an Age of Fundamentalism*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Muhammed Metin ÇAMELİ

Wagner, P. (1994). *A Sociology of Modernity: Liberty and discipline*. London and New York: Routledge.

Whyte, L. L. (1961). *Essay on Atomism: From Democritus to 1960*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Algılanan Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma ile İnternet Kullanma Alışkanlıkları Arasındaki İlişki: Öz Duyarlılığın Rolü**†

Mehmet KAVAKLI* Orhan AYDIN**

Özet

Aşırı internet kullanımı veya internet bağımlılığı ile ilişkili olma olasılığı yüksek değişkenlerden biri dışlanmadır. Öz duyarlılık ise olumsuz yaşam olaylarının ortaya çıkarabileceği olumsuz davranışsal ve duygusal tepkileri önleyici bir tampon işlevi görebilecek bir bireysel özelliktir. Bu çalışmada algılanan psikolojik dışlanma ve algılanan sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki öz duyarlılığın aracı rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitim gören 457 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz döneminde yüz yüze toplanmıştır. Veri toplama amacıyla kişisel bilgi formu, Öz Duyarlılık Ölçeği, İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Sosyal Dışlanma Ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki öz duyarlılığın rolünün incelendiği model yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Sonuçlar internet bağımlılığının hem algılanan psikolojik dışlanma hem de sosyal dışlanma ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Öz duyarlılık ise internet bağımlılığı ve algılanan psikolojik ve sosyal dışlanma ile negatif yönde ilişkilidir. Yapısal eşitlik modeli ile yürütülen aracılık analizi sonuçları algılanan psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki öz duyarlılığın aracı rolü olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak öz duyarlılığın hem psikolojik hem de sosyal dışlanmanın neden olduğu olumsuz davranışsal ve duygusal tepkileri hafifletici bir işlevi olabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma, internet bağımlılığı, öz duyarlılık

The Relationships Between Perceived Ostracism, Perceived Social Exclusion and Internet Usage Habits: The Role of Self-Compassion

Abstract

Exclusion is a variable that has the potential to contribute to heightened levels of internet usage or the development of internet addiction. In contrast, self-compassion is an inherent characteristic that can function as a protective factor against adverse behavioural and emotional responses from unfavourable life circumstances. This research aims to investigate the potential mediating role of self-compassion on the association between perceived ostracism and perceived social exclusion, and internet addiction. A study of 457 university students in Türkiye used demographic information, Self-Compassion Scale, Internet Addiction Scale, and Social Exclusion Scale to collect data. The data was collected face to face in the fall semester of the 2017-2018 academic year. The model examined self-compassion's role in the relationship between perceived ostracism, social exclusion, and internet addiction using the structural equation model. The study found a positive correlation between internet addiction and perceived ostracism and social exclusion, while self-compassion showed a negative correlation. Structural equation modelling revealed self-compassion as a mediator in the

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü’nde hazırladığı “Psikolojik Dışlanma ile İnternet Kullanma Alışkanlıkları Arasındaki İlişkide Öz Duyarlılığın Aracı Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

† “Algılanan Psikolojik Dışlanma ile İnternet Kullanma Alışkanlıkları Arasındaki İlişkide Öz Duyarlılığın Aracı Rolü” başlıklı bu çalışma 15-17 Kasım 2018’de Ankara’da düzenlenen 20. Ulusal Psikoloji Kongresi’nde Mehmet Kavaklı ve Orhan Aydın tarafından sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, Konya/Türkiye, mehmetkavakli15@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-8876-3966>

**Prof. Dr. Ufuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, orhan.aydin@ufuk.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2009-4038>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kavaklı M. & Aydın O. (2024). Algılanan Psikolojik Dışlanma ve Sosyal Dışlanma ile İnternet Kullanma Alışkanlıkları Arasındaki İlişki: Öz Duyarlılığın Rolü. *Küllüye*, 5(2), 398-418.

DOI: 10.48139/aybukulluye.1389292

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
10 Kasım 2023	21 Ağustos 2024	Araştırma Makalesi	398-418
10 November 2023	21 August 2024	Research Article	

association between these factors, may indicating that self-compassion can help alleviate internet addiction. Consequently, self-compassion may help to minimize the negative behavioral and emotional reactions generated by ostracism and social exclusion.

Keywords: Ostracism, social exclusion, internet addiction, self-compassion

Extended Abstract

While the use of the internet offers several benefits, it occasionally possesses the capacity to manifest as an addictive behavior, thereby impeding individuals' professional obligations and personal duties as well as jeopardizing their overall well-being, both physically and psychologically. This rationale has prompted a significant amount of research to identify the factors potentially associated with excessive internet usage. These investigations have uncovered several variables that could potentially contribute to the onset of internet addiction. Exclusion is a variable that is very likely to contribute to the development of excessive internet use or internet addiction. The potential correlation between those who undergo ostracism and their increased internet usage, leading to a potential risk of developing internet addiction, merits careful consideration. However, there is a lack of research exploring the relationship between individuals who experience feelings of exclusion in their daily lives, their internet usage patterns, and the potential for internet addiction. Hence, one of the objectives of this study is to investigate the potential correlation between perceived ostracism, social exclusion, and the occurrence of internet addiction. There are several elements that may function as mediator or moderator variables in the association between ostracism and short- and long-term behaviors. Therefore, many situational, contextual, or individual variables may influence the potential correlation between the sensation of exclusion and the development of problematic internet usage or internet addiction. Self-compassion emerges as a potential individual variable, with a significant likelihood of serving as a mediation factor in the potential association between ostracism and problematic internet usage or internet addiction. From a theoretical standpoint, one of the primary objectives of this study is to investigate the potential function of self-compassion as a mediating factor in the potential association between perceived ostracism, perceived social exclusion, and the development of internet addiction.

Method

The present study used a sample of 457 university students enrolled at a public university in Türkiye. These participants willingly took part in the research and ranged in age from 18 to 40 ($M = 21.11$, $SD = 1.99$). A total of 205 participants, accounting for 44.9% of the sample, were identified as male, while 252 individuals, representing 55.1% of the sample, were identified as female.

Results

Both perceived ostracism ($r = .22$, $p < .001$) and perceived social exclusion ($r = .11$, $p < .05$) were found to be significantly positively related to internet addiction. Similarly, a negative significant relationship was found between perceived ostracism ($r = -.33$, $p < .001$), perceived social exclusion ($r = -.31$, $p < .001$) and self-compassion. Self-compassion and internet addiction are significantly negatively correlated ($r = -.25$, $p < .001$). The tested model and Bootstrap analysis results showed that self-compassion played a role as a mediator variable in the relationship between perceived ostracism and internet addiction. (Indirect effect = .11, 95% CI [.055, .193]). After self-compassion was included in the model, the direct effect between perceived ostracism and internet

addiction became insignificant (Direct effect = .12, 95% CI [-.026, .237]). The results of the tested model and Bootstrap analysis showed that self-compassion played a role as a mediator variable in the relationship between perceived social exclusion and internet addiction (Indirect effect = .12, 95% CI [.056, .221]). After self-compassion was included in the model, the direct effect between perceived social exclusion and internet addiction became insignificant (Direct effect = -.01, 95% CI [-.149, .120]).

Discussion and Conclusion

The results showed that both perceived ostracism and perceived social exclusion were positively related to internet addiction. These results support the first hypothesis of the research. A possible explanation for the finding showing a positive relationship between ostracism, social exclusion and internet addiction can be made within the framework of the need threat model. Specifically, when individuals perceive a threat to their needs for belonging and self-esteem, they may be inclined to accept membership in the exclusionary group or seek out new groups to fulfil their need for belonging and restoring their damaged self-esteem. The hypothesis posits that individuals will exhibit prosocial activities that assist their ability to be socially adept. From this particular standpoint, it is very conceivable that persons who experience exclusion within their everyday surroundings and have difficulties in establishing new social relationships may attempt to fulfil their needs for belonging and self-esteem by resorting to the internet (Kavaklı & Ünal, 2021; Knowles et al., 2015; Nadkarni & Hofmann, 2012; Pang, 2020).

The results of the mediation analysis conducted to determine the mediating role of self-compassion in the relationship between perceived ostracism, perceived social exclusion, and internet addiction show that self-compassion has a mediating role in the relationships between both perceived ostracism and internet addiction and between perceived social exclusion and internet addiction. Social media provides individuals with diverse chances to fulfil their unmet needs. Self-compassion might be considered as one of the potential third variables in the relationship between exclusion and internet addiction. Other factors might potentially exist contributing to this phenomenon. Individuals with elevated levels of self-compassion may have a comparatively reduced sense of exclusion. Indeed, a notable finding of this study is a negative association between self-compassion and perceived ostracism and social exclusion. The experience of perceived ostracism and social exclusion have the capacity to engender online addiction. Self-compassion is an inherent personal attribute that can mitigate the development of internet addiction by influencing one's perception of exclusion and the subsequent negative feelings associated with such exclusion. Individuals exhibiting elevated levels of this feature may have diminished feelings of exclusion. Furthermore, even if they sense exclusion and subsequently resort to online platforms to fulfil their unmet needs, they may not engage in addictive usage patterns. The function of self-compassion as a mediator between these two variables is evident. However, it is important to acknowledge the potential influence of additional mediator or moderator factors on this connection, which warrants further investigation. The evaluation of the study findings should encompass an assessment of both its limits and contributions. This study is a correlational investigation that does not establish a causal link and was exclusively done among university students. Incorporating diverse age cohorts in the design of experimental and longitudinal research facilitates the emergence of more generalizable, valid, and reliable findings.

Giriş

Günümüzde internet ve internetin kullanımı oldukça yaygındır ve neredeyse hayatın her alanında kullanılmaktadır. İnternet, insanların bilgiye erişimini kolaylaştırdığı gibi, günlük hayatta yapacakları birçok işlemi de zahmetsizce gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, boş zamanları değerlendirmek ya da eğlenmek için çevrim içi oyunlar oynama ve hobilerini sürdürme imkânı da sunmaktadır. İnternetin yaygın kullanımı, birçok avantajı beraberinde getirirse de, aşırı kullanımı ve kullanım alışkanlıkları bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aşırı internet kullanımı, bireyin interneti kontrolsüz bir şekilde kullanması ve bu kontrolsüz kullanımın kişisel, sosyal veya mesleki yaşamında olumsuz sonuçlara neden olması durumu olarak ifade edilebilir. Ayrıca aşırı internet kullanımı kişinin internet kullanımının normalden belirgin biçimde fazla olması, günlük yaşamın gerektirdiği sorumluluklarını ihmal etmesi, aile ve sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşaması, iş veya eğitim performansının düşmesi gibi belirtilerle de tanımlanabilir. Özellikle, bireylerin günlük işlerini aksatmasına ya da fiziksel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemesine neden olabilen bir sorun olarak aşırı internet kullanımı “internet bağımlılığı”, “problematik internet kullanımı”, “kompulsif internet kullanımı” ve “patolojik internet kullanımı” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu olgu, araştırmacıların dikkatini çekmektedir ve son yıllarda aşırı internet kullanımına neden olabilecek bireysel faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Evli ve ark., 2023; Lozano-Blasko ve ark., 2022; Qian ve ark., 2022). Araştırmaların elde ettiği bulguların her zaman kesin bir sonuca varacak ölçüde tutarlı olmaması, araştırmacıları aşırı internet kullanımında aracı ya da düzenleyici olarak rol oynayabilecek değişkenlere odaklanmaya yönlendirmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada algılanan psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolü incelenmiştir.

İnternet Kullanma Alışkanlıkları

İnternet ve internet ile ilişkili teknolojilerin kullanımı her geçen gün artmaktadır (Burkauskas ve ark., 2022). Aşırı internet kullanımı internet bağımlılığını gündeme getirmektedir. İnternet bağımlılığı terimi, psikiyatrist Ivan Goldberg tarafından 1995 yılında bir çevrim içi psikiyatri bülteninde ortaya atılmıştır. Bu terim, DSM-IV'ün (American Psychological Association, 2000) katı tanı ölçütlerini mizahi bir şekilde eleştirmek amacıyla yazılmış, DSM-IV (APA, 2000) tarzında hayali bağımlılık kriterleriyle birlikte yeni bir bağımlılık türüne gönderme yapmak için kullanılmıştır (Dalal ve Basu, 2016). İnternet bağımlılığı konusundaki ilk araştırmalar ise, Young (1998) ve Griffiths (1996) tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise, internet bağımlılığı formal bir psikiyatrik bozukluk olarak kabul edilmemektedir. Ancak, internet üzerinde oyun oynama bozukluğu, DSM-5'in (APA, 2013) ekler bölümünde incelenmesi gereken olası bir psikiyatrik bozukluk olarak tanımlanmıştır. ICD 11'de (World Health Organization, 2019) ise oyun bağımlılığı davranış bozukluğu ve ruhsal bir problem olarak tanımlanmıştır (Long ve ark., 2022). İnternetin aşırı düzeyde veya bağımlılık düzeyinde kullanımının olumsuz sonuçlarına dair de çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Khazaie ve ark., 2023; Müller ve ark., 2014; Niu ve ark., 2023). Örneğin Young (1999), internetin aşırı kullanımının potansiyel olumsuz etkilerini, akademik, ailesel ve işle ilgili sorunlar olmak üzere üç ana kategoride ele almıştır. İnternetin aşırı kullanımının depresyon, anksiyete, stres, düşük akademik başarı, olumsuz duygulanım gibi farklı alanları olumsuz etkileyebileceği de ifade edilmektedir (Servidio ve ark., 2021).

Algılanan Psikolojik ve Sosyal Dışlanma

Grup içerisinde yaşamak sosyal bir varlık olan insan için son derece önemlidir. Evrimsel görüşe göre de bir grubun üyesi olmanın en temel ve önemli işlevlerinden biri ait olma ihtiyacının tatmin edilmesidir (Baumeister ve Leary, 1995). Ayrıca bir gruba üye olmanın bireye üye statüsü ve sosyal kimlik kazandırma, belirsizlikleri ortadan kaldırma ve temel psikolojik ihtiyaçları karşılama gibi avantajları bulunmaktadır (Kavaklı, 2018, 2022). Bu nedenle bir grubun üyesi olmak ve mevcut üyelik statüsünü sürdürmek bireyler için önemlidir ve gerekçesi ne olursa olsun grubun dışına itilmek bireyleri bilişsel, duygusal ve davranışsal açılardan olumsuz etkileyen deneyimlerdir (Williams, 2007). Dışlanma uzun süredir sosyal psikologların ilgisini çeken ve çalışılan bir konudur. Literatürde de dışlanmaya işaret etmek amacıyla kullanılan çok sayıda ifade bulunmaktadır. Sosyal dışlanma (*social exclusion*), psikolojik dışlanma (*ostracism*) ve reddedilme dışlanmaya işaret etmek amacıyla en sık kullanılan kavramlardır. Bu üç dışlanma kavramının birbirinden farklı olup olmadığını açık bir biçimde ortaya koyan görgül bir çalışma bulunmamaktadır (Leary, 2005; Smart-Richman ve Leary, 2009; Williams, 2007). Ancak buna rağmen sözü edilen kavramlar kimi zaman aynı anlama gelecek şekilde kimi zaman ise farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Literatürde bulunan tanımlamalara göre bireyin bazen açıkça belirtilerek bazen de herhangi bir açıklama yapılmaksızın gruptan ihraç edilmesi sosyal dışlanma olarak ifade edilmektedir. Reddedilmede bir kişi ya da grup bir başka bireye kendisi ile ilişki kurmak istemediğini açık bir biçimde belirtmektedir. Psikolojik dışlanma ise çoğunlukla “herhangi bir açıklama yapılmaksızın ya da olumsuz bir tavır konulmaksızın, bireyin yok sayılması ya da grubun dışında tutulması” şeklinde gerçekleşmektedir (Williams, 2007, s.429). Bu nedenle psikolojik dışlanma bir yönüyle sosyal dışlanma ve reddedilmeden ayrılmaktadır. Hem sosyal dışlanmada hem de reddedilmede bireye bir şekilde dışlanmasının nedenine dair bir geri bildirim verilmesi söz konusudur. Ancak psikolojik dışlanmada dışlanan bireye herhangi bir şekilde olumlu ya da olumsuz bir tepki verilmemektedir ve kişi görmezden gelinmektedir (Williams, 2009). Görmezden gelme şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın görece sosyal dışlanmadan daha olumsuz etkisi olabileceği söylenebilir. Örneğin deneysel olarak yürütülen bir araştırmada hem psikolojik hem de sosyal dışlanmanın bir ihtiyaç tehdidi oluşturduğu ancak psikolojik dışlanmanın temel psikolojik ihtiyaçları sosyal dışlanmadan görece daha fazla tehdit ettiği ifade edilmiştir (Kandemir, 2011). Williams (2001, 2007) tarafından oluşturulan ihtiyaç tehdidi modeli aslında bu duruma açıklama getirmektedir. Her ne kadar dışlanma olgusunu açıklamaya çalışan farklı araştırmacılar tarafından önerilen farklı modeller olsa da Williams’ın (2009) ihtiyaç tehdidi modeli psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma arasındaki olası farklılıklara ışık tutmaktadır. Bu modele göre insanda benlik değeri, ait olma ihtiyacı, kontrol ve anlamlı varoluş olmak üzere dört temel psikolojik ihtiyaç bulunmaktadır ve ihtiyaç tehdidi modelinin merkezinde de bu temel ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç tehdidi kavramı yatmaktadır. Bir dışlanma deneyimi sözü edilen ihtiyaçlar üzerinde tehdit algısı oluşturmaktadır. Dışlanma deneyiminin ardından ise olayın hemen sonrasında görülen refleksif tepkiler ile kısa vadede ve uzun vadede ortaya çıkan tepkiler gündeme gelmektedir. Özellikle psikolojik veya sosyal dışlanma deneyiminin ardından kişiler tehdit edilen ihtiyaçlarını gerçek hayata kıyasla görece daha kolay tatmin edebilecekleri bir alan olan internette daha fazla zaman geçirme eğiliminde olabilirler.

Psikolojik Dışlanma, Sosyal Dışlanma ve İnternet Bağımlılığı

Dışlanma ve internet kullanımı arasındaki ilişkilere dair literatür incelendiğinde yapılan araştırmaların çok büyük bir bölümünün sosyal medyada dışlanmaya hedef

olmanın sonuçları üzerinde durduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda sosyal medyada dışlanmaya maruz kalmanın, yüz yüze dışlanma sonucunda tehdit edilen temel psikolojik ihtiyaçları tehdit edip etmediği, sosyal medyada dışlanma deneyimi sonucu ortaya çıkan refleksif tepkilerin ve davranışsal sonuçların yüz yüze gerçekleşen dışlanmanın yol açtığı tepkilere ve davranışlara benzeyip benzemediği gibi sorular ele alınmaktadır. Sözü edilen çalışmaların sonuçları da yüz yüze ve sosyal medyada yaşanan dışlanma deneyimlerinin temel psikolojik ihtiyaçlar üzerinde benzer etkileri olduğunu ve benzer davranışlara neden olduğunu göstermektedir. Örneğin, Smith ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan bir çalışmada hem lise hem de üniversite öğrencilerinin sosyal medyada psikolojik dışlanmaya maruz kalmalarının psikolojik olarak acı verici ve negatif sonuçlarının olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde Tobin ve arkadaşları da (2015) Facebook durum güncellenmelerine yanıt verilmeyen katılımcıların benlik değeri, ait olma, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyacı düzeylerinin daha düşük olduğunu bildirmişlerdir. Sosyal medyada yaşanan dışlanmanın gerçek hayatta yüz yüze deneyimlenen dışlanmaya benzer şekilde ilk anda duygusal tepkilere yol açtığına ve temel psikolojik ihtiyaçları tehdit ettiğine ilişkin farklı araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Hayes ve ark., 2018; Reich ve ark., 2023; Wolf ve ark., 2015).

Sosyal medyada dışlanmaya maruz kalmanın yüz yüze dışlanmaya maruz kalma ile benzer sonuçlar ortaya çıkarıp çıkarmadığı ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen gündelik hayatta dışlanma algılayan ya da yaşayan kişilerin interneti daha uzun süreli olarak kullanıp kullanmadıklarına ya da internet bağımlılığı geliştirme olasılıklarının olup olmadığına dair yürütülen araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Kısıtlı sayıdaki bu araştırmalardan bazıları dışlanmanın sosyal medya bağımlılığı ile pozitif yönlü ilişkili olabileceğini göstermektedir (Ergun ve Alkan, 2020; Turan ve ark., 2023). Dışlanma deneyimi sonrasında ihtiyaç tehdidi hissedilen kişiler söz konusu ihtiyaç tehdidi ile baş edebilmek ve özellikle tehdit edilen ihtiyaçlarını tatmin edebilmek amacıyla çeşitli davranışlar sergileyebilirler. İhtiyaç tehdidi modeline göre benlik değeri ve ait olma ihtiyacı tehdit edilen bireyler yeniden bir grubun üyesi olmak, kaybedilen üyelik statüsünü geri kazanmaya çalışmak gibi olumlu sosyal davranışlar sergileme eğiliminde olabilirler. Kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçlarına yönelik tehdit ise kişinin saldırganlık gibi olumsuz sosyal davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. İnternet ise hangi ihtiyaç tehdit edilirse edilsin, bahsedilen ihtiyaçların gerçek yaşama kıyasla çok daha kolay bir şekilde tatmin edilmesine olanak sağlayabilecek bir alandır. Örneğin, dışlanan bireyler yeni arkadaşlıklar kurmak ya da yeni gruplara katılmak gibi eylemleri çok fazla vakit harcamadan sosyal medyadan çok daha kolay bir biçimde yapabilmektedirler. Bu durum da gerçek yaşamda dışlanan bireylerin ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla internet kullanımına yönelebileceklerini ve aşırı düzeyde internet kullanımının ya da internet bağımlılığının gelişebileceğini gösterebilir.

Öz Duyarlığın Rolü

Öz duyarlık bireylerin psikolojik sağlıkları ile ilişkilendirilen görece yeni bir kavramdır (Barnard ve Curry, 2011). Öz duyarlık bireylerin kişisel deneyimlerini bütün insanlığın ortak bir yaşantısı olarak görmeleri, yaşadığı sorunları, acıları, yetersizlikleri insanlığın bir parçası olarak algıladığı, kendisiyle birlikte bütün insanların duyarlı davranmaya değer olduğunu düşünmesi olarak ifade edilebilir (Neff, 2003a). Bu tanımdan hareketle öz duyarlıktan kişinin kendisine acı ve sıkıntı veren duygularına açık olması, kendine sevecen bir şekilde yaklaşması, yaşadığı olumsuzluklar ve yetersizlikler karşısında kendine karşı anlayışlı olması, kendini yargılamaması ve yaşadığı olumsuzlukların bütün insanların deneyimlediği yaşantılar olduğunu kabul etmesi olarak

söz edilebilir. Başka bir ifadeyle, öz duyarlılığın olumsuz deneyimler sonrasında bireyin kendisini aşırı eleştirmek ve yargılamak yerine olumsuz duygularıyla baş etme becerisi geliştirmesi ve kendi kendisine şefkatli davranma yeteneği olduğu söylenebilir (Neff, 2003a, 2003b). Öz duyarlık kavramı, psikoloji literatürüne oldukça yakın bir dönemde girmiş olmasına rağmen, bu konuyla ilgili birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların genellikle, öz duyarlılığın veya onun bileşenlerinin, olumlu kişisel özellikler ve davranışlarla ilişkilendirilebileceğine dair bulgular sunduğu gözlenmiştir (Bluth ve ark., 2018; Booker, 2022; Lefebvre ve ark., 2020).

Öz duyarlık ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır ancak öz duyarlılığın bileşenlerinden birisi olan bilinçli farkındalık ile internet kullanımı arasındaki ilişkilere dair yürütülen araştırmaların sayısı görece daha fazladır. Örneğin, Moniri ve arkadaşları (2022) internet bağımlılığı ile öz duyarlılığın negatif yönlü ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir çalışmada ise internet bağımlılığı ile öz duyarlılığın negatif yönde ilişkili olduğu ve internet bağımlılığının saldırganlığı arttırıp psikolojik iyilik halini olumsuz etkiliyor olabileceğini ancak öz duyarlılığın kısmen de olsa koruyucu bir faktör olarak tespit edildiği rapor edilmiştir (Iyer ve ark., 2022). Benzer şekilde bilinçli farkındalık ile internet bağımlılığı arasında negatif yönde ilişki olduğunu gösteren araştırma sonuçları bulunmaktadır (Arslan, 2017; Arslan ve Coşkun, 2022; Calvete ve ark., 2017; Song ve Park, 2019). Bu çalışmaların sonuçları öz duyarlılığın olumsuz yaşam olaylarının yaratabileceği olumsuz sonuçları önlemede bir tampon işlevi görebileceğine işaret etmektedir. Örneğin bir çalışmada uzun süreli psikolojik dışlanmaya maruz kalma ile depresyon belirtileri arasındaki pozitif ilişkide öz duyarlılığın düzenleyici bir rolü olduğu başka bir ifadeyle öz duyarlılığın bu ilişkiyi zayıflattığı belirtilmiştir (Jiang ve Chen, 2020). İş yerinde yaşanan psikolojik dışlanma ile ilgili başka bir araştırmada ise öz duyarlık düzeyi yüksek olan katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçları üzerindeki tehdit algısının daha düşük olduğu rapor edilmiştir (Ma ve ark., 2022). Öz duyarlılığın dışlanmanın olumsuz etkilerinin bastırılması ve reddedilmenin acısını azaltmada önemli bir potansiyel kaynak olduğunu vurgulayan araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Jiang ve Poon, 2022; Koch, 2020). Bir araştırmada yönergeler aracılığıyla durumluk bilinçli farkındalık düzeyi arttırılan katılımcıların dışlanma deneyiminin sonrasında kontrol koşulundaki katılımcılara kıyasla daha az anti sosyal davranışlar gösterdikleri bulunmuştur (Heppner ve ark., 2008). Ancak dışlanma ve öz duyarlık arasındaki ilişkilerin ele alındığı araştırmalardan elde edilen sonuçlar arasında tam anlamıyla bir tutarlılık olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, deneysel olarak yürütülen bir başka araştırmada durumluk öz duyarlılığın dışlanma karşısında katılımcılar tarafından verilen yapıcı tepkilerde herhangi bir artışa yol açmadığı bildirilmiştir (Clark, 2012). Anderson da (2019) çalışmasında öz duyarlılığın dışlanma karşısında verilen olumlu sosyal tepkiler üzerinde önemli bir etkisi olmadığını belirtmiştir.

Araştırmanın Amacı

İnternet kullanımının birçok avantajı olmasına rağmen, bazen kişilerin işlerini ve sorumluluklarını aksatacak, fiziksel ve psikolojik sağlıklarına zarar verebilecek bir bağımlılık seviyesine ulaşma potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle aşırı düzeyde internet kullanımı ile ilişkili olabilecek değişkenlerin belirlenmesine yönelik yürütülen araştırma sayısı oldukça fazladır ve bu araştırmalarda internet bağımlılığının gelişmesinde rol oynayabilecek birçok değişken belirlenmiştir. Aşırı internet kullanımına veya internet bağımlılığına yol açma olasılığı yüksek değişkenlerden biri dışlanmadır. Williams'ın (2001) ihtiyaç tehdidi modeline göre, dışlanma dört temel psikolojik ihtiyaç için (ait olma, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluş) tehdit oluşturmaktadır ve bir

dışlanma deneyimi bu ihtiyaçların hepsini tehdit edebileceği gibi yalnızca bir ya da daha fazlasını da tehdit edebilmektedir. Modele göre, dışlanmanın ait olma ve benlik değeri ihtiyaçlarını tehdit etmesi durumunda, bireylerin dışlanmanın zedelediği ait olma ihtiyaçlarını tatmin etmek ve benlik değerini onarmak amacıyla dışlayan gruba ya da yeni gruplara kabul edilmelerini sağlayacak olumlu sosyal davranışlara yöneleceğini öngörmektedir. Bu bağlamda, günlük yaşamlarında çevreleri tarafından dışlanan ve yeni ilişkiler kurma çabaları bir şekilde başarısız olan bireylerin, aidiyet ve benlik değeri gereksinimlerini tatmin etmek amacıyla sosyal medya aracılığıyla yeni sosyal bağlar kurma eğiliminde olmaları, dikkate alınması gereken bir olasılık gibi görünmektedir (Vorderer ve Schneider, 2017). Gross (2009) tarafından yürütülen bir araştırma, internette dışlanmaya maruz kalan katılımcıların benlik değerinde bir düşüş yaşadığını ancak daha sonra kurulan yeni sosyal bağların bu benlik değerini yeniden artırdığını göstermiştir. Sosyal medya aracılığıyla geliştirilen yeni ilişkiler, bireylerin internet üzerinde daha fazla zaman geçirmelerine neden olarak bir tür pekiştireç işlevi görebilir. Dışlanma deneyimi yaşayan bireylerin, internette daha fazla zaman harcıyıp harcamadıkları ve bu nedenle internet bağımlılığı riski taşıyıp taşımadıkları, en azından üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Buna rağmen, günlük yaşamda kendilerini bir biçimde dışlanmış hisseden ya da dışlanmış olarak algılayan kişilerin interneti daha sık ve uzun süreli kullanıp kullanmadıklarını ya da internet bağımlılığı geliştirme olasılıklarının olup olmadığını incelemeye yönelik araştırma sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmanın amaçlarından birisi algılanan psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasında bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesidir.

Williams'ın (2001) ihtiyaç tehdidi modeline göre, dışlanmanın gerçekleştiği an verilen refleksif tepkiler bireysel, ortamsal ya da durumsal değişkenlerden bağımsız olarak gerçekleşirken, dışlanmanın yol açtığı orta ve uzun vadeli davranışsal sonuçların türü, şiddeti ve yoğunluğu birçok değişkene bağlı olarak değişebilmektedir. Bir başka ifadeyle dışlanma ile orta ve uzun vadeli davranışlar arasındaki ilişkide birçok etken aracı ya da düzenleyici değişken olarak rol oynayabilmektedir. Bu nedenle, dışlanma deneyimi ile problemlili internet kullanımı ya da internet bağımlılığı arasındaki olası ilişkinin de bazı durumsal, ortamsal ya da bireysel etkenler tarafından etkilenmesi mümkündür. Dışlanma ile problemlili internet kullanımı ya da internet bağımlılığı arasındaki olası ilişkide aracı değişken olarak rol oynama olasılığı oldukça yüksek gibi görünen bireysel değişkenlerden biri de öz duyarlıktır. Öz duyarlılık ile ilişkili olduğu belirlenen değişkenler açısından bakıldığında da benzer bir sonuca varmak mümkün gibi görünmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, öz duyarlılığın olumsuz yaşam olaylarının ortaya çıkarabileceği olumsuz davranışsal ve duygusal tepkileri önleyici hafifletici bir işlev görebileceğine işaret eden araştırma bulguları vardır. Bu noktadan hareketle, algılanan psikolojik dışlanma ve algılanan sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki olası ilişkide öz duyarlılığın aracı değişken olarak rol oynayıp oynamadığının incelenmesi bu araştırmanın amaçlarındandır.

H1: Algılanan psikolojik dışlanma ve algılanan sosyal dışlanma internet bağımlılığı ile pozitif yönde ilişkilidir.

H2: Algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolü bulunmaktadır.

H3: Algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolü bulunmaktadır.

Yöntem

Katılımcılar

Bu çalışma 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz döneminde Türkiye’de bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencileri arasından araştırmaya gönüllü olarak katılan ve yaşları 18-40 arasında değişen 457 kişi ile yüz yüze yürütülmüştür ($Ort = 21.11$ $S = 1.99$). Katılımcıların 205’i erkek (%44.9), 252’si ise kadındır (%55.1).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler kişisel bilgi formu, İnternet Bağımlılığı Ölçeği, Öz Duyarlık Ölçeği ve Dışlanma Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Araştırma kapsamında katılımcıların yaş ve cinsiyet bilgilerinin toplanması amacıyla kişisel bilgi formu oluşturulmuştur.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ). İBÖ kişilerin internet bağımlılık düzeylerinin ölçmek amacıyla Chen ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması Kesici ve Şahin (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek dörtlü Likert tipindedir (1 = Beni hiç yansıtmıyor, 4 = Beni çok yansıtıyor) ve toplamda 26 maddeden oluşmaktadır (örn., “interneti kullanma isteğimi kontrol edemiyorum”, “internetsiz yaşamım sıkıcıdır”). Kompulsif kullanım, geri çekilme, tolerans, kişilerarası problemler ile sağlık problemleri ve zaman yönetimi olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek ayrıca toplam internet bağımlılığı puanı da vermektedir. Bu çalışmada ölçeğin tümünün Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bu araştırmadaki veriler ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri $\chi^2/sd = 3.857$, $p < .001$, RMSEA = .079, SRMR = .059, TLI = .88, CFI = .90 olarak bulunmuştur.

Öz Duyarlık Ölçeği. Neff (2003a) tarafından geliştirilen Öz Duyarlık Ölçeği’nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Akın ve arkadaşları (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplamda 26 maddeden oluşmaktadır (örn., “Kişiliğimin beğenmediğim yönlerine ilişkin anlayışlı ve sabırlı olmaya çalışırım”, “Başarısızlıklarımı insanlık halinin bir parçası olarak görmeye çalışırım”) ve beşli Likert tipindedir (1 = Hiçbir zaman, 5 = Her zaman). Öz sevecenlik, öz yargılama, paylaşımların farkında olma, izolasyon, bilinçli farkındalık ve aşırı özdeşim kurma olarak adlandırılan altı alt boyutu bulunmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin tümünün Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bu araştırmadaki veriler ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri $\chi^2/sd = 2.840$, $p < .001$, RMSEA = .063, SRMR = .048, TLI = .89, CFI = .91 olarak bulunmuştur.

Ergenler İçin Sosyal Dışlanma Ölçeği. Bu ölçek Gilman ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilmiştir ve Sertelin Mercan (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ergenler İçin Sosyal Dışlama Ölçeği (Ostracism Experience Scale for Adolescents), beşli Likert tipinde toplamda 11 maddeden (örn., “Başkaları genellikle bana sanki ben yokmuşum gibi bakarlar”, “Başkaları genellikle evimde benimle vakit geçirirler”) oluşmaktadır (1 = Hiçbir zaman, 5 = Her zaman). Ölçeğin dışlanma ve görmezden gelinme olarak adlandırılan iki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek maddeleri incelendiğinde dışlanma boyutunun sosyal dışlanmaya, görmezden gelinme boyutunun ise psikolojik dışlanmaya işaret ettiği görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada dışlanma boyutu sosyal dışlanma, görmezden gelinme ise psikolojik dışlanma olarak kullanılmıştır. Ayrıca Sosyal Dışlanma ölçeği orijinal olarak ergenlerde kullanılmak için geliştirilmiştir. Bu

araştırmanın üniversite öğrencileriyle yürütülmesi nedeniyle, örneklemden toplanan verilere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve alt boyutlar için iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Sonuçlar ölçeğin orijinaline uygun olarak iki faktörlü bir yapısının bulunduğunu ve iç tutarlık katsayılarının dışlanma boyutu için .89 görmezden gelinme boyutu için .86 olduğunu göstermiştir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum indeksleri de $\chi^2/sd = 3.102$, $p < .001$, RMSEA = .068, SRMR = .039, TLI = .96, CFI = .97 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama ve Analiz

Çalışma öncesinde etik kurul onayı Ufuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır. (Karar tarihi: 07/12/2017, Karar sayısı: 38). Araştırmanın veri toplama aşamasında kişisel bilgi formu, İnternet Bağımlılığı Ölçeği, Öz Duyarlık Ölçeği ve Sosyal Dışlanma Ölçeği bir araya getirilerek bir ölçek bataryası oluşturulmuştur. Sıra etkisini ortadan kaldırmak amacıyla ölçeklerin sıralamalarında üç farklı dizilim yapılmıştır. Her bir ölçek bataryasının en başına katılımcıların okuması ve araştırmaya katılmaya gönüllü olanların imzalaması için aydınlatılmış onam formu konulmuştur. Katılımcılar ölçekleri doldurmayı tamamlamalarının ardından, ilk sayfada yer alan gönüllü katılım formunu kopararak ölçekleri ve aydınlatılmış onam formunu ayrı ayrı teslim etmişlerdir.

Veri analizi aşamasında değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizleri yürütülmüştür. Algılanan psikolojik dışlanma ve algılanan sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerde öz duyarlığın aracı etkisi ise yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Analizler SPSS 25 ve AMOS 24 programları ile yürütülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak toplanan verilerin istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgularına yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen algılanan psikolojik dışlanma, algılanan sosyal dışlanma, öz duyarlık ve internet bağımlılığı toplam puanları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürütülen korelasyon analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 *Araştırmada Kullanılan Değişkenler Arasındaki İlişkiler*

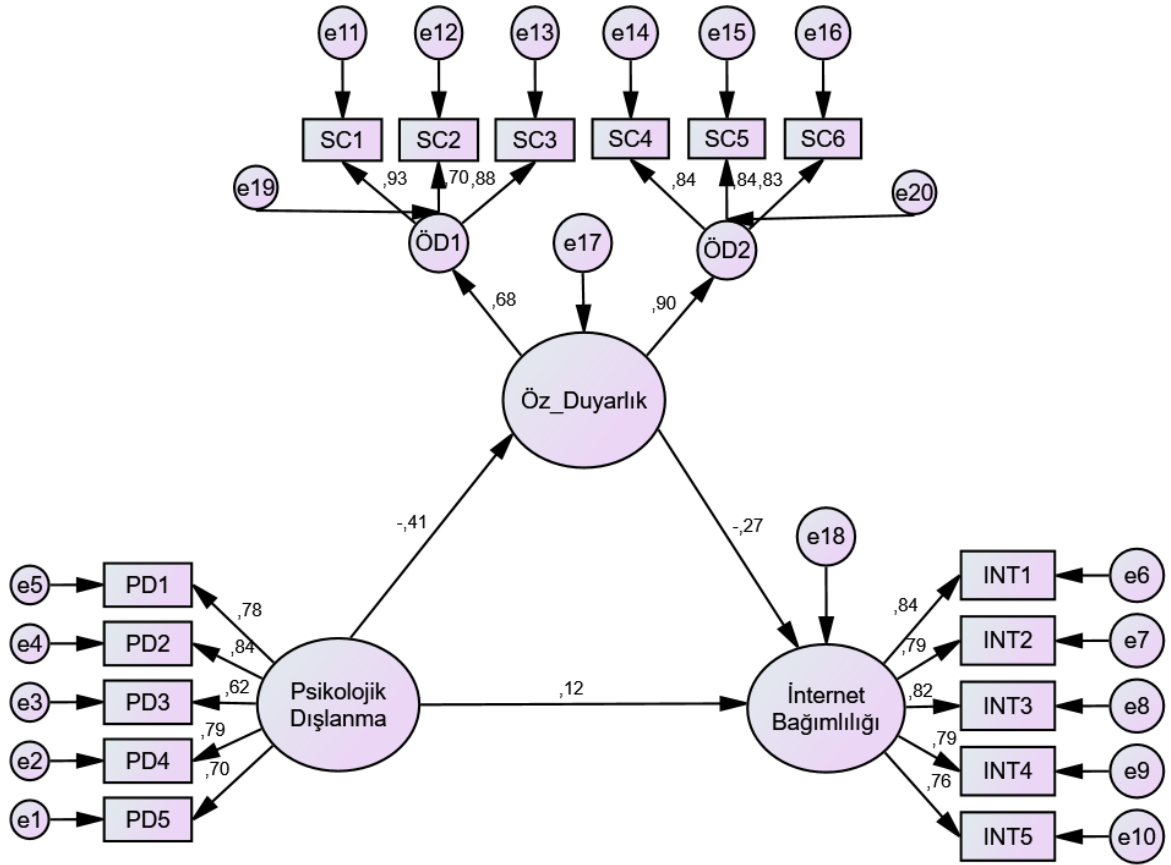
	Ort	S	1	2	3	4	α
PD	6.90	2.56	-				.86
SD	12.96	4.39	.44***	-			.89
ÖD	20.00	3.67	-.33***	-.31***	-		.93
INT	51.47	14.27	.22***	.11*	-.25***	-	.95

Not. Ort = Ortalama, S = Standart sapma, PD = Psikolojik dışlanma, SD = Sosyal Dışlanma, ÖD = Öz duyarlık, INT = İnternet bağımlılığı, α = Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı, *** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Tablo 1'den de takip edilebileceği gibi hem algılanan psikolojik dışlanma ($r = .22$, $p < .001$) hem de algılanan sosyal dışlanma ($r = .11$, $p < .05$) internet bağımlılığı ile pozitif yönde anlamlı ilişkili bulunmuştur. Benzer şekilde algılanan psikolojik dışlanma ($r = -.33$, $p < .001$), algılanan sosyal dışlanma ($r = -.31$, $p < .001$) ve öz duyarlık arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Öz duyarlık ile internet bağımlılığı ise negatif yönde anlamlı ilişkilidir ($r = -.25$, $p < .001$). Tablo 1'den de görülebileceği gibi Baron ve Kenny (1986) tarafından aracılık analizi için önerilen koşullar (bağımlı ve bağımsız değişkenin, bağımlı değişken ve bağımsız değişken ile aracı değişkenin ilişkili olması) sağlanmaktadır.

Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı ilişkisinde öz duyarlılığın aracı rolünü incelemek amacıyla oluşturulan iki aracı model yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Dışlanma ölçeğinin maddeleri kullanılarak psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma olarak gizil değişkenler oluşturulmuştur. Benzer şekilde internet bağımlılığı ölçeğinin alt boyutları gözlenen değişken olarak kullanılarak internet bağımlılığı gizil değişkeni oluşturulmuştur. Öz duyarlılık ölçeğinin olumlu ve olumsuz alt boyutları kullanılarak da öz duyarlılık gizil değişkeni oluşturulmuştur ve analizler bu değişkenlerle yapılmıştır.

Algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolüne ilişkin olarak oluşturulan modelin uyum değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunmuştur [$\chi^2(99, N = 457) = 361.22, \chi^2 / sd = 3.649, p = .00, GFI = .90, AGFI = .87, CFI = .94, NFI = .92, TLI = .92, RMSEA = .07, SRMR = .04$]. Modele ilişkin uyum değerleri Tablo 2’de test edilen model ise Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Algılanan Psikolojik Dışlanma ve İnternet Bağımlılığı İlişkisinde Öz Duyarlılığın Aracı Rolü

Test edilen model ve Bootstrapp analizi sonuçları öz duyarlılığın algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı değişken olarak rol oynadığını göstermiştir. (Dolaylı etki = .11, %95 BCa GA [.055, .193]). Öz duyarlılık modele dahil olduktan sonra algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki doğrudan etki anlamsız hale gelmiştir (Doğrudan etki = .12, %95 BCa GA [-.026, .237]).

Tablo 2 Test Edilen Modele İlişkin Elde Edilen Uyum İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	Modelin Uyum Değerleri	Uyum Değerleri	
		Kabul edilebilir	İyi/Çok iyi
X^2/sd	3.649	$0 < X^2/sd < 5$	$0 < X^2/sd < 3$
RMSEA	.07	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,08$	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$
AGFI	.87	$0,90 \leq AGFI \leq 1,0$	$0,95 \leq AGFI \leq 1,0$
GFI	.90	$0,90 \leq GFI \leq 1,0$	$0,95 \leq GFI \leq 1,0$
NFI	.92	$0,90 \leq NFI \leq 1,0$	$0,95 \leq NFI \leq 1,0$
TLI	.92	$0,90 \leq TLI \leq 1,0$	$0,95 \leq TLI \leq 1,0$
CFI	.94	$0,90 \leq CFI \leq 1,0$	$0,95 \leq CFI \leq 1,0$
SRMR	.04	$0,00 \leq SRMR \leq 0,08$	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$

Tablo 3 Algılanan Psikolojik Dışlanma, İnternet Bağımlılığı ve Öz Duyarlık Arasındaki İlişkilere Dair Yapısal Eşitlik Modeli

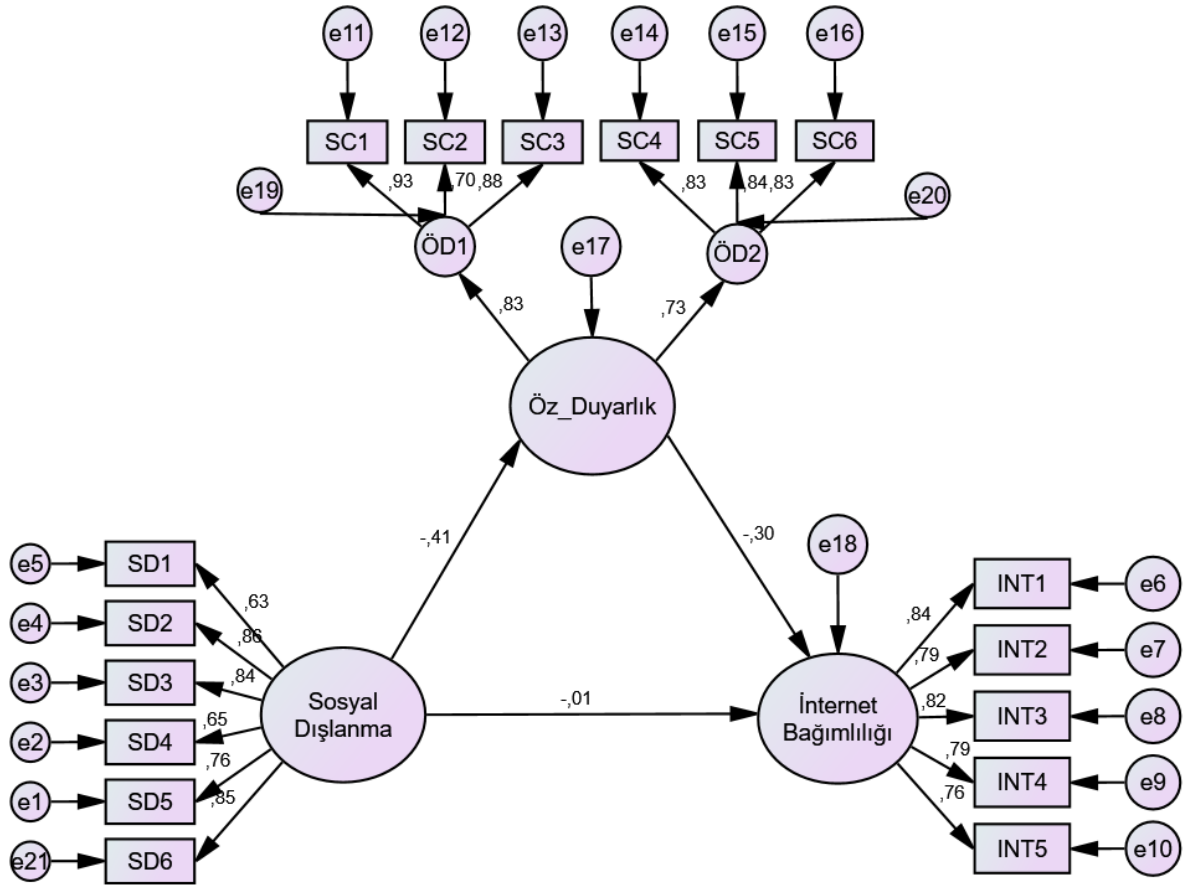
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	S. H.	t değeri
INT	PD	.23	.12	.11	.36	2.01*
ÖD	PD	-.41	-.41	.00	.08	-5.58***
INT	ÖD	-.27	-.27	.00	.36	-4.21***

Not. PD = Psikolojik dışlanma, ÖD = Öz duyarlık, INT = İnternet bağımlılığı, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlığın aracı rolüne ilişkin olarak oluşturulan modelin uyum değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunmuştur [$\chi^2(114, N = 457) = 439.71$, $\chi^2 / sd = 3.858$, $p = .00$, $GFI = .90$, $AGFI = .86$, $CFI = .93$, $NFI = .91$, $TLI = .92$, $RMSEA = .08$, $SRMR = .05$]. Modele ilişkin uyum değerleri Tablo 4'de test edilen model ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Tablo 4 Test Edilen Modele İlişkin Elde Edilen Uyum İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	Modelin Uyum Değerleri	Uyum Değerleri	
		Kabul edilebilir	İyi/Çok iyi
X^2/sd	3.858	$0 < X^2/sd < 5$	$0 < X^2/sd < 3$
RMSEA	.08	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,08$	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$
AGFI	.86	$0,90 \leq AGFI \leq 1,0$	$0,95 \leq AGFI \leq 1,0$
GFI	.90	$0,90 \leq GFI \leq 1,0$	$0,95 \leq GFI \leq 1,0$
NFI	.91	$0,90 \leq NFI \leq 1,0$	$0,95 \leq NFI \leq 1,0$
TLI	.92	$0,90 \leq TLI \leq 1,0$	$0,95 \leq TLI \leq 1,0$
CFI	.93	$0,90 \leq CFI \leq 1,0$	$0,95 \leq CFI \leq 1,0$
SRMR	.05	$0,00 \leq SRMR \leq 0,08$	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$

Şekil 2. Algılanan Sosyal Dışlanma ve İnternet Bağımlılığı İlişkisinde Öz Duyarlığın Aracı Rolü

Tablo 5 Algılanan Sosyal Dışlanma, İnternet Bağımlılığı ve Öz Duyarlık Arasındaki İlişkilere Dair Yapısal Eşitlik Modeli

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	S. H.	t değeri
INT	SD	.12	-.01	.12	.25	.897
ÖD	SD	-.41	-.41	.00	.06	-6.77***
INT	ÖD	-.30	-.30	.00	.33	-4.24***

Not. SD = Sosyal dışlanma, ÖD = Öz duyarlık, INT = İnternet bağımlılığı, *p<.05, **p<.01, ***p<.001

Test edilen model ve Bootstrapp analizi sonuçları öz duyarlığın algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı değişken olarak rol oynadığını göstermiştir. (Dolaylı etki = .12, %95 BCa GA [.056, .221]). Öz duyarlık modele dahil

olduktan sonra algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki doğrudan etki anlamsız hale gelmiştir (Doğrudan etki = -.01, %95 BCa GA [-.149, .120]).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın sonucunda öz duyarlılığın hem psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı hem de sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın ilk hipotezi algılanan psikolojik dışlanma ve algılanan sosyal dışlanmanın internet bağımlılığı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu öngörmekteydi. Sonuçlar hem algılanan psikolojik dışlanmanın hem de algılanan sosyal dışlanmanın internet bağımlılığı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ulaşılan bu sonuçlar araştırmanın birinci hipotezini desteklemektedir. Algılanan psikolojik ve sosyal dışlanmanın internet bağımlılığı ile ilişkili olmasına dayanarak, araştırmaya temel oluşturan algılanan psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasında ilişki bulunduğu şeklindeki görüşün doğrulandığını söylemek mümkün görünmektedir. Psikolojik ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren bulgunun olası bir açıklaması ihtiyaç tehdidi modeli çerçevesinde yapılabilir.

Williams'ın (2001) ihtiyaç tehdidi modeli dışlanmanın dört temel psikolojik ihtiyaç için bir tehdit oluşturduğunu ve ait olma ve benlik değeri ihtiyaçlarının tehdit edildiği durumlarda, kişilerin ait olma ihtiyaçlarını tatmin etmek ve dışlanma tarafından zedelenen benlik değerini onarmak amacıyla dışlayan gruba ya da yeni gruplara kabul edilmelerini sağlayacak olumlu sosyal davranışlara yöneleceğini öngörmektedir. Bu açıdan bakıldığında, günlük hayatta çevreleri tarafından dışlanan ve yeni bağlar kurma çabaları bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanan bireylerin ait olma ve benlik değeri ihtiyaçlarını internete yönelerek tatmin etmeye çalışmaları oldukça akla yakın bir olasılık gibi görünmektedir. İnternet ve sosyal medya sözü edilen ihtiyaçların tatmini için uygun bir alan gibi görünmektedir. Dışlanan bireylerin internete yönelerek dışlanma tarafından tehdit edilen benlik değeri ve ait olma ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri düşüncesini destekleyen bazı araştırma bulguları da vardır. Örneğin, bir çalışmada Facebook kullanıcılarının başkaları ile iletişim kurarak, diğerleri ile ilgili bilgiler edinerek ait olma ihtiyaçlarının karşılanmasını mümkün hale getirdikleri öne sürülmektedir (Seidman, 2013). Bazı araştırmaların sonuçlarına göre, ait olma ihtiyacı, benlik değeri ve benlik sunumu ihtiyaçları sosyal medya kullanımının önemli güdüleyicileri arasında yer almaktadır (Kavaklı ve Ünal, 2021; Knowles ve ark., 2015; Nadkarni ve Hofmann, 2012; Pang, 2020). Bazı araştırmacılar tarafından elde edilen farklı sonuçlara rağmen (Schneider ve ark., 2017), dışlanma deneyimi yaşayan bireylerin bu olumsuz deneyimlerle başa çıkma konusunda sosyal medya kullanımından destek bulabileceğini öne süren araştırmalar da mevcuttur (Knausenberger ve ark., 2014; Knausenberger ve Echterhoff, 2018).

Algılanan psikolojik dışlanma ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren araştırma sonucuna dayanarak, dışlanan katılımcıların sosyal medyaya yönelmelerinin yanı sıra, bazı dışlanmış katılımcıların günlük yaşamda sosyal ilişkilerden kaçınma amacıyla internete başvurmalarının da bu ilişkiye katkıda bulunma olasılığı vardır. Smart Richman ve Leary (2009) oluşturdukları modelde dışlanan bir bireyin sosyal, anti sosyal ve geri çekilme davranışlarından hangisine yöneleceğini belirleyen değişkenleri açıklamaya çalışmaktadırlar. Özellikle dışlanmanın uzun süreli veya yaygın olduğu durumlarda sosyal ilişkilerden kaçınmaya ve geri çekilmeye yönelik davranışlar söz konusu olmaktadır. Sosyal ilişkilerden kaçınmanın olası yollarından biri de sanal dünyada internet aracılığıyla arkadaşlıklar kurma veya

oyunlar oynama gibi etkinliklerdir. Bu aktiviteler, bir yandan diğer insanlardan uzak durmayı sağlarken, diğer yandan da sanal bir platformda temel psikolojik ihtiyaçların tatmin edilmesi açısından oldukça uygun görünmektedir.

Psikolojik dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilere dair bulgularda dikkat çeken bir nokta, algılanan psikolojik dışlanma, algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığına ilişkin korelasyon katsayılarına bakıldığında algılanan psikolojik dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki korelasyonun daha yüksek olmasıdır. Bu durum, internet bağımlılığının özellikle psikolojik dışlanma ile daha yakından ilişkili olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Araştırmada elde edilen veriler, bu soruya kesin bir yanıt vermek için yeterli olmasa da bazı spekülasyonlara imkân tanımaktadır.

Türü her ne olursa olsun dışlanmanın benlik değeri ve ait olma ihtiyaçları için bir tehdit oluşturduğu açıktır ve bu olgu birçok araştırmacı tarafından tekrar tekrar dile getirilmiştir. Ancak, kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tehdit altına girme derecelerinin dışlanmanın türüne bağlı olarak değişebileceği düşünülebilir. Örneğin, Williams (2001) görmezden gelme veya yok sayma şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın dışlanmaya hedef olan kişide daha fazla kontrol kaybına yol açacağını belirtmektedir. Çünkü, görmezden gelinen bireyin maruz kaldığı dışlanma konusunda yapabileceği bir şey yoktur. Öte yandan, görmezden gelinme anlamlı varoluş ihtiyacı için de önemli bir tehdit oluşturabilir. Bu nedenle görmezden gelinme şeklinde gerçekleşen psikolojik dışlanmanın, diğer dışlanma türlerinden (örneğin sosyal dışlanma) farklı olarak, benlik değeri ve ait olma ihtiyaçlarının yanı sıra, kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçları için de daha fazla tehdit oluşturduğu söylenebilir. Sonuç olarak, görmezden gelinen bireylerin, sanal platformlarda kontrol edebilecekleri ilişkiler kurma veya kontrol sağlayabilecekleri oyunlara yönelme eğiliminde olma ihtimali bulunmaktadır.

Algılanan psikolojik dışlanma, algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolünü belirlemek amacıyla yürütülen aracılık analizi sonuçları, öz duyarlılığın hem algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı hem de algılanan sosyal dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerde aracı rolünün olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar araştırmamızda öngörülen ikinci ve üçüncü hipotezi doğrulamıştır. Literatürde günlük hayatta yaşanan dışlanma deneyimi ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlılığın rolünü inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmada elde edilen sonuçların karşılaştırmalı olarak tartışılması mümkün görünmemektedir. Ancak buna rağmen öz duyarlılığın aracı rolüne ilişkin ulaşılan bulguların beklenen ve akla yatkın sonuçlar olduğu söylenebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi bir dışlanma yaşantısı dört temel psikolojik ihtiyaç üzerinde bir tehdit algısı oluşturan ve acı veren bir deneyimdir. Bu nedenle, dışlanma yaşayan bir bireyin ait olma ihtiyacını tatmin etme, zedelenen benlik değerini yeniden tesis etme, kaybedilen kontrol hissini geri kazanma ve varlığının anlamlı olduğunu kanıtlama amacıyla çeşitli davranışlara yönelme olasılığı oldukça yüksektir. Gerçek yaşamda sözü edilen ihtiyaçlar tatmin edilemediğinde bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla bireylerin internete yönelmeleri mümkündür. Bu nedenle günlük yaşamda bu ihtiyaçları karşılanmayan bireylerin internet bağımlılığı geliştirme olasılıklarının bulunduğu söylenebilir. Özellikle de sosyal medyanın zedelenen ihtiyaçların karşılanması noktasında bireylere çeşitli fırsatlar sunabileceği ifade edilebilir. Nitekim sosyal medya kullanımının ait olma ve benlik değeri ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olabileceğini gösteren araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Chiou ve ark., 2015; Kavaklı ve Ünal, 2021; Pantic ve ark., 2017). Elbette temel psikolojik ihtiyaçları

karşılınmayan ya da tehdit edilen ve bu ihtiyaçları tatmin etmek amacıyla internet kullanan her bireyin bağımlılık geliştireceğini söylemek güçtür. Bu noktada da dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı ya da düzenleyici olarak rol oynayabilecek üçüncül değişkenler akla gelmektedir. Bu potansiyel değişkenlerden birisi de öz duyarlık olabilir. Bunun birkaç nedeni olabilir. İlk olarak öz duyarlık düzeyi yüksek olan kişilerin dışlanma algıları görece daha az olabilir. Nitekim bu araştırmanın sonuçlarından birisi de öz duyarlık ile algılanan psikolojik ve sosyal dışlanma arasında negatif yönde ilişki olmasıdır. İkinci olarak ise öz duyarlığı yüksek olan bir kişi dışlanma algılasa bile kendilerine karşı daha az yargılayıcı olabilirler, bu deneyimin insan olmanın bir parçası olduğunu düşünerek daha düşük düzeyde bir ihtiyaç tehdidi yaşayabilirler. (Jiang ve Chen, 2020; Jiang ve Poon, 2022; Koch, 2020; Ma ve ark., 2022). Kısacası algılanan psikolojik ve sosyal dışlanma internet bağımlılığına yol açma potansiyeli taşıyan bir yaşantıdır. Öz duyarlık ise dışlanma algısını ya da dışlanmanın yol açabileceği olumsuz duyguları etkileyerek internet kullanımının bağımlılık düzeyine ulaşmasını engelleyebilecek bir bireysel özelliktir. Bu bireysel özelliği yüksek olanların dışlanma algıları düşük olabilir ya da bir dışlanma algılasalar ve zedelenen ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla internete yönelseler bile interneti bağımlılık düzeyinde kullanmayabilirler.

Bu çalışmada temel olarak algılanan psikolojik dışlanma ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkide öz duyarlığın aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Öz duyarlığın algılanan psikolojik ve sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkide aracı değişken olarak rol oynadığı tespit edilmiştir. İlgili literatürde ulaşılabildiği kadarıyla psikolojik, sosyal dışlanma ve internet kullanımı arasındaki ilişkide öz duyarlığın aracı rolüne ilişkin bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ayrıca dışlanma ve internet kullanımı ile ilişkili çalışmaların da sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu yüzden ulaşılan sonuçların benzer araştırma sonuçları açısından tartışılması konusunda sınırlılıklar bulunmaktadır. Ayrıca sadece bir çalışmadan hareketle kesin bir sonuca varmak mümkün olamayacağı için bu konu ile ilgili yeni ve farklı araştırmaların yürütülmesi yararlı olabilir. Bunun yanında dışlanma ve internet bağımlılığı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunması dışlanmaya maruz kalan bireylerin, internete yönelerek tehdit altına giren ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini göstermektedir. Öz duyarlık ise bu iki değişken arasında aracı rol oynamaktadır ancak başka aracı veya düzenleyici değişkenlerin de bu ilişkide rol oynuyor olabileceği ihtimali yeni araştırmaları gündeme getirmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, katkılarının yanı sıra sınırlılıkları da dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma kapsamında katılımcıların interneti hangi amaçlarla kullandıklarına dair bir bilgi alınmamıştır. Bu nedenle internet kullanımı, daha genel bir kavram olarak değerlendirilebilecek internetin aşırı kullanımı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu araştırma neden-sonuç ilişkisinden yoksun korelasyonel bir çalışmadır ve sadece üniversite öğrencileri ile yürütülmüştür. Farklı yaş gruplarının da dahil olduğu deneysel ve boylamsal araştırmaların tasarlanması daha genellenebilir, geçerli ve güvenilir bulguların ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

Akın, Ü., Akın, A. ve Abacı, R. (2007). Öz-duyarlık ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 1-10.

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.). Washington, DC: American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Anderson, R. S. (2019). *Self-compassion versus self-esteem for an experience of ostracism* (Doctoral dissertation, University of Denver).

Arslan, G. (2017). Psychological maltreatment, forgiveness, mindfulness, and internet addiction among young adults: A study of mediation effect. *Computers in Human Behavior*, 72, 57-66. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.037>

Arslan, G. ve Coşkun, M. (2021). Social exclusion, self-forgiveness, mindfulness, and internet addiction in college students: A moderated mediation approach. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20, 2165-2179. <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00506-1>

Barnard, L. K. ve Curry, J. F. (2011). Self-compassion: Conceptualizations, correlates, and interventions. *Review of General Psychology*, 15, 289-303. <http://dx.doi.org/10.1037/a0025754>

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>

Bluth, K., Mullarkey, M. ve Lathren, C. (2018). Self-compassion: A potential path to adolescent resilience and positive exploration. *Journal of Child and Family Studies*, 27, 3037-3047. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1125-1>

Booker, J. A. (2022). Healthy ways of relating to past, present, and future self: Narrated growth and self-compassion with well-being and future orientation. *Journal of Research in Personality*, 100, 104284. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104284>

Burkauskas, J., Gecaite-Stonciene, J., Demetrovics, Z., Griffiths, M. D. ve Király, O. (2022). Prevalence of problematic Internet use during the coronavirus disease 2019 pandemic. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 46, 101179. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2022.101179>

Calvete, E., Gámez-Guadix, M. ve Cortazar, N. (2017). Mindfulness facets and problematic Internet use: A six-month longitudinal study. *Addictive Behaviors*, 72, 57-63. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2017.03.018>

Chen, S.-H., Weng, L.-J., Su, Y.-J., Wu, H.-M. ve Yang, P.-F. (2003). Development of a Chinese Internet Addiction Scale and its psychometric study. *Chinese Journal of Psychology*, 45, 279-294.

Chiou, W. B., Lee, C. C. ve Liao, D. C. (2015). Facebook effects on social distress: Priming with online social networking thoughts can alter the perceived distress due to social exclusion. *Computers in Human Behavior*, 49, 230-236. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.064>

Clark, J. L. (2012). *Take it easy on yourself: The role of self-compassion in response to social ostracism* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). American University. <http://hdl.handle.net/1961/11489>

Dalal, P. K. ve Basu, D. (2016). Twenty years of internet addiction... Quo Vadis? *Indian Journal of Psychiatry*, 58, 6-11. <https://doi.org/10.4103/0019-5545.174354>

Ergun, G. ve Alkan, A. (2020). The social media disorder and ostracism in adolescents:(OSTRACA-SM Study). *The Eurasian Journal of Medicine*, 52(2), 139-144. <https://doi.org/10.5152/eurasianjmed.2020.19076>

Evli, M., Şimşek, N., Işıkgöz, M. ve Öztürk, H. İ. (2023). Internet addiction, insomnia, and violence tendency in adolescents. *International Journal of Social Psychiatry*, 69(2), 351-361. <https://doi.org/10.1177/0020764022109>

Gilman, R., Carter-Sowell, A., DeWall, C. N., Adams, R. E. ve Carboni, I. (2013). Validation of the Ostracism Experience Scale for Adolescents. *Psychological Assessment*, 25, 319-330. <https://doi.org/10.1037/a0030913>

Griffiths, M. D. (1996). Internet "addiction": An issue for clinical psychology? *Clinical Psychology Forum*, 97, 32-36.

Gross, E. F. (2009). Logging on, bouncing back: An experimental investigation of online communication following social exclusion. *Developmental Psychology*, 45, 1787-1793. <https://doi.org/10.1037/a0016541>

Hayes, R. A., Wesselmann, E. D. ve Carr, C. T. (2018). When nobody "likes" you: Perceived ostracism through paralinguistic digital affordances within social media. *Social Media+ Society*, 4(3), 1-12. <https://doi.org/10.1177/2056305118800309>

Heppner, W. L., Kernis, M. H., Lakey, C. E., Campbell, W. K., Goldman, B. M., Davis, P. J. ve Cascio, E. V. (2008). Mindfulness as a means of reducing aggressive behavior: Dispositional and situational evidence. *Aggressive Behavior*, 34, 486- 496. <https://doi.org/10.1002/ab.20258>

Iyer, M., Sharma, R. ve Sahasrabudhe, S. (2022). Role of self-compassion and online/offline integration on internet addiction, aggression, and psychological well-being: A mediation analysis. *Indian Journal of Psychiatry*, 64(2), 143-150. <https://doi.org/10.4103/indianjpsychiatry.indianjpsychiatry.409.21>

Jiang, T. ve Chen, Z. (2020). Meaning in life accounts for the association between long-term ostracism and depressive symptoms: The moderating role of self-compassion. *The Journal of Social Psychology*, 160(5), 535-547. <https://doi.org/10.1080/00224545.2019.1693951>

Jiang, Y. ve Poon, K. T. (2022). Pull yourself out of a dark place: Self-compassion moderates the relationships between ostracism, meaningful existence, and darkness judgment. *Current Psychology*, 42, 28394-28405. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03838-w>

Kandemir, K.B. (2011). *Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve sosyal reddedilmenin tehdit edilen ihtiyaçlar ve dışlanma tepkileri üzerindeki etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kavaklı, M. (2018). *Psikolojik dışlanma ile internet kullanma alışkanlıkları arasındaki ilişkide öz duyarlılığın aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kavaklı, M. (2022). *The effects of observing ostracism and being the target of ostracism on cognitive flexibility* (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kavaklı, M. ve Ünal, G. (2021). The effects of social comparison on the relationships among social media addiction, self-esteem, and general belongingness levels. *Current Issues in Personality Psychology*, 9(2), 114-124. <https://doi.org/10.5114/cipp.2021.105349>

Kesici, Ş. ve Şahin, İ. (2010). Turkish adaptation study of Internet Addiction Scale. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13, 185-189. doi: <https://doi.org/10.1089/cyber.2009.0067>

Khazaie, H., Lebni, J. Y., Abbas, J., Mahaki, B., Chaboksavar, F., Kianipour, N., ... ve Ziapour, A. (2023). Internet addiction status and related factors among medical students: a cross-sectional study in Western Iran. *Community Health Equity Research & Policy*, 43(4), 347-356. <https://doi.org/10.1177/0272684X211025438>

Knausenberger, J. ve Echterhoff, G. (2018). Recovering from social exclusion: The interplay of subtle Facebook reminders and collectivistic orientation. *Computers in Human Behavior*, 78, 298-305. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.10.012>

Knausenberger, J., Hellmann, J. H. ve Echterhoff, G. (2014). When virtual contact is all you need: Subtle reminders of Facebook preempt social-contact restoration after exclusion. *European Journal of Social Psychology*, 45, 279-284. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2035>

Knowles, M. L., Haycock, N. ve Shaikh, I. (2015). Does Facebook magnify or mitigate threats to belonging? *Social Psychology*, 46, 313-324. <http://dx.doi.org/10.1027/1864-9335/a000246>

Koch, E. J. (2020). Remembering that “everybody hurts”: The role of self-compassion in responses to rejection. *Basic and Applied Social Psychology*, 42(3), 167-175. <https://doi.org/10.1080/01973533.2020.1726748>

Leary, M. R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self-esteem. *European Review of Social Psychology*, 16(1), 75-111. <https://doi.org/10.1080/10463280540000007>

Lefebvre, J. I., Montani, F. ve Courcy, F. (2020). Self-compassion and resilience at work: A practice-oriented review. *Advances in Developing Human Resources*, 22(4), 437-452. <https://doi.org/10.1177/1523422320949145>

Long, J., Bhad, R., Potenza, M. N., Orsolini, L., Phan, V., Kanabar, M. ve Achab, S. (2022). Public health approaches and policy changes after the inclusion of gaming disorder in ICD-11: global needs. *BJPsych International*, 19(3), 63-66. <https://doi.org/10.1192/bji.2021.57>

Lozano-Blasco, R., Robres, A. Q. ve Sánchez, A. S. (2022). Internet addiction in young adults: A meta-analysis and systematic review. *Computers in Human Behavior*, 130, 107201. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107201>

Ma, J., Liu, C., Bao, H. ve Gu, X. (2022). How to ward off the threat of workplace ostracism? The merit of self-compassion. *Personality and Individual Differences*, 187, 111396. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111396>

Moniri, R., Pahlevani Nezhad, K. ve Lavasani, F. F. (2022). Investigating anxiety and fear of COVID-19 as predictors of internet addiction with the mediating role of self-compassion and cognitive emotion regulation. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 841870. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.841870>

Müller, K. W., Glaesmer, H., Brähler, E., Woelfling, K. ve Beutel, M. E. (2014). Prevalence of internet addiction in the general population: results from a German population-based survey. *Behaviour & Information Technology*, 33(7), 757-766. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2013.810778>

Nadkarni, A. ve Hofmann, S. G. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*, 52, 243-249. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.007>

Neff, K. D. (2003a). The development and validation of a scale to measure self compassion. *Self and Identity*, 2, 223-250. <https://doi.org/10.1080/15298860309027>

Neff, K. D. (2003b). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2, 85-101. <https://doi.org/10.1080/15298860309032>

Niu, H., Wang, S., Tao, Y., Tang, Q., Zhang, L. ve Liu, X. (2023). The association between online learning, parents' marital status, and internet addiction among adolescents during the COVID-19 pandemic period: A cross-lagged panel network approach. *Journal of Affective Disorders*, 333, 553-561. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.04.096>

Pang, H. (2020). Examining associations between university students' mobile social media use, online self-presentation, social support and sense of belonging. *Aslib Journal of Information Management*, 72(3), 321-338. <https://doi.org/10.1108/AJIM-08-2019-0202>

Pantic, I., Milanovic, A., Loboda, B., Błachnio, A., Przepiorka, A., Nestic, D. ... ve Ristic, S. (2017). Association between physiological oscillations in self-esteem, narcissism and internet addiction: A cross-sectional study. *Psychiatry Research*, 258, 239-243. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.08.044>

Qian, B., Huang, M., Xu, M. ve Hong, Y. (2022). Internet use and quality of life: The multiple mediating effects of risk perception and internet addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1795. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031795>

Reich, S., Schneider, F. M. ve Zwillich, B. (2023). No Likes–no control? Examining the role of coping deprivation and social anxiety in social media ostracism. *Behaviour & Information Technology*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2022.2161938>

Schneider, F. M., Zwillich, B., Bindl, M. J., Hopp, F. R., Reich, S. ve Vorderer, P. (2017). Social media ostracism: The effects of being excluded online. *Computers in Human Behavior*, 73, 385-393. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.052>

Seidman, G. (2013). Self-presentation and belonging on Facebook: How personality influences social media use and motivations. *Personality and Individual Differences*, 54, 402-407. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.10.009>

Sertelin Mercan, Ç. (2016). Ostracism Experience Scale for Adolescents: Turkish validity and reliability. *Journal of Hasan Ali Yücel Faculty of Education*, 13, 175-186.

Servidio, R., Bartolo, M. G., Palermi, A. L. ve Costabile, A. (2021). Fear of COVID-19, depression, anxiety, and their association with Internet addiction disorder in a sample of Italian students. *Journal of Affective Disorders Reports*, 4, 100097. <https://doi.org/10.1016/j.jadr.2021.100097>

Smart-Richman, L. ve Leary, M. R. (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: a multimotive model. *Psychological Review*, 116(2), 365-383. <https://doi.org/10.1037/a0015250>

Smith, R., Morgan, J. ve Monks, C. (2017). Students' perceptions of the effect of social media ostracism on wellbeing. *Computers in Human Behavior*, 68, 276-285. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.041>

Song, W. J. ve Park, J. W. (2019). The influence of stress on internet addiction: Mediating effects of self-control and mindfulness. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17, 1063-1075. <https://doi.org/10.1007/s11469-019-0051-9>

Tobin, S. J., Vanman, E. J., Verreynne, M. ve Saeri, A. K. (2015). Threats to belonging on Facebook: Lurking and ostracism. *Social Influence*, 10, 31-42. <https://doi.org/10.1080/15534510.2014.893924>

Turan, M. E., Adam, F., Kaya, A. ve Yıldırım, M. (2023). The mediating role of the dark personality triad in the relationship between ostracism and social media addiction in adolescents. *Education and Information Technologies*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-12002-1>

Vorderer, P. ve Schneider, F. M. (2017). *Social media and ostracism*. K. D. Williams ve S. A. Nida (Ed.), *Ostracism, Exclusion, and Rejection* içinde (s. 240–257). New York, NY: Psychology Press.

Williams, K. D. (2001). *Ostracism: The power of silence*. New York: The Guilford Press.

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.

Williams, K. D. 2009. Ostracism: A temporal need-threat model. M. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* içinde (ss. 275-314). Academic Press.

Wolf, W., Levordashka, A., Ruff, J. R., Kraaijeveld, S., Lueckmann, J. M. ve Williams, K. D. (2015). Ostracism Online: A social media ostracism paradigm. *Behavior Research Methods*, 47(2), 361-373. <https://doi.org/10.3758/s13428-014-0475-x>

World Health Organization. (2019). ICD-11: International classification of diseases (11th revision). Retrieved from <https://icd.who.int/>

Young, K. S. (1998) Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1, 237-244. doi: <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>

Young, K. S. (1999). Internet addiction: Symptoms, evaluation and treatment. *Innovations in Clinical Practice: A Source Book*, 17, 19-31.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.